

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

26

2007

JOURNAL OF MILITARY HISTORY

26

PUBLISHED BY:
THE MILITARY HISTORY
SOCIETY OF FINLAND AND
THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

TOIMITUSKUNTA:
Ahti Lappi,
Riitta Blomgren, Ove Enqvist, Ohto Manninen, Pekka Saloranta

ENGLISH SUMMARIES:
J. E. O. Screen

ISSN 0357-816X

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2007

SOTAHISTORIALLINEN
AIKAKAUSKIRJA

26

Helsinki 2007

SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA
SOTAMUSEO

LUKIJALLE

Vuosittain julkaistava Sotahistoriallinen aikakauskirja on näyttö Suomen Sotahistoriallisen Seuran toiminnasta – ehkä merkittävimkin. Kirja saavuttaa kaikki yhdistyksen omat jäsenet ympäri Suomea, mutta sen hankkivat monet muutkin sotahistoriasta kiinnostuneet. Painettu kirja on mediana pitkäikäisempi kuin monet uudet sähköiset julkaisumuodot. Historiaa käsittelevät artikkelit eivät myöskään varsinaisesti koskaan vanhene, uutta tietoa voi toki aika ajoin löytyä. Niin tälläkin keralla.

On ilahduttavaa havaita, että kiinnostus sotahistorian tutkimiseen on viime vuosina kasvanut erityisesti nuoremman polven akateemisten tutkijoiden piirissä. Pieni kokoneiden sotahistorioitsijoiden joukko on saamassa hyvää jälkikasvua. Suomenkin sotahistoriasta löytyy vielä paljon hyviä tutkimusaiheita – niitä ei ole tutkittu ollenkaan tai niitä ei ole tutkittu kriittisesti eikä analyttisesti. Sotatoimien tutkimisessa vaaditaan kuitenkin hyvää operaatiotaidon ja taktiikan tuntemusta. On tietysti selvää, että ensin pitää tutkia, mitä tapahtui, vasta sitten voidaan analysoida ja ehkä kritisoidakin asioita. Historiastahan ei opi mitään, ellei näin tehdä.

Sotahistoriallinen aikakauskirja n:o 26 noudattaa perinteistä kaavaa. Suomen itsenäisyyden 90. juhluvuoden kunnioittamiseksi toimituskunta pyysi ja sai itsenäisyystaisteluun liittyviä artikkeleita. Kolmessa artikkelissa tarkastellaan vapaussotaa ja sen perinteitä. Tampereen taistelu 1918 oli vapaussodan suurimpia ja verisimpiä. Myös siviilit jäivät sodan jalkoihin. Osapuolten tappioiden määrä ja syyt on selvitetty perusteellisessa tutkimuksessa. Osana laajempaa tutkimustyötä on selvitetty myös Karjalassa tammikuussa 1918 kaatuneiden valkoisten hautausjärjestelyjä, jotka samalla loivat pohjaa talvi- ja jatkosodasta tutuksi tulleille sankarihautausperinteille. Kolmannessa artikkelissa on tutkittu, miten vapaussodan muiston vaalimiseen kiinnitettiin Varsinais-Suomessa erityisen korostetusti huomiota, kun maakunnan valkoinen väestö oli osallistunut itse sotaan varsin passiivisesti. Sitä aktiivisempia oltiin juhlatilaisuuksien ja paraatien järjestämisessä sekä muistomerkkien pystyttämisessä.

Vapaussota muodosti lähtökohdan itsenäisen Suomen upseeriston muodostumiselle, jota on tutkittu yhdessä artikkelissa. Puolustusvoimien upseeristo oli alkuvuosina taustaltaan ja tasoltaan hyvinkin kirjavaa, mikä näkyi välillä ankarinakin linjaerimielisyyksinä. Talvisotaan men-

nessä tilanne oli onneksi parantunut: ylimmässä johdossa oli jääkäriupseereita, mutta joukkojen johtajina toimivat kadetti- ja reserviupseerit.

Laajasti tulkituttuna myös talvisota – jota on joskus nimitettykin toiseksi vapaussodaksi – ja jatkosota kuuluvat maamme itsenäisyystaistelun historiaan. Ilman torjuntavoittoja emme olisi säilyttäneet itsenäisyyttämme. Sodassa on aina kaksi osapuolta, joskus useampiakin. Sodan kokonaiskuva selviää vasta, kun faktat ovat tiedossa molemmilta puolilta; tähän on eräs sotahistorian tutkimuksen vaikeimpia kysymyksiä. Talvisodan kuuluisista mottitaisteluista olemme saaneet julkaistavaksi Kiovan valtionyliopiston dosentin Oleg Božkon tutkimuksen Puna-armeijan 44. Divisioonan epätoivoisesta toiminnasta Raateen tiellä – johdon virheitä ei ole kaunisteltu eikä mitään jätetty kertomatta. Suomalaisen täydellinen voitto johtui ainakin yhtä paljon hyökkääjän huonoudesta kuin puolustajan hyvyydestä. Sotahistorian asiantuntijat professori Ohto Manninen ja dosentti Eero Elfvengren ovat osallistuneet artikkelin toimittamiseen – heille kiitokset.

Suomalaiset kärsivät talvisodassa erittäin suuret miestappiot – sotakaluston puute maksettiin verellä. Tähän saakka ei ole ollut yleisesti tiedossa, että puolustaja menetti aivan sodan loppuvaiheessa Petäjäsaarella yhtenä päivänä enemmän miehiä kuin missään muussa taistelussa. Kentälle jääneiden kaatuneiden lopullinen kohtalo on vieläkin epäselvä. Miksi näin kävi, selviää pitkän tutkimuksen tuloksena syntyneestä artikkelista.

Jatkosodassa vallatun alueen paikkakunnille annettiin uusia nimiä, joista Äänislinna on tunnetuin – kaupungin kadutkin nimettiin uudelleen. Osa suomalaisnimistä on itse asiassa vieläkin käytössä, ainakin epävirallisesti. Aihetta käsittelevästä artikkelista selviää, mikä oli tämän toimenpiteen tarkoitus ja miten se toteutettiin.

Länsiliittoutuneiden materiaaliapua (lend-lease) käsittelevästä artikkelista selviää, että apu korvasi merkittävässä määrin Neuvostoliiton vuonna 1941 kärsimiä kalustotappioita ja loi Puna-armeijalle suurhyökkäyksessä tarvittavan liikuntakyvyn. Tämän saivat suomalaisetkin kokea. Amerikkalaisia lentokonetyyppejä oli mukana Suomen kotialueen pommituksissa helmikuussa 1944 ja ratkaisutaisteluissa Karjalan kannaksella kesällä 1944. Neuvostoliitto hyötyi saamastaan länsiavusta vielä kylmän sodankin aikana.

Kesällä 1944 käytiin ratkaisutaisteluja, joissa panssarintorjunta näytteli tärkeää osaa. Eräs ylimmän sotilasjohdon suurimpia virheitä oli, ettei keväällä 1944 Saksasta hankittuja panssarintorjunta-aseita jaet-

tu ajoissa joukoille. 1700 panssarinyrkillä ja 3000:lla panssarikauhun ammuksella olisi voitu tuhota ainakin 1000 vihollispanssaria. Torjuntavoitto olisi saavutettu vähän helpommalla ja pienemmillä tappioilla. Panssarintorjuntakalustoa saatiin vielä paljon lisää, mikä turvasi Suomen armeijan torjuntakyvyn vuosikausiksi eteenpäin sodan jälkeenkin. Panssarintorjuntamme kehittymistä käsittelevästä artikkelista selviää, että panssarintorjuntakyky oli kylmän sodan aikanakin eräs puolustuksemme avainkysymyksiä.

Artikkelien kirjoittajat ovat tutkineet aihettaan perusteellisesti ja vastaavat esittämistään mielipiteistä. Toimituskunta esittää parhaat kiitokset kirjoittajille, kääntäjälle ja julkaisun tukijoille. Esitämme parhaat kiitokset myös Sotamuseolle hyvästä yhteistyöstä ja käytännön tuesta.

Haluamme tällä kirjalla tehdä kunniaa Suomen itsenäisyyden hankineille ja turvanneille veteraaneille.

AHTI LAPPI

SISÄLLYS

LUKIJALLE	3
TUOMAS HOPPU Tampereen taistelun tappiot 1918	8
JUHA POTERI Karjalassa tammikuussa 1918 kaatuneiden valkoisten hautaaminen.	36
AAPO ROSELIUS Vapaussodan muisto Varsinais-Suomessa 1918–1939	59
VELI-MATTI SYRJÖ Itsenäisen Suomen upseeriston muotoutuminen	92
OLEG BOŽKO Ukrainalainen 44. Divisioona talvisodassa 1939–1940	123
EEVA TAMMI Petäjäsaari 6.3.1940 – talvisodan suurimmat tappiot	164
PETRI LONKA Äänislinna ja muut jatkosodan aikana uudelleen nimetyt kaupungit.	200
ANTTI SAARIALHO Yhdysvaltain lend-lease-apu Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa	225
JOUNI LAARI Panssarintorjuntamme kehittyminen 1944–1964	252
SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA RY – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND RF. Toimintakertomus vuodelta 2006	289
Vuosikokouksessa 12.3.2007 palkitut.	294

CONTENTS

TO THE READER	3
TUOMAS HOPPU Casualties in the Battle for Tampere in 1918	8
JUHA POTERI The Burial of the Whites' War Dead of January 1918 in Karelia	36
AAPO ROSELIUS Remembrance of the War of Independence in Finland Proper, 1918–1939	59
VELI-MATTI SYRJÖ The Birth of the Officer Corps of Independent Finland	92
OLEG BOŽKO The Ukrainian 44 Division in the Finnish Winter War, 1939–1940	123
EEVA TAMMI Petäjäsaari, 6 March 1940 – the Heaviest Casualties of the Winter War	164
PETRI LONKA Äänislinna and other Towns re-named during the Continuation War	200
ANTTI SAARIALHO United States Lend-Lease Aid to the Soviet Union during World War II	225
JOUNI LAARI The Development of Anti-Tank Defence in the Finnish Army, 1944–1964	252
THE MILITARY HISTORY SOCIETY OF FINLAND Annual Report for 2006	289
Awards made at the Annual General Meeting, 12 March 2007 . .	294

TAMPEREEN TAISTELUN TAPPIOT 1918

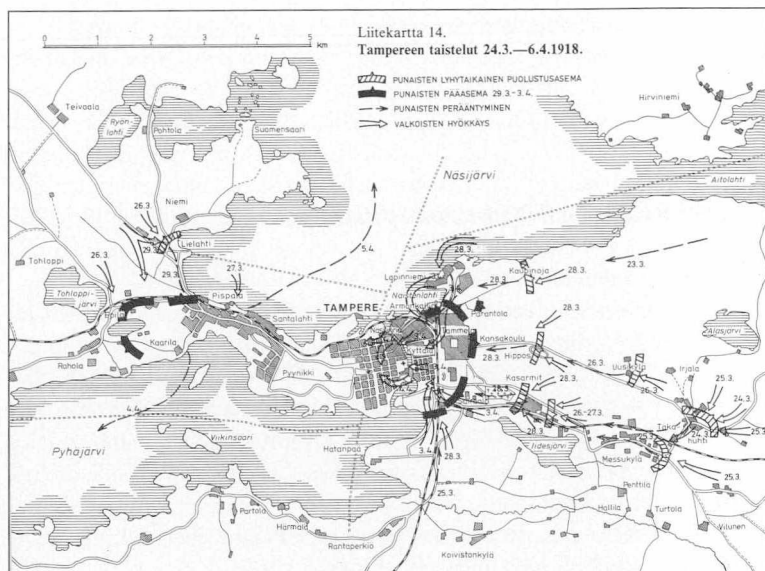
Suomen sisällissodan verisin taistelu käytiin Tampereella 22.3.–6.4.1918. Valkoisten onnistui vallata kaupunki vasta sitkeiden, noin 2 000 ihmisen kuoleman aiheuttaneiden taisteluiden jälkeen. Tämä luku pitää sisällään niin Tampereen taistelussa kaatuneet kuin taistelupaikalla surmatut vangiksi saadut vastustajat. Uusimpien tutkimusten mukaan sisällissodassa kaatui yhteensä noin 9 500 ihmistä.¹ Heistä noin joka viides kaatui Tampereen taistelussa.

Tämä artikkeli perustuu Jalmari Finnen säätiön apurahan turvin vuonna 2006 toteutettuun tutkimustyöhön, jossa tarkasteltiin erikseen valkoisten, punaisten sekä siviiliväestön tappioita Tampereen taistelussa. Kaikkien näiden henkilöryhmien tappioista laadittiin erilliset artikkelit. Tämä kirjoitus on yhteenveto niistä. Tutkimuksen perustan muodostavat kaikkiaan kolmesta tutkimusryhmästä laaditut henkilötiedostot taistelun aikaan surmansa saaneista.²

Osapuolten kokonaistappiot

Tampereen taistelun on tässä tutkimuksessa katsottu alkaneen 22. maaliskuuta, jolloin Mäntän ratsuosaston varajohtaja, tamperelainen Julius Fredrik Vennerstrand kaatui valkoisten tiedusteluretkellä Pyhäjärven jäällä, Aitolahden Työväenyhdistyksen talon luona.³ Molempien taisteluosapuolien sekä siviiliväestön tappiot on tästä tapahtumasta alkaen otettu huomioon kaupunkia kohti idästä ja koillisesta edettäessä. Lempäälän suunnalla Tampereen taisteluiden tappioiksi on laskettu 25. maaliskuuta alkaen käydyt taistelut Kuljun–Sääksjärven alueella, mis-

* (s. 1967), filosofian tohtori, toimii tutkijana Tampereen yliopistossa. Väitellyt 2006 Tampereen yliopistossa aiheesta ”Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa I. maailmansodassa 1914–1918.”

Tampereen taistelut 24.3.—6.4.1918.

Kartta Jussi T. Lappalaisen teoksesta Punakaartin sota 1 (Punaisen Suomen historia 1918, Helsinki 1981).

The fighting for Tampere, 24 March – 6 April 1918.

sä saartorengasta sulkevat valkoiset joukot taistelivat Tampereelle vetäytyviä punaisia vastaan. Samaan aikaan voidaan katsoa Tampereen taistelun alkaneen myös kaupungin länsipuolella, Ylöjärven suunnalla ja Epilässä.

Tutkimuksen ensisijaisena tarkoituksena oli tutkia Tampereelle saartettuja joukkoja vastaan taisteltaessa syntyneitä menetyksiä. Ennen pii- ritystä Aitolahden suunnalla käydyt taistelut on laskettu mukaan sillä perusteella, että kyseessä oli jo varsinainen Tampereen puolustus ja että siellä valkoisia vastassa olleet punaiset varmuudella vetäytyivät kaupunkiin. Samoin ei ollut laita esimerkiksi kaikkien Kangasalla taistelleiden joukkojen suhteen. Eri asia sitten on, että esimerkiksi Vehmaisissa 23. maaliskuuta taistelleen Mikko Kokon johtaman helsinkiläisen punakaartilaiskomppanian pääosat vetäytyivät rautateitse etelään jo ennen saartorengaan lopullista sulkeutumista. Vielä Aitolahteakin selvemmin jo Vehmaisissa taisteltiin itse Tampereesta.

Tampereen taistelun tappioita on käsitelty aiemminkin, viimeksi Aapo Roseliuksen teoksessa Amatöörien sota.⁴ Roseliuksen työssä ei kuitenkaan ole eroteltu varsinaisen Tampereen piiritystaistelun uhreja, vaan on yhdistetty tappioihin myös Lempäälän rintaman taistelut. Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin aineistossa on myös pieniä puutteita, joten todelliset tappiot Tampereen taistelussa olivat hieman suurempia kuin tähän aineistoon tietonsa perustava Roselius on esittänyt, varsinkin sen jälkeen, kun hänen antamistaan luvuista on vähennetty varsinaisella Lempäälän rintamalla kaatuneet.⁵

Noin 30 000 taistelijan voimin käydyssä Tampereen taistelussa kaatui tässä esiteltävän tutkimuksen mukaan 799 valkoista sekä noin 1 100 punaista ja venäläistä. Siviiliuhreja oli yli 70. Kaatuneiksi on laskettu valkoisilla myös parin kuukauden kuluessa haavoihinsa menehtyneet, kun taas punaisilla on vankileirien ja myös haavoittuneiden sotavankien huonon hoidon vuoksi katsottu voitavan laskea taistelun uhreihin kaatuneiden lisäksi vain huhtikuussa haavoihinsa menehtyneet. Siviilien tappioiksi on laskettu ainoastaan taisteluiden aiheuttamat menetykset, ei siis mahdollisia siviileihin kohdistuneita rankaisutoimia.

Valkoisten kaatuneiden sekä taistelun siviiliuhrien määrät on saatu suoraan tutkimusta varten laadituista nimitiedostoista, joissa siis on yksilöity kaikki Tampereen piiritystaistelussa surmansa saaneet. Punaisien tilanne on ongelmallisempi, koska täydelliset tiedot kaatuneista puuttuvat. Punaisien kaatuneiden nimitiedostoon kertyi lopulta 1 027 nimeä.⁶ Lisäksi esimerkiksi sotasurmaprojektin tiedostossa on noin 200 sellaista kadonnutta henkilöä, joista osa on todennäköisesti kaatunut Tampereella. Edelleen nimitiedostossa voidaan perustellusti olettaa olevan suuria puutteita ulkopaikkakuntalaisten, erityisesti helsinkiläisten, turkulaisten ja monien Varsinais-Suomen kuntien osalta. Näistä kaukana kotiseudultaan kaatuneista ei useinkaan saatu kirkonkirjoihin merkintää kaatumisajasta tai -paikasta. Lisäksi nimitiedostosta puuttuvat lähes kokonaan surmansa saaneet venäläiset sekä Pietarin suomalaisen punakaartin jäsenet.

Toisaalta nimitiedostoon on todennäköisesti päätyntä myös jonkin verran taisteluiden jälkeen teloitettuja punaisia, joten tässä tutkimuksessa on päädytty arvioon 1 100 kaatuneesta.⁷ Lukua voidaan perustella myös laskeuilla tappioprosenteilla. Paikkakuntakohtaisesti tehtyjen arvioiden perusteella olen päätyntä Tampereen puolustusjoukkojen vahvuudessa noin 14 100 taistelijaan, joista osa siis poistui kaupungista jo ennen piirityksen lopullista sulkeutumista.⁸ Kaatuneiden osuus puolustajien kokonaismäärästä olisi tämän mukaan 7,8 prosenttia.

Saatua lukua voidaan verrata yksittäisten punakaartilaiskomppanioiden tappioihin. Säilyneistä Tampereen punakaartin miehistöluetteloista voidaan helpoimmin identifioida IV Pataljoonan 1. Komppanian ja I Pataljoonan 2. Komppanian miehistö. Koska molempien komppanioiden luetteloista alle kymmenen henkilön kohtalo jäi rippikirjojen tai muiden lähteiden avulla selvittämättä, voidaan todeta ensin mainitun komppanian menettäneen Tampereella kaatuneina tai sodassa kadonneina vähintään 7,4 prosenttia miehistöstään ja jälkimmäisen vastaavasti 8,1 prosenttia.⁹ Edelleen esimerkiksi Vesilahden Narvan punakaartin palkkaluettelossa esiintyvistä miehistä 10,0 prosenttia kaatui Tampereella.¹⁰

Näiden tulosten valossa siis 1 100 kaatunutta näyttää varsin luotettava arviolta punaisten kokonaistappioista. Vaikka esimerkkikomppanioiden tappiot ovat parissa tapauksessa olleet suurempia kuin kokonaistappioiden osuus,¹¹ pitää kuitenkin huomata, että vastaavasti esimerkiksi vanhemmista ikäluokista kootut vartiokomppaniat sekä myös Tampereen naiskaarti kärsivät keskimääräistä selvästi pienemmät tappiot.¹²

Vaikka uusimmassa tutkimuksessa valkoisten ja punaisten tappioiden välinen ero on huomattavasti kutistunut, on yhä aiheellista kiinnittää Heikki Ylikankaan tavoin huomiota siihen hieman yllättävän tuntuiseen tietoon, jonka mukaan Tampereen taistelussa puolustajan tappiot olivat hyökkääjän tappioita suuremmat.¹³ Sodassahan juuri hyökkääjä kärsii usein suuremmat tappiot kuin puolustaja. Tätä tutkimusta varten kootun aineiston perusteella on mahdollista antaa selityksiä myös tähän historiantutkijoita askarruttaneeseen ongelmaan.

Valkoisten osalta on saatavissa varsin luotettavat tiedot päiväkohtaisista tappioista Tampereen taistelussa. Vastaavasti punaisilla esimerkiksi rippikirjojen Tampereen taistelun aikaista kuolinpäivää koskevat tiedot ovat osittain sattumanvaraisia. Pääsääntöisesti rippikirjojen kaatuneisiin liittyvät kuolintiedot ovat kuitenkin sitä epäluotettavampia, mitä myöhäisemmältä ajalta ne ovat. Esimerkiksi Vesilahden rippikirjoissa lähes kaikkien Tampereella kaatuneiden punaisten kuolinpäiväksi on merkitty 5. huhtikuuta. Kaikkien kaatuneiden osalta tämä ei varmuudella pidä paikkaansa, kuten voidaan myös punaisten sairaanhoitoon liittyvien asiakirjojen perusteella todistaa. Ilmeisesti papisto on muiden tietojen puuttuessa merkinnyt nämä henkilöt kaatuneiksi 5. huhtikuuta, jolloin heidän viimeistään on voitu olettaa kuolleen.

Punaisten sairaanhoidon asiakirjat – jotka sisältävät tietoja myös kaatuneista – ovat täydellisimmät nimenomaan taisteluiden alkuvaiheen osalta. Niinpä voidaan melko luotettavasti verrata valkoisten ja punaisten

tappioita aikavälillä 21.–27. maaliskuuta. Käytännössä tämä tarkoittaa Aitolahdessa, Vehmaisissa, Kuljussa, Sääksjärvellä, Hatanpäällä, Messukylässä, Ylöjärvellä ja Epilässä käytyjä taisteluita. Valkoisten tappiot tällä aikajaksolla olivat noin 210 miestä. Vajavaisillakin tiedoilla saadaan punaisten vastaaviksi tappioiksi 245 henkeä. Mikäli tarkempia kuolinpäiviä vailla olleet henkilöt jyvitetään varmojen tapausten antaman suhteellisen osuuden mukaisesti koko Tampereen taistelun ajalle, saadaan punaisten tappioiksi 21.–27. maaliskuuta jopa noin 350 henkeä.

Tampereen taistelun alkuvaiheessa 22.–27. maaliskuuta käytiin paljolti liikuntasotaa, ja siinä valkoiset osoittautuivat selvästi punaisia etevämmiksi, varsinkin kun punaisten itseluottamus oli karissut pitkän vetäytymisen myötä. Erityisesti Aitolahdessa punaiset kärsivät raskaita tappioita ja sama päti myös Messukylän taisteluihin aina Kalevankankaalle saakka. Suuria menetyksiä aiheutti myös punaisten – lähinnä Turun seudun punakaartilaiden ja ylänäläisten – 26. maaliskuuta junalla suorittama epäonnistunut läpimurtoyritys Hatanpäällä, joskin operaation punaisille aiheuttamien tappioiden suuruutta on toisinaan hieman liioiteltu. Näyttää kuitenkin siltä, että punaiset menettivät näissä alkutaisteluissa ainakin 100 miestä enemmän kuin valkoiset.

Punaisten osalta ei voida eritellä heidän eri taistelupaikoissa kärsimiään tappioita, mutta valkoisten osalta se on mahdollista. Taistelupaikka-kohtaisen tarkastelun mahdollistavat paljolti Boströmin Sankarien muisto -matrikkelin antamat tiedot, joita on voitu täydentää muista lähteistä. Näistä tärkeimpiä ovat Sotasurmaprojektin nimitiedoston ohella erityisesti Sota-arkistossa olevat valkoisten tappioluettelot. Viimeksi mainitut ovat erityisen tärkeitä siksi, että niiden sisältämien joukko-osastoja koskevien tietojen avulla on useissa tapauksissa mahdollista päätellä kaatuneen tarkempi kaatumispaikka.¹⁴

Päivittäiset tappiot

Nimitiedoston perusteella niin punaisista kuin valkoisistakin on laskettu ns. jyvitettyihin lukuihin perustuvat päiväkohtaiset tappiot. Ne on saatu laskemalla ensiksi varmana pidettyihin tietoihin perustuvat kuolinpäivät ja lisäämällä niihin sen jälkeen kuolinpäivätietoa vailla olevat kaatuneet varmojen kaatumistapausten antamissa suhteissa. Näin on saatu taulukon 1 luvut.

Taulukko 1. Punaisten ja valkoisten päiväkohtaiset tappiot Tampereen taistelussa 1918.

Päivä	Punaiset	Valkoiset
22.3.	13	1
23.3.	64	20
24.3.	36	24
25.3.	65	39
26.3.	99	96
27.3.	78	33
28.3.	103	205
29.3.	71	30
30.3.	29	11
31.3.	31	1
1.4.	41	3
2.4.	21	2
3.4.	180	230
4.4.	146	76
5.4.	109	20
6.4.	14	6
7.4.–	0	2
Yhteensä	1 100	799

Ensimmäisinä taistelupäivinä 22.–24.3. taistelut keskittyivät Aitolahden, Haiharan ja Vehmaisten seuduille. Varsinkin valkoisten tappiot jäivät verrattain pieniksi, mutta kasvoivat kuitenkin päivittäin. Maaliskuun 25. päivänä taistelut levisivät eri puolille Tampereen saartorengasta, joka tuolloin varsinaisesti muodostui Lempäälässä valkoisten alkaessa edetä Kuljuun ja Sääksjärvelle. Tuona päivänä valkoisten tappiot keskittyivätkin Kuljuun, jossa 2. Krenatöörirykmentti menetti 19 miestä kaatuneina. Messukylässä valkoisia kaatui samana päivänä toistakymmentä.

Maaliskuun 26. päivänä valkoisten tappiot jatkoivat kasvuaan. Suurimpana yksittäisenä syynä oli kaupungin länsipuolella tehty epäonnistunut hyökkäys. Valkoisten hyökkäys Epilässä kilpistyi venäläisten ensimmäisen maailmansodan aikana rakentamiin taisteluhautoihin asettu-

neiden punaisten konekiväärituloen. Hyökkääjien tappiot olivat Ylöjärven taistelut mukaan lukien noin 50 kaatunutta. Myös muualla käytiin kiivaita yhteenottoja. Messukylässä taisteltiin kirkon seudun lisäksi Viinikassa ja Järvensivulla. Yhteenotoissa kaatui noin 25 valkoista. Hatanpään suunnalla, jonne valkoiset olivat päässeet edellisenä iltana, kaatui lisäksi tietävästi 16 valkoista.

Seuraavana päivänä taistelutoiminta hiljentyi, ja lähes kaikki tappiot tulivat Messukylässä Uudenkylän ja Kalevankankaan suunnilla, joissa käydyissä yhteenotoissa noin 25 valkoista sai surmansa. Huomattavasti pahempaa oli tulossa. Maaliskuun 28. päivää 1918 on kutsuttu veriseksi kiirastorstaiksi, ja Kalevankankaan taistelu olikin yksittäisistä Tampereeella käydyistä yhteenotoista valkoisille kaikkein tappiollisin. Laajalla hyökkäysrintamalla Uudestakylästä Kalevankankaan ja Järvensivun kautta Viinikkaan ja edelleen Hatanpäälle valkoiset menettivät noin 195–200 miestä. Tampereen länsipuolella Epilässä menetettiin samana päivänä vain puolenkymmentä miestä. Punaisten kiirastorstain tappiot olivat ilmeisesti vain puolet valkoisten menetyksistä.

Maaliskuun 29. päivänä taistelut olivat huomattavasti vähäisempiä valkoisten vetäessä jälleen henkeä. Suurin osa tuon päivän noin 30 valkoisesta uhrista tuli tällä kertaa Epilän suunnalla, jossa lähes kaksikymmentä valkoista menehtyi turhassa hyökkäyksessä punaisten taisteluhautoja vastaan. Vastaavasti valkoisten onnistunut Lapinniemen kaappaus aiheutti vain puolen kymmenen miehen menetykset. Seuraavien päivien tappiot todistavat selvästi taistelun taukoamisesta. Neljän päivän aikana 30.3.–2.4. vain 15–20 valkoista sai surmansa. Käytännössä satunnaista laukaustenvaihtoa ja tykistötulita lukuun ottamatta ei muuta taistelutoimintaa ollut. Kontrasti näitä hiljaisia päiviä seuranneeseen huhtikuun 3. päivään on äärimmäisen jyrkkä. Edessä oli Tampereen taistelun verisin päivä.

Huhtikuun 3. päivänä valkoiset yrittivät vallata Tampereen hyökkäämällä kaupunkiin idästä päin kiirastorstaina saavuttamistaan lähtöasemista. Tykistövalmistelun jälkeen suoritettua hyökkäyksessä kaupunki vallattiin Tammerkoskeen saakka, mutta se maksoi valkoisille noin 230 kaatunutta. Punaiset eivät selvinneet paljoa vähemmällä. Arvioiden mukaan noin 180 punaista kaatui. Tarkempaa tappioiden jakoa eri taistelupaikkojen kesken on vaikea tehdä edes valkoisten osalta. Hyökkäyksessä Ratinanniemeen valkoiset menettivät todennäköisesti 55–70 miestä – pääosa uhreista tuli lapualaisten ja keskisuomalaisten osalle.

Muualla taistelut olivat kiivaita erityisesti ortodoksisen kirkon ja ylei-

sen sairaalan suunnalla. Valkoisten hyökkäys Kalevankankaalta kohtasi punaisten ankaran konekiväärin tulen. Kun lasketaan yhteen sairaalan, sorakuoppien, ortodoksisen kirkon ja Sorinahteen luona tulleet tappiot, päädytään arviolta 90 mieheen. Mahdollisesti tappiot olivat vielä hieman tätäkin suuremmat. Kaupungin läpi Näsilinnaan saakka edennyt jääkäri-luutnantti Gunnar Melinin johtama komppania oli menetännyt miehiä jo ortodoksisen kirkon luona ja sitten edelleen kaupungin läpi tunkeutuaan. Lopuksi vielä parikymmentä miestä kaatui Näsilinnan luona käydyissä puolustustaisteluissa, ennen kuin Melinin komppania siirtyi Näsijärven jäätä pitkin takaisin valkoisten joukkojen yhteyteen. Kokonaisuudessaan komppanian tappiot olivat yli 30 kaatunutta. Tammelasta palokunnantalolle edenneissä puhdistustaisteluissa kaatui vielä ehkä noin 40 valkoista, mutta muualla käydyissä piiritystaisteluissa tappiot jäivät tänä verisenä päivänä vähäisiksi.

Huhtikuun 3. päivä oli Tampereen taistelun kliimaksi. Valkoisten 3. päivän tappiot olivat yli 28 prosenttia heidän koko valtauksen aikana kärsimistään tappioista. Tuo päivä kuitenkin lopullisesti ratkaisi Tampereen kohtalon. Huhtikuun 4. päivä oli jälkinäytös, jolloin vietiin loppuun edellisen päivän operaatiot. Tampere ei tosin ollut 3. päivänä kukistunut, kuten valkoiset olivat toivoneet, mutta punaiset oli kuitenkin lopullisesti lannistettu. Neljännen päivän taisteluista kiivaimmat käytiin jälleen Näsilinnan tienoilla, missä valkoiset menettivät ilmeisesti noin 30 miestä lähinnä punaisten panssarijunan tehokkaan toiminnan vuoksi. Esplanadille eli nykyiseen Hämeenpuistoon saakka edenneissä kaupungin puhdistustoimissa kuoli 4.4. myös noin 30 valkoista. Kiivain yhteenotto käytiin Kuninkaankatu 24:ssä, jossa kauhajokelaiset menettivät 11 miestä.¹⁵ Myös Epilän puolella oli vähäistä taistelutoimintaa valkoisten menettäessä puolenkymmentä miestä.

Huhtikuun 5. päivä oli viimeinen varsinainen taistelupäivä. Taistelut vaativat vielä parinkymmenen valkoisen hengen. Sen sijaan seuraavana päivänä ei enää mainittavammin taisteltu. On mahdollista, että 6. päivälle merkityistä kaatuneista osan kuolinpäivä on joko virheellinen tai sitten he ovat menehtyneet tänä päivänä jo aiemmin saamiinsa haavoihin. Silti 6. päiväkään ei todennäköisesti mennyt valkoisilta täysin uhreitta. Sen sijaan huhtikuun 6. päivän jälkeisenä aikana Tampereella kuolleiksi merkityt ovat lähes kaikki todennäköisesti menehtyneet aiemmin taisteluissa saamiinsa vammoihin.

Kolmena viimeisenä taistelupäivänä 4.–6. huhtikuuta osittain jo demoralisoituneet punaiset menettivät selvästi enemmän taistelijoita kuin

hyökkääjät. Todennäköisesti tässä vaiheessa punaisten tappioihin sisältyy myös jonkin verran heti antautumistilanteessa surmattuja henkilöitä. Kuitenkaan ei ole aiheellista olettaa, että heidän määränsä olisi noussut useisiin satoihin. Todennäköisesti heitä on 100–150 henkeä. Tämä on perusteltavissa sillä, että huolimatta asutuskeskustaistelusta, jossa oli myös paljon punaisia kohtaan sympatioita tunteneita sivustakatsojia, ei tunneta tapauksia, joissa nimeltä identifioitava kaartilainen olisi ammuttu heti antautumisensa jälkeen. Tässä tutkimuksessa heti antautumisen yhteydessä mahdollisesti ammutut sisältyvät punaisten kokonaistappioiden määrään (1 100 taistelijaa). Käytännön syistä näin on pakkokin menetellä, koska voidaan olettaa, että nimitiedostossa joka tapauksessa on näitä kaatuneiksi ilmoitettuja, mutta todellisuudessa antautumispaikalla ammuttuja henkilöitä.

Antautumisen yhteydessä ammutuista huolimatta on perusteltua otaksua, että punaisten varsinaiset taistelutappiot Tampereella olivat ainakin 100–200 henkeä suuremmat kuin valkoisten. Yksi syy puolustajien suurempiin menetyksiin oli heidän joukkojensa huonompi sotilaallinen koulutus. Suurimpana syynä punaisten raskaampiin tappioihin oli kuitenkin valkoisten tykistö, jota johtamassa oli niin suomalaisia kuin ruotsalaisiakin ammattiupseereita.

Erityisesti kiiristorstain jälkeen valkoisten tykistö alkoi tehdä tuhoisaa jälkeä yhä tiiviimmälle sulloutuneiden punaisten keskuudessa. Maaliskuuhuhtikuun vaihteessa valkoiset menettivät päivittäin vain muutaman miehen, kun punaisten tappiot liikkuivat muutamissa kymmenissä. Tykistön tuhoisasta vaikutuksesta todistavat myös tiedossa olevat punaisten kuolinsyyt. Valkoisten tappioista vain 7,5 prosenttia oli tykistön aiheuttamia, mutta punaisilla vastaava osuus oli 23,1 prosenttia.¹⁶

Koska vain alle 10 prosenttia punaisten kaatuneiden kuolinsyistä on selvillä, ei saatuja tietoja ole pidettävä tarkkana faktana, mutta kuitenkin selvästi suuntaa antavana. Valkoisten puolella kuoleman aiheuttaja on tiedossa lähes joka toisen kaatuneen osalta. Tappioprosenttien mukaan laskettuna tykistötuli oli aiheuttanut punaisille noin 250 taistelijan tappiot ja vastaavasti valkoisten tappiot punaisten tykistötulesta olivat jääneet noin 60 mieheen. Valkoisten tykistö oli siis surmannut lähes 200 punaista enemmän kuin mihin punaisten tykistö kykeni. Tämä on ymmärrettävää punaisten ammusten käydessä jo huhtikuun alussa vähiin ja myös koska punaisten tykistön johto ei ollut samalla tasolla kuin valkoisten. Sitä paitsi punaisten tykistö joutui ampumaan verrattain ohutta piiritysjoukkojen ketjua, kun taas valkoisille oli tarjolla huomattavasti tiheämpiä maaleja.

Selvästi suurimmat menetykset valkoisille – noin 90 prosenttia tappioista – aiheuttivat vihollisen kiväärikaliperiset aseet. Konekiväärin sai aikaan pahoja tappioita mm. Kalevankankaalla, Epilässä ja ortodoksisen kirkon luona. Sen sijaan valkoisten Ratinanniemen tappioissa konekiväärin osuus ei kuolinsyiden perusteella korostu. Tappiotietojen perusteella punaisten tykistö toimi parhaiten Messukylässä operoivina valkoisia joukkoja vastaan. Suurimmat tappiot se aiheutti kuitenkin Näsilinnan luona 3.–4. huhtikuuta, jolloin hieman toistakymmentä valkoista sai surmansa pääasiallisesti panssarijunan ampumista kranaateista.

Punaisten antautumisen jälkeen kaupungissa on kerrottu olleen jonkin verran sala-ammuntaa. Tampereen poliisilaitoksen mukaan esimerkiksi huhtikuun 13. päivän vastaisena yönä Satamakadulla yksi upseeri haavoittui sala-ampujan luodista lievästi käteen.¹⁷ Voi kuitenkin kysyä, oliko tässäkin tapauksessa kyse sala-ampujasta vai vahingonlaukauksesta, jotka olivat varsin yleisiä huonosti koulutettujen joukkojen keskuudessa molemmin puolin rintamaa. Ainoa verrattain luotettavan tuntuinen sala-ampujan suorittama surma liittyy turkulaisen Aarne Jäntereen kuolemaan, mutta tässäkin tapauksessa päivästä on epäselvyyttä. Boströmin matrikelin mukaan Jäntere kuoli sala-ampujan luodista Tampereen kadulla kolme päivää valtauksen jälkeen. Päivämääräksi on kuitenkin ilmoitettu 16. huhtikuuta, kun punaiset puolustajat antautuivat jo 6. huhtikuuta.¹⁸

Toiminta oli kuitenkin levotonta ja varsin suoraviivaista valloituksen jälkeenkin, kuten käy ilmi Tampereen poliisilaitoksen ilmoituksesta Hämeen piiripäällikölle 16.4.1918. Raportissa kerrottiin edellisen illan tapahtumista kaupungissa:

”...Samaan aikaan ampui ruotsia puhuva sotilas Kauppakadulla 2 laukausta kiväärillä, jolloin paikalle saapui ruotsalainen upseeri, joka ampui revolverilla laukauksen sotamiestä kohti, osuen laukaus jalkaan. Sen jälkeen vei upseeri sotilaan mukanaan kieltäen paikalle rientänyttä poliisia sekaantumasta asiaan.”

Kaupungin puolustajat ja valtaajat

Laaditut kaatuneiden tiedostot antavat hyvän mahdollisuuden tarkastella Tampereella taistelleiden joukkojen rakennetta. Tampereen puolustusjoukkojen vahvuudeksi on tässä tutkimuksessa arvioitu hieman yli 14 000 miestä. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että useita helsinki-

Tampereen punaisista puolustusjoukoista valtaosa oli hämäläisiä, aiemmin punaisten ns. pohjoisrintamalla taistelleita ja sittemmin kaupunkiin perääntyneitä joukkoja. Näihin kuuluivat myös kuvassa olevat ruovesiläiset punakaartilaiset. Kuva Tuomas Hopun kokoelmat.

Red Guards from Ruovesi who, like the bulk of the Red troops defending Tampere, came from the Häme region.

läisiä sekä Turun seudun komppanioita poistui Tampereelta jo ennen varsinaisen piiritystaistelun alkua, ja lisäksi satoja punaisia murtautui ulos hahmottumassa olleesta saartorenkasta Siuron kautta sekä vielä myöhemmin ennen kaupungin kukistumista Pyhäjärven ja Näsijärven kautta. Lopullisesti valkoisten käsiin jäi korkeintaan 11 000–12 000 punaista.

Voidaan olettaa kaatuneiden antavan varsin edustavan kuvan siitä, millaisia punaisten aktiivisimmat taistelujoukot olivat. Kaatuneiden perusteella laskettu valtausjoukkojen keski-ikä oli 24,5 vuotta ja vastaavasti punaisten keski-ikä oli 27,4 vuotta. Ikäjakauma on odotetun kaltainen, mutta silti hieman harhaanjohtava. Valkoisten joukkojen ikärakenteeseen vaikutti asevelvollisuusjoukkojen runsas käyttö. Tästä johtuu, että tyypillinen valkoinen kaatunut oli 22–24-vuotias. Sen sijaan punaisilla – huolimatta selvästi korkeammasta keski-ikästä – kaatunut oli useimmissa tapauksissa 18–23-vuotias, kuten seuraavat punaisten kaatuneiden tiedostosta saadut luvut osoittavat:

Kaatuneita 17-vuotiaita	30
18-vuotiaita	70
19-vuotiaita	68
20-vuotiaita	73
21-vuotiaita	68
22-vuotiaita	63
23-vuotiaita	68
24-vuotiaita	52
25-vuotiaita	46.

Nuoremmat ikäluokat kärsivät siis punaisissa joukoissa suhteellisesti suurempia tappioita kuin valkoisten joukoissa. Kaiken kaikkiaan punaisilla oli kuitenkin enemmän vanhempaa väkeä kuin valkoisilla. Punakaarteja voikin pitää miliisiluonteisina joukkoina, mikä heikensi edelleen niiden taistelukykyä. Siinä missä Tampereella kaatuneista valkoisista 86,5 prosenttia oli naimattomia, punaisilla vastaava luku oli 69,6 prosenttia. Perheellisiä joutui punaisissa enemmän taisteluihin, koska rintama tuli heidän kotiseudulleen.

Koska valkoiset käyttivät Tampereen taistelussa varsin paljon asevelvollisia joukkoja, asevelvollisten nuorimmat ikäluokat 21 ikävuodesta 29 ikävuoteen ovat saaneet suuremman osuuden tappioista kuin valkoisessa armeijassa yleensä. Samasta syystä vastaavasti kahtakymmentä vuotta nuorempia kaatuneita oli Tampereella suhteellisesti vähemmän kuin koko maassa.¹⁹ Tampereen vallannut armeija ei siis ollut mikään poikajoukko, vaan parhaassa miehuusiässä olleiden valkoisten sotilaiden armeija. Ruotsalaiset vapaaehtoiset sen sijaan olivat ainakin kaatuneiden valossa iältään yllättävän vanhoja vapaaehtoisjoukoksi. Heidän keski-ikänsä oli 26,6 vuotta.

Tampereella kaatuneiden valkoisten ikäjakaumassa asevelvollisuusarmeijan ikäraja 21 vuoden kohdalla tulee selvästi esille, kuten seuraavat pelkästään suomalaisia koskevat luvut osoittavat:²⁰

Kaatuneita 18-vuotiaita	20
19-vuotiaita	44
20-vuotiaita	51
21-vuotiaita	51
22-vuotiaita	88
23-vuotiaita	100
24-vuotiaita	83
25-vuotiaita	57
26-vuotiaita	46.

Maantieteellisesti Tampereen valtaajista ei ole epäselvyyttä. Kaupungin valtasivat pohjalaiset ja keskisuomalaiset joukot, mikä käy varsin selvästi ilmi myös kaatuneiden läänikohtaisista tappioluvuista.

Taulukko 2. Valkoisen armeijan taistelutappioiden alueellinen jakauma suomalaisten osalta.

Lääni	Tappiot	Osuus tappioista
Oulun lääni	117	15,4 %
Vaasan lääni	476	62,6 %
Kuopion lääni	35	4,6 %
Mikkelin lääni	6	0,8 %
Hämeen lääni	53	6,9 %
Turun ja Porin lääni	45	5,9 %
Viipurin lääni	12	1,6 %
Uudenmaan lääni	16	2,1 %
Yhteensä	760	100 %

Vaasan läänin hallitseva osuus johtui luonnollisesti tältä alueelta olleiden joukkojen runsaasta määrästä. Niin asevelvollisuus- kuin suojeluskuntajoukkojenkin pääosa tuli Pohjanmaalta ja Keski-Suomesta. Lisäksi Tampereella taistelleista värvätyistä joukoistakin suuri osa oli kotoisin näiltä alueilta, mutta osa tuli myös Kuopion ja Oulun lääneistä. Vaikka Vaasan lääni kantoi koko sisällissodassa raskaimman taakan valkoisten tappioista (31,1 %),²¹ heidän kohtalonsa Tampereella oli kohtuuttoman kova: yli 60 prosenttia kaatuneista. Hämmäläisten osuus ei noussut kuin 6,9 prosenttiin, ja Turun ja Porin lääni jäi tästä yhden prosenttiyksikön verran. Turun ja Porin läänin miehet kärsivät suurimmat tappionsa Epilän rintamalla. Oulun läänin tappiot olivat toiseksi suurimmat, ja ne koostuivat pääosin nimenomaan asevelvollisuusjoukkojen menetyksistä.

Läänikohtaiset tappioluvut ovat samalla hyvä osoitus valkoisten joukkojen varsin paikallisesta käytöstä sotatoimissa. Mikkelin ja Viipurin läänien osuus jäi pieneksi, koska näiden läänien miehistö toimi tavallisesti pääosin oman alueensa läheisyydessä olleilla rintamilla. Sen sijaan selustaan jääneestä Savosta komennettiin värvättyjä joukkoja Tampereen

taisteluun. Pieniä tappioita kärsineiden läänien kaatuneet olivat suurimaksi osaksi jääkäriupseereita tai -aliupseereita. Myös koko maasta miehistöä saanut Vöyrin pataljoona tasoitti hieman tappioiden alueellista jakaamaa.

Vastaavasti punaisten kaatuneiden alueelliseen jakauman perusteella voidaan tehdä mielenkiintoisia havaintoja kaupungin puolustusjoukoista.

Taulukko 3. Tampereen taistelussa kaatuneiden punaisten alueellinen jakauma.

Lääni	Kaatuneet	Osuus
Hämeen lääni	706	69,2 %
Turun ja Porin lääni	186	18,2 %
Uudenmaan lääni	112	11,0 %
Vaasan lääni	9	0,9 %
Oulun lääni	4	0,4 %
Viipurin lääni	2	0,2 %
Kuopion lääni	1	0,1 %
Mikkelin lääni	0	0 %
Yhteensä	1020	100 %
Tieto puuttuu	4	
Venäjältä	3	

Vaikka punaisten kaatuneiden tiedoston puutteiden voidaan perustellusti otaksua korostuvan erityisesti Turun ja Helsingin punakaartilaisten osalta, ovat taulukon 3 tulokset kokonaisuudessaan varsin luotettavia. Tätä voidaan perustella sillä, että tiedostossa on varmasti vastaavia puutteita myös Hämeen osalta. Mahdollisesti kuitenkin sekä Turun ja Porin läänin että Uudenmaan läänin todelliset osuudet ovat jonkin prosenttiyksikön taulukossa esitettyjä suurempia.

Kaatuneiden alueellinen jakauma osoittaa hyvin myös punakaartin paikallisuuden. Punakaartin pohjoisrintamasta vastasivat pääosin Hämeen omat joukot, joiden tueksi lähetettiin toisaalta Turun suunnan, mutta myös Helsingin ja sen lähiympäristön kaarteja. Turun ja Porin läänin punakaartien osuutta Tampereen puolustusjoukoissa voidaankin pitää yllättävän suurena: suunnilleen joka viides rintamasoturi oli kotoisin Turun

ja Porin läänistä. Käytännössä tämä tarkoitti Turkuja ja sen lähialueita. Pohjoisemmista osista lääninä joukot suunnattiin lähempänä olleelle Satakunnan rintamalle.

Asevelvollisuusjoukkojen raskaat tappiot

Vastoin alkuperäistä suunnitelmaansa valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim joutui lähettämään Tampereelle asevelvollisuusjoukkoja ratkaistakseen tilanteen nopeasti ja vapauttaakseen valtausjoukot Viipurin operaatiota varten. Asevelvollisuusjoukkoja käytettiin varsinkin ratkaisevissa taisteluissa Kalevankankaalla 28. maaliskuuta sekä rynnäkössä kaupunkiin 3. huhtikuuta alkaen. Taistelun loppua kohti tultaessa suojeluskuntajoukkojen ja värvättyjen joukkojen merkitys väheni, mutta esimerkiksi Ratinanniemen operaatiossa 3. huhtikuuta ne kärsivät vielä raskaita tappioita.

Lähteiden perusteella on mahdollista saada lähes 95 prosentin osalta varmasti tai jokseenkin varmasti selville surmansa saaneiden kuuluminen asevelvollisuus-, suojeluskunta- tai värvättyihin joukkoihin. Tutkimuksen alkuvaiheessa kävi ilmi, että Boströmin matrikkelin tiedot ovat useissa tapauksessa harhaanjohtavia. Matrikkelin henkilökuvauksissa on tapana korostaa henkilöiden kuulumista kotipaikkakuntansa suojeluskuntaan ja sivuuttaa kokonaan heidän joutumisensa rintamalle nimenomaan asevelvollisina. Tämä johtuu enimmäkseen omaisten halusta korostaa vapaaehtoisesti isänmaalle annettua uhria, jota kuvaa asevelvollisena ”pakkosotilaana” kaatuminen olisi saattanut himmentää.²²

Selvitetyistä tapauksissa 316 henkeä kuului asevelvollisuusjoukkoihin (41,5 %), 284 suojeluskuntajoukkoihin (37,3 %), 128 värvättyihin joukkoihin (16, 8 %) sekä 34 ruotsalaiseen prikaatiin (4,5 %) Koska ruotsalaisen prikaatin miehistötappioiden voidaan katsoa olevan lähes täydellisesti tiedossa,²³ voidaan heidän osuutensa laskea kokonaistappioiden mukaan, jolloin todelliseksi osuudeksi saadaan 4,3 prosenttia. Ruotsalaisten tappiot ovat huomattavan suuret, kun ottaa huomioon yksikön pienen miesvahvuuden, noin 350 miestä. Prikaati menetti Tampereella kaatuneina noin 10 prosenttia vahvuudestaan. Se on saman verran kuin jääkäreiden kokonaistappiot sisällissodassa.²⁴ Ruotsalaisen prikaatin tappioiden lisäksi viisi suomalaisissa yksiköissä palvelutta ruotsalaista kaatui Tampereen taistelussa.²⁵

Päällystön tappiot

Historiankirjoituksessa on usein korostettu Saksassa koulutuksensa saaneiden jääkäreiden Tampereen taistelussa kärsimiä ankaria tappioita. Kieltämättä heidän uhrinsa oli raskas. Yksistään 2. Jääkärirykmentti menetti Kalevankankaan taistelussa 28 Saksan jääkäriä kaatuneina.²⁶ Jääkäreiden maine uhrautuvina ja pelkäämättöminä johtajina on ansaittu, sillä tämän tutkimuksen mukaan kaikkiaan 50 jääkäriä sai surmansa Tampereen taistelussa. Määrä on 6,3 prosenttia valkoisten kokonaistappioista ja varsin suuri verrattuna valkoisten joukkojen päällystön kokonaistappioihin. Selvin syy tähän oli asevelvollisuusjoukkojen runsas käyttö Tampereen verisimmissä taisteluissa 28. maaliskuuta sekä 3.–4. huhtikuuta. Asevelvollisuusjoukkojen päällystöhän oli kokonaan muodostettu Saksan jääkäreistä. Taulukon 4 avulla voidaan hahmottaa koko valkoisen armeijan tappioiden rakennetta sotilasaseman perusteella.

Taulukko 4. Valkoisessa armeijassa Tampereen taistelussa kaatuneiden asema sotilasyksiköissään.²⁷

Asema armeijassa	Jääkärit	Muut joukot	Yhteensä	Osuus tappioista
Pataljoonan komentajat	1	0	1	0,1 %
Komppanian päälliköt	5	6	11	1,5 %
Joukkueenjohtajat/ varapäälliköt	22	34	56	7,3 %
Aliupseerit ja ryhmänjohtajat	22	65	87	11,4 %
Miehistö	0	609	609	79,6 %
Muut ²⁸	0	1	1	0,1 %
Yhteensä	50	715	765	100 %

Valkoisten päällystötappioita ei voida pitää mitenkään poikkeuksellisen suurina sillä perusteella, ettei heidän osuutensa armeijan kokoonpanon mukaisessa suhteessa laskettuna muodostunut erityisen korkeaksi.

Joukkojen vahvuudesta komppanianpäälliköitä oli suunnilleen prosentti, joukkueenjohtajia muutama prosentti sekä alipuseereita reilu kymmenen prosenttia.²⁹ Tappioluvut mukailevat näitä lukuja melko tarkkaan lukuun ottamatta joukkueenjohtajia, jotka siis näyttävät kantaneen raskaimman taakan.

Valkoisten päällystön tappioita Tampereen taistelussa voidaan verrata myös Suomen armeijan toisessa maailmansodassa kärsimiin tappioihin. Tampereella miehistön osuus tappioista oli 79,6 prosenttia, kun se toisessa maailmansodassa oli 75,7 prosenttia. Vastaavasti alipuseerien ja upseerien tappiot olivat Tampereen taistelussa 11,4 ja 9,0 prosenttia ja toisessa maailmansodassa 18 ja 6,2 prosenttia.³⁰ Tämän perusteella voidaan todeta valkoisten päällystötappioiden olleen tuntuvia Tampereen taistelussa, mutta ei kuitenkaan erityisen suuria huolimatta jääkäreiden uhrautuvaisuudesta. Puutteellisesti koulutettujen joukkojen johtaminen hyökkäystaistelussa päällystön oman esimerkin voimalla olisi hyvinkin voinut johtaa vielä suurempiin upseeri- ja alipäällystötappioihin.

Tampereella valkoisten korkea-arvoisimmat kaatuneet olivat suojeluskuntajoukkojen pataljoonaa komentanut jääkärikapteeni Paul Wallenius ja hänen kollegansa ruotsalaisessa prikaatissa, luutnantti Folke Bennich-Björkman. Taulukossa 4 ei ole otettu huomioon ruotsalaisen prikaatin tappioita, koska yksikön kaatuneiden päällystöasemaa koskevat tiedot ovat osittain puutteellisia.

Vastaavasti voidaan tarkastella myös punaisten päällystötappioita. Edellä mainittuun kaatuneiden punaisten nimitiedostoon on pyritty merkitsemään tiedot myös päällikköasemassa toimineista. Tietoja on pyritty täydentämään ja varmistamaan mm. valtiorikosoikeuden aktien sekä vankileireillä kuolleiden punaisten kuulustelupöytäkirjoista. Näin saatujen tietojen perusteella olisi Tampereella kaatunut ainakin 28 punaisten komppanianpäällikköä, yksi pataljoonankomentajan asemassa toiminut sekä yksi panssarijunan päällikkö. Lisäksi kaupungin puolustusta johtanut Hugo Salmela kuoli punaisen alipäällikön huolimattoman käsikraanaatin käsittelyn seurauksena.

Joistakin kaatuneista punaisten päälliköistä tiedot mahdollisesti puuttuvat, mutta vastaavasti jotkut kaatuneiksi ilmoitetuista ovat todennäköisesti tulleet ammutuiksi. Kolmenkymmenen yhden päällikköasemassa olleen osuus 1 100 surmansa saaneesta on kuitenkin 2,8 prosenttia, joten ainakin tällä perusteella täytyy todeta punaisten johtajien kärsineen suhteellisesti suuremmat tappiot kuin valkoisten päällystön (1,6 %). Siinä missä punaisista rivimiehistä menehtyi vähemmän kuin joka kymme-

Ensimmäisen maailmansodan aikana Tampere oli varuskunta kaupunki, mutta Venäjän armeijan joukot demobilisoitiin pääosin maaliskuun puoliväliin mennessä. Kaupunkiin vielä jääneistä venäläisistä vain osa taisteli punaisten puolella. Kuvassa punakaartilainen ja keimutuolissa istuva venäläinen matruusi sisällissodan aikana. Kuva Tuomas Hopun kokoelmat.

By mid March 1918 most of the wartime Russian garrison of Tampere had been demobilized. Only some of the Russians remaining in the town fought on the Red side. The picture, taken during the Civil War, shows a Red Guard and a Russian sailor sitting in a rocking chair.

nes, sai komppanianpäälliköistä taisteluissa surmansa ehkä joka viides. Luku on niin suuri, että on perusteltua olettaa juuri komppanianpäälliköiden tulleen useissa tapauksissa surmatuiksi heti antautumispaikalla. Silti myös punaisen päällystön voidaan katsoa taistelleen uhrautuvasti.

Siviilien tappiot

Tutkimuksessa tuli esille kaikkiaan 71 sellaista henkilöä, joita voidaan pitää joko varmoina tai todennäköisinä Tampereen taistelun siviiliuhreina. Näistä ehkä vajaan kymmenen osalta voidaan esittää jonkinlaisia epäilyjä heidän kuulumisestaan punaisten organisaatioihin, mutta vastaavasti voidaan olla yhtä varmoja siitä, että Tampereella piirityksen aikana oleskelleiden satojen pakolaisten joukossa oli myös useita sellaisia surmansa saaneita, joita ei ole kirjattu rippikirjoihin tai muihin lähteisiin. Samoin punakaartilaisina kaatuneiksi on varmasti kirjattu joitakin punaisten toiminnasta erossa pysytelleitä työläisiä.

Yleensä asutuskeskustaisteluissa siviilien tappiot ovat huomattavat. Tampereen taistelussa kaatui noin 1 100 punaista ja 799 valkoista. Näihin lukuihin verrattuna 71 surmansa saaneen siviilin määrää ei voida pitää erityisen suurena (3,6 % kokonaistappioista), mutta kuitenkin varsin tuntuvana tappiona. Käytännössä siviilien menetykset keskittyvät lähes täysin varsinaiseen Tampereen kaupungista käytyyn taisteluun, jonka voidaan katsoa alkaneen Kalevankankaan hyökkäyksellä 28. maaliskuuta. Sitä ennen ainoastaan maaliskuun 24. päivä aiheutti siviiliuhreja. Tuona päivänä Messukylässä sai surmansa kolme siviiliä ja lisäksi yksi henkilö menehtyi tykistötulella itse kaupungissa.

Varsinaisesti siviiliuhreja alkoi tulla vasta kun valkoiset joutuivat toteamaan, ettei kaupunki ollutkaan vallattavissa väkiryssä ja että seuraavia hyökkäyksiä täytyi valmistella tykistön avulla. Kasvavan tykistötulen ohella myös harhaluotien vaara kasvoi huomattavasti valkoisten työntyessä kaupungin laita-alueille. Maaliskuun 28. päivä aiheuttikin siviiliväestölle jo ainakin kolme kuolonuhria.

Tappioita alkoi syntyä väistämättä myös siitä syystä, että yhä suurempi määrä siviilejä pakkautui entisestään supistuvalla punaisten valta-alueelle. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, että siviiliväestö olisi välttämättä halunnut pysyä punaisten alueella. Rintaman läpi oli yksinkertaisesti vaikea päästä, ja tuskin edes valkoisiksi itsensä mieltäneet siviilit halusivat ottaa riskin tulla ammutuksi linjojen välissä. Siviileillä ei siis ollut muuta vaihtoehtoa kuin vetäytyä punaisten mukana. Esimerkiksi Pellavatehtaanmäen ja Armonkallion väestö siirtyi 29. maaliskuuta muualle kaupunkiin. Sitä ennen keskikaupungille oli matkannut jo mm. Tammelan väki.³¹

Osa siviiliväestä pääsi sukulaistensa ja tuttaviensa luo, mutta paljon oli myös maaseudulta tulleita, joilla ei ollut tiedossa paikkaa mihin mennä. Viimeksi mainitut turvautuivat usein joko julkisiin rakennuksiin tai sitten

tehdaskiinteistöihin. Pakolaisia oli paljon mm. kirkoissa, luterilaisella rukoushuoneella, kaupungintalossa sekä kauppahallin kellarissa.³²

Vaikka väestö siis hyvin tiesi, että kellarit ja kivitalojen pohjakerrokset tarjosivat parasta suojaa niin kiväärituloelta kuin tykistön kranaateiltakin, ei niissä voinut pysytellä loputtomiin. Kaupungin piiritys kesti kuitenkin hieman yli kaksi viikkoa. Erityisesti yöt olivat vielä kylmiä, ja luonnollisesti myös nälkä ajoi siviiliväkeä pois kellareista. Eri puolilla kaupunkia oli ruoanjakopisteitä, joiden tarjontaan moni siviili joutui harhaluotien ja mahdollisten kranaattienkin uhalla turvautumaan.

Tykistötulen ja harhaluotien ohella varsinkin miespuolinen väestö joutui Tampereella tasapainoilemaan vielä yhden vaaratekijän kanssa: punakaartin pakko-otot uhkasivat niin porvariväestöön kuuluvia kuin työläisiä. Ulkotyömies Alfred Enberg kertoi myöhemmin omista vaiheistaan piirityksen aikana:

”Kun kapina tammikuussa vuonna 1918 alkoi olin tukkia kaatamassa Viikinsaaren laituria varten, kasarmin takana olevassa männikössä, siihen asti kun piirittävät joukot saapuivat Messukylään jolloin työ oli lopetettava. Työn lopettamispäivää en tarkalleen voi muistaa, mutta oli se joku päivä ennen Maarianpäivää. Tämän jälkeen olin parisen päivää sairaana, mutta kun piiritysketju yhä tiukkeni ja miehiä ruvettiin hakemaan jouduin työkomppaniaan jolloin pyysin komppanian päälliköltä lapun päästäkseni lääkäriille. Tämän sainkin ja menin minulle osoitetun tuntemattoman lääkärin tykö, joka antoi todistuksen jossa mainittiin, että en ole aseuntoinen. Tämän lääkärin antaman todistuksen vein työkomppanian päällikölle, minkä jälkeen pääsin lähtemään kotio, joten työkomppaniassa oloaikani loppui siihen, että toisena päivänä kävin lääkäriillä ja toisena pääsin kotia. Kotonani, joka sijaitsi Moisionkatu 39, oleskelin sitten muistaakseni 7 päivää milloin emännän asunnossa, milloin viereisen talon saunassa aina sen mukaan miten kuulasade ja kylmä pakotti oleskelupaikkaa muuttamaan, kunnes tilanne kävi sellaiseksi, että olin pakotettu tykkänään asuntoni jättämään jolloin siirryin suurien vaikeuksien jälkeen sähkölaitoksen varastohuoneeseen, jossa oleilin yhden viikon eli siksi kuin Tampere oli valloitettu.”³³

Kun valkoiset maaliskuun 28. päivänä epäonnistuivat yrityksessään vallata kaupunki, joukkoja oli seuraavina päivinä pakko lepuuttaa ja huoltaa. Kaupungin siviiliväestölle tämä merkitsi vastaavasti kasvavia tappioita valkoisten kiihtyvässä tykistötulituksessa. Maaliskuun 29. päivänä ainakin viisi siviiliä sai surmansa ja seuraavana päivänä ainakin neljä. Valkoiset ylläpitivät tykistötultaan edelleen vaihtelevalla tempolla

aina huhtikuun 3. päivään saakka. Maaliskuun 31. ja huhtikuun 2. päivän välisenä aikana ainakin 12 siviiliä sai surmansa: suunnilleen puolet tykistön toiminnan kautta ja loput kivääritulesta.

Aamulla 3. huhtikuuta valkoiset valmistautuivat uudelleen kaupungin lopulliseen valtaukseseen. Hyökkäystä edelsi puolen tunnin tykistövalmistelu, jossa valkoiset ampuivat kaupunkiin Vehmaisista, Vuohenojalta, Messukylän kirkolta, Iidesjärven eteläpuolelta, Nuolialasta, Lempäälään johtavan rautatien varrelta sekä Lielahdesta. Yhteensä 35 tykkiä ja joitakin miinanheittämiä ampui kaupunkiin.³⁴

Huhtikuun 3. päivä oli erittäin raskas myös kaupungin siviiliväestölle. Koska kaikkien siviilien kuolinpäivä ei ole tiedossa, uhrien täsmällistä määrää ei voida varmuudella sanoa, mutta ainakin 15 siviilin tiedetään kuolleen huhtikuun 3. päivänä. Voidaan kuitenkin olettaa, että myös monet niistä, joiden osalta puuttuu tarkempi kuolinpäivä, saivat surmansa 3. päivän sekasortoisissa oloissa. Kaikkiaan siviiliuhreja on siis saattanut olla jopa yli 20.

Tampereen taistelun aikana suurimmat tappiot siviileille aiheutti hyökkääjien toiminta, kuten piiritystaistelussa on luonnollista. Huhtikuun 3. päivän tappioista noin kaksi kolmasosaa johtui tykistötulesta. Käytännössä tämä tarkoittaa melkoisella varmuudella valkoisten ampumia kranaatteja. Loput siviileistä saivat surmansa luodeista – osa valkoisten valatessa katutaisteluun mm. Tammelan ja Ratinan. Näissäkin tapauksissa osa siviileistä todennäköisesti kuoli valkoisten luoteihin.

Myös Tampereen viimeiset varsinaiset taistelupäivät 4. ja 5. huhtikuuta olivat siviiliväestölle raskaita. Ilmeisesti ne aiheuttivat piiritystaistelun suurimmat tappiot tuhoisaa 3. päivää lukuun ottamatta. Yhteensä näiden kahden päivän aikana tiedetään ainakin 15 siviilin saaneen surmansa. Todelliset tappiot olivat todennäköisesti noin 20 henkeä. Taistelut olivat nyt valtaosaltaan muuttuneet katutaisteluiksi, mikä vaikutti siihen, että siviiliuhreista vähintään kaksi kolmesta kuoli luodeista. Kuitenkin vielä 4. päivänä valkoisten tykistön tulituksessa kuoli myös siviilejä. Esimerkiksi hovioikeuden auskultantti Väinä Sakari Kaimio sai surmansa Pyynikillä kranaatin osuessa Olánin huvilan ylimpään kerrokseen.³⁵

Punaisten antautumispäivänä 6. huhtikuuta käytiin enää vähäisiä taisteluita. Silti ilmeisesti pari siviiliä sai vielä surmansa. Tässä tutkimuksessa omaksutun siviiliuhrin määritelmän mukaan kaupungin valtauksen jälkeisinä siviiliuhreina kyseeseen olisivat enää tulleet vahingonlaukauksista tai sala-ampujien harhaluoteihin menehtyneet. Näitä ei tiedetä kuitenkaan olleen.

Tykistö ei säästänyt siviilejä

Tampereen taistelun 71 identifioidusta siviiliuhrista 31 kuoli luodeista ja 29 tykistön ampumista kranaateista. Yhdentoista henkilön kuoleman aiheuttajaa ei tiedetä. Tällä perusteella olisi siviileistä peräti 48,3 prosenttia saanut surmansa tykistön kranaateista, jotka pääosin olivat valkoisten ampumia. Punaisten tykistön toiminta alkoi hiipua jo siihen mennessä, kun siviilien tappiot alkoivat kohota. Sitä paitsi lähes kaikki – elleivät jopa kaikki – tykistötulen uhrin menehtyvät tai haavoittuivat kuolettavasti punaisten hallussa olleella alueella, joka myös todistaa tappioiden aiheutuneen valkoisten tulituksesta.

Rakennusten suojissa pysytelleen siviiliväestön tappiot olivat siis suureksi osaksi tykistötulen aiheuttamia. Kontrasti on erityisen selvä verrattaessa tykistötulen siviileille aiheuttamien tappioiden osuutta (48,3 %) punaisten ja valkoisten tappioihin. Valkoisten tappioista vain 7,5 prosenttia ja punaisilla vastaavasti 23,1 prosenttia oli tykistötulen aiheuttamia. Pelkkien prosenttilukujen perusteella laskettuna tykistötuli olisi aiheuttanut Tampereen taistelussa kaikkiaan noin 350 ihmisen kuoleman. Sen mukaan siviilien osuus tykistön uhreista olisi 9,7 %.

Tampereen taistelun siviiliuhreista 28 oli miehiä, 23 naisia ja 20 alle 15-vuotiaita lapsia. Miesten osuutta voidaan pitää yllättävän korkeana, koska perinteisesti on kerrottu juuri miesten joutuneen piileskelemään kellareissa välttääkseen punakaartin pakko-ottoja. Sitä paitsi suuri osa miehistä kuului myös punakaartiin, joten tästäkin syystä naisten siviilitappioiden olisi voinut olettaa olleen suurempia. Todennäköistä kuitenkin on, että miesten suuret tappiot johtuivat ainakin osaksi siitä, että he joutuivat perheen huoltajina kantamaan päävastuun esimerkiksi ruoan hankinnasta ja muista vaarallisista toimista.

Luokkasotakirjallisuudessa on perinteisesti väitetty, että valkoisten tykistötuli olisi kohdistettu erityisesti työläisasutukseen. Varsinkin valkoisten hyökkäyksessä 3. huhtikuuta tykistötuli varmasti kohdistettiin hyökkäysurille, joilla sijaitsi paljon työläisasutusta. Tämä on kuitenkin sotilaallisesti hyvin perusteltavissa. Sitä paitsi tykistötuli ei selvästi säästänyt valkoisten kannattajiksi miellettyjä henkilöitä, joten epäilemättä tykistötuli kohdistui varsin usein myös porvariston asuntoihin. Kaatuneiden siviilien joukossa oli useita oppikoululaisia, rautatieläisiä, kauppiaiden perheenjäseniä, yksi poliisi, ym.

Siviilien tappioita Tampereen taistelussa ei juuri voida kansallisesti verrata, koska asutuskeskustaistelut ovat Suomessa olleet harvinaisia.

Ainoastaan Helsingin ja Viipurin valtaukset keväällä 1918 voisivat tarjota jonkinlaisia vertailumahdollisuuksia, mutta molemmissa tapauksissa taistelut kestivät vain pari päivää. Kummankin osalta puuttuu sitä paitsi tutkimustuloksia. Tuskin kuitenkaan erehtyy, jos väittää Tampereen piiritystaistelun olleen myös siviilien osalta sisällissodan verisin.

Lähteet

- ¹ Roselius, Aapo: Amatöörien sota. Rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Helsinki 2006, s. 158.
- ² Tiedostoihin koottiin mahdollisuuksien mukaan seuraavat tiedot: ikä, kotipaikka, ammatti, siviilisääty, kuolinpäivä- ja kuolinpaikkatiedot, sotilasyksikkö ja asema siinä sekä kuolintapa. Tiedoston perustana olleita sotasurmaprojektin sekä Boströmin matrikkelin tietoja on tarkistettu ja täydennetty niin arkistolähteiden kuin kirjallisuudenkin avulla. Viimeksi mainituista lisätietoja on saatu mm. Tauno Tukkiselta, joka on tutkinut useiden Tampereen tappioiden kannalta tärkeiden seurakuntien rippikirjoja. Myös artikkelin kirjoittaja on käynyt läpi muutamien keskeisimpien seurakuntien rippikirjoja. Arkistolähteistä tärkeä lisälähde aiempaan tutkimukseen olivat Sota-arkistossa olevat Tampereen sairaaloiden potilasluettelot ja sairaspäiväkirjat (Lääkintäasiain kokoelma, Vapaussodan arkisto. SArk).
- ³ Boström, H. J.: Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden puolesta henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja. Helsinki 1927, s. 839–840.
- ⁴ Roselius 2006, s. 40–54. Roselius käsittelee tässä yhteydessä myös aiempaa Tampereen taistelua koskevaa tutkimusta.
- ⁵ Roseliuksen mukaan Tampereen taistelussa kaatui Lempäälän rintaman taistelut mukaan lukien 824 valkoista, noin 1 100 punaista ja 40–50 siviiliä. Roselius 2006, s. 42, 53.
- ⁶ Alun perin tiedostossa oli 864 Tampereella kaatunutta punaista, mutta kun näihin lisättiin tarkempaa kuolinpaikkaa vailla olleet tamperelaiset sekä ne lähi-kuntien punaiset, joiden voitiin kuolinpäivän perusteella katsoa jokseenkin varmasti kaatuneen Tampereella, päädyttiin lukuun 1 027.
- ⁷ Lukuun 1 100 on päädytty erilaisten arvioiden kautta. Nimitiedoston virheiksi myöhemmin toloitetuina ja todellisuudessa muualla kaatuneina on arvioitu 30. Tämän jälkeen noin 1 000 punaiseen on lisätty 200:sta kadonneiksi ilmoitetuista 35, sairaalalähteissä Tampereella haavoittuneiksi ilmoitetuista 15 (lähteissä on yli 60 sellaista tapausta, joita ei ole tuomittu valtiorikosoikeudessa), puuttuviksi helsinkiläisiksi ja turkulaisiksi kaatuneiksi 45, tutkimuksessa kokonaan löytymättä jääneiksi tapauksiksi 30 sekä kaatuneiden pietarilaisten punakaarti-laisten ja venäläisten määräksi 25.
- ⁸ Jotta tutkimuksen kriittinen arvioiminen olisi mahdollista, esitetään tässä paikkakunta kohtaisten arvioiden suurimmat luvut: Tampere ja Pirkkala yhteensä

5 900, Helsinki 750, Messukylä 550, Ruovesi 440, Ylöjärvi 400, Turku 400, Orivesi 350 ja Kangasala 350. Venäläisiä on arvioitu olleen 250, joista osa oli todennäköisesti varsin passiivisia osallistujia.

- ⁹ Selvittämättä jääneet punakaartilaiset on laskettu eloon jääneiksi, joten tappioluvut ovat ns. minimilukuja. Laskelmissa ei ole otettu huomioon jo ennen Tampereen taistelua kaatuneiksi tiedettyjä komppanioiden jäseniä. Asiakirjat: Tampere n:o 183 ja 1361. Aå-sarja. VROSyA. KA.
- ¹⁰ Vesilahti n:o 21. Aå-sarja. VROSyA. KA.
- ¹¹ Esimerkkikomppanioiden tappio-osuuksien pitäisi ollakin suurempia kuin konnaistappioiden osuus, koska muista joukoista osa selvisi pienemmillä tappioilla poistuttuaan Tampereelta jo ennen piirityksen alkua. Nimitiedoston perusteella on myös selvää, että esimerkiksi kaupunkiin jääneet Somerniemien punakaartilaiset kärsivät suhteellisesti poikkeuksellisen suuret tappiot Tampereella. Somerniemeläisiä kaatui tiettävästi 20.
- ¹² Tampereen naiskaartissa oli kuitenkin lähes 300 naista, joka on noin 5 prosenttia koko Tampereen punakaartin vahvuudesta. Naiskaartin tappioita koskevat tiedot perustuvat artikkelin kirjoittajan tekeillä olevaan tutkimukseen Tampereen naiskaartista.
- ¹³ Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa. Porvoo 1993, s. 491–492.
- ¹⁴ Huomattakoon kuitenkin, että tappioluettelot sisältävät myös vääriä informaatiota. Usein haavoittunut henkilö on ilmoitettu kaatuneeksi. Pelkästään tappioluettelon kaatumistietoihin ei siis voi luottaa, vaan niille on saatava varmistus esimerkiksi sotasurmaprojektin nimitiedostosta. Tällä tavoin useat aiemmin vaillinaisilla kaatumistiedoilla olleet henkilöt ovat varmistuneet juuri Tampereella kaatuneiksi. VSA: Päämaja, henkilöosasto, tappioluettelot. SARk.
- ¹⁵ Kuninkaankadun tappioiden määrät ovat hieman ristiriitaisia. Ylikangas sanoo kauhajokelaisia kaatuneen 11, kun taas Boströmin mukaan kaatuneita oli 13. Tässä tutkimuksessa laaditun nimitiedoston perusteella Ylikankaan luku näyttää oikealta. Ylikangas 1993, s. 433; Boström 1927, s. 251.
- ¹⁶ Luvut on saatu tutkimusta varten laadituista nimitiedostoista.
- ¹⁷ Tampereen poliisilaitos piiripäällikölle 13.4.1918. Tampereen poliisilaitoksen kanslian arkisto. Poliisikamarin kirjekirjat. HMA.
- ¹⁸ Boström 1927, s. 254.
- ¹⁹ Tampereella kaatuneista 21–29-vuotiaiden osuus oli nimitiedoston perusteella 68,4 %, kun se koko valkoisessa armeijassa oli vain 61,5 %. Alle 20-vuotiaiden valkoisten osuus oli vastaavasti Tampereella 18,1 % ja koko armeijassa 25,4 %. Koko armeijaa koskevat tiedot: Roselius, Aapo: Kaatuneet. Teoksessa Sotatoiloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Helsinki 2004, s. 77.
- ²⁰ Ikäluokkia koskevat arvot on laskettu syntymävuoden perusteella. Samoin on tehty myös punaisten osalta.
- ²¹ Roselius 2004, s. 80.

- ²² Katso myös Hoppu, Tuomas: Vapauden puolesta kaatunut. Kuolema sisällissodassa. Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja 2006, s. 122–123.
- ²³ Ruotsalaisten prikaatin tappioissa on tosin jonkin verran epäselviä tapauksia. Katso esimerkiksi Flink, Ingvar: Svenska krigsförluster i Finland år 1918. Teoksessa Norden och krigen i Finland och Baltikum 1918–19. Helsinki 2004, s. 61–63.
- ²⁴ Lauerma, Matti: Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus. Porvoo 1966, s. 903.
- ²⁵ Näistä kaksi kaatui suojeluskuntalaisten riveissä ja kolme värvätyissä joukoissa.
- ²⁶ Lauerma 1966, s. 903.
- ²⁷ Taulukon tiedot perustuvat pääosin Boströmin matrikkelin tietoihin, mutta myös Sota-arkiston tappioluetteloiden tietoja on hyödynnetty. VSA: Päämaja, henkilöosasto, tappioluettelot. SArk.
- ²⁸ Tämä tarkoittaa kenraali Wetzlerin esikunnassa palvellutta ruotsalaista kapteenia Hejkenskjäldiä.
- ²⁹ Täsmällisiä lukuja on mahdotonta esittää, koska toisaalta komppanioiden koko vaihteli ja myös koska uutta päällystöä tuli kaatuneiden ja haavoittuneiden tilalle.
- ³⁰ Kurenmaa, Pekka – Lentilä, Riitta: Sodan tappiot. Teoksessa Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo 2005, s. 1160.
- ³¹ Kaukovalta, K. V.: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921, s. 333.
- ³² Kaukovalta 1921, s. 345.
- ³³ Enbergin hakemus n:o 824b. Kapinavahinkokomitea (B:7). TKA.
- ³⁴ Suomen vapaussota vuonna 1918 V. Helsinki 1924, s. 221–223.
- ³⁵ Boström 1927, s. 262.

CASUALTIES IN THE BATTLE FOR TAMPERE IN 1918

Summary

The most bloody battle of Finland's Civil War was fought at Tampere between 22 March and 6 April 1918. The White troops captured the town with forces of about 30,000 men after fighting a bitter battle. The Whites lost 799 men killed and the Reds about 1,100 men killed or shot immediately after being taken prisoner. However, the number of Reds shot immediately may not have risen above 100-150, so that the actual battle casualties of the defenders were nevertheless greater than those of the attackers.

During the first phase the Whites tried to capture the town with a frontal infantry attack and during the fighting in the suburbs they also showed themselves to be more capable than the Reds so long as a war of movement was involved. During the fighting on 22-27 March the Reds lost at least a hundred combatants more than the attackers. However, the attack on the western side of the town was halted in front of the defensive positions built by the Russians during World War I and the town had to be captured from the east.

To obtain the rapid decision which he needed, the commander-in-chief of the White Army, General Mannerheim, sent to Tampere new conscript units trained by the jägers, which had not originally been intended for use in capturing the town. The Whites' attack on Kalevankangas on 28 March caused them casualties of about 200 men, while the Reds' casualties remained only half of this. The conscript troops bore the main responsibility for the attack both in this and also in other subsequent actions. Their share of the Whites' total casualties at Tampere rose to over 41 per cent.

After 28 March the importance of artillery in the battle for Tampere began to become pronounced. The Reds' artillery had still functioned comparatively effectively during the initial phase of the battle but by

the beginning of April its ammunition began to run out. After this only the Reds' armoured train at Näsilinna was able to cause the Whites significant casualties. On the other hand the Whites' artillery, which was commanded by Finnish and Swedish regular officers, was able to fire on Red troops packed into an ever-diminishing area. The Reds' casualties rose significantly after this. On 3-5 April the Reds' casualties were over 400 men, while the casualties of the attacking White troops remained at around 300 men.

The increased use of artillery by the Whites also meant growing casualties for the civilian population and for refugees housed in the town. Civilian casualties also grew because most civilians had to remain in the ever-diminishing area held by the Reds and they had no opportunity to escape to the other side of the front line. The cellars of stone buildings offered the best shelter to civilians but they could not remain there indefinitely during the siege. Above all the need to find food necessitated movement in the town.

It is known that 71 civilians were killed during the battle for Tampere. Of these altogether 48.3 per cent were killed by artillery fire. It can be estimated that, together with the fighting troops, artillery fire caused the deaths of about 350 people during the battle for Tampere. One tenth of these were civilians. Artillery is also the most important explanation why the attackers in the Tampere battle lost fewer men than the defenders of the town. On the basis of information about causes of death, the Whites suffered only 7.5 per cent of casualties from artillery fire, but the Reds lost 23.1 per cent in all. On the basis of this it can be estimated that the Reds lost through artillery fire almost 200 men more than the Whites.

A partial reason for the Reds' greater casualties was also the weaker training received by their troops and their acting more like a militia. The latter factor becomes very apparent when examining the age structure of the two sides with the help of information about the dead. The typical Red to be killed was aged 18-23 and the White 22-24. However, the average age of the Reds killed was higher (27.4 years) than the Whites (24.5 years). Thanks to the conscript units, the White assault troops were chiefly men in the prime of their lives and thus in general also more physically capable than the Reds, of whom a significant proportion belonged to older age groups.

In general the Finnish Civil War was fought with local forces. Because of this the greater part of the Whites sent from Ostrobothnia

and Central Finland encountered at Tampere the town's defenders from Häme. Over 62 per cent of the Whites' dead were from Vaasa province while of the Reds over 69 per cent were from Häme province. However, the Reds had also sent numerous troops from the Turku region and from Uusimaa, principally from Helsinki, to their northern front and from there to the region of Tampere. The proportion of the Reds' dead from Turku province was over 18 per cent and even from Uusimaa 11 per cent.

KARJALASSA TAMMIKUUSSA 1918 KAAATUNEIDEN VALKOISTEN HAUTAAMINEN

Järjestäytyneestä tai millään tavoin ennalta suunnitellusta valkoisten kaatuneiden huoltamisesta ja hautaamisesta ei ollut merkkejä ainakaan ensimmäisissä yhteenotoissa Karjalassa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaatuneiden hautaamiselle ei olisi ollut jo tuossa vaiheessa aikaisempaa mallia tai perinnettä. Tammikuussa 1918 kaatuneiden hautaamiskäytäntö sai vaikutteita yhtäläillä aikaisemmasta sotilas- ja sankarihautausperinteestä kuin tuolloisesta suomalaisesta hautauskäytännöstä.¹ Vuonna 1918 omaksuttu kaatuneiden hautaamiskäytäntö loi puolestaan selkeän pohjan myöhemmälle kaatuneiden huollolle talvi- ja jatkosodassa vuosina 1939–1944.²

Viipurin kahakassa kaatunut jäi punaisten käsiin

Karjalassa punaisilla oli taistelutilanteissa ylivoima. Valkoisille epäedulliset voimasuhteet vaikuttivat luonnollisesti heidän mahdollisuuksiinsa toimittaa kaatuneet haudattaviksi.

Sodan ensimmäinen uhri oli Viipurin suojeluskuntaan kuulunut konttoristi Jarl Illukka, joka kaatui Viipurin kaupungissa sunnuntaina aamuyöstä 20.1.1918 ns. Pietisen tehtaan asekahakassa. Valkoiset joutuivat paetessaan jättämään hänet taistelupaikalle. Illukan ruumis oli jäänyt tehtaaseen, jonka punaiset ottivat haltuunsa. Punaiset luovuttivat ruumiin omaisille sunnuntai-iltana ajan hengen mukaan henkilökohtainen omaisuus, päällysvaatteet ja jalkineet ryöstettyinä.³ Omaiset julkaisivat kolme päivää kaatumisen jälkeen kuolinilmoituksen, jossa ilmaisivat Illukan kaatuneen taistelussa lain ja oikeuden puolesta. He olivat valinneet myös

* (s. 1962), teologian maisteri, kauppatieteiden maisteri, valmistelea väitöskirjaa aiheesta Kaatuneiden huolto Suomen vapaussodan 1918 aikana.

Kuopion toiset sankarihautajaiset. Hautajaiskulkue Kauppakadun kulkemassa saattamassa yhdeksää kaatunutta Kuopion tuomiokirkossa pidetystä siunaustilaisuudesta kohti Kuopion hautausmaan yhteishautausperjantaina 22.3.1918. Kuva Sotamuseo.

The second funeral of the fallen in Kuopio. The funeral procession of the nine killed on its way from the service in Kuopio Cathedral to a common grave at Kuopio cemetery on 22 March 1918.

ilmoitukseen muistosanoiksi viimeisen lauseen J. L. Runebergin sankarikuolemaa kuvanneesta runosta *Pilven veikko*:

”Murheel’ ei saa muistoasi viettää, ei kuin sen, mi mentyään jää unhoon; sua itkevä on isänmaasi, niinkuin kasteen itkee suvi-ilta, tyynnä, loistavana, laulullisna, toivoin uuden aamun syleilystä.”

Omaiset olivat aikoneet haudata viipurilaisen Illukan puolilta päivin sunnuntaina 27. tammikuuta Viipuriin Sorvalin hautausmaahan. Hautajaissaaton piti lähteä Viipurin kunnallissairaala, koska ruumista todennäköisesti säilytettiin kunnallissairaalan ruumishuoneella. Hautajaiset siirrettiin pidettäväksi 28. tammikuuta Viipurin ruotsalaisessa kirkossa, josta ruumiinsiunauksen jälkeen siirryttiin hautajaissaatossa Sorvalin ruotsalaiselle hautausmaalle. Jälkeenpäin omaiset ilmoittaneet, että Illukka olisi haudattu tuolloin vielä yhteiseen veljeshautaan.⁴ Illukan

hautajaiset siirrettiin seuraavalle päivälle, koska samoissa yhteishautajaisissa haluttiin haudata myös punaisten Viipurin maalaiskunnassa 21. tammikuuta surmaamat suojeluskuntalaiset sähkölaitoksen konttoristi Torsten Åberg sekä kaasulaitoksen konttoristi Onni Naukkarinen. Åbergin ja Naukkarisen ruumiit oli löydetty surmaamisen jälkeisenä päivänä tien varrelta ryöstettyinä ja kuljetettu Viipurin Ristimäen hautausmaan ruumishuoneelle odottamaan hautaamista. Myös Åbergin omaiset olivat ilmoittaneet tämän haudatuksi Viipuriin Sorvalin ruotsalaiselle hautausmaalle 28. tammikuuta. Vaikka hautajaisista ei ole muuta tietoa, todennäköisellä varmuudella kaikki kolme haudattiin yhteiseen hautaan. Siten vielä 28. tammikuuta valkoiset pystyivät viettämään sankarihautajaisiaan jo tuolloin punaisten hallitsemassa Viipurissa.⁵

Viipurissa omaisilla oli todennäköisesti vielä mahdollisuus järjestää suhteellisen rauhassa hautajaisia punaisten niitä juurikaan häiritsemättä tämänkin jälkeen, vaikka tilanne kaupungissa oli kiristynyt äärimmilleen. Punaisten Viipurin rautatieasemalla 23. tammikuuta surmaama suojeluskuntalainen, Suomen tietotoimiston toimittaja, ylioppilas Petter Siili haudattiin Viipurin Ristimäen hautausmaahan 30. tammikuuta. Pastori Aapo Santavuori oli kertonut hautajaisten sujuneen rauhallisesti kenenkään häiritsemättä, mutta niiden jälkeisiin hautajaisseuroihin oli kuitenkin saapunut ”punakenraali” Heikki Kaljunen kahden toverinsa kanssa ja komentanut muistotilaisuudessa olleet miehet riviin. Hänen kerrottiin kiihkeäsävyyden yhteiskuntaa ja kirkkoa käsitelleen puheen yhteydessä kuulustelleen pistoolia heilutellen erityisesti suojeluskuntalaisiksi epäilemään Siilin koulutovereita.⁶

Taavetin kahakassa kaatunut jääkäri jäi punaisten alueelle

Ensimmäisenä valkoisena kotikaupungissaan kaatunut Illukka haudattiin siten viivytyksettä kotipaikkakunnalleen Viipuriin hautausmaahan. Kotiseurakuntansa hautausmaahan haudattiin myös seuraavana Karjalan suunnalla kaatunut valkoinen, jonka kuljetus kotiseudulle muodostui jo huomattavasti monivaiheisemmaksi. Valkoisilta jäi alkuun huoltamatta myös asekahakassa Luumäen kunnassa Taavetissa Viipurin asekahakkaa seuranneena päivänä 21. tammikuuta kaatuneen jääkäri Lauri Pelkosen ruumis, vaikka tämä tosin heti taistelun jälkeen oli ilmeisesti jäänyt valkoisten käsiin. Pelkosen kaaduttua Luumäen suojeluskuntalaiset vetäytyivät Savitaipaleelle. Myös punaiset poistuivat paikkakunnalta kuultu-

*Kuopion viidennet sankarihautajaiset. Hautajaiskulkue Suomen Pan-
kin kohdalla saattamassa kymmentä kaatunutta siunattaviksi Kuopion
tuomiokirkkoon keskiviikkona 8.5.1918. Kuva Sotamuseo.*

*The fifth funeral of the fallen in Kuopio. The funeral procession of
the ten killed on its way to the service in Kuopio Cathedral on 8 May
1918.*

aan Taavettiin olleen tulossa Kouvolan suojeluskuntalaisia.

Pelkosen ruumis jäi siten Taavettiin, joka sijaitsi punaisten puolella tammikuun lopulla muodostunutta rintamalinjaa. Tuolloin valkoisten lähin tukikohta sijaitsi Taavetista yli 70 kilometrin etäisyydellä Imatralla ja puolestaan Pelkosen kotiseutu, Viipurin läänin Pyhäjärvi noin 130 kilometrin etäisyydellä. Kaatuneen henkilöllisyys oli kuitenkin jo varhaisessa vaiheessa valkoisen väestön tiedossa, koska Taavetissa tapahtunutta yhteenottoa oli selostettu useissa sanomalehdissä jo 21. tammikuuta alkaen. Tosin Pelkonen oli alkuun ilmoitettu lääkäri Kituseksi. Tämä joh-

tui puolestaan siitä, että joulukuussa 1917 Suomeen palannut jääkäri Pelkonen oli toiminut Lappeenrannan ja sen lähialueiden suojeluskuntien harjoitusohjaajana esiintyen tuolloin jääkäreille tavanmukaisella väärällä nimellä.⁷ Tieto kaatumisesta kulkeutui siten ilmeisesti melko pian Pelkosen isälle, entiselle vanhan väen sotilaille, maanviljelijä Jaakko Pelkoselle, joka lähti hakemaan ruumista Taavetista hevosella toisen pyhäjärveläisen isännän kanssa.

Matka Pyhäjärveltä Taavettiin ja paluumatka Imatralle oli kestänyt useita päiviä, mutta maanantaina 4. helmikuuta illan pimetessä kaksikko hevosekineen saapui monivaiheisten seikkailujen jälkeen Pelkosen ruumis mukanaan Korvenkylän suunnasta Imatralle. Imatralle valkoiset kuljettivat sotilassaatossa paljain päin ruumiin reellä pakkassäässä rautatieasemalla seisoneeseen junanvaunuun. Kun ruumis oli nostettu vaunuun, Imatran suojeluskuntalaiset pitivät kaksi puhetta kaatuneen muistolle. Ensimmäisenä oli puhunut paikkakunnalla olleen 2. Komppanian päällikkö Iisakki Airaksinen.⁸ Imatralta lähetetty Pelkosen ruumis saapui kuusilla koristetussa junanvaunussa keskiviikkona 6. helmikuuta Käkisalmen rautatieasemalle, jossa sitä olivat vastaanottamassa Käkisalmen suojeluskunnan esikunta sekä mieskuoro. Junan pysähdyttyä kuoro lausoi *Sotarukouksen* ja *Integer Vitaen*. Kunnioituksen osoittamiseksi suojeluskunnan jäsenet olivat seisoneet asennossa paljain päin, sekä aseman lippu oli ollut laskettuna puolitankoon. Pelkosen ruumis kuljetettiin Käkisalmesta todennäköisesti jo samana päivänä kotiinsa Pyhäjärvelle Noitermaan Savimäelle odottamaan hautaamista.⁹ Pelkosen kuolinilmoitus julkaistiin jo ruumiin saapumista seuranneena päivänä paikallisessa sanomalehdessä. Kuolinilmoituksessa omaiset ilmaisivat Pelkosen kaatuneen taistelussa oikeuden puolesta ja olivat liittäneet ilmoitukseen seuraavat muistosanat:

”Maa, jota kastoit verelläs, –
se oli Synnyinmaa!

Lyhyt taistosi, rohkea kuolosi!”

Kertoman mukaan seuraavana maanantaina 11. helmikuuta pidetyt Pelkosen hautajaiset muodostuivat suureksi juhlaiksi kirkon täytyttyä ääriään myöten hautajaisyleisöstä. Jo aamupäivällä ajalle tavanomainen hautajaisaatto oli lähtenyt Pelkosen kotoa, mutta matkan varrelta siihen liittyi ”Karjalan jalkaväkirykmentin Pyhäjärven osasto”, jolloin hautajaisaatto sai sotilashautajaisaatolle ominaisia piirteitä. Suojeluskuntalaisilla lisääntynyt saattue saapui kirkolle yli kaksi tuntia kestäneen matkan jälkeen. Kaatuneen toverit kantoivat arkun kirkon alttarin ääreen

korokkeelle uruilla soitetun suruhymnin säestyksellä. Kertoman mukaan kirkkoherra Vuorivirta oli pitänyt ”pontevan” hautajaispuheen ennen ruumiinsiunausta. Toimituksen jälkeen ensimmäisenä puhe- ja seppelenlas-
kuvuorossa oli Pyhäjärven suojeluskunnan esikuntapäällikkö, maisteri A. Hämäläinen. Tilaisuudessa oli luettu myös Sortavalassa vaikuttaneen Kar-
jalan sotilaspiirin päällikön eversti Herman Furumarkin eli Wörnhielmin
lähettämän sähkösanoman lisäksi Pelkosen jääkäritovereiden Antreasta
sekä Kiviniemestä sähkösanomana lähettämät tervehdykset. Hautajaisis-
sa pidettiin lukuisia puheita ja laskettiin viitisenkymmentä seppelettä sekä
lausuttiin kolme runoa. Puheita ei ole julkaistu lähteissä, mutta epäile-
mättä ne olivat olleet sävyltään enemmän taistelutahtoa kasvattavia kuin
pelkkiä surunvalitteluja. Pelkosen hautajaisten sisällöstä on julkaistu aino-
astaan sähkösanomatervehdykset sekä todennäköisellä varmuudella juuri
hautajaisissa lausuttu runo. Antrean jääkäritovereiden sähkösanomana lä-
hettämä runo sekä hautajaisten jälkeisenä päivänä Käkisalmen sanomissa
Pelkosen muistoksi julkaistu runo kuuluivat seuraavasti:

”Ei viha vieraan, vaan veljen oman, ei kuula kuoman, vaan kunnotto-
man Sun maahan kaatoi, niin loppui tää aseveikkoin eronhetki. On hetki
vaikee, kun valitusta vain aina kuuluu, jo kuolon unta niin usein aukoo
tuo julma leikki. Taas on joukosta pois Lauri Heikki.”

”Liput puolitankoon, – kulkee mananmaille matkamies, nuori sielu,
hehkurinta, maamme turva, sotamies. Silloin jo kun toivo turtui tuhan-
silla tämän maan pojilla ja tyttärillä, astuit, veikko, rintamaan. Kanssa
veljeis urhokkaiden, Suomen sorjain sotilain Saksan sankarjoukkoon as-
tui, synnyinmaatas rakastain. Saavuit sankarina Suomeen vapauttamaan
synnyinmaas sorsorin verikahleista, kun sun vihan viima kaas. Oikeudel-
le henkes hehkui, vapaudelle synnyinmaan. Kaunis oli kuolos, nimes yl-
peydellä mainitaan. Kaunis ompi elo, kukkiin puhkeaa kun nuori maa,
toivo elää, sydän sykkii, innon tulta leimuaa. Kaunis myös on kuolla,
eestä mitä enin rakastaa! – Kaunihimmat kukat maasi sankarilleen kas-
vattaa. Liput puolitankoon, – kulkee viime matkaa kelpo mies. – Valituk-
sihin ei syytä, – kunnian sun oli ties.”

Hautajaisvieraiden laulettua seisaaltaan virren *Jumala ompi linnamme*
kannettiin arkku suojeluskuntalaisten muodostamaa kunniakujaa pitkin
hautausmaalle ja peitettiin hautaan Noitermaan naiskuoron esittämien
hautaushymnien saattelemina. Sotilashautajaisissa tunnusomaisista kun-
nialaukauksista lähteet eivät kerro mitään.¹⁰ Ensimmäisenä pyhäjärveläi-
senä kaatunut Pelkonen haudattiin siis ainakin osin sotilaallisin kunni-
anosoituksin, mutta yksityiseen hautaan, koska Pyhäjärvellä ei tuolloin

Pieksämäen toiset sankarihautajaiset. Mäntyharjulla 14.2.1918 kaatuneen Paavo Iltasen hautajaissaatto lähdössä Pieksämäen rautatieasemalta kohti kirkkoa sunnuntaina 24.2.1918. Kuva Sotamuseo.

The second funeral of the fallen at Pieksämäki. The funeral procession of Paavo Iltanen, killed at Mäntyharju on 14 February 1918, leaving Pieksämäki railway station for the church on 24 February 1918.

vielä ollut edes suunniteltu yhteishautoja. Tosin pian hautajaisten jälkeen ja ehkä juuri niiden innoittamana päätettiin Pyhäjärven vanhaan kirkkomaahan perustaa ”veljeshauta vapaussodassa kaatuneille sankareille”, johon myös edellä mainittu uuteen hautausmaahan haudattu Pelkonen oli tarkoitus siirtää. Pelkonen oli siten aikomus haudata ensimmäisenä yhteishautaan, mikäli tämän omaiset antaisivat siirtoon luvan, mutta omaisten ilmoituksen mukaan Pelkonen ilmeisesti oli kuitenkin jäänyt alkupe räiseen hautaansa. Pelkosen matka kotiseutunsa kirkkomaahan oli kestänyt tasan kolme viikkoa ja vaatinut erityisesti omaisilta aloitteellisuutta ja rohkeutta. Hautajaiset olivat selkeästi sotilaalliset, vaikka lähteet eivät

niiden sisällöstä sen enempää kerro.¹¹

Vaikka Pelkonen oli ensimmäisiä kaatuneita, hänen hautajaisiinsa mennessä oli tapahtunut jo paljon valkoisten kaatuneiden hautaamisen saralla. Tuossa vaiheessa valkoiset olivat jo herätelleet sotilashautajaisien perinteitä Karjalan lisäksi erityisesti myös Pohjanmaalla. Sortavalassa oli pidetty Kämärällä 27. tammikuuta haavoittuneen ja Sortavalassa 1. helmikuuta kuolleen sortavalalaisen Einar Nissisen sotilaalliset sankarihautajaiset jo 5. helmikuuta. Tosin lähteet eivät kerro myöskään niiden mahdollisista kunnialaukauksista mitään.¹²

Pieksämäellä oli haudattu sotilashautajaisissa paikkakunnalla kaatuneet pieksämäkeläinen Oscar Hellgren sekä valkealalainen Adolf Saari-
nen jo 3. helmikuuta. Nämä olivat luonteeltaan enemmänkin ”kenttähautajaiset”, mutta niissä oli jo ammuttu sotilashautajaisille tunnusomaiset kunnialaukaukset.¹³

Pohjanmaalla oli puolestaan vietetty jo useita kaatuneiden hautajaisia, joista pääosassa oli havaittavissa selkeästi useimmat sotilashautajaisille ominaisimmat piirteet. Yhden kaatuneen hautajaisia oli vietetty Larsmos-
sa 3. helmikuuta, Pietarsaaressa 5. helmikuuta, Vetelissä 6. helmikuuta sekä Närpiössä 9. helmikuuta. Kokkolassa oli haudattu kaksi kaatunutta 8. helmikuuta ja Kristiinassa kolme kaatunutta 10. helmikuuta. Laihialla puolestaan oli pidetty peräti viiden kaatuneen sotilaalliset hautajaiset 9. helmikuuta. He olivat saaneet surmansa Laihialla Hulmin kasarmilla 27. tammikuuta. Samalle päivälle kuin Pelkosen hautajaiset ajoittuivat Vaasan kuuden kaatuneen sotilashautajaiset, joihin osallistui valkoisen Suomen korkein siviili- ja sotilasjohto.¹⁴

Säiniöllä ja Kämärällä kaatuneet jäivät pääosin taistelukentälle

Säiniön ja Kämärän radan ylityskahakoissa kaatuneiden hautaaminen kotiseutujensa hautausmaihin muodostui pääosalla edellä selostettuakin monivaiheisemmaksi. Viipurista 22. tammikuuta poistumaan joutunut yli 500 suojeluskuntalaisen muodostama ja kaupungin eteläpuolisella Venäjänsaarella everstiluutnantti Adolf Aminoffin johtajakseen saanut ”Savo-Karjalan suojeluskuntarykmentti” ei juuri myöskään pystynyt huoltamaan kaatuneitaan. Nämä Viipurista poistuneet valkoiset, joita kutsuttiin myöhemmin ns. venäjänsaarelaisiksi, joutuivat taisteluun punaisia vastaan 26. tammikuuta yrittäessään ylittää Viipurin–Pietarin radan Säiniön aseman kohdalta. Taistelussa kaatuneen sääminkiläisen

Matti Käyhkön ruumis jäi todennäköisesti jo taistelukentälle.¹⁵ Säiniön asemalle oli myös punaisten sanomalehtitietojen mukaan jäänyt ammuskelun jälkeen ainakin yksi ruumis, jonka punaiset olivat kuljettaneet vielä samana iltana Viipuriin. Tämä saattoi tosin olla valkoisten ammuskelun johdosta kaatunut venäläinen sotilas.¹⁶

Seuraavana päivänä 27. tammikuuta venäjänsaarelaiset joutuivat uudestaan taisteluun ylitettyään rautatien Säiniöltä kymmenen kilometriä Pietarin suuntaan Kämärän aseman kohdalla.¹⁷ Taistelussa kaatuiivat savonlinalainen Joonas Karvinen, kerimäkeläinen Pekka Pärnänen, sakkolalainen Simo Pitkänen sekä parikkalalaiset Adolf Kuikka ja Eemil Repo. Vankeina surmattiin parikkalalainen Arne Jantunen ja Matti Paakkinen, kaukolalainen Juho Pirhonen sekä kirkvulaiset Heikki Kuisma ja Adam Jantunen.¹⁸ Valkoiset joutuivat jättämään taistelukentältä keräämänsä kaatuneet rautatien asemahuoneeseen jatkettuaan matkaa punaisten ylivoiman vuoksi Antrean suuntaan. Punaiset kuljettivat Kämärän asemahuoneesta löytämänsä kaatuneet sekä vankeina surmaamansa valkoiset Viipurin kunnallissairaalan ruumishuoneelle julkisesti näytteille ja kuvasivat ruumiit.¹⁹

Varsinaisista kaatuneista Joonas Karvinen haudattiin ensimmäisenä kotiseutunsa Savonlinnan yhteishautaan 17. helmikuuta, mikä oli olosuhteet huomioon ottaen poikkeuksellista, koska kenenkään muun ruumista ei pystytty tuolloin kuljettamaan kotiseudulleen. Miten ruumis oli toimitettu Savonlinnaan, jäi täysin avoimeksi, koska paikkakunnat sijaitsivat eri puolilla rintamaa ja suhteellisen etäällä toisistaan. Kaikki lähteet kuitenkin vahvistavat, että Karvinen kaatui 27. tammikuuta Kämärällä ja että hänet haudattiin 17. helmikuuta Savonlinnaan. Myös Karvisen kuolinilmoituksessa oli ilmoitettu, että tämä olisi kaatunut juuri Kämärän taistelussa 27. tammikuuta.²⁰

Savonlinnassa pidettiin 17.2. yhteishautajaiset kolmelle kaatuneelle, joista yksi oli Kämärällä kaatunut Joonas Karvinen. Hautajaiset alkoivat Savonlinnan ja lähialueiden suojeluskuntalaisten lähtiessä marssimaan parijonossa myöhään iltapäivällä Savonlinnan lyseolta kohti tuomiokirkkoa. Kulkueen edellä kannettiin leijonalippua sekä lyseon ja urheiluseuran lippuja, joita seurasivat kahdeksan valkopukuista kiväärein aseistettua suojeluskuntalaista jäljessään soittajat sekä muut suojeluskuntalaiset. Kaatuneiden valkoiset ruumisarkut oli asetettu jo etukäteen tuomiokirkon edustalle odottamaan kirkkoon kantamista. Kulkueen saavuttua kirkolle suojeluskuntalaiset jättivät aseensa kirkon ulkopuolelle ja kantoivat arkut kirkon kuoriin torvisoittokunnan soittaessa surumarssia. Arkkujen

sivuille asettui kaatuneiden asetovereita kunniavahdeiksi kirkon alkaessa samaan aikaan täyttyä suojeluskuntalaisista sekä muista hautajaisvieraista.

Ruumiinsiunauksen päätyttyä laulettiin Savonlinnan suojeluskunnan kuoron ja torvisoittokunnan säestämänä *Isänmaan virsi*, jonka jälkeen lehtori E. Kekomäki piti Savonlinnan suojeluskunnan puolesta seppelettä laskiessaan taistelutahdon kasvattamiseksi tarkoitetun isänmaallisen puheen. Puheen päätyttyä suojeluskunnan mieskuoro lauloi *Sotarukouksen*, jonka jälkeen alkoi lukuisten seppeleiden laskeminen ja muistopuheiden pitäminen. Suojeluskunnan torvisoittokunnan soittaessa suruhymniä suojeluskuntalaiset kantoivat arkut kirkosta hautausmaalle sotilaallisessa hautajaissaatossa. Saattuessa ensimmäisinä kulkivat lipunkantajat, joita puolestaan seurasivat järjestyksessä kiväärein aseistetut suojeluskuntalaiset, torvisoittokunta, arkut suojeluskuntalaisten kantamina, omaiset, laulukuoro, Savonlinnan suojeluskuntalaisten pääjoukko sekä viimeisenä muu yleisö.

Hautausmaalla arkut laskettiin torvisoittokunnan säestäessä yhteiseen hautaan, joka peitettiin ja koristeltiin lukuisin seppelein. Kuoro lauloi *Jääkärien hymnin* sekä *Integer vitaen*, jonka jälkeen lehtori A. Koskimies piti vielä puheen. Lopuksi suojeluskuntalaiset ampuivat yhteislaukauksen, ja hautajaisyleisö lauloi torvisoittokunnan säestäessä *Porilais-ten marssin*.²¹ Savonlinnan hautajaiset oli suunniteltu huolellisesti etukäteen, koska tieto savonlinalaisista kaatuneista oli saapunut paikkakunnalle jo tammikuun lopulla. Hautajaisissa suojeluskunnan puolesta puheen pitänyt Eetu Kekomäki oli lähettänyt jo 3. helmikuuta Antrean päämajaan kirjeen, jossa hän oli pyytänyt Savonlinnan suojeluskuntaan kuuluneiden kaatuneiden lähettämistä kotiseudulleen haudattaviksi. Samalla hän oli pyytänyt ilmoittamaan ruumiiden saapumisesta etukäteen, jotta omaiset olisivat voineet olla niitä vastaanottamassa.²²

Kuten aiemmin on mainittu, punaiset olivat kuljettaneet Säiniöllä ja Kämärällä kaatuneet sekä surmatut valkoiset Viipurin kunnallissairaalan ruumishuoneelle näytteille. Lukuun ottamatta edellä selostettua Joonas Karvista oli todennäköisintä, että muut valkoiset haudattiin ensin Viipurin Ristimäen hautausmaalle yhteishautaan varsinkin poikkeuksellisissa sankarihautajaisissa helmikuun puolivälin jälkeen.²³ Omaiset olivat useiden kaatuneiden ja vangittuina surmattujen osalta jälkeensä kerättyissä tiedoissa ilmoittaneet käsityksensä kaatuneiden hautaamisesta. Tämän myöhemmän ilmoituksen lisäksi myös toukokuussa julkaistussa kuolinilmoituksessa Aadolf Kuikka oli ilmoitettu haudatuksi ensin Viipuriin

Pieksämäen toiset sankarihautajaiset. Hautajaisväki Mäntyharjulla 14.2.1918 kaatuneen Paavo Iltasen haudalla Pieksämäen kirkon edustalla sunnuntaina 24.2.1918. Kuva Sotamuseo.

The second funeral of the fallen at Pieksämäki. Mourners at the grave of Paavo Iltanen, killed at Mäntyharju on 14 February 1918, in front of Pieksämäki church on 24 February 1918.

Ristimäen hautausmaalle.²⁴ Simo Pitkänen, Pekka Pärnänen, Aarne Jantunen ja Juho Pirhonen oli ilmoitettu haudatuiksi ensin Viipurin Ristimäen hautausmaalle; Pärnänen oli ilmoitettu vielä punaisten hautaamaksi.²⁵ Heikki Kuisman ruumis oli puolestaan ilmoitettu löydettyksi valokuvan perusteella Viipurin valtauksen jälkeen kaupungin uudesta hautausmaasta.²⁶ Säiniöllä kaatunut Matti Käyhkö oli ilmoitettu haudatuksi ensin Viipuriin, mutta tarkemmin mainitsematta mihin hautausmaahan.²⁷ Adam Jantunen oli puolestaan ilmoitettu haudatuksi tuntemattomana ensin Viipuriin, mutta hänenkään osalta ei ollut tarkempia tietoja hautausmaasta.²⁸ Ainoastaan Eemil Revon ja Matti Paakkisen tiedot omaiset olivat jättäneet ilmoittamatta.²⁹

Säiniöllä ja Kämärällä kaatuneet ja surmatut olivat tuolloin Viipurissa asuneille valkoiseen väestönosaan kuuluneille henkilökohtaisesti tun-

temattomia, minkä vuoksi nämä olivat jääneet toistaiseksi Viipurin kunnallissairaalan ruumishuoneelle odottamaan mahdollista hautaamista. Ilmeisesti juuri punaisten levittämien kuvien avulla sekä ruumiiden oltua julkisesti näytteillä oli lopulta tunnistettu Adolf Kuikan ruumis. Viipurissa asuneet sortavalalaiset, joiden joukossa oli mukana Sortavalan lyseossa opiskelleen Kuikan kouluvuosien huonetoveri, olivat löytäneet tämän ruumiin jo valmiiksi arkkuun laskettuna kunnallissairaalan ruumishuoneelta. Vaikka useimmat Viipurissa olleista valkoisten ruumiista olivat olleet lähes tunnistamattomia, oli Kuikan ruumis kuitenkin säilynyt kasvoiltaan vahingoittumattomana, mikä oli helpottanut tunnistamista. Viipurilaiset naiset olivat koristelleet arkussa lepäävän ruumiin kukilla. Sortavalalaiset olivat puolestaan saaneet luvan hautajaisiin punaisilta, jotka olivat kertoman mukaan koettaneet saada hautajaistilaisuuden mahdollisimman huomiota herättämättömäksi. Tämän lisäksi hautajaisista ei voinut millään tavoin julkisesti tiedottaa viipurilaisille, koska myöskään Viipurin Aamulehti ja Wiipuri eivät tuolloin enää ilmestyneet.

Tästä huolimatta hautajaispäivänä maanantaina 18. helmikuuta puolilta päivin kokoontui Viipurin kunnallissairaalan edustalle kertoman mukaan runsaasti saattoväkeä, joiden mukana oli Kuikan omaisista ollut vain hänen Viipurin seudulla asunut serkkunsa. Punaisten määräysten mukaan arkkujen kantajista vain kaksi kutakin arkkua kohden oli saanut olla miehiä, mutta muiden kantajien piti olla sairaanhoitajia. Kuikan kukin koristeltua arkkua kantoivat hänen jo edellä mainittu koulutoverinsa, toinen sortavalalaisista ystävistä sekä neljä sairaanhoitajaa. Erään kukkavihon rusetiksi oli laitettu Karjalaisen osakunnan nauha, mutta muutoin valkoisiin viittaavia tunnuksia hautajaisissa tuskin nähtiin. Tuntia myöhemmin pitkäksi mainittu hautajaissaatto lähti verkalleen kohti Viipurin Ristimäen hautausmaata, jossa oli valmiina odottamassa ”veljeshauta kaatuneille sankareille”. Ruumiiden siunauksen toimitti tuolloin Viipurissa toiminut pastori Aapo Santavuori, joka toimituksen jälkeen oli puhunut ”lämpiämiä sanoja kaikkensa alttiiksi antaneiden Karjalan poikien suuresta isänmaanrakkaudesta, jonka tuli heitä jokaista velvoittaa suuriin uhrauksiin”. Kertoman mukaan Antrean suunnasta kuulunut tykkien jyske oli vaikuttanut kunnialaukausten tavoin haudalla runon lausuntaa kuunnelleeseen saattojoukkoon. Haudan peittämisen jälkeen sen päälle laskettiin Viipurin kaupunkilaisten yhteinen seppeli ja lopuksi laulettu *Maammelaulun* jälkeen saattoväki poistui hautausmaalta.³⁰

Sankarivainajat siirrettiin kotiseuduilleen

Viipurin etappikomisarion alainen ruumiskanslia kaivatutti ruumiit toukokuussa ylös Viipurin Ristimäen hautausmaasta siirrettäviksi kotiseuduilleen haudattaviksi. Omaiset olivat useiden osalta ilmoittaneet tietoja myös myöhemmästä toukokuisesta hautaamisesta kotiseutujen yhteisiin sankarihautoihin. Aadolf Kuikka, Eemil Repo, Aarne Jantunen sekä todennäköisesti myös Matti Paakkinen haudattiin yhteisissä sankarihautajaisissa kotipaikkakunnalleen Parikkalaan yhteiseen hautaan sunnuntaina 12. toukokuuta.³¹ Samana päivänä haudattiin Juho Pirhonen kotiseudulleen Kaukolaan yhteishautaan sekä Simo Pitkänen Sakkolaan yhteishautaan.³² Pekka Pärnänen haudattiin kotipaikalleen Kerimäelle yhteishautaan sekä niin ikään kotiseudulleen yhteishautoihin haudattiin myös kirvulaiset Heikki Kuisma ja Adam Jantunen.³³

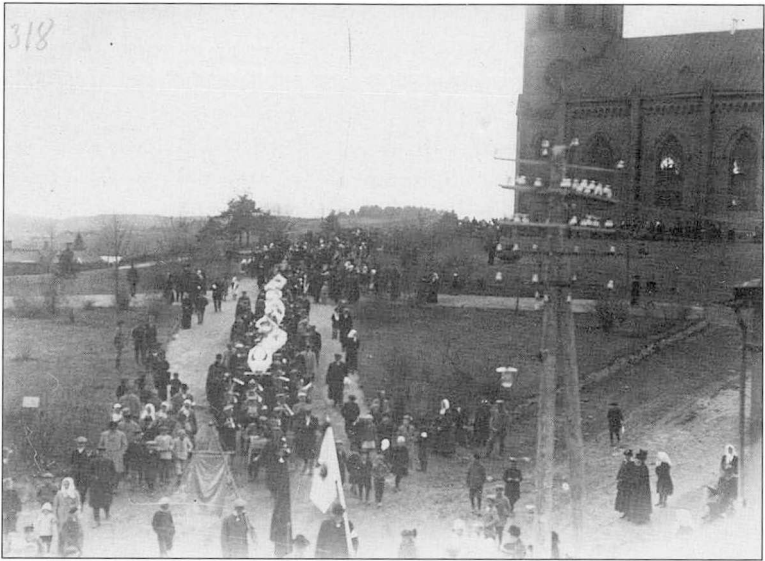
Omaisten antamissa tiedoissa oli luonnollisesti puutteita ja virheitä, mutta siitä huolimatta ne tukivat edellä mainittua käsitystä. Viipurin etappikomisarion alaisen ruumiskanslian asiakirjoista ei myöskään löydy tietoja kaikista haudatuista, koska asiakirjoista on säilynyt arkistossa vain osa. Ruumiskanslian asiakirjoissa on tietoja neljästä edellä mainittuun valkoisten ryhmään kuuluneesta henkilöstä. Ruumiskanslia lähetti Heikki Kuisman, Adam Jantusen, Juho Pirhosen sekä Simo Pitkäsen ruumiit 6.–8. toukokuuta junalla kotiseuduilleen. Vaikka lähteistä ei ilmene tietoja kaikkien edellä mainittujen osalta, Viipurin Ruumiskanslia lähetti toukokuussa todennäköisesti kaikki kotiseuduilleen yhteishautoihin. Ruumiskanslia toimi Viipurissa vain kahden viikon ajan toukokuun ensimmäisellä puoliskolla, jolloin sen tehtäviin kuului erityisesti valkoisten kaatuneiden etsiminen, tunnistaminen ja lähettäminen kotiseuduilleen haudattaviksi.³⁴

Edellä mainitusta joukosta ensimmäisenä Säiniöllä kaatuneen Matti Käyhkön ruumis haudattiin toisen kerran Savonlinnan–Säämingin hautausmaahan yhteishautaan toisena helluntaipäivänä, maanantaina 20. toukokuuta. Koska ruumis oli jo siunattu Viipurissa, vainaja saatettiin vain sotilaallisin kunnianosoituksin hautaan. Savonlinnan suojeluskunnan seppeleen laskenut pastori E. Alanen piti puheen haudalla.³⁵ Käyhkön lähes neljä kuukautta kestänyt matka kotiseudulleen oli siis päättynyt. Tosin pian hautaamisen jälkeen tämäkin hauta vaikutti muodostuvan Käyhkölle vain tilapäiseksi leposijaksi kuten muillekin Savonlinnan hautausmaan yhteishautaan lukuisissa hautajaisissa haudatuille 25 kaatuneelle. Kaupunginvaltuusto nimittäin valitsi 24. toukokuuta toimikunnan val-

mistelemaan ruumiiden siirtoa silloiselta sankarien muistolle ”vähemmän arvokkaalta ja hautausmaalla liian syrjäisessä” paikassa sijainneelta hauta-alueelta paremmalle ja arvokkaammalle alueelle perustettavalle uudelle sankarihautausmaalle. Toimikunta, johon oli valittu tohtorit Alo-paeus, Hällström ja Maunu, oli saanut täydet valtuudet päättää uudesta paikasta ja ryhtyä kaikkiin asian vaatimiin toimiin. Kaupunginvaltuuston keskuudessa uudeksi sankarihaudan paikaksi oli ajateltu Savonlinnan Kirkkopuistoa tuomiokirkon edustalta.³⁶

Valtuuston päätös herätti ainakin toimittajien keskuudessa keskustelua hankkeen järjestyksestä. Keski-Savon toimitus asettui valtuuston siirtoajatuksen kannalle, koska tuolloinen hautapaikka ei heidän mielestään olisi soveltunut erityisesti sijaintinsa vuoksi toimituksen ehdottaman ”vapauden patsaan” pystyttämiseen. Tämän vuoksi toimitus piti parhaana vaihtoehtona ruumiiden siirtämistä pikaisesti kaupunginvaltuuston ehdotuksen mukaisesti Kirkkopuistoon. Mikäli tämä ei olisi ollut mahdollista, kaatuneiden haudat olisi tullut siirtää hautausmaalla siten, että ne olisivat olleet suorassa linjassa Olavinkadun kanssa. Ehdotuksen mukaan haudat olisi voitu siirtää nykyistä sijaansa alemmaksi rinteelle, jolloin ”sankareilla olisi ollut ihana aamuaurinkoinen rinne nukkua mäntyjen humistessa rauhan ja vapauden säveltä”. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt, että tulevan patsaan tieltä olisi raivattu metsää, jotta se olisi näkynyt kaupungille.³⁷ Muutamaa päivää myöhemmin samaisen lehden toimitus oli tullut jo täysin vakuuttuneeksi siitä, että kaatuneiden haudat olisi ehdottomasti siirrettävä Kirkkopuistoon tuomiokirkon edustalle. Toimituksen mielestä tuolloinen hauta-alue ei vastannut tarkoitustaan, koska se sijaitsi liian syrjässä kaupungista sekä muutenkin täysin sopimattomalla paikalla. Lisäksi hautojen siirrolla olisi pidettävä kiirettä, jotta ne olisi ehditty tulevaksi kesäksi koristella kukkaistutuksin.³⁸

Itä-Savon toimituksessa ei oltu asiasta aivan samaa mieltä, koska toimittajien mukaan hautojen siirtohanke oli herättänyt joidenkin kaupunkilaisten keskuudessa epäröintiä ja suoranaista vastustusta. Tuolloisen hautapaikan arvosteluun toimitus suhtautui varauksellisesti ja perusteluissaan osin kumosi hautapaikan sopimattomuudesta esitetyt väitteet. Tosin toimitus myönsi, että haudat olivat jonkin verran syrjässä keskikaupungilta, liian kaukana kirkosta, toisten hautojen joukossa sekä vielä liian jyrkällä metsää kasvaneella mäellä. Mutta toisaalta tuolloisella hautapaikalla oli heidän mielestään myös hyviä puolia, koska haudat ennen kaikkea sijaitsivat siunatulla kirkkomaalla sekä luonnonkauniilla paikalla ”ihanalla kaupunkiin viettävällä rinteellä, jota muhkea, korkea hongikko

Savonlinnan kuudennet sankarihautajaiset. Hautajaiskulkue saattamassa seitsemää kaatunutta Savonlinnan tuomiokirkossa tapahtuneesta siunaustilaisuudesta kohti Savonlinnan–Säämingin hautausmaan yhteishautaa sunnuntaina 5.5.1918. Kuva Sotamuseo.

The sixth funeral of the fallen at Savonlinna. The funeral procession of the seven men killed on its way from Savonlinna Cathedral to a shared grave at the Savonlinna–Sääminki cemetery on 5 May 1918.

kaunisti”. Toimituksen mielestä myös mahdollisesti pystytettävä patsas sopisi tuolloiseen hautaympäristöön puita harventamalla ja aluetta tasaaamalla tai patsas olisi voitu pystyttää jopa eri paikkaan. Epäiltiinpä hautojen ”perkaamisen ja vainajien kulettamisen vaikuttavan kuolleiden rauhan rikkomiselta sekä kaupungin häilyisen elämän ikään kuin häiritsevän haudanlevon hiljaisuutta ja pyhää rauhaa”. Toimitus kehottikin kaupunkilaisia tarkoin harkitsemaan kantaansa ennen kuin siirtohankkeeseen ryhtyttäisiin. Kirkkopuistoa toimitus piti sinänsä parhaana paikkana siinä tapauksessa, että siirto vastustuksesta huolimatta toteutettaisiin.³⁹

Keski-Savossa esitettiin hautausmaan sijainnista vielä uusia mielipiteitä aivan kesäkuun lopulla. Tällä erää parhaimpana paikkana uudelle sankarihautausmaalle muistomerkkeineen toimitus piti tuomiokirkosta hie-

man etäämpänä ollutta Kirkkokadun ja rannan välistä aluetta. Toimitus perusteli hautausalueen sijoittamista etäämmälle tuomiokirkosta lähinnä tulevan muistomerkin ja tuomiokirkon yhteisen ”arkkitehtoonisen harmonian” puutteella. Tämän lisäksi lehden ehdottamalle uudelle paikalle oli löytynyt lukuisia muitakin toinen toistaan ”vakuuttavampia” perusteluita. Yksi tärkeimmistä oli mahdollisuus viettää tulevaisuudessa ”uskonnollisia ja vakavahenkisiä isänmaallisia” juhlia ehdotetussa paikassa, koska sen alapuolella olisi ollut jo valmiina tarkoitukseen soveltuva juh-lakenttä.⁴⁰

Sankarihautausmaan siirto päätettiin vastustuksesta huolimatta toteuttaa, ja sunnuntaina 7. heinäkuuta Savonlinnan hiippakunnan piispa O. I. Colliander vihki ”monisatalukuisen kansajoukon” läsnä ollessa kaatuneiden uuden hautapaikan Tuomiokirkon puistoon kirkkomäen juurelle aivan Kirkkokadun viereen. Alun perin ajateltuun paikkaan, varsinaiseen Kirkkopuistoon uutta hauta-aluetta ei siis kuitenkaan perustettu, vaan lähinnä Keski-Savon viimeisimmässä kirjoituksessa ehdotettuun paikkaan. Vihkimisjuhlassa piispaa oli avustanut haudan siirtotoimikunnan jäsenenäkin toiminut asessori J. A. Maunu kahden muun papin kanssa.⁴¹

Ruumiit oli tarkoitus siirtää uuteen hautaan perjantaina 12. heinäkuuta vähän ennen puoltayötä. Toimikunnan puolesta omaisia oli pyydetty ilmoittamaan arkkujen tuntomerkkejä suntuille. Toisena mahdollisuutena omaisille tarjottiin saapua paikalle henkilökohtaisesti tai lähettää edustajansa tilaisuuteen, jotta kaatuneet olisi voitu siirtovaiheessa varmuudella tunnistaa.⁴² Siirtäminen kuitenkin peruttiin ”voittamattomien esteiden takia” päivää ennen aiottua siirtoa. Toimikunta ilmoitti siirtäneensä toimituksen toistaiseksi ajankohtaan, josta oli luvattu ilmoittaa myöhemmin omaisille. Tämän vuoksi siirtämisen ajankohdasta ei ole tietoa, mutta jossakin vaiheessa se oli toteutettu. Siirron lykkäämiseen saattoivat olla syynä käytännön vaikeudet tai jopa liian lämmin kesäinen sää. Joka tapauksessa Savonlinnan uuteen sankarihautaan siirretty, Säiniöllä kaatunut Matti Käyhkö tuli haudatuksi kolmesti ja Kämärällä kaatunut Joonas Karvinen kahdesti, mutta sillä kertaa hautapaikka jäi pysyväksi.⁴³

Mistään tuolle ajalle täysin poikkeavasta menettelystä ei Savonlinnan kokonaisen sankarihaudan siirtämisessä ollut kysymys. Lähes vastaavanlainen siirto oli toteutettu jo 16. huhtikuuta Jyväskylässä siirtämällä ainakin 16 kaatuneen sankarihauta uuteen paikkaan. Myös Jyväskylässä uusi hauta-alue oli jouduttu erikseen vihkimään käyttöönsä, koska se oli sijainnut puistoalueella, tosin aivan hautausmaan läheisyydessä.⁴⁴ Sotilashallinto sekä kaupunkien maantieteellinen sijoittuminen rataverkostoon

nähdessä vaikuttivat luonnollisesti myös kaatuneiden huollon keskittymiseen tiettyihin kaupunkeihin. Tällä oli myös osaltaan oma vaikutuksensa edellä mainittujen sankarihautojen siirtoon, koska Jyväskylässä sijaitsevat sotilaspöytäkirjat ja Savonlinnassa puolestaan Karjalan sotilaspöytäkirjat alue-esikunta.⁴⁵

Kesään 1918 mennessä Suomen hautausmaille ja kirkkojen läheisyyteen oli perustettu lähes 300 valkoisten erikokoista yhteishautausmaata, joihin oli haudattu pelkästään kaatuneita lähes 3 500. Kaatuneiden lisäksi samoihin yhteishautausmaihin haudattiin myös punaisten muualla kuin taisteiluissa surmaamia yleensä valkoisiksi tulkittavia kansalaisia.⁴⁶

Lähdeviitteet

¹ Ks. Kaatuneiden hautaamisesta isonvihan aikana vuonna 1714: Gummerus, Jaakko, Muistelmia Ison vihan ajoilta. Jyväskylä 1913, s. 95–99; Ks. Kaatuneiden hautaamisesta Suomen sodassa vuosina 1808–1809: Danielson, Joh. Ric., Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809. Helsinki 1896, s. 363–365, 472–474, 523; Schulman, Hugo, Taistelu Suomesta 1808–1809. Porvoo 1909, s. 180–182; 309; Gripenberg, G. A., Suomen sota 1808–1809. Helsinki 1908, s. 207; Ks. Suomalaisesta hautauskäytännöstä: Waronen, Matti, Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla. Helsinki 1898, s. 58–108; Rimpiläinen, Olavi, Lätisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa. Helsinki 1971, s. 243–246; Ks. Suomalaisesta sankarihautausmaasta: Estlander, Bernh., Eugen Schauman, eräs henkilökuva Suomen taistelusta Venäjää vastaan. Helsinki 1924, s. 153–161, 188–202; Schauman, Sigrid, Veljeni Eugen Schauman. Porvoo 1965, s. 169–172; Zetterberg, Seppo, Viisi laukausta senaattissa. Helsinki 1986, s. 9–11.

² Ks. Talvi- ja jatkosodan kaatuneiden huollosta: Lehtonen, Matti, Kaatuneiden huollon järjestely Suomen sodassa 1939–1945. Sotakorkeakoulun diplomityö. Helsinki 1973; Ojalehto, Hannu, Sotilaspöytäkirjan asema ja rooli Suomen sodassa 1939–1944. Kirkkohistorian lisensiaattityö. Helsinki 1979, s. 66–73; Saario, Lauri, Sotiemme 1939–1945 tunnistamattomat suomalaiset kaatuneet. Sotahistoriallinen aikakauskirja 5. 1986, s. 124–153; Saario, Lauri, Kaatuneiden evakuoitakeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8. 1989, s. 166–177; Kansanaho, Erkki, Pöytäkirja sodassa. 1991, s. 66–78; Siljanpää, Jaakko, toim. Pekka Kurenmaa, Tie ja sen raivaaja. Helsinki 2002.

³ Uusi Suometar 21.1.1918. Selostus; Karjalan Sanomat 22.1.1918. Selostus; Wiipuri 22.1.1918. Selostus; Laatokka 22.1.1918. Selostus; Työmies 22.1.1918. Selostus; Karjalan Aamulehti 23.1.1918. Kuolinilmoitus; Helsingin Sanomat 24.1.1918. Kuolinilmoitus; Helsingin Sanomat 25.1.1918. Ilmoitus hautajaisten siirtämisestä; Suomen Vapausseura vuonna 1918. III. Helsinki 1922, s. 13–16;

- Parmanen, Eino I., Vapaussodan tapahtumat Karjalan armeijakunnan III rykm. toiminta-alueella. Porvoo 1924, s. 11; Boström, H. J., Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja. Helsinki 1927, s. 222. Illukka, Arthur Jarl Ragnar; Eronen, Simo & Komonen, Antti. Karjala vapaussodassa I. Helsinki 1930, s. 68 ja 227–232; Manninen, Turo, Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Helsinki 1992, s. 411; KA. Suomen Sotasurmaprojektin 1914–1922 tietokanta. Illukka, Artur Jarl Ragnar.
- ⁴ Karjalan Aamulehti 23.1.1918. Kuolinilmoitus; Boström 1927, s. 222. Illukka Arthur Jarl Ragnar.
- ⁵ Käkisalmen Sanomat 23.1.1918. Selostus; Työmies 23.1.1918. Selostus; Uusi Suometar 23.1.1918. Selostus; Laatokka 24.1.1918. Selostus; Helsingin Sanomat 26.2.1918. Ilmoitus yhteisistä hautajaisista; Boström 1927, s. 886 ja 499. Åberg, Fredrik Torsten ja Naukkarinen, Onni Edvard; KA. Suomen sotasurmaprojektin 1914–1922 tietokanta. Naukkarinen, Onni Edvard, murhattu 21.1.1918 Viipurissa sekä Åberg, Fredrik Torsten, murhattu 21.1.1918 Viipurin maalaiskunnassa.
- ⁶ Uusi Suometar 24.1.1918. Selostus; Työmies 24.1.1918. Selostus; Boström 1927, s. 710–711. Siili, Petter; Santavuori, Aapo, Muistoja Kannakselta ja Viipurista. Vanhan papin kertomaa. Keuruu 1963, s. 58–59; KA. Suomen sotasurmaprojektin 1914–1922 tietokanta. Siili, Petter, murhattu 23.1.1918 Viipurissa.
- ⁷ Uusi Suometar 21.1.1918, 22.1.1918, 23.1.1918. Nuorukainen Kitunen; Viipurin Aamulehti 22.1.1918 ja 23.1.1918. Lääkäri Kitunen; Wiipuri 22.1.1918. Lääkäri Kitunen; Laatokka 24.1.1918. Suojeluskuntalaisten johtaja Kitunen; Aamulehti 25.2.1918 lääkäri Kitunen tai ylioppilas Tikkanen; Väänänen, Kalle, Savitaipaleen rintama vapaussodassa. Jyväskylä 1921, s. 3–5.
- ⁸ Parmanen 1924, s. 104–107.
- ⁹ Karjalan Sanomat 12.2.1918. Selostus ruumiin saapumisesta; Korpi-Jaakko 14.2.1918. Selostus ruumiin saapumisesta; Savotar 15.2.1918. Selostus ruumiin saapumisesta.
- ¹⁰ Käkisalmen Sanomat 7.2.1918. Kuolinilmoitus; Käkisalmen Sanomat 12.2.1918. Matti Heinosen runo Lauri Pelkosen muistolle Käkisalmissa 9.2.1918; Käkisalmen Sanomat 14.2.1918. Kiitosilmoitus ja Lauri Pelkosen haudalla luetut sähkösanomat; Laatokka 16.2.1918. Selostus hautajaisista; Boström 1927, s. 572; Ks. Manninen, Ohto, Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Helsinki 1993, s. 28. Sotilaspiiripäälliköt.
- ¹¹ Laatokka 19.2.1918. Ilmoitus veljeshaudan perustamisesta; Boström 1927, s. 572.
- ¹² Itä-Savo 7.2.1918. Ilmoitus; Laatokka 7.2.1918. Ilmoitus; Laatokka 5.2.1918. Kuolinilmoitus ja ilmoitus hautajaisista; Laatokka 7.2.1918. Selostus hautajaisista; Korpi-Jaakko 12.2.1918. Hautajaispuhe; Boström 1927, s. 512; Eronen & Komonen 1930, s. 315.
- ¹³ Boström 1927, s. 162 ja 678; Polin, Julius, Kymintehtaitten suojeluskunnan osuus Suomen vapaussodassa. Kouvola 1928, s. 58, 60, 231–232, 235, 300–320, 344, 384–385.

- ¹⁴ Pedersöre 2.2.1918. Kuolinilmoitukset; Pedersöre 6.2.1918. Selostukset hautajaisista; Suupohjan Kaiku 9.2.1918. Selostus ja ilmoitus hautajaisista; Kokkola 9.2.1918. Selostus hautajaisista; Keski-Pohjanmaa 9.2.1918. Selostus hautajaisista; Vaasa 12.2.1918. Selostukset hautajaisista; Suupohjan Kaiku 12.2.1918. Selostus hautajaisista; Ilkka 13.2.1918. Selostukset hautajaisista; Vaasa 14.2.1918. Selostus hautajaisista; Boström 1927, s. 89, 739, 20, 17, 238, 82–82, 109, 52; 148, 319, 484, 828, 545, 529, 125, 223–224, 81, 424; KA. Suomen sotaturmaprojektin 1914–1922 tietokanta; Vapaussota kuvissa I. Jyväskylä 1984, s. 106–107.
- ¹⁵ Keski-Savo 5.2.1918. Matti Käyhkö kaatui 26.1.1918; Itä-Savo 7.2.1918. Matti Käyhkö kaatui 26.1.1918; Laatokka 7.2.1918. Matti Käyhkö kaatui 27.1.1918 Säiniöllä; Sark. Karjalan sotilaspiiri 1918. 224. Suomen tasavallan sotajoukkojen ylipäällikön päiväkäsky n:o. 6. 27.2.1918. Matti Käyhkö kaatui 26.1.1918 Säiniöllä; Suomen Vapaussota vuonna 1918. III. 1922, s. 36–40; Parmanen 1924, s. 11–12; Boström 1927, s. 369; Eronen & Komonen 1930, s. 260, 300–304; Ahto, Sampo, Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. 2. Helsinki 1993, s. 205; KA. Suomen sotaturmaprojektin 1914–1922 tietokanta. Käyhkö Matti Paavonpoika kaatunut 26.1.1918 Viipurin maalaiskunnassa Säiniöllä; Savonlinnan sotilashauta 1918. Matti Käyhkö kuollut 26.1.1918 Säiniöllä.
- ¹⁶ Työmies 27.1.1918. Selostus.
- ¹⁷ Itä-Savo 29.1.1918. Selostus taistelusta; Suomen Vapaussota vuonna 1918. III. 1922, s. 40–44; Eronen & Komonen 1930, s. 304–317; Ahto 1993, s. 205–206.
- ¹⁸ Wiipuri 9.5.1918. Kuolinilmoitus Aleksander Eemel Repo; Itä-Savo 7.2.1918. Pekka Pärnänen, Joonas Karvinen, Aatto Kuikka ja Eemil Repo; Laatokka 7.2.1918. Pekka Pärnänen, Aatto Kuikka ja Emil Repo; Itä-Savo 1.6.1918. Kuolinilmoitus Pekka Pärnänen; Sark. Karjalan sotilaspiiri 1918. 224. Suomen tasavallan sotajoukkojen ylipäällikön päiväkäsky no. 6. 27.2.1918 Kämärällä kaatuivat 27.1.1918 Joonas Karvinen, Pekka Pärnänen, Aappo Kuikka ja Emil Repo; Suomen Vapaussota vuonna 1918. III. 1922, s. 44; Boström 1927, s. 237, 284, 348, 369, 390, 512, 599, 602, 625 ja 650; Eronen & Komonen 1930, s. 304–317; KA. Suomen sotaturmaprojektin 1914–1922 tietokanta.
- ¹⁹ Itä-Savo 29.1.1918. Selostus taistelusta; Suomen Vapaussota vuonna 1918. III. 1922, s. 40–44; Eronen & Komonen 1930, s. 304–317; Ahto 1993, s. 205–206.
- ²⁰ Itä-Savo 12.2.1918. Kuolinilmoitus; Keski-Savo 12.2.1918. Kuolinilmoitus; Itä-Savo 19.2.1918. Selostus hautajaisista; Keski-Savo 19.2.1918. Selostus hautajaisista; Boström 1927, s. 284; Savonlinnan sotilashauta 1918.
- ²¹ Itä-Savo 19.2.1918. Selostus hautajaisista; Keski-Savo 19.2.1918. Selostus hautajaisista; Boström 1927, s. 284, 284 ja 335; Savonlinnan sotilashauta 1918.
- ²² Sark. Karjalan armeijan esikunta. 15–17. Saapuneita kirjeitä. Savonlinnan suojeluskunnan päämaja Antrean päämajalle 3.2.1918.
- ²³ Käkisalmen Sanomat 28.3.1918. Selostus hautajaisista.
- ²⁴ Laatokka 7.5.1918. Kuolinilmoitus Aatto Kuikka; Boström 1927, s. 348.
- ²⁵ Boström 1927, s. 602, 625, 237 ja 599. Itä-Savo 1.6.1918. Kuolinilmoitus.
- ²⁶ Boström 1927, s. 348–350.

- ²⁷ Boström 1927, s. 369.
- ²⁸ Boström 1927, s. 237.
- ²⁹ Boström 1927, s. 650.
- ³⁰ Käkisalmen Sanomat 28.3.1918. Selostus hautajaisista. Ks. Viipurin Aamulehti 1918 ja Wiipuri 1918.
- ³¹ Laatokka 7.5.1918. Kuolinilmoitus Aatto Kuikka; Wiipuri 9.5.1918. Kuolinilmoitus Aleksander Eemel Repo; Laatokka 16.5.1918. Kiitosilmoitus Aatto Kuikka; Boström 1927, s. 348 ja 237.
- ³² Wiipuri 18.5.1918. Selostus Simo Pitkäsän hautajaisista 12.5.1918; Boström 1927, s. 599 ja 602. Vrt. Pitkänen Simo siirretty 19.5.1918 Sakkolaan.
- ³³ Itä-Savo 1.6.1918. Kuolinilmoitus Pekka Pärnänen; Boström 1927, s. 625, 348–350 ja 237.
- ³⁴ Karjalan Aamulehti 4.5.1918, 15.5.1918; Wiipuri 7.5.1918, 14.5.1918; Sark. Viipurin etappikomissariaatti 1918. 6. Ruumiskanslian asiakirjat ja kirjeenvaihto, Kuljetuskirjat 6.5.1918 ja 8.5.1918, Ilmoitussetelit 7.5.1918 ja 8.5.1918; Sark. Karjalan armeijakunnan III pataljoona ja 2. rykmentti 1918. 12. Ruumiskanslian luettelo lähetettyjen sotilaiden ruumiista 6.5.1918.
- ³⁵ Itä-Savo 23.5.1918. Selostus hautajaisista; Keski-Savo 23.5.1918.
- ³⁶ Itä-Savo 19.2.1918, 5.3.1918, 26.3.1918, 16.4.1918, 23.4.1918, 7.5.1918 ja 23.5.1918. Selostukset hautajaisista; Itä-Savo 25.5.1918. Selostus haudan siirtämisestä; Savonlinnan sotilashauta 1918.
- ³⁷ Keski-Savo 25.5.1918. Vapaudenpatsas Savonlinnaan!
- ³⁸ Keski-Savo 30.5.1918. Sankariemme haudat.
- ³⁹ Itä-Savo 11.6.1918. Muutamia sanoja sankarihautojen paikasta.
- ⁴⁰ Keski-Savo 29.6.1918. Vielä sananen sankarihautojen paikasta.
- ⁴¹ Itä-Savo 9.7.1918. Sankarihautapaikan vihkiminen Savonlinnassa; Keski-Savo 9.7.1918. Uuden sankarihaudan vihkiminen.
- ⁴² Itä-Savo 11.7.1918. Ilmoitus.
- ⁴³ Keski-Savo 11.7.1918. Ilmoitus; Savonlinnan sankarihauta 1918.
- ⁴⁴ Keskisuomalainen 14.4.1918. Sankarihautojen perustamiskysymys; Sark. Jyväskylän sotilaspiiri. 205. Tietotoimiston kaatuneiden ja haudattujen omaisille lähettämä kirje 15.4.1918; Jyväskylän sotilashauta 1918.
- ⁴⁵ Ks. sotilaspiireistä: Manninen, Ohto, Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevättalvella 1918. Helsinki 1974, s. 13–18. Ks. rataverkosta. Ahto 1993, s. 197.
- ⁴⁶ Sark. Boströmin kokoelma 1927; Boström 1927; Suomen sotasurmaprojektin 1914–1922 tietokanta.

**THE BURIAL OF THE WHITES' WAR DEAD OF JANUARY
1918 IN KARELIA**

Summary

The burial of the Whites' war dead in Finland in 1918 was influenced by old military burial customs, the burial custom of the Finnish church and the distinctive Finnish national custom for the burial of the war dead. These influences made their appearance already in January 1918 in the burial customs for the fallen both in Karelia and also in Ostrobothnia. The practice for the care and burial of the war dead established in 1918 was transferred almost unchanged to the practice also followed during the Winter and Continuation Wars of 1939-44.

The first of the Whites was killed on 20 January in the skirmish between Whites and Reds over the possession of arms in Karelia. He was buried as arranged by his relations in a funeral held with that of two civil guards killed by the Reds. The burial took place on 28 January in a shared grave in the Swedish cemetery of Sorvali in their home district of Viipuri (now Vyborg), when Viipuri was already under the control of the Reds. The body of a jäger from Karelia, the next member of the White troops to be killed, in a similar skirmish at Taavetti on 21 January, remained on the battlefield at Taavetti. The battlefield was left on the Reds' side when front lines were formed at the end of January. The father of the deceased, a former soldier of the old Finnish army, came with a horse-drawn sleigh, accompanied by another farmer, to bring the body to the White side at Imatra. The journey of around two hundred kilometres, using a horse, had lasted several days, but on 4 February the body, which had been brought by the father to the Whites' base at Imatra, was lifted with military honours by the Civil Guards into a railway car that had been decorated with spruce branches.

The body was again received with military honours when the train reached the station at Käkisalmi nearest to the deceased's home district

and finally buried on 11 February in the cemetery of his home parish of Pyhäjärvi, also with military honours. Because three weeks had already passed between the death of the second man killed in the war and his funeral, there had been several other burials of the Whites' dead in the meantime. In Ostrobothnia in particular the funerals had already been held of those who had been killed in numerous clashes with the Russians in January. The biggest of these were the military funerals of five of the fallen at Laihia on 9 January. On 11 February, the military funeral was held at Vaasa of six killed at the beginning of February in the battle with the Reds at Oulu. The highest civilian and military leaders of White Finland were among the mourners at this funeral.

The Whites who had left Viipuri because of the superiority of the Reds had to fight when crossing the railway at Säiniö and Kämärä on 26 and 27 January. Of the eleven Whites killed there and executed while prisoners only one could be conveyed to his home district of Savonlinna to be buried in a military funeral on 17 February. The other ten fallen were taken by the Reds to the mortuary of Viipuri District Hospital for identification. The Whites living in Viipuri, who had identified one of their friends among the deceased, arranged a 'heroes' funeral' for all ten of the fallen at Ristimäki cemetery in Red-held Viipuri on 18 February. After the Whites had captured the town, the Viipuri office for the deceased, set up by the Whites' military organization, exhumed the bodies from Ristimäki cemetery at the beginning of May and sent them to the home districts of the dead. All the fallen mentioned above were buried in shared graves at military funerals in their home districts in different parts of Savo and Karelia by the end of May.

With the exception of only one killed at Säiniö on 26 January, all the other ten bodies were buried twice. The man who fell at Säiniö was buried three times in all, because the authorities at Savonlinna decided at the end of May, after the war had already ended, to move the shared grave of all 25 killed from the Savonlinna municipal cemetery to a place situated close to the cathedral in the town centre in the summer of 1918. Thus also the only one of the fallen who had been originally evacuated to his home district and been buried at Savonlinna on 17 February became buried for the second time. The transfer of the grave of the fallen was based on many reasons, of which the most important were considered to be changing the grave to a more dignified place, where a 'freedom statue' could be sited and near which 'religious and solemn patriotic' ceremonies could later be held. The initiative aroused opposition in the press as

well as support but was nevertheless finally implemented despite difficulties.

The transfer of an entire shared war grave which occurred at Savonlinna was by no means a unique phenomenon in 1918. A similar transfer of a war grave of at least 16 fallen was already carried out at Jyväskylä on 16 April. By the summer almost 300 war graves of Whites had been established in the cemeteries and adjacent to the churches of Finland; almost 3,500 war dead were buried in them.

VAPAUSSODAN MUISTO VARSINAIS-SUOMESSA 1918–1939

”Historia on lahjomaton, se puhuu vain tehdystä työstä ja mainitsee muistoista niistä henkilöistä joiden työn jälki on valettu malmisiin muistoihin tai kaiverrettu kivisiin patsaisiin. Se näillä kertoo niistä jotka Suomen suurtöitä ovat suorittaneet.”¹

Edellä siteerattu teksti oli osa juhlapuhetta, joka pidettiin suojeluskunnan järjestämässä maakuntajuhlissa Loimaalla pari kuukautta vuoden 1918 sisällissodan päättymisen jälkeen. Puhe käsitteli jo vahvasti muotoutumassa olevaa voittajapuolen muokkaamaa sodan muistoa ja pohti, miten varsinaissuomalaiset sopisivat siihen sankarikertomukseen, jonka päähenkilöinä olivat olleet eteläpohjalaiset ja jonka kuuluisimmat taistelut oli käyty kaukana omasta maakunnasta. Puhuja esitti kysymyksen, ”eikö sitten meillä savipellon kyntäjillä ole omaa historiaamme”, eli mikä oli varsinaissuomalaisten rooli käydyssä sodassa, oliko heillä omaa vapaussodan historiaa ja mikäli oli, miten tämän tuli ilmetä.² Kysymys oli sisällissodan jälkeen oleellinen eikä aivan ongelmaton. Voittajan puolelta sota haluttiin projisoida koko kansan yhteisenä vapaustaisteluna, suomalaisten kansannousuna ulkoista sortajaa vastaan. Tulkinta ei jättänyt sijaa kompromisseille. Sota tuli nähdä pitkäaikaisen itsenäisyystaistelun huipentumana ja sisällissodan hävinnyt osapuoli taas vastaavasti kansallisen taistelun, itsenäisyyden ja vapauden vastustajana. Voittajapuolen tulkinnassa vapaustaistelua ei laajennettu pelkästään menneisyyteen vaan myös tulevaisuuteen. Kamppailu valkoisen ja punaisen, kansallisen ja epäkansallisen välillä jatkui ideologisella tasolla vielä pitkään aseiden vaiettua. Pienen varsinaissuomalaisen pitäjän Mellilän suojeluskunnan päällikkö Cujander ei ollut ajatuksineen yksin, kun hän kolme

* (s. 1975), filosofian maisteri, jatko-opiskelija Helsingin yliopiston Historian laitoksella, valmistelee väitöskirjaa, jonka aihe on Vapaussodan muisto. Aikaisempia julkaisuja Teloittajien jäljillä – valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa, Amatöörien sota – rintamatappiot Suomen sisällissodassa 1918.

vuotta taisteluiden päätyttyä kirjoitti suojeluskunnan vuosikertomuksen loppukaneetiksi: ”Itsenäinen, voimakas ja onnellinen Isänmaa. Silloin kun tämä päämäärä on saavutettu, voimme ehkä levätä. Nyt ei ole aikaa siihen.”³

Vapaussotatulkinnan pyrkimys hallita historiaa ja tulevaisuutta, tulkinnan ehdottomuus sekä sen saavuttama yleinen hyväksyntä lisäsivät sodan muiston vaalimisen tarvetta paikallistasolla. Eri toimijoiden ja yhteisöjen tuli heti sodan jälkeen osoittaa aktiivisesti sitoumustaan voittaneeseen puoleen. Mikäli sodan aikana passiivinen sivustakatsojan rooli oli Varsinais-Suomessa ollut mahdollinen, ei se sitä enää ollut sodan jälkeen, jolloin ”jokaisen kansalaisen piti sisimmässään ratkaista, kummalle puolelle hän asettui”.⁴ Sodan vapaustaisteluaselman mahdollisimman laajalle levinnyt omaksuminen nähtiin valkoisiin lukeutuvien joukossa keskeisenä päämääränä Suomen tulevaisuuden kannalta.⁵

Vapaussodan muistoon liittyi oleellisesti käsitys Suomea uhkaavasta vaarasta. Sodan muiston vaaliminen, siinä laajuudessa ja siinä muodossa, jona se esiintyi heti sotaa seuranneina vuosina, oli reaktio tätä uhkaa vastaan. Uhan perustan loivat kansainvälisen vallankumouksen mahdollisuus, sen menestys Venäjällä sekä kevään 1918 sisäpoliittinen kriisi. Paikallistasolla uhka konkretisoitui juuri koetun sisällissodan kauhujen ja kansan kahtiajakautumisen kautta.⁶ Vapaussodan muiston vaaliminen oli näin ollen reaktio kansainväliselle uhalle, jonka ilmenemismuodot oli sidottu paikallistasoon. Uhan tunteen avulla oli mahdollista luoda puoluekiistojen yläpuolelle uusi yhdistävä taso, josta voidaan käyttää nimitystä valkoinen Suomi.

Parhaiten yhtenäisyys ilmeni suojeluskuntajärjestössä, jossa yhteenkuuluvuuden perusteet ja toiminnan muodot tukeutuivat etenkin järjestön alkuvaiheissa vuoden 1918 tapahtumiin. Yhteenkuuluvuuden tunnetta eli valkoista Suomea pyrittiin voimistamaan traditioiden ja symboliikan avulla. Nämä oli löydettävissä voittajapuolen sotakokemuksista, mikä kohotti vapaussodan muiston tarvetta ja poliittisuutta. Sodan muiston vaaliminen ei jäänyt yksittäisten ryhmien kuten sotaveteraanien tai suojeluskuntalaisten tai tietyn poliittisen suuntauksen kuten oikeiston asiaksi, vaan se tuli koskettamaan ei-sosialistista Suomea laajasti.

Se, että muiston vaaliminen tapahtui suureksi osaksi suojeluskuntien kautta, ei tarkoittanut että järjestö olisi ominut ilmiön itselleen. Suojeluskuntien katsottiin muodostavan puolueiden yläpuolisen ei-poliittisen kansalaisjärjestön, joka edusti kaikkia ns. isänmaallisia piirejä.⁷ Kuten suojeluskuntien toiminta myös vapaussodan muiston vaaliminen oli en-

nen kaikkea paikallistasosta riippuva. Aktiivisen muiston muodostuminen ei ollut tiukasti ylhäältäpäin ohjattua toimintaa, vaan sitä on verrattava lähinnä poliittiseen liikkeeseen tai ilmiöön, joka levisi nopeasti maan kaikkiin kuntiin ja jonka suosio ja käyttökelpoisuus olivat yhteydessä paikallistason aktiivisuuteen.⁸

Toisin kuin esimerkiksi maailmansodan jälkeisessä Ranskassa ja Englannissa sodan muiston vaaliminen ei Suomessa muodostunut ensisijaisesti kollektiivisen surun kanavaksi.⁹ Etelä-Suomessa tätä vaikeutti se tosiasia, että suuri osa sodassa kuolleista oli ollut häviäjän puolella ja siis poisuljettu sodan julkisesta kuvasta. Esimerkiksi Loimaalla sodan julkinen muisto keskittyi kolmeen valkoisella puolella kaatuneeseen, kun taas alueen lähes kolmensadan sodassa kuolleen punaisen muistamista pidettiin vahingoittavana toimintana.¹⁰ Varsinkin Etelä-Suomessa sisällissodan synnyttämä katkeruus ja jatkuva vastakkainasettelu olivat läsnä myös muistojuhlissa. Se, että sodan molemmat osapuolet joutuivat toimimaan samoissa paikallisyhteisöissä katkeran ja verisen sodan jälkeen, helpotti uhkakuvien synnyttämistä paikallistasolla ja voimisti muistojuhlien poliittista latausta.

Paikallisella tasolla yhteenkuuluvuuden tunne sodan voittaneeseen osapuoleen oli varsin vaivatonta sodanaikaisen rintaman pohjoispuolisilla alueilla, joissa lähes kaikki sotaan osallistuneista miehistä olivat taistelleet valkoisen armeijan riveissä. Tällaisilla alueilla valtaosa paikallisyhteisöstä saattoi vaivattomasti omaksua tunteen yhteisistä ponnistuksista ja yhteisistä uhreista, jolloin myös muiston vaaliminen oli vähemmän poliittisesti latautunutta. Kun siirryttiin sodanaikaisen rintaman eteläpuolelle, muuttui sodan muiston luonne. Etelä-Suomessa selvästi suurin osa sotaan osallistuneista oli taistellut punaisten riveissä, ja vain vähäinen määrä alueen valkoisiin lukeutuvasta väestöstä oli ottanut aktiivisesti osaa sotaan. Paikallisyhteisö ei voinut muodostaa samanlaista kollektiivisuuden tunnetta tapahtumia kohtaan kuin pohjoisempaan. Miten tällaisilla, maan keskeisillä ja väkirikkaimmilla alueilla pystyttiin vastaamaan vaatimuksiin koko kansan vapaussodasta?

Artikkelissa esitellään niitä muotoja ja toimintoja, joiden kautta varsinaissuomalaiset saattoivat muodostaa oman maakuntansa vapaussodan historian. Historialliset maakunnat ja heimonimitykset muodostivat merkittävän alustan vapaussodan historian kertomiselle. Sotaa kuvattiin usein pohjalaisten ja karjalaisten taisteluna ulkoista vihollista vastaan. Taisteluun liittyivät sitten muiden muassa varsinaissuomalaiset, hämäläiset ja savolaiset, ja lopulta kaikki Suomen heimot olivat yhdistäneet voi-

mansa. Heimo- ja maakuntanimitykset voimistivat kuvaa koko kansan taistelusta ja sitoivat tapahtumat maan ajattomaan menneisyyteen.

Kriisiajan nähtiin tuoneen eri heimojen luonteen esille, ja kansallismanttien kuvausten avulla pyrittiin selittämään jopa sotimista: ”Pohjalaiset käyvät heimoluonteensa mukaisesti taisteluun paljon äänekkäämin... pohjoispohjanmaalaiset sitten kerskuvat ennen ja jälkeen taistelun, mutta eivät pidä yhtä hyvin paikkaansa kuin edellä mainitut... Savossa hirvittävä huumori aina mukana...”¹¹ Varsinais-Suomessa maakuntatoisuutta ja heimoluonnetta käytettiin sekä syyllistävissä että ylistävissä merkityksessä. Maakunnan valkoisen väestön sodanaikaiseen passiivisuuteen haluttiin löytää syy maakunta- ja pitäjähengen heikkoudesta, jota erityisesti rauhan ajan suojeluskuntatyön myötä haluttiin korjata.¹² Toisaalta vedottiin varsinaissuomalaisten luonteeseen, joka ”on niin rauhallinen, että pätevätkään ensi merkit eivät saaneet sitä vakuutetuksi siitä, että meidän maassamme todella voidaan tehdä aseellinen hyökkäys kansan eduskuntaa ja enemmistöä vastaan”.¹³ Varsinaissuomalaisten vaatimattomampaan sotahistoriaan löytyi myös positiivisempi selitys: ”Länsisuomalainen vapaaehtoinen on sodassa hiljainen ja vaatimaton. Näin hän käy taisteluun rauhallisesti kuin kyntöön pellolleen ilman melua ja hälinää mutta seisoo paikallaan kuin vuori... juuri tästä hiljaisuudesta ja vaatimattomuudesta johtuukin että länsisuomalaisten sotilaitten päätä ei edes taistelun jälkeen korista sellainen sankarin sädekehä, minkä useat muut joukko-osastot ovat saaneet.”¹⁴

Maakunta- ja heimonimitysten käyttö osoittaa, kuinka voimakkaasti valkoinen Suomi pyrki voittamaan taistelun historiasta. Vapaussodan muiston vaalimisessa tuli hyvin tärkeäksi osoittaa omien toimien historiallinen jatkuvuus. Sota liitettiin tiukasti itsenäisyystaisteluun, joka taas kytkettiin satojen vuosien kuluessa voimistuneeseen vapautentunteeeseen. Kun varsinaissuomalainen suojeluskuntalehti esitti yksitoista maakuntaan liittynyttä sotatapahtumaa, alkaen novgorodilaisten hyökkäyksestä Turkuun ja päättyen vuoden 1918 vapaussotaan, oli pyrkimys selvä: huolimatta maakunnan passiivisesta roolista vapaussodassa historia todisti, että varsinaissuomalaiset ymmärsivät historiansa kautta vapaustaistelun merkityksen yhtä hyvin kuin muukin Suomi.¹⁵

Maakunnat ja heimot saivat kuvata vapausajatuksen jatkuvuutta, mutta samalla historiallista ajattomuutta, ikuista Suomea. Kuvitteellisesta maakuntayhteisöstä tuli näin ollen keskeinen osa vapaussodan muistoa. Sotaa tarkasteltiin maakuntanäkökulmasta ja maakunnan väestölle pyrittiin antamaan oma vapausotaidentiteetti. Kehitystä edesauttoi suojeluskun-

tajärjestön suosio ja sen voimakas identifioituminen maakuntien kautta. Kun suojelukunta Loimaalla kesällä 1918 järjesti juhlat, ne markkinoitiin nimenomaan maakuntajuhlana. Juhlien ohjelma keskittyi vapausodan muiston vaalimiseen ja suojeluskunnan tukemiseen. Maakunnallisuus, vapausodan muisto ja suojeluskuntaliike nivoutuivat näin ollen täydellisesti yhteen.¹⁶

”Syrjästähän täältä on katsottu”

Varsinais-Suomi, jossa yhteiskunnalliset ristiriidat ja väkivaltainen kehitys olivat selvemmin kuin missään muualla ennakoineet tulevaa sisällissotaa, oli säästynyt lähes täysin sotakokemuksilta. Punaisen vallan nopean leviämisen ja vielä nopeamman romahtamisen takia ei alueella käyty taisteluja juuri lainkaan. Paikallisten vapaustaistelujen ja vapauden uhrien puuttuminen sekä valkoisiin lukeutuvan väestön sodanaikainen passiivisuus olivat ongelma vapausotatulkinnessa.¹⁷ Tämä lisäsi alueen valkoisiin lukeutuvien parissa tarvetta osoittaa sitoumustaan vapaustaisteluun. Tärkeää oli sisäistää sodan voitteen osapuolen tulkinta. Maakunnan porvarillisten sanomalehtien avulla kerrottiin sodan syistä, sota-tapahtumista ja vapausodan merkityksestä.¹⁸ Selostukset, joiden tehtävänä oli luoda yhtenäinen kuva ja tulkinta tapahtuneesta, osoittivat samalla koruttomasti maakunnan vähäisen roolin vapaustaistelussa: ”Pie-neltä näyttävä on turkulaisten osa ollut suuressa vapaustaistelussamme. Syrjästähän täältä on katsottu, kun Pohjanmaa, Savo ja Karjala ovat taistelun helteen päällänsä kantaneet.”¹⁹

Lehtien palstoilla ryhdyttiin pohtimaan oman maakunnan suhdetta päättymäisillään olevaan sotaan ja samalla luomaan varsinaissuomalaista vapausodan historiaa. Tärkeintä oli selittää miksi varsinaissuomalaisten panos sodassa oli ollut niin vähäinen. Sodan muistojuhlien puheissa ja sotaa käsittelevissä lehtikirjoituksissa pyrittiin osoittamaan kuinka maakunnan väestö oli aivan yhtä isänmaallista kuin muualla ja kuinka se oli ymmärtänyt vapausodan merkityksen: ”Nuoriso ihan yhtä isänmaallista kuin muuallakin vaikka ei ehtinyt yhtä sankoin joukoin sotaan kuin muualla.”²⁰

Neljänkymmenen turkulaisen pyrkiessä sodan jälkeen Helsinkiin ali-upseerikoulutukseen sitä pidettiin heti osoituksena maakunnallisesta isänmaallisuudesta: ”Tämä, jos mikään, selvimpänä osoitteena siitä, mi-tenkä innostunut meidän valveutunut nuorisomme on uhrautumaan isän-

maan hyväksi tänä sen suuren tulevaisuuden luomishetkenä.”²¹

Syitä maakunnan passiivisuuteen pyrittiin jo edellä mainitun heimo-
luonteen lisäksi selittämään ennen kaikkea punaisen terrorin kautta sekä
paikallisten suojeluskuntien aseiden puutteella.²² Punaisen terrorin uhrin
saivat olla todisteena maakunnan osallisuudesta valkoisen armeijan tais-
teluun ja muodostaa ikkunan, jonka kautta varsinaissuomalaiset tarkas-
telivat sotaa.²³ Sodan loppuvaiheessa ilmestyi päivittäin lehtiin verisiä
kuvauksia punaisesta terroristista. Mitä järkyttävämpi kuva pystyttiin an-
tamaan siitä, sitä helpompi oli myös hyväksyä alueen valkoisen väestön
passiivisuus sodan aikana. Kuva siitä, kuinka kivenkova terrori oli pitä-
nyt laillista yhteiskuntaa kauhussa, yleisty ja siitä muodostui tärkeä osa
maakunnan vapaussodan historiaa. Osaksi väritetty kuvaus punaisesta
terrorista oli myös vastaus sodanaikaisen valkoisen Suomen propagan-
dalle punaisessa Suomessa tapahtuneista julmuuksista. Terrorikuvaukset
sopivat siihen valkoisen armeijan propagandaan, jota oli levitetty sodan
alusta lähtien ja joka moraalisesti oikeutti kovat rankaisutoimet.

Sodanaikaista passiivisuutta käytettiin hyväksi myös syyllistävässä
merkityksessä, etenkin kun pyrittiin aktivoimaan väestöä suojeluskuntien
tueksi. Jo sodan aikana Varsinais-Suomen sotilasviranomaiset vetosivat
kansalaisiin: ”Pohjalaiset, karjalaiset ja savolaiset ovat puolen kolmat-
ta kuukautta saaneet nälässä ja pakkasessa, kuolema alati silmien edes-
sä taistella ylivoimaista vihollista vastaan... Älköön heidän veriuhrinsa
tulko liian suureksi! Lounais-Suomen miehet, teitä tarvitaan! Isänmaa
kutsuu!”²⁴ Sodan jälkeen suojeluskuntarekrytoinnissa käytettiin sekä
ylistävää että syyllistävää sävyä: ”On totta, että moni Varsinais-Suomen
nuorukainen lähti pohjoiseen yhtyen valkoiseen armeijaan, moni saavutti
sankarikuoleman kaukana kotiturpeestaan. Mutta eiköhän sittenkin oli-
si enemmänkin voitu tehdä! ...Paljon innostusta ja uhrautuvaisuutta on
tämäkin maakunta näyttänyt... Mutta paljon olemme velkaa ja paljosta
saamme muun Suomen rinnalla hävetä.”²⁵

Suojeluskuntatoiminta avasi mahdollisuuden varsinaissuomalaisille
osoittaa olevansa aivan yhtä isänmaallisia kuin muut suomalaiset.²⁶ Ai-
emmin mainitun Loimaan suojeluskunnan järjestämän maakuntajuhlan
tehtävänä oli paikata sodanaikaista toimettomuutta. ”Loimaan seutukun-
ta, joka olojen pakosta ei voinut vapaussotamme aikana täyttää tarmoaan
täyttää, on nyt saanut näyttää kuntoaan. Sotilaalliset näytännöt ja se suuri
uhrautuvaisuus, jota väestö on osoittanut juhlia järjestäessään, todistavat,
ettei puutu täältäkään ajan vaatimaa innostusta. Länsi-Suomi on herän-
nyt!”²⁷ Tästä huolimatta esitettiin suojeluskuntapiiriin lehdessä moitteita

siitä, ettei suojeluskunta-aate ollut kiintynyt maakuntaan yhtä voimakkaasti kuin muualla Suomessa. Syyksi suojeluskuntapiirin lehti ilmoitti vapaussodan muistojen puuttumisen sekä itärajan kaukaisuuden.²⁸

Sodan omaksuminen yhteisenä kansallisena kokemuksena tapahtui samaan aikaan kahdella tasolla. Tärkeää oli muodostaa yhtenäinen ja yleinen vapaussodan historia, jonka tuloksena Vilppulan, Länkipohjan, Tampereen ja Raudun nimet tulivat tutuiksi koko kansalle.²⁹ Kuten Loimaan juhlien puhuja asian ilmaisi: ”Ellei Etelä-Suomi ole ottanut osaa siihen työhön, mitä Ilkan suku on suorittanut, niin on sen historia kuitenkin alkava jo Vilppulan vaiheista.”³⁰

Vilppulan vaiheesta ja Tampereen taistelusta tuli koko valkoisen kansan symboli, josta myös varsinaissuomalaiset pääsivät osallisiksi. Tampereen taistelun yksivuotisjuhlat ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka konkreettisesti tämä saattoi tapahtua. Taistelu esitettiin yleisölle uudestaan suurena suojeluskuntaharjoituksena. Kaikkialta Suomesta saapuneiden tuhansien suojeluskuntalaisten joukossa oli myös 300 varsinaissuomalaista, jotka saivat osallistua legendaarisen taistelun rekonstruktioon. Hieman närää herätti kuitenkin se, että he joutuivat kaupungin puolustajien eli punaisten rooliin.³¹

Yleisen vapaussotahistorian lisäksi sodan muisto rakentui vahvasti paikallisten kokemusten ja symbolien ympärille. Sodan muiston aktiivinen ylläpito vaati paikallisen näkökulman. Varsinaissuomalaisille ei riittänyt, että sota ymmärrettiin oikealla tavalla ja että sodan suuret tapahtumat olivat ihmisten tiedossa. Jotta alueen valkoisiin lukeutuva väestönosa voitaisiin mobilisoida tarpeeksi tehokkaasti myös sodan jälkeen jatkuvaan ideologiseen kamppailuun ”punaista vaaraa” vastaan, tuli Varsinais-Suomen kuten muidenkin alueiden muodostaa omia paikallisia vapaussodan muistoja. Seuduilla, jotka sodan aikana olivat kuuluneet valkoiseen Suomeen, paikallinen vapaussodan muisto oli sidoksissa ensisijaisesti paikkakunnan kaatuneisiin, jotka yleensä oli haudattu yhteiseen sankarihautaan. Haudoista ja niiden äärelle pystytetyistä muistomerkeistä eli sankaripatsaista muodostui vapaussodan muistojuhlien tärkeimmät näyttämöt.

Muistojuhlinnassa tärkeässä osassa olivat myös sodan veteraanit eli ns. rintamamiehet, jotka olivat usein taistelleet paikkakuntakohtaisissa osastoissa ja loivat täten voimakkaan yhteenkuuluvuuden tunteen valkoisen armeijan ja kotipaikkakunnan välille. Myös yksittäisistä taisteluista, mikäli ne liittyivät jollain tavoin tiettyyn paikkakuntaan, saattoi muodostua paikallisesti tärkeitä muistojuhlan kohteita. Useimman Varsinais-Suomen

pitäjän osalta edellä mainitut edellytykset puuttuivat: taisteluja ei ollut käyty, kaatuneita ei juuri ollut ja rintamamiehiäkin oli varsin vähän. Tässä huolimatta oli Varsinais-Suomen vapaussodan muisto muodostettava näiden valkoista Suomea yhdistävien ilmiöiden ympärille.

Varsinais-Suomen vapauden uhrin

Suurimman muistojuhlinnan kohteina ja selkeimpänä osoituksena paikkakunnan sitoutumisesta vapaussotaan olivat sodassa kaatuneet. Varsinaissuomalaisia oli kaatunut valkoisen armeijan riveissä hieman yli 80 henkilöä.³² Kaatuneiden suuri symbolinen merkitys paikkakunnille sekä tarve noudattaa valkoisen Suomen traditioita varmisti, että myös varsinaissuomalaiset kaatuneet pyrittiin toimittamaan kotipitäjiin mahdollisimman nopeasti.³³ Kaikki maakunnan kaatuneet, jotka voitiin tuoda kotiseudulle, haudattiin suurin kunnianosoituksin ja valkoisen armeijan seremonioin. Suurta julkisuutta saaneet sankarihautajaiset symboloivat Varsinais-Suomessa punaisen vallan kukistumista ja mahdollistivat paikallisen suojeluskunnan osoittaa voimaansa. Ennen kaikkea ne olivat kuitenkin osoituksena paikkakunnan sitoutumisesta vapaussotaan.

Etelä-Suomessa kaatuneiden pieni määrä vaikutti siihen, että punaisen toimesta teloitettut saivat näkyvän roolin. Punaisen terrorin uhrin olivat vastaus sodanaikaisen valkoisen Suomen kaatuneille. Teloitettut olivat todiste siitä, että myös Varsinais-Suomi oli joutunut kokemaan sodan julmuudet, vieläpä ehkä rankemmin kuin rintamalinjan pohjoispuolella sijainneet alueet. Punaisten teloittamat uhrin haluttiin esittää aktiivisina punaisen vallan vastustajina, ei pelkästään passiivisina uhreina.³⁴ Vaikka teloitettut pyrittiin näkemään vapauden uhreina siinä missä kaatuneetkin, oli heistä vaikeampi muodostaa paikkakunnan yhteistä uhrin. Osan punaisten surmaamista henkilöistä omaiset olivat haudanneet kaikessa hiljaisuudessa jo punaisen vallan aikana, ja jälkikäteen saattoi olla hankalaa ryhtyä siirtämään heitä paikkakunnan sankarihautaan. Osa Varsinais-Suomen noin 70 teloitetusta kaivettiin toki ylös haudoistaan ja haudattiin uudestaan sankarihautaan.³⁵ Lähes puolet teloitetuista oli tapettu heidän yrittäessään päästä valkoisten puolelle. Tätä ryhmää muistettiin sodan muistojuhlissa jopa niin runsaasti, että voidaan väittää Varsinais-Suomen vapaussodan uhrin perikuvaksi muodostuneen yksinäinen metsien kautta pohjoiseen pyrkinyt suojeluskuntalainen, joka sai ”kuolla sankarikuoleman koskaan rintamaa tavoittamatta”.³⁶

Yhteensä Varsinais-Suomessa järjestettiin vuoden 1918 touko–kesäkuun aikana sankarihautajaiset 31 paikkakunnalla eli noin joka toisessa kunnassa. Vapauden uhreja eli kaatuneita ja teloitettuja oli yhteensä noin 150, joista suurin osa haudattiin kotiseudulle.³⁷ Haudattavien määrä ei kuitenkaan ollut oleellinen, vaan se että tilaisuus tarjosi mahdollisuuden liittyä seremonioihin, puheihin ja symboleihin valkoiseen Suomeen. Esimerkiksi Kustavissa järjestettiin 12. toukokuuta yhden punaisten teloittaman henkilön hautajaiset suurin juhlallisuuksien ja kolmen eri paikkakunnan suojeluskunnan osallistuessa seremonioihin.³⁸

Sankarihautajaiset olivat hyvin paikallisia tilaisuuksia, mutta usein ne saivat laajemman merkityksen. Monesti hautajaisiin pyydettiin osallistumaan naapuripitäjien suojeluskuntia ja, mikäli mahdollista, vainajien rintamatovereita. Tällä tavoin tilaisuuksista saatiin entistä juhlavimmat ja sotilaallisemmat. Suuri määrä seremonioihin osallistuvia aseistettuja suojeluskuntalaisia antoi voimakkaan kuvan sekä itse järjestöstä että seudun tuesta valkoiselle Suomelle. Heti sodan päättymisen jälkeiset muistojuhlat kuten muutkin suojeluskuntien julkiset esiintymiset oli Etelä-Suomessa suunnattu ensisijaisesti oman paikkakunnan punaisia vastaan, ja sankarihautajaisista muodostui samalla sodan voittajan vallanilmaisuja. Osallistuminen naapuripitäjän sankarihautajaisiin vahvisti myös valkoisiin lukeutuvien yhteenkuuluvuuden tunnetta. Taistelua käytiin yhtä ja samaa vihollista vastaan ja yhden pitäjän tappiot olivat samalla koko maakunnan ja koko valkoisen Suomen yhteisiä tappioita. Esimerkiksi Loimaan sankarihautajaisissa oli näkyvästi edustettuna Lapuan määntämieskoulu, koska yksi kaatuneista loimaalaisista oli sodan syttyessä ollut koulun oppilaana ja taistellut ja kaatunut lapualaisten riveissä. Tämä yhdisti Loimaan suoraan vapaussodan ytimeen ja todisti, että ”yhtä urhoollisena kuin koskaan pohjalainen hän silmää räpäyttämättä Länkipohjan taistelussa ryntäsi päin vihollista.”³⁹

Sankarihautoja ja -patsaita

Sankarihautajaisten tarkoitus oli luoda pohja ja alku vapauden uhrien muiston vaalimiselle. Konkreettinen toimenpide paikkakunnilla, joissa oli sankarihauta, oli pystyttää haudalle muistomerkki. Yhteishaudoille pystytetyt hautakivet eli ns. sankaripatsaat muodostivat paikallisyhteisön muiston vaalimisen perustan. Sankaripatsaat edustivat paikkakuntien valkoisiin lukeutuvaa väestöä ja olivat osoituksia heidän panoksestaan va-

KALLE JOHANNES PIKI.
s. 1850 - s. 1902.
ERKKI AMSELIN JYSSILA.
s. 1858 - s. 1902.
MIKKO GERHARD NAHI.
s. 1855 - s. 1902.

TÄMÄ MISTONERKIN PYSTYTTI
KIITOLLINEN SYNNYINSUUTU OI-
KEIDEN JA VAPAUDEN PUOLESTA
1902 KAATUMILLE MICHILLEEN

paustaistelussa. Koska vuoden 1918 sota haluttiin valkoisessa Suomessa nähdä itsenäisyystaisteluna, sodan muistomerkit saivat entistä suuremman arvon. Ne eivät olleet pelkästään todisteena juuri käydystä sodasta, vaan myös suomalaisten historiallisen vapaustaistelun lopullisesta päämäärästä eli itsenäisyydestä. Paikallisen yhteisön tuli kokoontua sankaripatsaiden ympärille viettämään sodan muistojuhlia ja kunnioittamaan itsenäisyyttä. Tämä asetelma sopi hyvin alueille, joissa paikkakunnan miespuolinen väestö oli suurimmaksi osaksi taistellut valkoisessa armeijassa. Tällaisilla alueilla muistomerkit symboloivat suurta osaa yhteisöä ja sankaripatsaat muodostivat myös kollektiivisen surun näyttämöitä.⁴⁰

Asetelma muuttui kuitenkin huomattavasti siirryttäessä Etelä-Suomeen. Sankaripatsaista ei muodostunut niin aktiivisia paikallisyhteisön kokoontumispaikkoja kuin monet valkoiseen Suomeen sitoutuneet olisivat toivoneet. Syyt olivat selvät. Suurin osa paikkakuntien sotaan osallistuneista oli sotinut ”vihollisen” puolella, ja sodassa punaisten puolella kuolleiden määrä oli usein jopa kymmenkertainen tai vieläkin suurempi verrattuna valkoisella puolella kuolleisiin.⁴¹

Näistä muistomerkkien kannalta negatiivisista lähtökohdista huolimatta Varsinais-Suomessa pyrittiin luomaan muun Suomen tapaan muistomerkkien täyttämä maisema. Varsinais-Suomessa oli myös muistomerkkihankkeita puoltavaa kehitystä. Tämä liittyi voimakkaasti muiston poliittiseen merkitykseen paikallisella ja maakunnallisella tasolla. Muistomerkit olivat osana jatkuvaa punaisten ja valkoisten välistä kamppailua, jossa historian tulkinta toimi keskeisenä aseena. Voimakas vasemmisto-

Yrjö Liipolan veistämä Loimaan sankaripatsas paljastettiin suurin juhllaisuuksin syksyllä 1921. Pitäjän kolme valkoisella puolella kaatunutta saivat olla todisteena paikkakunnan sitoutumisesta vapaussotaan ja loimaalaisten antamasta ”vapauden uhrista”. Sankaripatsaalle keräännettiin usein Loimaan vapautuksen vuosipäivänä 22. huhtikuuta sekä 1930-luvun lopulla myös itsenäisyyspäivänä 6.12. Kuva Sotamuuseo.

The war memorial at Loimaa, a sculpture by Yrjö Liipola, was ceremonially unveiled in autumn 1921. The deaths of three local men on the White side demonstrated the commitment of that place to the War of Independence. People often gathered at the memorial on the anniversary of the liberation of Loimaa on 22 April and, at the end of the 1930s, also on Independence Day (6 December).

laisuus loi myös vastavoiman, joka näkyi esimerkiksi aktiivisena vapaussodan muiston vaalimisena. Paikallisella tasolla tunnettiin valkoisen yhteisön osalta suurta tarvetta luoda paikallisia muiston paikkoja, joilla pystyttiin osoittamaan sitoutuminen vapaussotatulkintaan. Jonkin verran laskutavan mukaan vaihdellen voidaan todeta, että sankarihautoihin liittyneitä muistomerkkejä pystytettiin Varsinais-Suomeen hieman yli 30 eli käytännössä kaikille paikkakunnille, joissa vietettiin yleisiä sankarihautajaisia toukokuussa 1918. Noin kaksi kolmasosaa oli yhteishautoja ja loput yksityishautoja. Sankaripatsaat hankittiin samoihin aikoihin kuin muukin Suomi hankki patsaansa. Vaikka maakunta oli syrjässä sodan aikana, se pyrki olemaan eturintamassa sodan muiston vaalimisessa. Varsinais-Suomen sankarihautamuistomerkit olivat vaatimattomia muistokiviä ja niistä puuttui sekä aggressiivisuus että sotaisuus. Koska suuri osa sankarihautoihin haudatuista oli punaisten teloittamia siviilejä, on muistomerkkien hillitty ja marttyyrimäinen sanoma helppo ymmärtää.

Sankarihautoista muodostui paikallisen valkoisen väestön ”muistin paikkoja”, joiden aktiivinen käyttö jäi kuitenkin varsin vähäiseksi. Suojeluskuntien organisoitumisvaiheessa sankarihautojen ja sankaripatsaiden merkitys oli suuri, mutta niiden aktiivinen käyttö väheni 1920-luvulta lähtien. Toki erot paikkakuntien välillä olivat suuret. Loimaalla suojeluskunnan vuosikertomuksissa vuosina 1918–1939 mainitaan 13 eri tilaisuutta, jolloin suojeluskunta olisi kokoontunut virallisesti sankarihaudalle, kun taas Karinaisten suojeluskunta oli kokoontunut oman pitäjän sankarihaudalle vain kaksi kertaa sodan kymmenvuotismuistovuoteen mennessä.⁴²

Vapautuksen muistojuhlat

Kaatuneiden muiston vaalimisen lisäksi sotatapahtumat muodostivat tärkeän muistojuhlinnan kohteen. Sisällissodan taistelut olivat kuitenkin olleet maantieteellisesti varsin rajallisia ja laajoja taisteluja oli ollut vähän. Siitä seurasi, että vain harvalla paikkakunnalla oli mahdollisuus yhdistää tietyn taistelun muisto paikalliseen vapaussotahistoriaansa. Muistopaikkojen luomiseksi otettiin usealla paikkakunnalla avuksi sotahistoria. Nuijasodan, ison vihan ja etenkin Suomen sodan taistelut kelpasivat hyvin sisällissodan korvaavina teemoina. Kun paikallinen suojeluskunta pystytti esimerkiksi Suomen sodan muistomerkkin, se muodosti suoran linkin, ei pelkästään vuoden 1918 voittajan vapaussotaan, vaan myös paikalliseen suojeluskuntaan. Entisajan taistelut saivat olla korvike puuttu-

ville vapaussodan taisteluille, mutta samalla ne muodostivat myös pitkän ja yhtenäisen vapaustaistelun historian. Varsinais-Suomen osalta taisteluiden muistojuhlat ja taistelumuistomerkit olivat ongelmallisia. Alueen vanhempi sotahistoria ei antanut kovinkaan nimekkäitä muistelun kohteita, eikä sisällissodan aikana alueella käyty juuri lainkaan taisteluja. Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin julkaisussa moitittiin, ettei Varsinais-Suomessa ollut osattu vaalia esi-isien muistoa kuten muualla Suomessa. Lehti myönsi toki, että maakunnasta puuttui historiallisia *taistelutante-reita*, mutta vaati samalla, että ne vähäiset muistot joita oli, tuli aktivoida paremmin.⁴³ Lehti vaati, että rintamamiesyhdistykset ja suojeluskunnat ryhtyisivät pystyttämään muistomerkkejä, koska ”meidän varsinaissuomalaisenkin on näytettävä, että osaamme vaalia niitä muutamia taistelupaikkoja, missä sankarimieli ja isänmaanrakkaus on saanut kauneimman kaiun täällä Varsinais-Suomessa”.⁴⁴

Sodanaikaisen valkoisen Suomen alueella tärkeiksi paikallisiksi muistojuhliksi muodostuivat sodan alkamisen ja päättymisen muistopäivät sekä tiettyjen taisteluiden muistopäivät. Sodan alkamisen päivä, tammi-sunnuntai, joka esimerkiksi Pohjanmaalla muodosti tärkeän juhlinnan kohteen, ei herättänyt suurtakaan kiinnostusta Varsinais-Suomessa. Pohjoisempaan siitä muodostui vapaustaistelun alkamisen muistopäivä, mutta etelässä punaisen sorron alkamisen muistopäivä. Tätä hyvin erilaista kokemusta sodan alkamisesta kuvaa Uuden Auran kirjoitus yksivuotis-muiston kunniaksi: ”Vuosi kulunut maankavalluksesta... häpeän vuosipäivä... mutta maankavallusta nopeasti seuranneet muut tapahtumat aiheuttavat sen, että tämä päivä on myöskin historiamme kauniimman lehden alkamisen vuosipäivä”.⁴⁵ Myös toukokuun 16:n juhliminen sodan päättymispäivänä jäi etäiseksi paikallistason traditioissa.⁴⁶

Vuoden 1919 jälkeen, jolloin myös Varsinais-Suomen paikkakunnilla pyrittiin juhlistamaan kaikkea sotaan vähänkin liittyvää, valikoitui pääasialliseksi juhlaiksi paikkakuntien vapautumisen muistopäivä. Vapautuksen muistojuhlilla muistettiin paikkakunnan siirtymistä punaisten valasta valkoiseen valtaan. Varsinais-Suomessa tämä vaihe oli toki sujunut suurimmaksi osaksi ilman taisteluja, mutta se ei estänyt tapahtuman symbolista merkitystä eikä vapautus- ja valloittaja-nimitysten käyttöä. Vapautusjuhlista muodostui myös valkoista Suomea yhdistävä juhla kun samannimisiä muistojuhlia vietettiin vuosittain pitkin kevättä koko maassa. Muistojuhla oli myös muista sotaan liittyvistä juhlapäivistä kaikkein voimakkaimmin liitetty paikkakuntaan. Se oli ensisijaisen tärkeää pyritäessä luomaan paikallinen vapaussodan historia. Varsinais-Suomessa

Ruotsalainen luutnantti C. E. Ehrensvärd johti Saariston vapaajoukko (Skärgårdens Frikår) -nimistä osastoa. Joukko eteni vetäytyvien punakaartilaisien jäljissä Turkuun 12. huhtikuuta 1918 ja sai vapaussotahistoriassa kunnian olla "maakunnan vapauttaja" kun taas Ehrensvärdistä tuli "Turun valloittaja". Kuva Sotamuseo.

The Swedish Lieutenant C. E. Ehrensvärd led a unit called the Archipelago Free Corps which followed the retreating Reds to Turku on 12 April 1918. The unit became 'the liberator of the province' and Ehrensvärd 'the conqueror of Turku'.

Saariston vapaajoukon saavuttua Turkuun järjestettiin kaupungissa voitonparaati, jonka avulla uudet vallanpitäjät saattoivat manifestoida valtaansa. Paraati järjestettiin vasta 17. huhtikuuta, jotta mukaan saataisiin vapaajoukon lisäksi myös oman kaupungin vapaaehtoisia. Kuva Sotamuseo.

A victory parade was held in Turku on 17 April 1918 in which volunteers from the town as well as the Archipelago Free Corps took part.

vapautusjuhlat antoivat myös mahdollisuuden painottaa punaisen ajan terroria, olihan vapauduttu nimenomaan punaisten ”kauhujen päivistä”.

Vapautusjuhlia vietettiin Varsinais-Suomen kunnissa aktiivisesti etenkin ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuotena. Vaikka juhlien järjestäjänä oli lähes poikkeuksetta paikallinen suojeluskunta, ne oli suunnattu laajalle yleisölle. Metsämaalla, jossa vapautuksen muistopäivää vietettiin 22. huhtikuuta, paikallislehdessä ilmoitettiin olevan ”selvää, että kaikki rauhaa ja vapautta rakastavat kuntalaiset tähän tilaisuuteen saapuvat”.⁴⁷

Rintamamiehet – maakunnan maineen pelastajat

”Monet lähtivät mukaan, kenen matkat kertoivat sanat Uusikaupunki, Godby, Ruotsin retki, ken oli mukana taas siinä joukossa, joka yhden

miehen rivissä tuli Porin radan ylitse punaisten vartiotulien palaessa olemmin puolin, ja kuinka monet ovat kulkeneet yksinensä. Tampere se on Turunkin kohtalon ratkaisut.”⁴⁸

Huolimatta siitä, että suurin osa Varsinais-Suomen valkoisiin lukeutu- vasta väestöstä oli kokenut sodan lähinnä punaisten miehityksenä, painotettiin maakunnan vapaussodan historiassa aktiivisuutta ja taistelua. Edellä siteerattua Uuden Auran kirjoitusta voidaan pitää Varsinais-Suomen ”vapaussodan maantieteen” määrittelynä. Paikkakunnat, joiden nimiä toistettiin muistojuhlien puheissa ja kirjattiin muistoalbumeihin, eivät välttämättä liittyneet sodan tunnetuimpiin tai merkittävimpiin taisteluihin, mutta ne muodostivat harvoja vapaussodan näyttämöitä, joissa varsinaissuomalaiset olivat olleet pääroolissa. Sotatoimiin osallistuneet olivat sankarivainajien lisäksi vankin todiste kunkin pitäjän aktiivisuudesta ja sitoutumisesta vapaustaisteluun. Sotaveteraaneista ryhdyttiin koko maassa käyttämään nimitystä *rintamamiehet*, joka oli suora käännös saksalaisesta vastineesta.⁴⁹

Rintamamiehistä muodostui paikallistason kiittollisuuden ja kunnioituksen osoitusten kohteita. Varsinais-Suomessa rintamamiehiä oli vain vajaa tuhat, mikä oli alle kaksi prosenttia valkoisen armeijan miesmäärästä.⁵⁰ Vähäinen lukumäärä ei kuitenkaan vähentänyt heidän symbolista arvoaan. Rintamamiehet ja maakuntaan jollain tavoin liittyneet sotilasosastot olivat alueen vapaussotahistorian perusta. Kun varsinaissuomalaiset suojeluskunnat ryhtyivät kirjoittamaan 10-vuotishistoriikkejaan 1920-luvun lopulla, ohjeistettiin suojeluskuntapiiriin taholta, kuinka tärkeää oli, että kertomuksesta kävisi ilmi paikkakuntien rintamamiesten määrä. Luonnollisesti myös kaatuneiden ja murhattujen määrä oli tärkeä mainita.⁵¹

Maakunnan vapaussotahistoriaan liittyy kaksi sotilasosastoa, jotka saivat merkittävän roolin vapaussodan muistossa: Turun rintamapataljoona ja Saariston vapaajoukko.⁵² Ensiksi mainittu oli yhteinen nimitys yli puolelle tuhannelle suurimmaksi osaksi turkulaiselle ja uusikaupunkilaiselle suojeluskuntalaiselle, jotka olivat kokoontuneet punaisten valankaappauksen jälkeen Uuteenkaupunkiin.⁵³ Joukko siirtyi helmikuussa 1918 Ahvenanmaan ja Ruotsin kautta valkoiseen Suomeen, jossa se taisteli Satakunnan rintamalla aluksi nimellä Uusikaupungin suojeluskunta ja maaliskuusta lähtien nimellä Turun pataljoona.

Saariston vapaajoukko oli noin 250 miehen vahvuinen ryhmä, joka koostui suurelta osin Turun saariston suojeluskuntalaisista. Alkujaan joukon oli tarkoitus liittyä Uudestakaupungista lähteneeseen joukkoon,

mutta suunnitelma epäonnistui.⁵⁴ Sen sijaan kokoontuneet miehet aseistettiin ja organisoitiin Ahvenanmaalle maihin nousseiden saksalaisten toimesta. Osasto toimi sodan loppuun saakka omana yksikkönä päällikönään ruotsalainen luutnantti C. E. Ehrensvärd. Saariston vapaajoukko saavutti kuuluisuutta etenemällä saariston kautta Turkuun, josta punaiset olivat vetäytyneet päivää aiemmin. Vapaajoukosta tuli Turun vapauttaja ja Ehrensvärdiä tituleerattiin ”kaupungin valloittajana”.⁵⁵ Turusta vapaajoukko eteni pienempinä ryhminä maakuntaan. Se oli useassa pitäjässä ensimmäinen valkoiseen armeijaan kuulunut joukko-osasto, joka saapui punaisten lähdettyä ja sai näin ollen ”vapauttajan” roolin.

Näiden kahden ryhmän lisäksi Kankaanpäässä perustettiin myös ns. Turun pataljoona, joka koostui ennen sotaa ja vielä taisteluiden puhkeamisen jälkeen Pohjois-Satakuntaan siirtyneistä varsinaissuomalaisista. Koska varsinaissuomalaisia oli kovin vähän, pataljoona jouduttiin kutsutamaan komppaniaksi ja se liitettiin Porin rykmenttiin. Rykmentin ”turkulainen” komppania oli muistojen vaalimisessa hyvin aktiivinen, ja siihen kuuluneet perustivat pian sodan jälkeen oman veteraanijärjestön Vapaussodan Porin rykmentin 5. komppanian ”turkulaiset”.⁵⁶

Edellä mainittujen kolmen ryhmän lisäksi muodostettiin sodan loppuvaiheessa varsinaissuomalaisia suojeluskuntaosastoja, joiden toiminta kuitenkin keskittyi omaan pitäjään. Loppuvaiheen toimintaan osallistuneita ei myöskään laskettu rintamamiehiksi. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin Salon seutu, jossa ryhdyttiin järjestämään suojeluskuntia tarkoituksena ottaa aktiivisesti osaa taisteluihin. Salon, Uskelan, Halikon ja Sauvon kuntien suojeluskuntalaiset kokoontuivat heti punaisten vetäytyttyä ja lähtivät etenemään heidän jäljessään. Reitti kulki Somerniemien ja Pusulan kautta Hyvinkäälle, ja kyse oli pikemmin laajennetusta puhdistusretkestä kuin taisteluista. Epävirallisesta osastosta käytettiin myöhemmin nimitystä Salon komppania tai vielä tunnepitoisempaa Salon Seudun Wapaajoukko -nimeä. Noin 150 miehen vahvuinen osasto oli retkellään lähes kuukauden päivät ja sen jäsenet palasivat toukokuussa kotipitäjiinsä suurina sotasankareina.⁵⁷

Kotiinpaluujuhlat maakunnan rintamamiehille muodostuivat sankarihautajaisten jälkeen tärkeimmiksi paikallisiksi vapaussodan juhliksi kesällä 1918. Tapahtumista muodostui erityisen tärkeitä Varsinais-Suomessa, jossa toisin kuin rintamalinjan pohjoispuolella, väestö ei ollut tottunut suojeluskuntaparaateihin ja sotilasjuhliin. Etelässä rintamamiehet olivat olleet sodan aikana ja usein sodan jälkeenkin harvinainen näky. Niissä pitäjissä, joissa ei ollut omaa sankarihautaa, rintamamiehet muodostivat

näkyvimmän linkin paikkakunnan ja vapaustaistelun välille. Kotiinpaluujuhliissa muuten kaukaiselle sodalle annettiin kasvot, ja paikallisella valkoisiin lukeutuvalla väestöllä oli mahdollisuus osoittaa kiitostaan ja tulla edes jollain tavoin osalliseksi kokemuksesta ”omien poikien kautta”.

Varsinais-Suomen pitäjissä järjestettiin usein ainakin kahdet juhlat rintamamiesten kunniaksi. Ensimmäinen juhla järjestettiin niin pian kuin mahdollista rintamamiesten palattua ja toinen juhla myöhemmin kesällä 1918, jolloin oli mahdollista järjestää juhlavampi ja virallisempi kotiinpaluujuhla. Kotiinpaluujuhliissa rintamalla olleille paitsi pidettiin kiitos- ja ylistyspuheita myös annettiin lahjoja, usein hopeisia tai kultaisia kelloja ja joskus rahalahjoja.⁵⁸ Kuten muussakin sodan muistoon liittyvässä toiminnassa myös kotiinpaluujuhliissa paikallisten suojeluskuntien rooli oli merkittävä. Lähes kaikissa juhliissa suojeluskunnat muodostivat kunniakujuja kirkkoon ja ne olivat hyvin näkyvillä juhlallisuuksien ajan. Juhlissa sotatapahtumia kerrattiin puheissa, ja paikallisten rintamamiesten sotakokemuksista luotiin osa oman suojeluskunnan traditiota.

Suurimmat kotiinpaluujuhlat järjestettiin Turussa 6. toukokuuta, jolloin noin puolisataa Turun pataljoonaan kuuluvaa tuli laivalla Hangosta. Kotiinpaluu sai suurta huomiota, ja sanomalehdessä kuulutettiin, kuinka kaupunkiin oli saapunut vapaussotureita ja todettiin, että syy miksi Varsinais-Suomen paikkakunnat muiden Suomen paikkakuntien rinnalla eivät joudu ”tykkänään häpeään, on etupäässä juuri näiden reippaitten ja velvollisuudentuntoisten poikien ansiota”.⁵⁹ Toukokuun kuudennesta tuli myöhemmin paikallisen veteraanijärjestön vuosipäivä. Toinen suurempi kotiinpaluujuhla järjestettiin Loimaalla, jossa asukkaita oli sentään lähes yhdeksän tuhatta, mutta sotaan oli osallistunut valkoisella puolella vain 33 miestä. ”Illanvietto kotipaikalleen saapuneiden jääkärien ja rintamalta palanneiden sotilaiden kunniaksi” järjestettiin juhannuksena.⁶⁰ Kuten juhlan nimitys jo osoittaa, rintamamiesten joukosta saivat jääkärit erityistä huomiota muodostaessaan rintamamiesten eliitin.

Sankarihautajaiset Varsinais-Suomessa keräsivät yleensä suurta huomiota, ja ne kuvattiin hyvin vaikuttaviksi tilaisuuksiksi, kun taas rintamamiesten kotiinpaluujuhlia kuvaillaan useilla paikkakunnilla pieni-muotoisiksi. Suurin syy tähän oli rintamamiesten vähyys, olihan usealla paikkakunnalla rintamamiesten määrä vain muutama, jos edes sitäkään. Siinä missä esimerkiksi Pohjanmaan tai Pohjois-Karjalan pitäjissä sadat rintamalta palanneet muodostivat kesän 1918 juhliissa vaikuttavan näyn, varsinaissuomalaisen paikkakuntien oli tyydyttävä vähempään. Esimer-

kiksi Merimaskussa järjestetyssä ”juhlatilaisuudessa kotiin palanneille urhoille” juhlittiin paikkakunnan ainoaa rintamamiestä.

Varsinais-Suomen veteraanijärjestöt

Kotiinpaluujuhlien kuten muidenkin rintamamiesten tai ”vapaussodan uhrien” kunniaksi järjestettyjen muistojuhlien kulta-aika oli noin vuoden pituinen jakso kesän 1918 ja kesän 1919 välillä. Tällöin juhlat seurasivat toisiaan ja paikkakunnat suorastaan kilpailivat muistojuhlien keksimisessä. Esimerkiksi pelkästään Loimaalla vietettiin tuona aikana kahdet kotiinpaluujuhlat, sankarihautajaiset, vapaussodan kunniaksi vietetyt maakuntajuhlat, kaatuneiden muistojuhlat, vapautuksen vuosijuhlat sekä sankarihautajaisten muistojuhlat. Muistojuhlien runsaus on todistus siitä, kuinka sota ei päättynyt punaisten aseelliseen tappioon vaan jatkui ideologisella puolella hyvinkin rajuna. Valkoisten osalta, etenkin Etelä-Suomessa, uhka koettiin todellisenä ja sitä vastaan varustauduttiin organisoimalla suojeluskuntia ja ylläpitämällä aggressiivista vapaussotapropaganda muistojuhlia viettämällä. Etenkin sodan yksivuotismuistot pyrittiin valjastamaan suojeluskuntaliikkeen tueksi.

Juhlien tehtävä oli myös tehdä vapaussotatulkinta tunnetuksi kaikkialla. Sodan visualisoiminen, symbolien käyttäminen ja vapaussodan kertomuksen luominen olivat vielä alullaan keväällä 1919. Muistojuhlissa esitelmät, kertomukset ja kuvaelmat nousivat tärkeään rooliin. Keväällä 1919, joka oli muistojuhlien kulta-aikaa, useissa juhlissa Varsinais-Suomessa esitettiin kuvaelma ”Tamperetta kohti” ja sen jatko-osa ”Tampereelta paluu”. Ensimmäisessä osassa esitettiin, kuinka ”valkoisten joukot tykkien paukuessa ja konekiväärien rätistessä synkässä kuusistossa kävivät päin punaisten linjoja”, kun taas toisessa osassa ”näimme valkoisten nuorten jo tulikasteessa riutuneiden joukkojen jäykän varmoina ja suljetuin rivein Jääkäriin marssin kaikuessa astuvan kohti uusia taisteluita.”⁶¹

Vuoden 1919 jälkeen valkoisiin lukeutuvien tarve osoittaa jatkuvaa kiitosta ja sitoumusta vapaussotaan väheni. Sen sijaan jo vuodesta 1919 useat sodanaikaiset joukko-osastot ja rintamamiesryhmät ryhtyivät järjestämään omia muistojuhliaan. Varsinais-Suomessa rintamamiehet organisoituivat enimmäkseen Turussa. Se oli ainoa paikkakunta, jossa rintamamiesten määrä nousi yli sadan. Noin kaksisataa Turun pataljoonan kuulunutta rintamamiestä vietti 27. tammikuuta 1919 sodan alkamisen yksivuotismuistoa. Juhlapuheessa, joka muistutti satoja muita kevään

1919 muistopuheita, luotiin katsaus käytyyn sotaan ja korostettiin sodan merkitystä liittämällä tapahtumat osaksi suurempaa taistelua idän ja lännen kulttuurien välillä. Rintamamiehet ja sankarivainajat olivat esimerkiksi johdattaneet kansan vapauteen. Tästä rakennettiin yhteys perusteilla oleviin suojeluskuntiin ja suomalaisten velvollisuuteen tukea niitä. Rintamamiesten järjestämiin juhliin kuuluivat myös yksityiskohtaisemmat esitelmät taisteluista tai muista sota-ajan tapahtumista. Selostusten avulla saatettiin selkeyttää muuten pirstoutunutta tapahtumaketjua ja mahdollisesti muokata kertomukset vapaussotatulkintaan sopivammiksi.

Kevään 1919 aikana Turun rintamapataljoonan toverikunta, joka oli jo edellisvuoden kesällä hankkinut pataljoonan kunniamerkin eli Uudenkaupungin retkikunnan merkin, kerääntyi muistojuhlaan vielä uudelleen 6. toukokuuta, jolloin oli kulunut vuosi pataljoonan juhlavasta kotiinpaluusta.⁶² Vuosijuhlan pitopaikka oli koristeltu sinivalkoisin kilvin, jotka oli reunustettu kuusenhavuin – valkoisen armeijan symbolein. Sotaisuutta toivat eri puolille seiniä ripustetut kiväärit muistona ”vuosi sitten suoritetusta verileikistä”.⁶³ Kilpiin oli kirjoitettu paikkakuntien nimiä, jotka liittyivät varsinaissuomalaisten sotakokemuksiin kuten esimerkiksi Godby, Gölby ja Mannamäki. Turun rintamamiespataljoona oli varsinaissuomalaisista veteraaniryhmistä kaikkein aktiivisin. Se kokoontui lähes vuosittain muistojuhliin. Esimerkiksi neljännesvuosijuhlissa 6. toukokuuta 1922 paikalla oli noin sata rintamamiestä ja sinne oli saapunut pataljoonan sodanaikainen komentaja, ruotsalainen upseeri Ernst Linder.⁶⁴

Turun lisäksi toinen merkittävä organisoituminen tapahtui Salon seudulla, jossa Salon Seudun Vapaajoukkoon kuuluneet ryhtyivät viettämään yhteisiä muistojuhlia. Ne koostuivat jokavuotisista kokoontumisista ja yhteisen toverimerkin teettämisestä. Kaiken kruununa koottiin ja julkaistiin sodan kymmenenvuotismuistoksi muistoteos.⁶⁵ Myös Saariston vapaajoukon veteraaneilla oli toverikunta, jonka toimesta hankittiin rintaan kiinnitettävä merkki. Sitä saivat kantaa kaikki, jotka olivat kuuluneet joukkoon ennen Turun vapauttamista ja merkkiä sai käyttää joukon ja vapaussodan muistopäivinä.⁶⁶ Muualla Varsinais-Suomessa rintamamiesten vähyys vaikutti siihen, ettei paikallistason rintamiesjuhlia järjestetty vuoden 1919 jälkeen lähes lainkaan, muuten kuin kahden edellä mainitun epävirallisen veteraanijärjestön osalta. Sodan kymmenvuotismuiston kunniaksi sekä Turun rintamapataljoona että veteraanijärjestö ”5. komppanian turkulaiset” julkaisivat muistoteokset.⁶⁷ Saariston vapaajoukosta julkaistiin matrikkeli vuonna 1938.⁶⁸

Rintamamiehet aktivoituvat

Aktiivisen rintamamiestoiminnan edellytykset muuttuivat suuresti 1920-luvun lopulla kun veteraanit perustivat ensimmäinen maanlaajuinen veteraanijärjestön Vapaussodan Rintamamiesten Liiton (VRL). Tarkoituksena oli muodostaa saksalaisen *Stahlhelm*-järjestön mukainen poliittisesti aktiivinen toimija. Liiton poliittinen ohjelma oli muodostumisvaiheessa voimakkaan vasemmistovastainen, mikä liitti sen tiiviisti yhteen samanaikaisen lapuanliikkeen kanssa. Rintamamiesten järjestäytyminen valtakunnallisesti voidaan nähdä vapaussodan muiston vaalimisen toisena vaiheena, mikäli heti sodanjälkeinen innostus erotetaan ensimmäiseksi vaiheeksi. Organisoituminen ja pyrkimys aktivoida ja politisoida muiston vaaliminen voidaan osaksi nähdä reaktiona suojeluskuntien ja vapaussodan muiston hiljalleen tapahtuvaan erkaantumiseen.

Vaikka mitään radikaaleja askelia ei otettu, suojeluskuntajärjestö pyrki muuttumaan yhä enemmän koko kansan järjestöksi. Tämä ei tosin vaikuttanut vapaussotahistorian uudelleentulkintaan, mutta se saattoi vaikuttaa halukkuuteen sitoutua tiiviisti vapaussodan muistoon. Myös rintamamiesten määrä väheni suojeluskuntalaisten parissa vuosi vuodelta, uusien nuorempien jäsenten tullessa mukaan mikä vaikutti samaan suuntaan.⁶⁹ Vaikka VRL:n perustamisessa oli kyse poliittisen voiman luomisesta, järjestön puolestapuhujat perustelivat toimintaa lähinnä vapaussodan muiston ylläpitämisellä. Tosin 1920- ja 1930-luvun Suomessa sodan muiston vaaliminen oli ensisijaisesti poliittista toimintaa. Vapaussodan muiston aktivoituminen 1930-luvulla oli myös merkki siitä, että muiston vaaliminen siirtyi yhä enemmän tietyille rajatuille ryhmille.

Varsinais-Suomessa VRL:n paikallisyhdistykset muodostuivat suureksi osaksi jo toiminnassa olleiden veteraaniryhmittymien ympärille, mikä viittaa siihen, että toiminta ainoastaan sai virallisemman luonteen ja mahdollisesti aktivoitui. Ilmeistä on, että ainakin Turussa veteraanitoiminnassa mukana olleiden määrä kasvoi selkeästi, mihin vaikutti se, että uusi järjestö ei ollut pelkästään Turun pataljoonan jäsenille, vaan kaikille kaupungissa asuville rintamamiehille. Turun rintamapataljoonan toverikunnan toiminta jatkui vuonna 1930 perustetussa Turun seudun rintamamiesyhdistyksessä. Salon vapaajoukon jäsenet, jotka olivat kokoontuneet vuosittain, ottivat yhteisesti kantaa valtakunnallisen järjestön perustamisehdotukseen ja päättivät liittyä sen jäseneksi Salon seudun rintamamiesyhdistys -nimisenä.⁷⁰ Kahdella muulla Varsinais-Suomen paikallisyhdistyksellä eli Loimaan seudun rintamamiesten kerholla ja Vakka-Suomen

rintamamiesyhdistyksellä ei näytä olleen taustalla jo toiminnassa olevaa veteraaniryhmittymää. Sekä Turun että Vakka-Suomen yhdistykset olivat vahvasti sidottuja sodanaikaiseen Turun pataljoonaan. Turun yhdistyksen vuosipäiväksi oli valittu pataljoonan kotiinpaluupäivä, kun taas Vakka-Suomen yhdistyksen vuosipäivä oli pataljoonan Udestakaupungista lähdön päivä eli 7. helmikuuta.⁷¹

Liitto harjoitti voimakasta propagandaa uusien yhdistysten perustamiseksi. Mikäli rintamamiehiä oli jollain paikkakunnalla liian vähän, se ehdotti, että pitäjät yhdistäisivät voimansa. Paikallisosaston perustamiseksi tarvittiin kymmeniä aktiivisia rintamamiehiä, mikä usealla paikkakunnalla Varsinais-Suomessa oli mahdottomuus. Kuinka suurta suosiota VRL sai Varsinais-Suomessa? Määrällisesti ei kovinkaan suurta. Paikallisten rintamamiesyhdistysten kokonaismäärä oli 1930-luvun lopussa koko maassa yli kaksisataa, mutta Varsinais-Suomessa toimi vain neljä yhdistystä. Niiden yhteinen jäsenmäärä oli enimmillään noin 500, mikä oli alle 3 prosenttia VRL:n jäsenten kokonaismäärästä. Turun seudun yhdistys oli jäsenmäärältään suurin yltäen enimmillään yli 400 jäsenen ja muodosti näin ollen yhden liiton suurimmista yhdistyksistä. Loimaan ja Vakka-Suomen yhdistyksissä oli kummassakin noin neljäkymmentä jäsentä ja Salon yhdistyksessä vain hieman enemmän. Suojeluskuntajärjestön mallin mukaisesti ja toiminnan tehostamiseksi muodostettiin myös rintamamiesyhdistysten tueksi naisosastoja, mikä yhteensä aktivoi maakunnassa reilut sata naista.⁷²

Varsinais-Suomen rintamamiesyhdistykset eivät numeroiden valossa näytä kovin merkittäviltä. On kuitenkin muita seikkoja, jotka antavat toisenlaisen kuvan. Jo se, että maakunnassa oli ollut vireillä veteraanitoimintaa ennen VRL:n perustamista vähäisestä rintamamiesten määrästä huolimatta, on osoitus sodan muiston vaalimisen aktiivisuudesta. Se, että kolme varsinaissuomalaista järjestöä liittyi jäseniksi maan ensimmäisten järjestöjen joukossa jo vuonna 1930, osoittaa, että valtakunnalliseen liitoajatukseen ja toiminnan aktivoitumiseen suhtauduttiin positiivisesti.⁷³

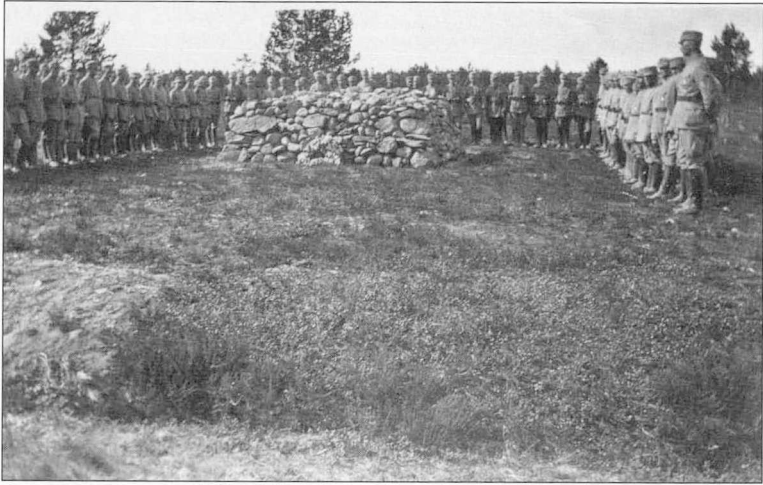
Vapaussodan Rintamamiesten Liiton alkuvuosien poliittisesti radikaali vaihe, jolloin rintamamiehet muodostivat rekrytoimispuhjan lapuanliikkeen väkivalta- ja kampanjalle, oli erityisen näkyvä Varsinais-Suomessa. Rintamamiesten pienestä määrästä huolimatta etenkin Turun ja Loimaan rintamamiesten joukossa oli useita radikaalin toiminnan kannattajia. Lapuanliikkeen väkivalta- ja kampanjassa toteutettiin suureksi osaksi maakunnan omien rintamamiesten voimin. Loimaa tuli tunnetuksi ”Lounais-Suomen Lapuana”, ja kyyditykset saivat jopa Pohjanmaata julmemman

muodon. Maakunnan rintamamiesten radikaalisuus ja lapuanliikkeen suosio olivat ennen kaikkea seurausta Varsinais-Suomen poliittisesta tilanteesta. Vasemmiston valta maakunnassa oli suuri ja vastaavasti valkoisen Suomen puoltajien määrä pieni, mikä loi pohjaa uhan tunteelle.⁷⁴ Rintamamiesten poliittisesti radikaalein vaihe koki huippunsa kesällä 1930, ja etenkin vuodesta 1932 lähtien myös rintamamiehet joutuivat soveltamaan toimintansa lakien mukaan. Maakunnallinen rintamamiestointiminta koki huippuhetkensä vuonna 1934, jolloin Turussa järjestettiin liit-tojuhlat.⁷⁵

Oripään muistomerkki ja Varsinais-Suomen monumentit

Näkyvimpänä tuloksena rintamamiesten järjestäytymisestä Varsinais-Suomessa olivat sotamuistomerkit. Maakunnan ensimmäinen vapaussodan muistomerkki, mikäli sankaripatsaita ei oteta huomioon, pystytettiin syrjäiselle paikalle Oripään pitäjässä. Oripään ”kauhujen kankaasta” oli muodostunut Varsinais-Suomen vapaussodan pyhimpiä muistopaikkoja, eikä ollut sattuma, että ensimmäinen suurempi muistomerkki pystytettiin juuri sinne. Paikkaan, jossa punaiset olivat sodan aikana teloittaneet 14 valkoiseen armeijaan pyrkinyttä varsinaissuomalaista, liittyivät maakunnan vapaussotahistorian oleelliset osat. Oripää oli todistus maakunnan suojeluskuntalaisten urhoollisuudesta ja uhrivalmiudesta. Samalla se oli todisteena punaisen vallan julmuudesta. Kankaalle teloitetut olivat kotoisin useista eri pitäjistä, mikä laajensi Oripään vaikutusta maakunnan yhteisenä muistopaikkana. Koska ”kauhujen kangas” sijaitsi kaukana maakunnan keskuksesta ja lähimmästä asutuksesta, se ei kuitenkaan soveltunut muistojuhlien pitopaikaksi tai paraatinäyttämöksi. Sen sijaan suojeluskuntapiiri oli järjestänyt alueella 1920-luvun keskivaiheilla sotatarjoituksia, hyvin tietoisena paikan symboliarvosta. Vuoden 1930 väkivaltaisuuksien aikaan raahattiin kyyditettäviä Oripään ”kauhujen kankaalle” nöyryytettäviksi.⁷⁶

Järjestäytyessään rintamamiesyhdistyksiksi maakunnan rintamamiehet ryhtyivät viipymättä suunnittelemaan muistomerkin pystyttämistä Oripäähän.⁷⁷ Suomen oloihin suurikokoinen, pääosin luonnonkivistä koostuva muistomerkki pystytettiin Turun, Loimaan ja Salon rintamamiesyhdistyksien yhteisvoimin vuonna 1932 ”rintamalle pyrkineiden muistoksi”.⁷⁸ Muistomerkin tärkeys maakunnallisena symbolina oli suuri ja paljastusjuhlallisuudet keräsivät tuhatmäärin osallistujia, suojeluskun-

Oripään "kauhujen kankaasta" muodostui Varsinais-Suomen tärkeimpiä vapaussodan muistin paikkoja. Ensimmäinen irtokivistä koottu vaatimaton muistomerkki valmistui alueella järjestetyn Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin harjoitusleirin päätteeksi vuonna 1925. Kuvassa suojeluskuntalaiset ovat kerääntyneet muistotilaisuuteen muistomerkkin luona. Vuonna 1932 paikalle pystytettiin maakunnan rintamamiesjärjestöjen toimesta kookkaampi muistomerkki. Kuva Sotamuseo.

The 'moor of terror' at Oripää was one of the most important commemorative places of the War of Independence in Finland Proper. The picture shows Civil Guards assembled at the first modest memorial erected in 1925. A larger memorial was erected in 1932.

taosastoja ja rintamamiehiä. Muistomerkkin valtakunnallisesta merkittävyydestä kertoo se, että paikalla oli myös suojeluskuntien ylipäällikkö, kenraali Lauri Malmberg. Varsinais-Suomen rintamamiesyhdistysten piiritoimikunta toivoi, että merkistä tulisi "varsinaissuomalaisten yhteinen kokoontumispaikka".⁷⁹ Liitto toivoi, että "tämä ensimmäinen rintamamiesten pystyttämä muistomerkki olkoon, ei vain Varsinais-Suomen, mutta koko maan rintamamiesten innoittajana vaalimaan kaatuneitten aseveljiemme muistoa."⁸⁰

Sotamuistomerkkien pystyttäminen oli rintamamiesyhdistysten toimin-

nan näkyvimpiä ja pysyvimpiä muotoja. Oripään jälkeen pystytettiin eri puolelle Suomea rintamamiesten toimesta yli puolisataa muistomerkkiä, hautapatsasta ja muistotaulua. Varsinais-Suomessa rintamamiehet pystyttivät yhteensä neljä muistomerkkiä, mikä oli osoitus toiminnan aktiivisuudesta ja muistopaikkojen tarpeesta. Vakka-Suomen yhdistys hankki Uudenkaupungin vapaudenpatsaan vuonna 1934. Muistomerkkiin oli kaiverrettu kaikkien alueen valkoisella puolella kaatuneiden nimet.

Loimaan yhdistys pystytti Vesikosken kahakan muistomerkin sodan 20-vuotismuiston kunniaksi vuonna 1937, ja Turun sekä Vakka-Suomen yhdistykset pystyttivät yhdessä Godbyn taistelun muistomerkin Ahvenanmaalle 1938. Lisäksi Turun yhdistys oli mukana hankkimassa Vesilahdelle muistomerkkiä vuonna 1938. Salon yhdistys tyytyi hankkimaan muistotaulun Salo-Uskelan suojeluskuntatalolle.⁸¹

Ottaen huomioon muistomerkkihankkeiden laajuuden ja muistomerkkien näyttävyyden toiminta oli Varsinais-Suomessa nähtävä hyvin vilkkaana. Vapaussodan muistomerkkien pahin puute tuli paikatuksi viimeistään vuonna 1938, jolloin maakunnan kaksi vapaussotahistorian kannalta keskeistä joukko-osastoa eli Turun pataljoona ja Saariston vapaajoukko saivat omat muistomerkkinsä. Viimeksi mainitun muistomerkin pystytti suojeluskunnan harjoitusalueelle Nauvoon Turunmaan suojeluskuntapiiri.

Muistomerkkien myötä Varsinais-Suomi saattoi voimistaa omaa vapaussodan historiaansa. Muistomerkkihankkeet olivat lähes kaikki Suomen oloissa suurisuuntaisia ja niiden paljastustilaisuudet herättivät huomiota laajalti maakunnan ulkopuolella. Muistomerkit olivat aktiivisessa käytössä kuitenkin hyvin lyhyen ajan. Puolitoista vuotta Saariston vapaajoukon ja Godbyn muistomerkkien pystyttämisen jälkeen vapaussodan historian muisto muuttui radikaalisti. Uusi sota tarjosi mahdollisuuden luoda sekä puolustusvoimain, suojeluskuntien, maakuntien ja paikallisyhteisöjen osalta uuden perustan isänmaallisuudelle, joka ei pohjautunut sisällissodan voittajapuolen kokemuksiin ja historiaan. Talvisodan muisto siirsi vapaussodan muiston vaalimisen selvästi taka-alalle, ja jatkosodan jälkeinen uusi poliittinen tilanne teki vapaussodan muiston vaalimisen entistä vaikeammaksi, etenkin kun toiminnan kannalta tärkeimmät järjestöt eli suojeluskunnat, Lotta Svärd ja vuoden 1918 rintamamiesyhdistykset kiellettiin. Jäljelle jäivät suurikokoiset muistomerkit, joiden sano-ma ei enää sopinut uuteen aikakauteen.

Lopuksi

Varsinais-Suomessa pyrittiin muun Suomen tapaan luomaan voimakas ja aktiivinen maakuntakohtainen vapaussodan muisto. Tämä tapahtui samojen mallien mukaan kuin muualla Suomessa siitä huolimatta, että Varsinais-Suomesta puuttuivat suurelta osin sodan kokemukset ja ”vapauden uhrin”. Koska muiston vaalimisen pääasiallinen tehtävä oli tukea isänmaallisuutta, puolustusvalmiutta ja yhtenäisvaltion luomista, koettiin vapaussodan muistojen vähyys ja kapeapohjaisuus ongelmana. Varsinais-Suomen vapaussodan historia perustui suurelta osin sodanaikaisten passiivisuusväitteiden torjumiseen. Vielä vapaussodan 20-vuotismuiston yhteydessä suojeluskuntapiiri pyrki antamaan passiivisuudelle positiivisen selityksen: ”Ehkäpä juuri siksi vapaussota käytiin maamme muissa maakunnissa, että punaisia vastustava toiminta aloitettiin olosuhteiden pakosta maakunnassamme hieman liian aikaisin.”⁸² Muistojuhlien tehtäväksi tuli osoittaa, että varsinaissuomalaiset olivat yhtä isänmaallisia kuin muutkin valkoisen Suomen kansalaiset. Etenkin punaisen terrorin uhrin tuotiin esiin ja maakunnan vapaussodan historian symboliksi voidaan nostaa rintamalle pyrkinyt, mutta punaisten teloittama suojeluskuntalainen. Passiivisuusteemaa saatettiin myös käyttää painostuskeinona, kun pyrittiin aktivoimaan väestö tukemaan suojeluskuntaa. Suojeluskuntatyön katsottiin korvaavan sodan ajan toimettomuuden.

Varsinais-Suomessa vapaussodan muisto muotoutui voimakkaan vasesmistolaisuuden ympäröimänä. Ylivoimaisesti suurin osa sodan kokeista varsinaissuomalaisista oli kokenut sen häviäjän riveissä, mikä tarkoitti, että vapaussodan muiston vaaliminen oli selvästi ristiriitaisempaa toimintaa kuin esimerkiksi Pohjanmaalla. Ristiriitaisuus ja valkoiisiin luokituvan väestön tuntema uhka aktivoivat vapaussodan muiston viettämistä. Maakunnan aktiiviset rintamamiesryhmät, jotka olivat olleet maan ensimmäisten joukossa muistojulkaisuineen ja toverimerkkeineen, olivat otollista maaperää myös 1930-luvun alun lapuanliikkeen väkivaltaohjelmalle. Samalla sodan muistojen vähyys ja niihin liittynyt tietty keinoitekoisuus sekä rintamamiesten vähyys söivät vapaussodan muiston uskotavuutta maakuntaa yhdistävänä voimana.

Lähdeviitteet

- ¹ Kunnallisia Sanomia 15.8.1918.
- ² *ibid.*
- ³ Mellilän suojeluskunnan vuosikertomus 1921. Sota-arkisto.
- ⁴ Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1927.
- ⁵ *"Itsenäinen, voimakas ja onnellinen Isänmaa. Silloin kun tämä päämäärä on saavutettu voimme ehkä levätä. Nyt ei ole aikaa siihen, sillä emme osaa arvata koska idän ja kaakon kulmat tuovat mukanaan saman tuhon joka sortaa sen minkä 1918 saavutimme ja jonka puolesta niin moni kunnan kansalainen kaatui. Me emme saa antaa näitten saavutusten hukkaan mennä. Näyttäköön Varsinais-Suomalainenkin että hänessä on miehuutta, jos vaaditaan ja käsky kuuluu: Päin inhaa itää."* Mellilän suojeluskunnan vuosikertomus 1921. Sota-arkisto.
- ⁶ Ahti, Martti, Salaliiton ääriviivat: oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919. Helsinki 1987, s. 55.
- ⁷ Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Vantaa 2001, s. 231.
- ⁸ "Hiljaisen toiminnan puolesta", Satakunnan karhu – Porin suojeluskuntapiirin lehti n:o 12/1924.
- ⁹ Muistomerkkien merkityksestä kollektiivisen surun näyttämönä katso: Jay Winter: Sites of Memory Sites of Mourning. Cambridge 1995.
- ¹⁰ Jari Niemelä, Suur-Loimaan historia III, Jyväskylä 2003; Suomen sotasurmat 1914–1922 tietokannat: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/in-put>.
- ¹¹ *"Kaikkialla sai huomata, että niin paljon kuin yhteinen tehtävä ja yhteiset kokemukset tasoittivatkin luonteiden erilaisuutta näkyivät tyypillisimmät heimo-ominaisuudet eri joukko-osastoissa tavallista selkeämmin."* Uusi Aura 22.5.1918.
- ¹² *"Vapaussodan aikoihin tunnettiinkin maakuntahengen heikkous monella muotoa, eikä edes mitään merkittävää pitäjähenkään ollut havaittavissa kenties Loimaata lukuun ottamatta."* Varsinais-Suomen Vartio n:o 5–6/1926.
- ¹³ Aura 26.1.1919.
- ¹⁴ Uusi Aura 22.5.1918.
- ¹⁵ Varsinais-Suomen Vartio n:o 11–12/1926.
- ¹⁶ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin kaikki suojeluskunnat kerääntyivät joka kesä yhteisiin juhliin, joita nimitettiin maakuntajuhliksi. Ensimmäiset sk-piirin maakuntajuhlat järjestettiin 1926 Naantalissa. Mikkola, Antti, Varsinais-Suomen suojeluskuntapiiri 1917–1944, Turku 1994, s. 492; Varsinais-Suomen Vartio n:o 10/1926.
- ¹⁷ *"Ehkä oli hyvinkin että niin tapahtui, sillä vain koettelemusten, kärsimysten ja uhrien edeltämä vapaus voi kansalle olla kyllin arvokas ja pysyvä."* Varsinais-Suomen Vartio n:o 23–24/1924.
- ¹⁸ Uusi Aura ja Turun Sanomat 15.4.1918.

- ¹⁹ Uusi Aura 26.4.1918.
- ²⁰ Varsinais-Suomen Vartio n:o 10/1930 *"Isänmaa ja Varsinais-Suomen nuoriso"*.
- ²¹ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 12. Uusi Aura 10.5.1918.
- ²² Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1927.
- ²³ Vaikka Varsinais-Suomessa punaisen terrorin uhreja ei ollut kovin paljon verrattuna muihin punaisen vallan alla olleisiin alueisiin, olivat useat yhteiskunnallisesti korkean profiilin henkilöt joutuneet terrorin kohteiksi. Punaisessa terrorissa oli Varsinais-Suomessa saanut surmansa seitsemisenkymmentä henkilöä, jota on pidettävä varsin pienenä määränä verrattuna esimerkiksi Satakuntaan tai muihin punaisen vallan alla oleviin maakuntiin. Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 osa I: Punainen terrori, Helsinki 1966, s. 317–318.
- ²⁴ Uusi Aura 15.4.1918.
- ²⁵ Uusi Aura 6.10.1918.
- ²⁶ *"Sodan jälkeen on suojeluskunnan aate levinnyt erittäin hyvin Varsinais-Suomeen."* Varsinais-Suomen Vartio n:o 10/1930.
- ²⁷ Kunnallisia Sanomia 8.8.1918.
- ²⁸ Varsinais-Suomen Vartio n:o 3/1926, n:o 10/1930 *"Vuoden 1918 laskun ja nousun päivät ovat muistoja vain, joista osa on ehtinyt jo nurmettuakin, varsinkin siellä, missä sankarihaudat ovat harvemmassa eikä silloin vainolaisen jalka painanut jälkeensä joukkoon asti."*
- ²⁹ Uusi Aura 8.5.1918.
- ³⁰ Kunnallisia Sanomia 15.8.1918.
- ³¹ Uusi Aura 6.4.1919.
- ³² Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938.
- ³³ Kiertokirje n:o 20 Turussa 7.5.1918. Askaisten sk. Sota-arkisto.
- ³⁴ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 10–12.
- ³⁵ Esimerkiksi alastarolainen maanviljelijä Häyry oli osallistunut Loimaalla sotaa edeltävään kahakkaan suojeluskuntalaisten ja punakaartien välillä ja ilmeisesti tämän takia tapettu helmikuussa punaisten toimesta. Hänet siirrettiin yksityishaudasta Alastaron sankarihautaan vuoden 1918 kesällä.
- ³⁶ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 12.
- ³⁷ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 125–277.
- ³⁸ Uusi Aura 14.5.1918.
- ³⁹ Kunnallisia Sanomia 23.5.1918.
- ⁴⁰ Prost, Antoine, *Monuments to the dead*, Realms of memory: the construction of the French past, vol. II: Traditions, (toim. Pierre Nora), New York 1997.
- ⁴¹ Suomen sotasurmat 1914–1922 tietokannat: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/>

db2www/sotasurmahaku/input.

- ⁴² Suojeluskuntain yliesikunnan arkisto, valistusosasto. Paikallisten suojeluskuntien kertomukset. Sota-arkisto; Loimaan suojeluskunnan vuosikertomukset 1918–1939. Sota-arkisto.
- ⁴³ ”On kuitenkin taistelupaikkoja jotka ansaitsevat jonkunlaista ulkonaistakin huomiota... Santion nummella käydyn historiallisestikin merkitsevän ja samalla ankan taistelun Kaarlo herttuan ja kuningas Sigismundia kannattavien suomalaisten joukkojen välillä. Samojen joukkojen välillä käytiin jo hieman aikaisemmin ankara taistelu Marttilassa... On vielä muitakin, jotka kaipaavat huomiota. Tällainen on Lemunniemi Kaarinassa. Laulaahan Runebergin Vänrikki Stool kuvaavasti ”Lemulla oli verinen jo päivä päättynyt ja kaatuneiden viimeinen valitus viihtynyt.” Muistomerkkejä Varsinais-Suomen taistelupaikoille. Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1931.
- ⁴⁴ Muistomerkkejä Varsinais-Suomen taistelupaikoille. Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1931.
- ⁴⁵ Uusi Aura 26.1.1919.
- ⁴⁶ Varsinais-Suomen Vartio n:o 7/1926.
- ⁴⁷ Kunnallisia Sanomia 17.4.1919.
- ⁴⁸ Uusi Aura 26.4.1918.
- ⁴⁹ Varsinais-Suomen Vartio n:o 10/1930 *Isänmaa ja Varsinais-Suomen nuorisoo.* ”Urhoollisuudesta on osoituksena kuitenkin Uudenkaupungin retki ja Ahvenanmaan. Esi-isien suuret perinnöt, heidän raivaamansa viljavat pellot...puhuu velvoittavaa kieltä. Vuosisatojen takaa täällä sankarivainajien lahonneet luut nuorisoo velvoittavat teit isäin astumaan.”
- ⁵⁰ Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 125–277.
- ⁵¹ Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1927.
- ⁵² Turun Rintamapatallijoonaa kutsuttiin sodan alussa myös Uusikaupungin suojeluskunnaksi. Uuteenkaupunkiin kerääntyi noin 700 miestä. Lopulta Ahvenanmaalta siirtyi Ruotsiin noin 460 miestä ja sodan loppuvaiheilla taisteli Turun patallijoonassa noin 150 Uudessakaupungissa ollutta miestä. C.-R. Gardberg, Åbo reallyceister i Nystadskåren och vid norra fronten år 1918. Åbo 1934, s. 3–7.
- ⁵³ Mikkola 1994, s. 46–49.
- ⁵⁴ Mikkola 1994, s. 46–57.
- ⁵⁵ Suomen Vapausota kuvissa, Helsinki 1934.
- ⁵⁶ Vapausodan Porin rykmentin 5. komppanian ”turkulaiset”, pöytäkirjat 1927–1975, C 1, Militaria 3, Turun maakunta-arkisto; Mikkola 1994, s. 51–53.
- ⁵⁷ Vain yksi sotilas kaatui osaston taisteluissa, mikä kertoo jotain ”taisteluiden” intensiteetistä. Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin 20-vuotisjuhlaulkaisu, Turku 1938, s. 13.
- ⁵⁸ Esimerkiksi Maskussa kokoonnuttiin juhlimaan pitäjän rintamamiehiä pian taisteluiden jälkeen ja uudestaan elokuussa 1918, jolloin oli ehditty päättää ja kerätä varat kiitoslahjaksi rintamamiehille. Kahdeksalle rintamalla olleelle ojen-

nettiin yhteisön puolesta hopeiset taskukellot. Nousiaisissa suojeluskunta päätti antaa rintamamiehille kellolahjojen lisäksi 200 mk kunnan suojeluskunnalle myöntämistä rahoista. Suojeluskuntain yliesikunnan arkisto, valistusosasto. Paikallisten suojeluskuntien kertomukset. Sota-arkisto.

⁵⁹ Uusi Aura 6.5.1918.

⁶⁰ Kunnallisia Sanomia 27.6.1918.

⁶¹ Uusi Aura 28.1.1919.

⁶² Saarni, Tapio, Suomen vapaussota 1918, merkit ja tunnukset, Rauma 1986.

⁶³ Uusi Aura 8.5.1919.

⁶⁴ Varsinais-Suomen Vartio n:o 9/1924.

⁶⁵ Rintamamies n:o 16/1934.

⁶⁶ Saarni, Tapio, Suomen vapaussota 1918, merkit ja tunnukset, Rauma 1986.

⁶⁷ Teoksien nimet kertovat selkeästi, kuinka varsin heterogeenisistä joukoista pyrittiin kokoamaan yksi yhteinen kokemus ja ryhmä: *"Komppaniamme vapaussodassa: kertomus Turun ja Salon seuduilta läpi vihollisen miehittämän Lounais-Suomen Satakunnan rintamalle samonneesta joukosta, joka kantoi nimeä Turun komppania ja myöhemmin Porin Rykmentin 5 komppanian turkulaiset"* ja *"Turun Rintamapataljoona vapaussodassa 1918"*.

⁶⁸ Erickson Paul, S.F.K. 1918, Åbo 1938.

⁶⁹ Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1927.

⁷⁰ Rintamamies n:o 16/1934.

⁷¹ Rintamamies n:o 6/1934, Turun seudun ry järjesti vuosijuhlansa 7.5., jolloin Turun rintamapataljoona oli saapunut takaisin Turkuun. Rintamamies n:o 9/1931.

⁷² Vapaussodan Rintamamiesten Liitto 1929–1939, Tampere 1939.

⁷³ Varsinais-Suomen Vartio n:o 12/1927 *"Vapaussodan veteraanien liitto on perustettava hengen eheyden elimeksi."*

⁷⁴ Siltala, Juha, Lapuanliike ja kyyditykset 1930, Helsinki 1985, s. 281.

⁷⁵ Rintamamies 1934.

⁷⁶ Siltala 1985, s. 274–281.

⁷⁷ *"Varsinais-Suomen rintamamiesyhdistysten piiritoimikunta ja erikoisesti Salon ja Loimaan rintamamiehet ryhtyivät jo 1930 toimenpiteisiin muistomerkin pystyttämiseksi Oripään kankaalle."* Vapaussodan rintamamiesten liitto, vuosikertomukset 1932–1943. T 15833/9. Sota-arkisto.

⁷⁸ Rintamamies n:o 5/1930; Rintamamies n:o 21/1931: *"Oripään muistomerkki-hanke toteutumassa. Talkoissa 26.10.1931 kolmattasataa miestä, 45 hevosta ja 20 kuorma-autoa. Päivä rehkittiin, tuotiin noin 100 neliötä soraa ja kiviä paikalle."*

⁷⁹ Rintamamies n:o 26/1932.

⁸⁰ VRL:n kiertokirjeet vuosilta 1929–1939. Sota-arkisto.

⁸¹ Tuomisto, Antero, Suomalaiset sotamuistomerkit, Jyväskylä 1998.

⁸² Varsinais-Suomi n:o 4/1938.

REMEMBRANCE OF THE WAR OF INDEPENDENCE IN FINLAND PROPER, 1918–39

Summary

After the Finnish Civil War had ended the victor attempted to present the war as a liberation struggle for the entire nation, the culmination of a long independence process. The losing side was branded as unpatriotic and as the opponent of independence. Unlike in many other countries in Europe after World War I, remembrance of the war in Finland was not primarily the channel of collective grief. The victor's interpretation came greatly to influence the politicization of remembrance of the war. The struggle between White and Red still continued at the ideological level long after the weapons had fallen silent, and remembrance of the War of Independence became one of the more visible weapons of this battle.

After the Civil War the losers and the victors had to get along in the same communities, in an atmosphere of mistrust, bitterness and division. The fear of revolution and the terrors arising from experiences of the Civil War created an affinity among those counted as victors which transcended everyday party conflicts. This wider mutual understanding created the framework for the 'White Finland' of the inter-war period. Unity showed up most clearly in the Civil Guards organization, in which the foundations of solidarity and forms of activity were supported by the events of 1918, especially during the organization's initial phases. There was an endeavour to strengthen the feeling of solidarity with the aid of traditions and symbols which were sought in the war experiences of the victorious side. In fostering remembrance of the war it was possible also to maintain a sense of the threat of revolution which also supported the development of the Civil Guards particularly in 1919.

Interpreting the war as a war of independence also meant that various officials and communities had to show actively their commitment to the victorious side. This happened very easily in the areas to the north of the

wartime front line, where the majority of those who took part in the war had fought in the ranks of the White Army. However, the contradictory memory of the war and identifying with the War of Independence became real problems in southern Finland, where during the war the White population had been passive and remote from its events.

The article examines the shaping of remembrance of the War of Independence in Finland Proper (south-west Finland), where the overwhelming majority of the population had experienced the war in the ranks of the defeated. As elsewhere, the attempt was also made in Finland Proper to create a strong and active remembrance of the War of Independence in the province. In the history of the War of Independence clichéd characteristics about the provinces were very actively used. The aim was to explain both the general image of the war and local events with national-romantic images of each region. Terms of clan and province supported the picture of the struggle of the entire nation and their aim was to tie events to the country's timeless past.

When the formation of its own history of the War of Independence was begun in Finland Proper, it happened along the same lines as elsewhere in Finland. The number of the province's 'fallen for freedom', or those killed in battle and executed by the Reds, was only about 150 and even the number of men from Finland Proper who had belonged to the White Army was under a thousand. In spite of their slender numbers, these groups became the most important proof of Finland Proper's self-sacrifice and uniting it with the struggle for independence. The small number of those killed in action resulted in those executed by the Reds acquiring a more visible role in remembrance of the war. Those executed were a proof that Finland Proper, too, had experienced the cruelties of war, perhaps even more violently than the areas situated on the northern side of the front line. There was a desire to show the people executed by the Reds as active opponents of Red authority and not only as passive victims.

In spite of ceremonial funerals for the fallen, home-coming celebrations for men who had served at the front and events commemorating liberation, it was clear that the contribution of the people of Finland Proper to the war had been slight. Because the principal task of fostering remembrance was to support patriotism, readiness to defend the country and the creation of a homogeneous state, the scantiness and narrow basis of memories of the War of Independence was considered a problem. A strong theme in the history of the War of Independence in Finland

Proper was to explain the province's passivity. At commemorative events it was important to show that the people of Finland Proper were no less patriotic than other Finns. By fostering remembrance of the few fallen, by emphasizing their own front-line men and by making much of the small number of military actions associated with the province, the attempt was made to unite the area with the experience of the War of Independence. The reasons for the passivity of the province were explained by the lack of weapons and the numbers of the enemy as well as by citing the characteristics of the province's population. In addition the paralyzing influence of the Red terror was emphasized. However, the wartime passivity of the people of Finland Proper could also be used in Civil Guards propaganda. It was given to understand that by supporting the Civil Guard it would be possible to make up in part for the lack of activity during the war and thus to save the reputation of the province.

The visibility of remembrance of the War of Independence and the activity connected with it were in Finland Proper mainly a reaction to the image of the threat from the left. Despite the weak starting point, the province imitated the traditions of wartime White Finland by means of the graves of the fallen, statues and liberation celebrations. The early organization and radicalization of the veterans during the Lapua movement is also a manifestation of activity. Conflicts and a sense of threat, which created the active commemoration of remembrance, nevertheless at the same time prevented the memory of the War of Independence from changing into a unifying force in the province. The experiences of World War II created a new basis of experience and values unifying the nation. With them came new traditions, with which the remembrance of the War of Independence was no longer appropriate. The most visible signs of remembrance in Finland Proper remained the great provincial memorials of the War of Independence erected at the end of the 1930s: their active use nevertheless ended at the latest on the last day of November 1939, when the Winter War began.

ITSENÄISEN SUOMEN UPSEERISTON MUOTOUTUMINEN

Itsenäisen Suomen puolustuslaitos syntyi vapaussodan valkoisen armeijan perintönä. Koska vapaussota oli samalla sisällissota, merkitsi tämä jo lähtökohdassaan, että toinen puoli kansasta suhtautui armeijaan perin myönteisesti ja katsoi sen maan vapauden ja itsenäisyyden pelastajaksi, kun taas toinen puoli suhtautui siihen vihamielisesti, koska se oli veriin tukahduttanut kansan oikeutetut pyrkimykset olojensa kohentamiseksi.

Myös armeijan sisällä vallitsi sen muotoutumisvaiheessa monenlaisia ristiriitoja ja puutteita. Tämä on sitäkin selvempää, kun Suomen armeija sananmukaisesti luotiin tyhjästä – se poljettiin maasta, kuten tuonakainen sanonta kuului. Lähes kaikki perustui improvisointiin, ja niinpä jouduttiin suurin piirtein parisen vuotta elämään päivästä päivään tietämättä mitään vähänkään pitempiäaikaisesta suunnittelusta. Kesällä ja syksyllä 1918 maassa oli vakava elintarvikepula, mikä aiheutti monin paikoin suoranaista nälkää. Myös armeija joutui tästä kärsimään.¹ Samaten oli puutetta lähes kaikesta muusta armeijan huollon tarvitsemasta, niin vaatetuksesta kuin varustuksesta. Normaalia palvelusta haittasivat tämän lisäksi monenlaiset komennukset, joista kenties epämiellyttävimpiä olivat punaisten vankileirien vartiointitehtävät.

* (s. 1937), filosofian maisteri, arkistoneuvos, kirjoittanut mm. teokset Orimattilan historia II (1976), Jääsken kihlakunnan historia 1700–1865 (1976), Lappeen kihlakunnan historia 1620–1865 (1985), Itsenäisen Suomen kenraalikuunta, historia (1998), osia tekstiin Suomen puolustuslaitos I (1988) ja II (2007), Jatkosodan historia 6 (1994), Tuntemattoman sotilaan rykmentti JR 8 (1990), Keisarillisen Suomen Kadettikoulu 1821–1903 (2003) sekä lukuisia tieteellisiä artikkeleita mm. sotahistoriallisista aiheista.

Eripurasta yhtenäisyyteen

Heti kesällä 1918 ryhdyttiin Suomen armeijaa kehittämään saksalaisen mallin mukaisesti ja saksalaisten upseerien johtoon ja asiantuntemukseen tukeutuen, mikä aiheutti ylipäällikön, kenraali Mannerheimin eron. Ratkaisu perustui Suomen tuona aikana noudattamaan saksalaisystävälliseen ulkopoliittiseen suuntaukseen. Saksalaisia upseereita toimi instruktööreinä, neuvonantajina, sekä korkeissa esikunnissa että joukoissa, ja armeijan yleisorganisointi pyrittiin toteuttamaan Saksan armeijan systeemeillä. Saksalaisten omilla strategisissa suunnitelmissa oli hyökkäys Pietariin, ja tähän he halusivat mukaan suomalaiset joukot. Näin ollen heidän epäilemättä korkeatasoinen ammattitaitonsa ei niinkään tähdännyt Suomen oloihin sopivan rauhanaikaisen armeijan luomiseen kuin suunniteltuun satoimeen pystyvien joukkojen valmentamiseen. Saksan kärsittyä tappion maailmansodassa saksalaiset joukot vedettiin voittajien vaatimuksesta pois Suomesta vuoden 1918 lopussa.²

Vapaussodan ylipäällikön kenraali C. G. Mannerheimin tultua joulukuussa 1918 valtionhoitajaksi ja sitä tietä myös ylipäälliköksi armeijan kehittäminen sai uuden suunnan. Tosin tänäkin aikana armeijan rauhan-aikaista kehittämistä häiritsivät valtiojohdon suunnitelmat hyökkäyksestä bolševikkien hallitsemaan Pietariin. Kun Mannerheim puolestaan heinäkuun lopulla 1919 sai väistyä presidentinvaalissa K. J. Ståhlbergille hävinneenä, seurasi puolustuslaitoksen kehityksessä rauhallisempi kausi, rauhan jakso, jota kesti vuoteen 1939, talvisodan syttymiseen saakka.

Kahden vuosikymmenen mittainen rauhankausi oli todella enemmän kuin tarpeen, jotta Suomen puolustuslaitos olisi voitu kehittää edes jonkinlaisen yhtenäisyyden asteelle. Suurimpia yhtenäisen kehityksen esteitä oli historiallisen perinteen puuttuminen tällä alalla. Autonomisena suuriruhtinaskuntana Suomi oli ollut sisäisesti itsenäinen – ainakin periaatteessa – joten sillä oli toimiva hallintokoneisto ja vakiintunut hallintokulttuuri kaikilla muilla aloilla paitsi ulkopoliitiikan ja armeijan osalta. Näiden kohdalla jouduttiin aloittamaan puhtaalta pöydältä. Venäjän armeijaan oli kuulunut vähäinen määrä suomalaisia joukkoja, mutta ne oli lakkautettu jo vuosisadan alussa, joten tältäkin osin sotilasperinne oli liki parin vuosikymmenen takaista. Sitä paitsi nuo suomalaiset joukot olivat elimellinen osa Venäjän armeijaa, eikä niitä lainkaan ollut suunniteltu käytettäväksi omana kokonaisuutenaan mahdollisessa sotatilanteessa.

Upseerikunta oli kirjavaa

Ulkoasiainhallintoon pyrittiin rekrytoimaan voimia yliopistomaailmasta. Hyvin monet Suomen ensimmäisistä lähettiläistä olivat professoreita, mutta siltä taholta ei ollut saatavissa täydennystä puolustuslaitokseen. Maassa oli kyllä, osin vapaussodan armeijan perintönä, hyvinkin momentaustaisia upseereita. Osa näistä oli peräisin vanhojen suomalaisten tarkk'ampujapataljoonien upseerikunnasta, miehiä, jotka olivat palvelleet vuosina 1880–1901 toimineissa suomalaisissa joukoissa. Toisen ryhmän muodostivat ne upseerit, jotka olivat palvelleet keisarillisen Venäjän armeijassa ja osallistuneet maailmansotaan venäläisissä joukoissa. Kolmas ryhmä muodostui jääkäriupseereista, Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n riveissä palvelleista ja Saksan armeijassa maailmansodassa taistelleista miehistä. Lisäksi tuli vielä joukko siviileitä, jotka vapaussodan aikana oli siviilipätevyytensä tai osoittamansa sotilaallisen kunnan perusteella korotettu upseereiksi ilman edellä käypää sotilaskoulutusta tai jotka olivat sodan aikana saaneet jonkinlaisen pikakoulutuksen tilapäisillä upseerikursseilla.

Valkoisessa armeijassa oli taistellut vapaaehtoisina joukko ruotsinmaalaisia upseereita, joista osa jäi Suomen armeijan palvelukseen vielä rauhantulon jälkeenkin, joten he muodostivat yhdessä saksalaisten upseereiden kanssa vieraan elementin armeijan alkuvaiheissa. Saksalaiset upseerit joutuivat jättämään paikkansa vuoden 1918 lopussa, jolloin myös saksalaiset joukot siirrettiin pois Suomesta. Myös ruotsinmaalaiset upseerit siirtyivät takaisin kotimaahansa yleensä vuoden 1919 aikana.

On ymmärrettävää, että noin moninaisen taustan omaavasta suomalaisten upseerien joukosta ei ollut mahdollista käden käänteessä luoda yhtenäistä ja samoin ajattelevaa upseerikuntaa. Yhtä ymmärrettävää on, että näiden eritaustaisten upseeriryhmien keskinäiset välit olivat sangen kireät. Jo vapaussodan aikana oli ristiriita jääkäreiden ja Venäjän armeijassa palvelleiden upseerien välillä tullut kärjistetyksi ilmi jääkäreiden aluksi kieltäytyessä palvelemasta venäläisten upseerien alaisina. Tämän kieltäytymisen ylipääällikkö Mannerheim onnistui voittamaan vetoamalla siihen, ettei sodan aikana upseerilla ollut mitään oikeutta itse valita esimiehiään.³ Ristiriita jäi kuitenkin olemaan ja rauhanomaisissa oloissa itsenäisyyden ensimmäisellä vuosikymmenellä se johti monenlaisiin konflikteihin.

Myös jääkäriupseereiden ja venäläisissä joukoissa palvelleiden upseereiden ryhmien sisällä oli merkittäviä linjaristiriitoja, jotka nekin enim-

mäkseen perustuivat erilaiseen taustaan. Jääkäriupseereita erotti toisistaan kieliriita. Jääkärioliike oli alun perin saanut alkunsa maamme ruotsinkielisen sivistyneistön keskuudessa ja suurin osa ensimmäisistä jääkäreitä olikin ruotsinkielisiä. Kun jääkärivärväystä myöhemmin kohdistettiin suomenkielisille alueille, tuli heidän joukkoonsa ylivoimainen enemmistö suomenkielisiä. Johtavat jääkärit olivat kuitenkin valtaosaltaan ruotsinkielisiä, ja niinpä suomenkielisestä sivistyneistöstä lähteneet jääkärit katsoivatkin – oikeutetusti tai epäoikeutetusti – tulleen syrjäytetyiksi sekä jääkäreitä upseerinarvoihin ylennettäessä että sittemmin merkittäviä vakansseja jaettaessa.⁴

Venäläisissä joukoissa palvelleita upseereita puolestaan jakoi – ainakin aluksi – se, olivatko he palvelleet maailmansodan aikana tsaarin armeijassa vai pysytelleet kotimaassaan siviilitehtävissä. Maailmansodassa taistelleet upseerit pitivät – oikeutetusti – niitä, jotka olivat vuosisadan alusta alkaen toimineet siviilitehtävissä, ammattitaidoltaan jälkeenjääneinä ja varsinaisesti totaatoimiin kykenemättöminä. Nämä puolestaan pitivät Venäjän armeijassa taistelleita kumppaneitaan isänmaallisuuden suhteen epäilyttävinä, olivathan he palvelleet Suomen sortajatsaaria. Esimerkiksi kenraali Mannerheimin valintaa valkoisen armeijan ylipäälliköksi vastusti, juuri tällä perusteella, hänen myöhempi suuri ihailijansa aliratsumestari Ignatius.⁵ Toisaalta maailmansodassa venäläisissä joukoissa palveli joukko sellaisia upseereita, jotka olivat sortovuosina jättäneet Venäjän armeijan, mutta olivat siviilitehtävänsä perusteella (esimerkiksi poliisipäällystö) merkityt Venäjän armeijan reserviin ja sitä kautta tulleet kutsutuiksi sodan syttyessä aktiivipalvelukseen.

Venäläisissä joukoissa palvelleet suomalaiset upseerit olivat – ainakin heidän kärkeijoukkonsa – ammattiupseereita, joilla oli takanaan usean kymmenen vuoden palvelus upseerina, monilla yleisesikunta-akatemian tutkintokin sekä monivuotinen rintamakokemus komentajantehtävässä Venäjän armeijassa. On selvää, että he katsoivat jääkärit ammattitaidoltaan kykenemättömiksi upseeritehtäviin – komentajatehtävistä nyt puhumattakaan. He saattoivat puhua jääkäreistä preussilaisen korpraalikoulun käyneinä sotilaina, joilla oli pätevyys aliupseerin tehtäviin. Aivan näin vähäinen ei jääkäreiden koulutus toki ollut, mutta mitään ammattiupseereita he eivät myöskään tuossa vaiheessa vielä olleet.

Jääkärit olivat toki objektiivisestikin arvioiden koulutukseltaan selvästi alakynnessä Venäjällä palvelleisiin nähden, joskaan he eivät sitä hevin myöntäneet. Psykologisesti ymmärrettävään arvonkieltämiseen syylistyen he väittivät, ettei Venäjän armeijassa ylipäättään ollut lainkaan

kunnollisia upseereita. Omaa, jääkäreiden ensimmäiselle 200-miehiselle kärkiryhmälle annettua parin kuukauden pfdfinder-koulutustaan he pitivät saksalaisena upseerikoulutuksena – väite, joka todennäköisesti olisi suuresti hämmästyttänyt niitä saksalaisia, jotka aikoinaan tuota koulutusta antoivat. Heidän pääargumenttinsa näitä Venäjällä palvelleita vastaan oli kuitenkin sama kuin vanhan väen upseerienkin, tällaiset upseerit olivat siveelliseltä kunnoltaan epäilyttäviä, koska he olivat palvelleet oman maansa sortajaa.

Sinänsä on kiinnostavaa verrata itsenäisen Suomen armeijan alkuaikoja uudelleen itsenäistyneen Viron armeijan luomisvaiheeseen 1990-luvulla. Myös eteläisessä naapurimaassamme suhtauduttiin epäluuloisesti Neuvostoliiton armeijassa palvelleisiin virolaisupseereihin juuri heidän moraaliaan epäillen, mutta Viron armeijan johtoon Yhdysvaltojen armeijasta saapunut pakolaisvirolainen komentaja Aleksander Einseln epäsi heiltä myös upseerin ammattitaidon.

Vertailtaessa venäläisissä joukoissa palvelleiden upseerien ja jääkäreiden sosiaalista taustaa voidaan havaita, että pääsääntöisesti Venäjällä palvelleet olivat kotoisin maan johtavasta säädyistä, sangen monet aatellisia, kun taas jääkäreistä melkoinen osa oli peräisin ”yhteisestä kansasta”. Totuuden nimessä on sanottava, että jääkärien kärkiryhmässä oli enimmäkseen sivistyneistön piiristä lähteneitä miehiä, mutta selvä sosiaalinen ero vallitsi kuitenkin venäläisissä joukoissa palvelleiden ja jääkäriupseerien syntyperän välillä. Tämäkin seikka oli omiaan lisäämään ristiriitaa upseeriryhmien välillä, maailmankuvan peruslähtökohdat olivat kaukana toisistaan.

Jo vapaussodan aikana koulutettiin upseeripulasta kärsivälle valkoiselle armeijalle pikakoulutuksena upseereita Päämajan sotavänerikkikoulussa. Heidän koulutuksensa oli periaatteessa reserviupseerikoulutustyyppistä, siis koulutusta sodan ajan joukkueenjohtajaksi (vast.), ja sellaisenaanakin nopeutettua koulutusta, mutta eräät upseerit loivat uransa Suomen armeijassa juuri tämän koulun perusteella. Heti sodan jälkeen aloitettiin Viipurissa, Markovillan entisen venäläisen ortodoksisen pappisseminaarin suojissa Viipurin upseerikokelaskurssit, joita myös Markovillan kurseiksi kutsuttiin. Niillä valmistettiin aktiiviupseereita. Upseerikoulutusta annettiin myös Santahaminassa, missä saksalaiset kouluttivat laivaston ja rannikkotykistön upseerikokelaita, sekä Lappeenrannassa tykistöupseerikokelaille. Haminassa toimi saksalaisten johtama Fahnenjunktorschule.⁶

Kadettikoulu perustetaan

Kaikille edellä luetelluille kursseille oli yhteisenä piirteenä, että ne olivat tilapäisluonteisia, hetken tarvetta tyydyttämään perustettuja koulutusmuotoja. Vakinaiselle kannalle suomalainen aktiiviupseerikoulutus saatettiin vuoden 1919 alussa, jolloin perustettiin Suomen Kadettikoulu. Se aloitti toimintansa Helsingissä, entisen venäläisen Aleksanterin kinnasain suojissa Arkadiankadun ja Nervanderinkadun kulmassa. Koulun kolme ensimmäistä johtajaa olivat kaikki vanhan sotaväen upseereita. Koulun ensimmäinen johtaja oli kenraalimajuriksi sittemmin ylennetty Viktor Rafael Schauman 1919, toinen kenraalimajuri Alfred Lucander 1919–1920, ja kolmas kenraalimajuri Sixtus Hjelmmann 1920–1925. Kadettikoulun syntyyn ja alkukehitykseen vaikutti ratkaisevasti ennen kaikkea kenraalimajuri Hannes Ignatius, joka toimi koulua suunnittelevan komitean puheenjohtajana ja käytännössä loi ne perusteet, joille koulun toiminta rakentui. Hän oli lisäksi sotakoulujen tarkastaja vuoteen 1920 saakka ja opetti koulussa sotahistoriaa.⁷

Kannattaa panna merkille, että Suomen kadettikoulu syntyi vanhan väen upseerin toimesta, ja tärkeän alkuajan sen johdossa toimivat Keisarillisen Suomen Kadettikoulun (Haminan kadettikoulun) käyneet upseerit. Tällä on merkitystä muun muassa sikäli, että sekä kenraali Ignatius koulun organisaation ja opetussuunnitelman luojana että koulun johtajina toimineet Haminan kadetit tietoisesti pyrkivät kehittämään koululle samankaltaisen aateperustan ja osin myös koulutusmuodon, kuin mikä oli vallinnut Haminan kadettikoulussa. Tämä tuli ilmi monella tavoin, muun muassa kadettioppilaskunnan suhteellisen suuressa vapaudessa nuorempien kadettien kurinpidossa. Tämä puolestaan johti Haminan kadettikoulun pennalismiperinteen siirtymiseen itsenäisen Suomen kadettikouluun ja sitä tietä jossain määrin asevelvollisiin joukkoihinkin.

Positiivista Haminan perintöä epäilemättä oli paljon enemmän. Runebergiläinen isänmaallisuus oli johtotähtenä molemmissa sotakouluissa. Ensimmäisen kadettikurssin oppilas Carl von Haartman muistelee, miten kenraali Ignatius otti vastaan ensimmäisen kurssin kadetit puheella, jossa hän muistutti mieliin Haminan kadettikoulun ylväät traditiot ja katsoi niiden nyt kuuluvan itsenäisen Suomen kadeteille. Hän myös korosti kadettien keskinäisen toveruuden merkitystä, mikä juuri oli ollut tyypillistä Haminan kadeteille.⁸

Haminan kadettikoulun perinteiden mukaisesti olikin itsenäisen Suomen ensimmäisten kadettikurssien oppilaisissa huomattavan paljon van-

hoihin sotilas- ja ylimyssukuihin kuuluvia, äidinkieltään ruotsinkielisiä kadetteja, joille sotilaskoulutus oli perinteinen pätevyitymisväylä. Tiettyä yhtäläisyyttä vanhaan Haminan kadettikoulun oppilaskuntaan voidaan nähdä siinäkin, että monet näistä uusista kadeteista palvelivat suhteellisen lyhyen ajan puolustuslaitoksessa ja siirtyivät sittemmin siviiliuralle, esimerkiksi perittyä sukukartanoaan hoitamaan.⁹

Kadettikoulun oppilaitten sosiaalisessa taustassa tapahtui itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä selvää demokratisoitumista. Yhä useampi kadetti oli peräisin keskiluokkaisesta perheestä, samalla kun kadettien äidinkieli yhä suuremmassa määrin alkoi olla suomi.¹⁰ Tällä tavoin kadettikoulun oppilaskunnan sosiaalirakenteen kehitys seurasi aika hyvin suomalaisen yhteiskunnan yleistä demokratiakehitystä, mikä itsenäisyyden kahden ensi vuosikymmenen aikana muutti ratkaisevasti yhteiskunnan kokonaisuutta.¹¹

Jo aivan itsenäisyyden ajan alussa pyrittiin monelta taholta myös määrittäetöisesti yhtenäisen upseerikunnan luomiseen huolimatta monista erimielisyyksistä. Marraskuussa 1918 jääkäriupseerit esittivät venäläisen koulutuksen saaneille upseereille neuvottelua yhteistyön aloittamisesta. Jälkimmäistä ryhmää edustava Kadettiklubi valitsi omat edustajansa neuvotteluihin, joiden tuloksena valmistui viisikohtainen ohjelma. Sen allekirjoittivat molempien puolien neuvottelijat ja se esitettiin molempien osapuolien päättävien elinten, siis Jääkäriliiton ja Kadettiklubin koolle kutsuman vanhojen upseerien kokouksen hyväksyttäväksi.

Tarkoitus oli perustaa kaikille upseereille yhteinen yhdistys, jonka puitteissa yhteiset ihanteet ja tavoitteet tulisivat koko upseerikunnan omaisuudeksi. Ensimmäisessä kohdassa vaadittiin, että niistä erilaisista upseeriryhmistä, jotka historiallisista syistä tuolloin palvelivat Suomen puolustuslaitoksessa, oli luotava yhtenäinen upseerikunta, joka muodostuisi kaikista niistä upseereista, joiden kansallinen mielenlaatu ja henkilökohtainen kunniakäsitös antoivat mahdollisuuden yhteistyöhön isänmaan ja armeijan hyväksi. Toiseksi vaadittiin jatkuvan huomion kiinnittämistä nuoremman upseeriston sotilaskoulutukseen. Kolmanneksi vaadittiin, että sellaisille kunniallisille upseereille, joilla ei ollut riittävää yleissivistystä, mitä upseeriston yhtenäisyys edellytti, tuli valmistaa, siinä määrin kuin on mahdollista, kiitollisempi työkenttä. Sellaiseksi työkentäksi, mikä sisälsi suuria sotilaallisia ja isänmaallisia tehtäviä, katsottiin suojeluskuntalaitos. Neljänneksi vaadittiin, että ne upseerit, joiden käsitös henkilökohtaisen kunnian vaatimuksista ei ollut vakaa tai oikea, tuli poistaa upseerikunnasta. Viidenneksi edellytettiin, että ne upseerit,

jotka maailmansodan puhjettua olivat vapaaehtoisesti astuneet Venäjän armeijan palvelukseen, ainoastaan toverien erityisestä esityksestä ja osoitettuaan todistetusti isänmaallisen mielenlaatunsa voitaisiin hyväksyä palvelemaan suomalaisina upseereina.¹²

Ohjelmasta näkyy, että se oli pääosin jääkäriupseereiden sanelema, joten on ymmärrettävää, ettei heidän puoleltaan tullut vaikeuksia sen hyväksymisessä. Sitä vastoin vanhojen upseereiden kokouksessa esiintyi perin voimakas oppositio, joka suuntasi arvostelunsa erityisesti viidettä vaatimusta kohtaan. Useat puhujat eivät koolle kutsutussa kokouksessa katsooneet voivansa sitä hyväksyä. Kokouksen puheenjohtajana toiminut Kadettiklubin puheenjohtaja havaitsi äänestyksen tuloksena viidennen kohdan tulleen hylätyksi 38 äänellä 25:tä vastaan. Tällöin hän keskeytti kokouksen ja pyrki neuvottelemalla kokouspaikalla olleiden jääkäriupseereiden edustajien kanssa saamaan aikaan sovinnon. Kun jääkäriupseerit pitivät ehdottomasti kiinni vaatimuksesta, puheenjohtaja, eversti Edvard Krogius kehotti kokousta jatkettaessa niitä, jotka vastustavat yhteistyötä, poistumaan, koska on tarkoitus solmia yhteinen sopimus eikä hajottaa upseerikuntaa. Tällä tavoin kokous päättyi valitsemaan edustajansa neuvotteluihin, joiden tuloksena seuraavana vuonna perustettiin Suomen upseeriliitto.¹³

Kieltämättä eversti Krogiuksen menettely kokouksessa oli epätavallinen, joten ei ole ihmeteltävää, että kokouksesta poistuneet pitivät oman kokouksensa, missä he esittivät vastalauseen puheenjohtajan menettelyä vastaan. He vaativat, ettei kokouksessa hyväksyttyä ohjelmaa saanut ottaa upseeriliiton sääntöjen pohjaksi ennen kuin juuri valtionhoitajaksi valittu kenraali Mannerheim korkeimman sotilasjohtajan ominaisuudessa olisi ehtinyt ottaa siihen kantaa. Vastalauseen allekirjoittajina olivat muun muassa kenraaliluutnantti Ernst Löfström, kenraalimajuri Kaarlo Kivekäs, eversti Vilho Nenonen ja everstiluutnantti Arno Almqvist.¹⁴ Kukaan näistä merkittävässä asemassa toimivista herroista ei kuulunut hyljeksittyjen joukkoon, he olivat palvelleet Venäjän armeijassa pitkään ennen maailmansotaa ja osallistuneet siihen liikekannallepantuina. He ilmeisesti kuitenkin katsoivat, että tuollainen vaatimus heittää varjon kaikkiin Venäjällä palvelleisiin upseereihin.

Kannattaa panna merkille, että kaikki edellä mainitut vastalauseen allekirjoittajat joutuivat myöhemmin hankaluuksiin palvelusurallaan. Tykistönkenraaliksi sittemmin kohonnut V. P. Nenonen sai kyllä jatkaa uraansa, mutta häneenkin kohdistettiin ankaraa arvostelua, kenraali Löfström palveli eläkkeelle siirtymiseensä saakka sotilasarvoaan muodolli-

sesti vastaavassa, mutta tosiasiallisesti vähämerkityksisessä jalkaväen tarkastajan tehtävässä, kenraalimajuri Kivekäs määrettiin Suomenlinnan komendantiksi, majurin arvoa vaativaan tehtävään ja everstiluutnantti Almqvist savustettiin ulos Suomenlinnan rannikkotyökistön päällikön asemasta. Tietenkään näiden upseerien ura ei kohdannut vaikeuksia pelkästään tai edes pääasiallisesti tuon vastalauseen johdosta, mutta se todistaa, että itsenäisyyden alkuvuosikymmenenä jääkäriin epäilevästi suhtautuneella upseerilla ei ollut armeijassa helppoa, varsinkaan jos oli tärkeässä periaatekysymyksessä asettunut omaa ryhmäänsä vastaan.

Edellä mainittu yhteistyöohjelma on myös kolmannen vaatimuksen osalta kiintoisa. Tämä vaatimus poistaa armeijasta sellaiset kunnialliset upseerit, joiden sivistystaso ei riittänyt tehtävään, vaikuttaa vanhojen upseereiden vaatimukselta. Kyse oli näet aivan ilmeisesti eräistä jääkäriupseereista, jotka vapaussodassa osoittamansa urhoollisuuden ansiosta oli ylennetty upseerinarvoon, mutta joiden pohjakoulutus ei ollut riittävä rauhanaikaisen upseerin velvollisuuksiin. Tällainen oli esimerkiksi jääkäriluutnantti Gabriel (Kaappo) Viitaharju, josta hänen rykmentinkomentajansa vuonna 1919 väitti, ettei hän ollut edes kirjoitustaitoinen. Näille upseereille haluttiin turvata mahdollisuus maanpuolustustyöhön, mutta vakinaisen armeijan ulkopuolella, suojeluskuntajärjestössä.

Suojeluskuntaupseeristo

Suojeluskunnat olivat vapaussodan perintönä jääneet toimimaan ja toimivat aina vuoteen 1944, jolloin ne Neuvostoliiton vaatimuksesta lakkautettiin. Syksyllä 1918 niiden pohjalta perustettiin suojeluskuntajärjestö, jonka ylipäälliköksi määrättiin sotaministeri. Seuraavan vuoden kuluessa järjestö saavutti suuremman itsenäisyyden, kun sen johtoon perustettiin yliesikunta ja järjestö samalla alistettiin suoraan tasavallan presidentin alaiseksi. Suojeluskuntajärjestö oli tietävästi ainutlaatuinen maanpuolustusjärjestö sikäli, että se oli samalla osa valtakunnan puolustuslaitosta ja samalla vapaaehtoisuuteen perustuva yhteenliittymä. Ylipäätään suuri joukko Venäjällä palvelleita upseereita suhtautui kielteisesti tai ainakin sangen epäilevästi suojeluskuntajärjestöön, koska he Venäjän vallankumouksen kokeneina aavistivat siinä jonkinlaista sotilasmielivaltaa ja sotalaitokseen soveltumatonta demokratiaa. Jääkäreillä ei ollut tällaisia enakkoluuloja, ja melkoinen joukko heistä palvelikin sittemmin suojeluskuntajärjestössä. Heidän oli ilmeisesti helpompi sopeutua ”epäsotilaalli-

seen” suojeluskuntapalvelukseen kuin niiden, joilla oli takanaan vuosikymmenien palvelu vakinaisissa joukoissa suurvallan armeijassa. Nämä jääkärit tuskin olisivat allekirjoittaneet käsitystä, että järjestössä palveleminen oli omiaan sellaisille, jotka eivät menestyneet armeijassa. Tällaista käsitystä kuitenkin ilmeni melko laajalti, saatettiin jopa puhua järjestöstä ”armeijassa menestymättömien sotilaitten kaatopaikkana”.

Suojeluskuntajärjestö, joka sittemmin lainsäädäntöteitse määriteltiin osaksi valtakunnan maanpuolustuslaitosta, toimi läheisessä yhteistyössä vakinaisen armeijan kanssa ja oli 1930-luvun alkuvuosista osa aluejärjestöä, mikä käytännössä tarkoitti, että sillä oli suuri merkitys liikekannallean valmisteluissa ja liikekannallean toteuttamisessa. Sillä oli kuitenkin oma organisaationsa ja se ylläpiti omaa upseerikoulutustaankin Tuusulassa, Suojeluskuntain Päälystökoulussa. Tässä sotakoulussa ehti ennen toista maailmansotaa valmistua koko joukko suojeluskuntaupseerin arvon saaneita upseereita. Heidän koulutuksensa oli lähinnä rinnastettavissa reserviupseerikoulutukseen, mutta heillä ei ollut vakinaisen armeijan upseerinarvoa. Suojeluskuntaupseereina he kuitenkin suojeluskunnissa saattoivat toimia upseerin tehtävissä. Toisen maailmansodan aikana heidät kaikki kyllä nimitettiin myös armeijan alimpaan upseerinarvoon, vänrikeiksi.

Itsenäisyyden alkuaikana suojeluskuntajärjestön ja vakinaisen armeijan välillä oli monenlaisia ristiriitoja. Vanhat Venäjän armeijassa palvelleet upseerit, jotka olivat armeijan johtopaikoilla, suhtautuivat, kuten edellä on käynyt ilmi, epäluuloisesti järjestöön, jota eivät pitäneet sotilaallisesti oikeaoppisena. Tosin suojeluskuntain ensimmäinen päällikkö, eversti D. G. von Essen, oli vanhan väen upseereita, mutta hän joutui eroamaan jo vuonna 1921 tasavallan presidentin kanssa syntyneen ristiriidan johdosta. Sitä paitsi suojeluskuntajärjestöä pidettiin alkuvaiheessa lähinnä valtakunnan sisäisen rauhan ylläpitämiseen tarkoitettuna, siis uuden punakapinan esteenä. Eversti von Essenin jälkeen uudeksi ylipäälliköksi määrätty everstiluutnantti Lauri Malmberg oli jääkäriupseeri, ja hänen toimestaan suojeluskuntajärjestö koki voimakkaan nousun. Jo ensimmäisessä päiväkäskyssään Malmberg korosti, että suojeluskuntain päätehtävä oli maan puolustaminen ulkoista vihollista vastaan, koska maallamme ei ollut taloudellisia edellytyksiä ylläpitää niin vahvaa armeijaa kuin oli tarpeen oletetun vihollisen, Neuvosto-Venäjän varalta.¹⁵

Sotaväen päällikkö vuoteen 1926, kenraaliluutnantti Kaarle Wilkama, ei pitänyt suojeluskuntajärjestöstä eikä Malmbergistä ja välit pysyivät kylminä aina vuosikymmenen puoliväliin saakka, niin kauan kuin Wil-

kama toimi armeijan johdossa. Wilkama ei esimerkiksi halunnut hyväksyä upseerien palvelusta suojeluskuntajärjestössä ylentämiseen oikeuttavaksi sotilaspalvelukseksi armeijan upseereille periaatteessa muodollisista syistä, mutta myös siksi, että hän piti upseerin toimintaa suojeluskuntajärjestössä sotilaalliselta kannalta vähäarvoisena.

Venäläisen koulutuksen saaneilla upseereilla, ainakin niillä, jotka olivat palvelleet vuosikymmeniä Venäjän armeijassa ilman suuriakaan kosketuskohtia suomalaiseen yhteiskuntaan, oli jossain määrin vaikeuksia sopeutua nuoren tasavallan kansanvaltaiseen hallintomalliin, missä puolustusvoimatkin kuuluivat siviiliesimiesten, tasavallan presidentin ja puolustusministerin ja siten hänen kauttaan myös eduskunnan valvonnan alle. Tämä näkyy esimerkiksi kenraali Nenosen kirjeestä vuodelta 1924 pääministeri Lauri Ingmanille, joka oli tarjonnut hänelle väliaikaisen sotaväen päällikön tehtävää: "...Näinollen on, paitsi persoonalliset syyt, päätökseeni ollut vaikuttamassa se, että nykyisten demokraattisten hallitusperiaatteiden vallitessa en katso voivani menestyksellisesti hoitaa sotaväen päällikön tehtäviä edes väliaikaisesti."¹⁶

Nenonen suostui kuitenkin myöhemmin ottamaan tehtävän vastaan, mutta aivan kuten hän oli uumoillut, hän joutui pian ristiriitaan siviiliyhteiskunnan ja julkisen mielipiteen kanssa. Hän puuttui sanomalehdistölle lähetetyllä kirjeellään armeijan kielikysymykseen. Omalta kannaltaan järkevästi hän ilmoitti, ettei hyväksy upseerien asettamista eriarvoiseen asemaan äidinkielen perusteella. Tuona aikana armeijan johdossa oli valtaosalta ruotsia äidinkielenään puhuvia ja suomalaisissa piireissä oli vaadittu, että suomenkielisten on saatava heille kuuluva osuus johtopaikoista. Vaadittiin muun muassa, että kadettikouluun saisi ottaa pyrkijöistä ainoastaan 10 prosenttia ruotsinkielisiä ja että ruotsinkielisiä upseereita ei saisi määrätä palvelukseen suomenkielisiin joukkoihin. Nenonen puolestaan ilmoitti, ettei hän sotaväen päällikkönä tule hyväksymään minikäänlaista kieleen perustuvaa jaottelua. Lehdistössä asiasta nousi suuri riita. Ruotsinkielinen lehdistö puolsi hänen kantaansa ja suomenkielinen oli jyrkästi vastaan. Johtipa tämä kahakka lopulta maalaisliiton tekemään välikysymykseen Ingmanin hallitusta vastaan.¹⁷ Ammatillinen realismi ja poliittinen realismi olivat taas törmänneet vastakkain. Tällainen asiansäveltelytapa oli vierasta Venäjän armeijassa palvelleille. Jääkäreiden johtava aines oli tottunut suomalaisen yhteiskunnan tapaan reagoida. Monet heistä olivat ennen Saksaan lähtöään osallistuneet aktiivisesti yhteiskunnalliseen elämään, joten heidän oli selvästi helpompi mukautua siihen myös upseereina.

Vaikka jääkärit Wilkaman kukistuttua pääsivät lopullisesti voitolle armeijan johtopaikoista käydyssä taistelussa, ei suojeluskuntajärjestön ja vakinaisen armeijan yhteistyö lopultakaan sujunut täysin kitkattomasti. Suojeluskunnissa palvelevia upseereita komennettiin tosin muun muassa yhteistyön helpottamiseksi vakinaisiin joukkoihin ja näissä palvelevia suojeluskuntajärjestöön ennen kaikkea 1930-luvulla, jolloin suojeluskunnille aluejärjestössä oli määrätty tärkeitä liikekannallepanoon liittyviä tehtäviä, mutta esimerkiksi käsitys sotilaskurin oikeasta olemuksesta erotti silti vielä talvisodan syttyessä suojeluskunnissa palvelevat ja vakinaisissa joukoissa palvelevat toisistaan.

On myös myönnettävä, että suojeluskuntajärjestössä palveli sellaisia upseereita, joiden koulutustaso ei kaikin osin vastannut vakinaisissa joukoissa palvelevien samanarvoisten upseerien koulutustasoa. Upseeripula suojeluskunnissa oli suurempi kuin vakinaisissa joukoissa, eikä järjestö halunnut komentaa itselleen tarpeellisia upseereita sotakoulujen kursseille. Joka tapauksessa suojeluskunnissa palvelevat upseerit olivat kokeuksensa perusteella päätyneet käsitykseen, ettei vapaaehtoisina maanpuolustajina palvelevia siviileitä sopinut kohdella samoin kuin vakinaisessa palveluksessa olevia varusmiehiä.

Suojeluskuntalaiset ja heidän päällikkönsä tunsivat sitä paitsi toisensa monien vuosien tai vuosikymmenien ajalta myös henkilökohtaisesti palveluksen ulkopuolella, joten heidän välillään vallitsi tavanomaisesta sotilasjärjestelmästä poikkeava side. Suojeluskuntapäällystä syytettiin sittemmin sotavuosina armeijan päällystön keskuudessa myös – paitsi liian löysästä ja epämuodollisesta kurista – pyrkimyksestä säästää miehiä taistelutilanteessa, mikä saattoi johtaa annettujen tehtävien epätydyttävään täyttämiseen. Kuuluisin tämän lajin konflikti oli jatkosodan alussa käyty Kumurin taistelu, missä rykmentinkomentajana toiminut eversti Matti Laurila, suojeluskuntajärjestössä koko uransa palvellut, joutui divisioonankomentajansa, eversti Hannu Hannukselan tehtävästään erottamaksi liiallisen henkilötappioiden pelkonsa ja hölläkätisyytensä takia alaisiaan kohtaan, kuten eversti Hannuksela asian näki.

Eripuraa upseerien kesken

Tavallaan varusmiesmielipiteen itsenäisen Suomen alkuaan upseereista voi lukea Wolf Halstin muistelmista. Halsti astui asevelvollisena palvelukseen Suomen Valkoiseen Kaartiin Helsingissä lokakuun alussa 1924.

Hän luonnehtii joukko-osastonsa päällystöä seuraavasti: ”Suomen Val-koista Kaartia komensi tuolloin everstiluutnantti Alexander (Sasa) Pro-copé, todellinen salonkileijona, joka osasi pari lausetta suomea, rakas-ti paraateja ja rykmenttinsä marssittamista soittoakunna keulassa Kaivo-puistosta Espan kautta Kämpin ohi, jossa kaverit saattoivat ihailla hänen olemustaan, kun hän ratsasti legioonansa edessä ison ja laiskan Istvanin-sa selässä; hän ei tiennyt mitään rykmenttinsä väen olosuhteista, ja yhtä vähän ensimmäisen maailmansodan vaikutuksesta sodankäyntiin. Hä-nellä oli kolme pataljoonan komentajaa, Fidde Karlberg, Tette Kajander ja Alonzo Sundman, kaikki yhtä laiskoja, mutta sikäli erilaisia, että vii-meksi mainittu oli todella älykäs ihminen, josta sittemmin tuli kenraali ja yleisesikunnan päällikkö.”¹⁸

Halstin kelvottomaksi tuomitsema rykmentinkomentaja oli vanhan väen upseeri, pataljoonan ”laiskat” komentajat sitä vastoin jääkäreitä. Värikkäästä kielenkäytöstään ja jyrkkäsävyyisistä mielipiteistään tunnettu muistelija ei varmaan esitä käsitystään kaunisteltuna, mutta kaikki se, mitä hän muistelmissaan kertoo joukko-osaston palveluksesta ja sisäjär-jestyksestä, todistaa kyllä, että joukon ylimmällä päällystöllä ei juurikaan ollut käsitystä siitä, mitä kentällä ja kasarmissa tapahtui.

Jääkäriupseerien ja venäläisen koulutuksen saaneiden upseerien välil-lä vallitsevasta ristiriidasta voisi kertoa hyvinkin runsaasti esimerkkejä. Se ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista eikä olisi erityisen mieltäylen-tävääkään. Rajoitun siksi harvoihin esimerkkeihin. Kokoomuspuolueen johtomiehiin kuuluneen ja vuonna 1924 pääministerinä toimineen Lauri Ingmanin asiakirjoissa tältä vuodelta on muuan hänen puoluetoverinsa, rovasti J. Arokallion hänen tietoonsa saattama luonnehdinta joukosta ar-meijan johtopaikoilla toimineita upseereita. Tällainen ”erittäin salaisek-si” merkitty kirjoitus oli Arokallion mukaan levitetty ympäri maan luote-tuille henkilöille. Tekstistä käy selvästi ilmi, että kyse on jääkäriupseeri-en harjoittamasta propagandasta.

Sotaväen päälliköstä, kenraaliluutnantti Kaarle Wilkamasta siinä kir-joitetaan: ”Kenraaliluutnantti Wilkama on yksi harvoista, joka ei ole ve-näläistynyt. Vakavasti uskonnollinen (hihhuli), suomenmielinen ja rehel-linen. Asemaa vastaavaa sotilaallista ammattitaitoa ei ole nimeksikään, jonka vuoksi on joutunut yleisen naurun ja pilkan alaiseksi upseeristossa. Yksinkertainen ja äärettömästi itsepäinen. Epäluuloinen ympäristöönsä. (Voisi puolustaa paikkaansa jonakin ylempänä tarkastajana.) Vastuuden pelko saa hänessä suuren kammon luonteen. Tuntee niin vähän asemaa, että rupesi itkemään kuullessaan erään rehellisen miehen kautta kuinka

upseeristo häntä arvostelee.”

Yleisesikunnan päälliköstä, kenraalimajuri Oscar Enckellistä on seuraava luonnehdinta: ”Tyypillinen ryssäläinen esikuntaupseeri. Etevä puhumaan ja kirjoittamaan ’bomaagoja’, joten voi sanoa ’olen tehnyt mitä minulle kuuluu’. Joustava, viekas, tietorikas. Saksalaisen sotakoulun vihollinen, 4 1/2 vuoden aikana ei saanut mitään aikaan. Koko ajan distanseerannut jääkäriupseereja. Lähtee siitä, ettei Suomi vähyytensä tähden pysty koskaan itsenäisyyttään suojaamaan Wenäjää vastaan. Itämaalaisesti epäluotettava. Kotikieli ryssä. Luonteena ei sovi Suomen oloihin. Vaarallinen herra liehakoimisensa tähden itseään korkeampiin nähden. Hänelle on tärkeintä oman aseman turvaaminen. Ei noudattanut kutsua saapua vapaussotaan. Ovela mies.”¹⁹

Vanhat upseerit kokivat kiistan luonnollisesti toisin. Eversti Hjalmar Söderman kirjoittaa ulkomailla oleskelevalle kenraali Wilkamalle syyskuussa 1924: ”Niinkuin näet on ilma täynnä radikaalista uudistushalua. Riskillä itse joutua tuon höyryjyrän alle en voisi muuta kuin iloita kaikesta tuosta, jos vaan omaisin vahvan vakaumuksen siitä, että se koituu maalle ja kansalle onneksi. Mutta kun asiallisuus niin monessa paikassa ontuu tai puuttuu, niin ei voi luottaa siihenkään, mikä tahtoo käydä määrätietoisuuden nimellä.”²⁰

Samoihin aikoihin Wilkama sai vastaanottaa kirjeen myös kenraalimajuri Aleksander Tunzelman von Adlerflugilta: ”Panetus (panettelu) ja vale ne nykyään hallitsevat asemaa ja klikki-intriigit suuremmaksi osaksi hallitsevat mielijä. Yksityisen henkilön egoistiset edut etupäässä johtavat toimintaa ja usein asetat itsellesi kysymyksen mihin ovat kadonneet ne isänmaamme etua silmälläpitävät itseuhrautuvaisuusperiaatteet, jotka kuvaavat toimintaa vapaussotamme ajalla.”²¹

Kuten näkyy, vanhat upseerit tunsivat joutuneensa ajojahdin kohteeksi ilman omaa syytään. Tämän mielipiteen omaksui myös kenraali Wilkama joutuessaan eroamaan sotaväen päällikön tehtävästä keväällä 1926. Hänen tuonaikainen muistiinpanonsa kuvaa, mistä hän itse katsoi eronsa johtuneen: ”Käsitykseni mukaan pääsyy poistamiseeni oli, etten tanssinut jääkärien pillin mukaan. Olin ankara juopumisasioissa, kavalluksista otettiin jääkärit myös kiinni. Uskonnollisista syistä pitivät minua epämukavana. En ollut heidän tanssiaisissa ja kemuisa. Pääsyyllisiä olivat Wallenius, Kaila (majuri), Olenius, puolustusministeriössä Laukkanen, Nyman ja Pipping sekä suojeluskuntain yliesikunta, tas.(avallan) pres.(identti) ja Hjelman (puolustusministeri) tietysti heidän käytyreinään. Öhquist ja Sihvo vaikuttivat tas.presid. osaltaan käsitykseni mukaan – kiire saada ylennystä.”²²

Eronsa johdosta Wilkama sai vastaanottaa kirjeen vanhan väen upseerilta, kapteeni G. Berghiltä. Siitä näkyy tämän upseeriryhmän käsitys vastustajistaan: "...enkä ikinä rupea sellaisen armeijan upseeriksi, jossa 'jääkäripoikaklopit', nuo entiset puotipojat ja flanöörit, kokemattomat ja häikäilemättömät 'kvasiupseerit', useat mitä surullisimmalla menneisyydellä esiintyvät nyt mitä nälkäisimpinä johtotoimiin pyrkivinä nousukkaina – aivan vähäisillä alkeistiedoilla ja usein vieläpä kurjalla moraalillaan. Mutta kaipa nyt 'Das Vaterland soll ruhig sein' kun meillä on armeijan komentajana 3 lukukautta lääketiet. luennoilla vetelehtinyt jääkäri Sihvo... Ja onhan suojeluskunnassa 'kaatopaikassa' toinen hyvä, Rehnback raukan petostoveri Zilliacus yhä vaan 'asiantuntijana' esikuntapäällikkönä! On sekin herra! He kaikki ovat kuitenkin oikeiden upseerien 'irvikuvia' ja pysyvät katuvan sellaisina! Nousukkaita, jotka keinoittelulla ovat itsensä ylennyttäneet toimiin, joihin he vielä ovat aivan köykäisiä oppipoikia."²³

Edellä olevat lainaukset aikalaismielipiteistä kuvaavat sitä perusteellisesti tulehtunutta suhdetta, mikä vallitsi 1920-luvulla vanhojen upseerien ja jääkäriupseerien välillä. Molemmiin puolin käytettiin runsaasti energiaa vastapuolen painamiseksi, kun kaikki liikenevä tarmo olisi pitänyt kohdistaa armeijan kehittämiseksi yhteistoimin. On selvää, ettei tilannetta voitu ratkaista muulla tavoin kuin poistamalla jompikumpi elementti armeijan aktiivipalveluksesta. Jääkäreitä oli enemmän, he olivat nuorempia, heidän oli tulevaisuus, poliittinen mielipide oli enimmäkseen heidän puolellaan. Ei siis ihme, että vaaka kallistui heidän hyväkseen. Sillä tavoin epäilemättä menetettiin paljon arvokasta asiantuntemusta ja vilpittöntä työntöä puolustuslaitoksen hyväksi, mutta toinen ratkaisu, jääkäri-en hylkääminen, olisi todennäköisesti ollut vielä suurempi menetys. Tässä ei sinänsä oteta kantaa siihen, kumpi kiistassa oli oikeassa. Sen kysymyksen vastaukseksi sopsi kai parhaiten vanha suomalainen sananparsi "pata kattilaa soimaa, musta kylki kummallakin".

Kiista jääkäriupseereiden ja vanhojen upseereiden välillä kärjistyi vuoden 1924 alkupuolella avoimeksi konfliktiksi. Jääkäriupseerien vaatimukset sekä henkilömuutoksista puolustuslaitoksen johdossa että eräistä organisaatiota ja maanpuolustuksen kehittämistä koskevista toimenpiteistä saivat taakseen silloisen puolustusministerin, mutta kun hallitus kokonaisuudessaan asettui niitä vastustamaan, puolustusministeri erosi ja tämän seurauksena jääkäriupseerit ja heidän kanssaan liittoutuneet nuoremmat upseerit jättivät huhtikuun lopulla eroanomuksensa. Jääkärikapinaa johtaneen Paavo Talvelan mukaan noin 90 prosenttia palveluksessa

olleesta upseerikunnasta jätti eroanomuksensa, sotaväen päällikkö Wilkama ilmoitti vajaan 50 prosentin upseereista pyytäneen eroa. Hallitus ei jo arvovaltasyistäkään voinut suostua tällaiseen painostukseen, mutta ratkaisuksi tuli, että se käytännössä toteutti kapinallisten päävaatimukset. Yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Oscar Enckell erosi muodollisesti omasta pyynnöstään, ja sotaväen päällikölle, kenraaliluutnantti Karl Wilkamalle annettiin pitkä ulkomaankomennus. Uuden hallituksen puolustusministeriksi tuli Lauri Malmberg, jääkärieversti.²⁴

Erilaisia käsityksiä sotilaskurista

Tähän mennessä on upseeriryhmien erimielisyyttä käsitelty pelkästään henkilökysymyksenä, jonka motiivit molemmilla puolilla olivat sangen kyseenalaiset – ainakin, mikäli vastapuolen mielipiteitä uskoisi. Todelisuudessa riitaan liittyi myös melko paljon asiakysymyksiä, mielipideeroja siitä, miten puolustuslaitosta Suomessa olisi hoidettava ja kehitettävä. Vanhojen upseerien käsitykset tulevat ilmi monissa muistioissa, joita heidän ääntään käyttävä Suomen kadettiklubi eri yhteyksissä esitti valtion ja puolustuslaitoksen korkeimmalle johdolle. Koska vanhan sanonnan mukaan armeijan selkäranka on sotilaskuri, esittelen niitä käsityksiä, joita kurista tässä yhteydessä tuli ilmi.

Kadettiklubin hallitus pohti puolustuslaitoksen tilannetta lokakuussa 1924. Klubin puheenjohtaja, jalkaväenkenraali August Langhoff oli toiminut autonomian loppuvaiheissa, sortovuosina, Suomen ministerivaltiosihteerinä Pietarissa ja saanut tuolloin epäkiitolliseksi tehtäväkseen puolustaa Suomen erikoisasemaa siihen vihamielisesti suhtautuvan keisari Nikolai II:n edessä. Täällä hän oli oppinut diplomaattisen esitystavan, joka selvästi näkyy hänen lausunnoistaan 1920-luvun armeijakysymyksissäkin. Niinpä lokakuussa hyväksytyssä klubin hallituksen lausumassa todetaan arvokkaaseen sävyyn muun muassa: ”Vanhan upseerikunnan poistuminen tuo mukanaan myös toisen vaarallisen seurauksen; täten murretaan side Suomen vanhaan sotaväkeen, jonka sisäinen järjestys ja kuri, huolenpito sotilaista ja erinomaiset suhteet päällystön ja miehistön välillä varmasti voisivat antaa nuoremmalle sukupolvelle aihetta harkintaan ja itsetutkisteluun.”²⁵

Tämän mielipiteenilmaisun johdosta järjestettiin puolustusministeriön aloitteesta pari viikkoa myöhemmin neuvottelutilaisuus, missä kenraali Langhoff seurueineen edusti vanhoja upseereita ja armeijan johtoa edusti

puolustusministeri seurueineen. Langhoff selitti lausunnossaan, että kadettiklubi oli pidättynyt esittämästä kantaansa julkisuudessa, koska sellainen voisi vahingoittaa armeijaa. Armeijan tulee olla (erityisesti asevelvollisen armeijan) suosittu ja kansanomainen, sotilaitten tulee viihtyä siinä. Kollektiivisia rangaistuksia ei saa käyttää, kuten niitä ei hyväksytty vanhassa väessäkään. Samoin ihmisarvoa alentavat rangaistukset tulee jyrkästi kieltää. Konseptiluontoisessa kirjoitelmassa, mikä on syntynyt kadettiklubin hallituksen piirissä ilmeisesti kenraali Ignatiuksen tekstinä ja mikä oletettavasti on ollut Langhoffin virallisen lausunnon pohjana, annetaan tuomio armeijan kurista vieläkin selvemmin: ”Sitä koulua, minkä asevelvollinen nuorisomme nyt käy, voidaan mahdollisesti kutsua drilliksi, mutta ei koulutukseksi ja vielä vähemmän kasvatukseksi.”²⁶

Drillillä tarkoitettiin sulkeisjärjestyksen ja muiden siihen liittyvien sotatemppeujen konemaista treenausta ja laajemmin käsitettynä sellaista harjoitusmuotoa, jossa sotilaat koulutettiin konemaisesti suorittamaan määrätehtäviä jatkuvalla harjoituksella ja kohtuuttoman ankarilla menettelytavoilla. Mikäli Wolf Halstia on uskominen, tämä oli todella tuon ajan koulutustyyli. Halsti kuvaa omaa alokaskoulutustaan Suomen Valkoisessa Kaartissa vuonna 1924: ”Komppaniassa oli päällikön lisäksi (jota ei koskaan missään näkynyt) yksi ainoa nuorempi upseeri, jääkärireservivänrikki Häsä, armoton juoppo ja absoluuttisen sopimaton tehtäväänsä; lisäksi hän ei osannut mitään muuta kuin komentaa kivääriotteita ja käännöksiä sekä marssittaa meitä edestakaisin, joten mitään järkevää koulutussuunnitelmaa ei ollut, ellei sellaiseksi katsota tuota hiomista... Myöhemmin tuli komppaniaan toinen upseeri, jääkäriiluutnantti Malkamäki, lempinimeltään Paska-Jaska. Hänellä oli tapana komentaa meitä ylioppilaita aamuisin vuorotellen eteensä polvilleen plankkaamaan saappaitaan ja harjaamaan housujaan. Juhlamo tapahtui säännöllisesti kaikkien näkyvissä kaartin pihalla upseerisiiven korkeilla rappusilla.”²⁷

Samantyyppisestä varusmieskoulutuksesta kertoo myös Pentti Haanpään vuonna 1928 ilmestynyt, kirjailijan oman asevelvollisuusajan kokemuksiin perustuva novellikokoelma ”Kenttä ja kasarmi”, missä tekijä kuvaa Savon Jääkärirykmentin III pataljoonassa suorittamansa varusmiespalveluksen kokemuksia ja tunteja.²⁸ Kiintoisaa on havaita, että Halstin mainitsemat tehtäviinsä sopimattomat kouluttajupseerit olivat jääkäreitä. Tästä voisi halutessaan tehdä johtopäätöksen, jonka mukaan vanhojen upseerien kritiikki jääkäreiden sopimattomuudesta oli kohdallaan. Olettaisiin kuitenkin, että läheskään kaikki tehtäviinsä sopimattomat upseerit eivät olleet saaneet Saksassa jääkärikoulutusta. Esimerkiksi Pentti Haan-

pää kuvaa novellikokoelmassaan oikeastaan ainoana sympaattisesti käsiteltynä kantahenkilöstöön kuuluvana jääkäriväpäpeliä, joka kohteli alaisiaan asiallisesti. Tämä jääkäriväpeli tosin novellin lopussa eroaa armeijasta kyllästyneenä sen kuolettavaan ja tarkoituksettomaan raadantaan.²⁹

Sekä Halsti että Haanpää kuvaavat myös kollektiivisia rangaistuksia, koko joukkueeseen tai komppaniaan kohdistuneita rangaistuksia yhden miehen rötöstelyn tai avuttomuuden takia. Jo tuossa vaiheessa nämä kollektiiviset rangaistukset olivat kiellettyjä, mutta – kuten vanhat upseerit lausunnossaan valtion johdolle esittivät – niitä kuitenkin käytettiin. Perinne eli sitkeästi armeijassa. Heikko kouluttaja saattoi tällaisella rangaistuksella pyrkiä saamaan rötöstelijän ”toverikurin” voimin aisoihin. Tällaisesta kertoo Pentti Haanpää ja samantyyppisestä rangaistuksesta kertoo myös Timo K. Mukka vuonna 1965 ilmestyneessä romaanissaan ”Täältä jostakin” omalta varusmiesajaltaan.³⁰

Kiinnostavaa on, että kun sosialidemokraattisen puolueen eduskuntaryhmä vuonna 1924 halusi budjettikeskustelussa vastustaa sotilasmäärärahoja, se perusteiden saamiseksi kääntyi puolueen paikallisyhdistysten puoleen ja pyysi näiltä tietoja siitä ”miten huonosti sotilasmäärärahoja käytetään ja mitä kurjuutta sotilaat asevelvollisuutta täyttäessään saavat kärsiä”.³¹ Eduskuntaryhmä halusi kertomuksia ruokajärjestelmästä, kasarmien ahtaudesta, kylmyydestä, likaisuudesta, tulokkaiden räökkäämisestä, miehistön ja päällystön juopottelusta, miten ali- ja ylipäällystö kohtelee miehistöä, kapitulanttien kelvottomuudesta, väärinkäytöksistä, upseerien laiminlyönneistä, kurinpidosta ja vääristä rangaistuksista, epäkohdista harjoitusten ja voimistelun alalla sekä itsemurhatapauksista.

Useisiin kohtiin olisi eduskuntaryhmä epäilemättä saanut tietoja Wolf Halstilta, mikäli tämä (sangen epätodennäköisesti) olisi ollut halukas niitä kertomaan. Muistelmissaan hän nimittäin kertoo joukko-osastostaan sattumuksia, joista olisi saanut materiaalia moniin kyselykohtiin. Lainattakoon tähän erästä räikeimmistä tarinoista: ”Kanta-aliupseerien asuminen komppanioissa ja yöllinen riehunta siellä päättyi minun rykmentissä ollessani ja tapaukseen, jonka todistajaksi jouduin rykmentin päivystävänä upseerina. Olin silloin reserviupseerikoulun käynyt kokelasväpeli. Keskellä yötä porttivartiomies soitti hälytyskelloaan, ja kun riensin hättään, oli siellä adjutantteineen odottamassa itse divisioonamme komentaja, kenraali Birger Åkerman, Pirkaksi kutsuttu pieni lihava setä, jonka kimakka ääni aina herätti meissä suurta hilpeyttä... Pirkka ilmoitti tulleensa yllättäen tarkastamaan rykmentin ja käski herättämään komentajan. Sen teki rykmentin adjutantti, nuori luutnantti Birger Hellman... No

Sasa-herra saapui aikanaan ja niin lähti kulkue liikkeelle... Heti kun tulimme kasarmien pihalle, kuulimme läntisen siiven yläkerrasta, vanhasta komppaniastani, jumalatonta hoilausta ja humalaisten huutoa... Kulkue lisäsi vauhtia, paineli rappuja ylös, minä edellä repimään ovia auki kuten asiaan kuului. Kun viimeinen aukeni, näimme edessämme kapitulanttien murjun kolmine sänkyineen ja asukkaineen, ympäri päissään, kanisterit pöydällä, joka sängyssä takkupää lutka. Keskellä lattiaa huojui kersantti J. iso peltimuki kädessään, takki auki, tukka silmillä. Hän tiiraili ovelle ja kun havaitsi sisälle astuvat kauhistuneet ylhäisyydet, loihe lausumaan... 'Kattos, Pirkka perkele! Ja eikös ole Sasakin saatana! Nyt ei puutu muu ku Kalle (tarkoitti kenraali Wilkamaa, sotaväen silloista päällikköä) niin kaikki armeijan suurimmat hoopot on koolla!''³²

Yhteisenä piirteenä sekä Halstin että Haanpään kuvauksissa on, että vaikka he eivät mitenkään sääli upseereita arvostelussaan, pahimmat mielivaltaisuudet ja ihmisarvoa loukkaavat rangaistukset kuitenkin kuvataan alipäällystön tekemiksi. Tämä on epäilemättä paikkansapitävää ja ymmärrettävää. Kanta-alipäällystön koulutus saatiin armeijassa käyntiin vasta upseerikoulutuksen jälkeen, aliupseerit eivät aluksi olleet varsinaisia viranhaltijoita, vaan heidät oli määrätty tehtäväänsä kapitulanttisopimuksella määräajaksi, ja kaiken lisäksi heidän palkkauksensa oli niin alhainen, että oli miltei mahdotonta saada tehtävään kunnollista ainesta. Tämä ei tietysti vähennä upseerien vastuunalaisuutta, sillä heidän velvollisuutensa toki olisi ollut valvoa alaisiaan, sitäkin aiheellisemmin kun he itse tiesivät alipäällystön puutteellisen koulutustason.

On todennäköistä, että kuri ja kurinpitomenetelmät eri joukko-osastoissa vaihtelivat suurestikin. Vaikka Suomen Valkoinen Kaarti ja Savon Jääkärirykmentti esiintyvät kelvottomina esimerkkeinä, ei voida olettaa, ettei monissa muissa joukoissa olisi toimittu toisin. Tätä todistaa muun muassa Wolf Halstin kertomus, miten hän Reserviupseerikouluun kokennettuna oli ihmetelty sikäläistä inhimillistä kuria niin näkyvästi, että joutui koulunjohtajan, eversti Taavetti Laatikaisen puhutteluun ja sai tehdä selkoa kokemuksistaan entisessä joukossaan. Laatikainen oli kuunnellut tarkasti, murahdellut ja lähettänyt pois edestään.

Preussilaisen drillikurin vihollisia löytyi alempienkin upseerien joukosta. Edelleen Wolf Halstia lainaten: "Kunnollista ainesta ei ollut helppo saada kurjasti palkattuihin toimiin. Kyllä heitäkin silti oli, mutta valittavan vähän. Ensimmäinen tapaamani oli pitkä ja hontelo vänrikki T. V. Viljanen, myöhemmin tukevoitunut kenraali ja yleisesikunnan päällikkö, joka, kun minä Kaivopuistossa tuoreena herra korpraalina tanssitin

alokasryhmääni siinä missä muutkin hölmöt, kysyi minulta, mitä oikeastaan luulin olevani ja tekeväni. Se sai minut ensin häpeämään ja sitten järkiini, nimittäin ensimmäisen kerran tajuamaan, että sotaväellä saattaisi olla jokin järjellinenkin tarkoitus.”³³

Vanhan väen upseereilla oli mielessään kuva autonomian ajan suomalaisista joukoista, joiden kurinalaisuudesta ja yhteishengestä heillä oli epäilemättä sinänsä oikea, mutta vuosikymmenien vielä kirkastama muisto. Nämä autonomian asevelvolliset joukot olivat kuitenkin melko lailla toisin perustein luotuja ja koulutettuja kuin itsenäisen Suomen joukot. Vanhat tarkk'ampujapataljoonat kokosivat riveihinsä ainoastaan pienen osan asevelvollisikäluokasta ja merkittävä osa tästä väestä oli vapaaehtoisesti palvelukseen pyrkineitä. Kolmevuotisen täyden asevelvollisen palveluksen suorittaminen takasi sitä paitsi miehelle mahdollisuuden uraan esimerkiksi postin tai rautateiden palveluksessa, mikä varmasti lisäsi palvelusmotivaatiota. Myös kansalliseen ylpeyteen vetoaminen ja tietoisesti esitetty pyrkimys olla parempia kuin venäläiset joukko-osastot olivat aikoinaan auttaneet tarkk'ampujapataljoonia pysymään sotilaallisesti mallikelpoisella tasolla.

Tilanne vastaitenäistyneen Suomen armeijassa oli perinjuurin toinen. Ensinnäkin palvelukseen joutuivat kaikki, joiden fyysiset edellytykset siihen riittivät, toisekseen noin puolet kustakin ikäluokasta suhtautui alun pitäen armeijaan 1920-luvulla kielteisesti poliittisista syistä ja kolmanneksi määrärahojen niukkuus aiheutti monenlaisia puutteita, joille päällystö ei parhaalla tahdollaankaan voinut mitään. Kun tähän lisätään vielä upseerikunnan kirjavuus, on selvää, että palvelusolot vaativat päällystöltä toisenlaista otetta kuin vanhan sotaväen aikana.

Erilaisia näkemyksiä upseerikoulutuksesta

Jääkäriupseerien ja vanhan väen upseerien käsitykset upseerikoulutuksesta erosivat myös suuresti toisistaan. Kuten jo aikaisemmin on mainittu, jääkäriupseerit näkivät yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Oscar Enckellin suurena syntinä sen, että hän vastusti sotakorkeakoulun perustamista Suomeen. He syyttivät Enckelliä siitä, että hän täten tukki jääkäriupseereilta mahdollisuuden ylenemiseen ja merkittävien johtoasemien saamiseen ja suosi täten oman ryhmänsä upseereita, joista monet olivat yleisesikunta-akatemian käyneitä. Totta on, että Enckell vastusti suomalaisen sotakorkeakoulun perustamista, mutta hänen vastustuksen-

sa perustui asiallisiin syihin. Venäjän armeijassa koulutettiin yleisesikuntaupseereiksi ainoastaan erittäin pieni osa upseerikunnasta, sen verran kuin katsottiin tarvittavan varsinaisiin yleisesikuntatehtäviin sodan ja rauhan aikana. Tämän laskelman mukaan Suomen pieni armeija tarvitsi niin harvoja yleisesikuntaupseereita, että sotakorkeakoulu olisi jo parissa vuodessa täyttänyt tarpeen vuosikymmeniksi eteenpäin. Niinpä Enckell lähetti upseereita ulkomaisiin sotakorkeakouluihin opiskelemaan ja katsoi tällä tavoin huolehtivansa parhaiten armeijamme tarpeista. Tosin hän myöhemmin esitti tilapäisen sotakorkeakoulun perustamista Suomeen, mutta todennäköisesti sangen vastenmielisesti. Hänen ulkomaille lähettämänsä upseerit olivat nuoria luutnantteja, joten everstiluutnantin tai everstin arvon saavuttaneet jääkärien kärkiupseerit eivät tulleet kyseeseen. Tässäkin Enckell noudatti venäläistä tapaa, siellä sotakorkeakoulu suoritettiin nuorena upseerina.³⁴

Jääkäreistä hurjapäisimmät olivat taipuvaisia näkemään Enckellin toimien takana uskon Suomen olemattomiin mahdollisuuksiin puolustaa itseään Neuvosto-Venäjän hyökkäystä vastaan, kuten aiemmin on tullut ilmi. Enckellistä yleisesikunnan päällikkönä kirjoittanut Reino Arimo pitää Enckellin puolustussuunnitelmia korkeatasoisina ja aktiivisina.³⁵ Arimo on myös taipuvainen uskomaan, ettei Enckellin ja jääkärien välillä ollut vihamielisyyttä. Tässä hän vetoaa Enckellin vuonna 1940 silloiselle yleisesikunnan sotahistorialliselle toimistolle kirjoittamaan selvitykseen. Kaksikymmenluvun asiakirjoissa on kuitenkin runsaasti todisteita siitä, että Enckell ei pitänyt jääkäreistä ja jääkärit puolestaan katsoivat Enckellin päävastustajakseen.

Ulkomaisissa sotakorkeakouluissa opiskeli kyllä pääasiallisesti Enckellin kauden jälkeen myös joukko johtavia jääkäriupseereita. Aarne Sihvo kävi italialaisen sotakorkeakoulun Torinossa, Erik Heinrichs ja Lennart Oesch ranskalaisen sotakorkeakoulun Pariisissa ja Hugo Österman ja Harald Öhquist ruotsalaisen sotakorkeakoulun Tukholmassa.³⁶ Suomen sotakorkeakoulu perustettiin Enckellin suunnitelmien mukaisesti hänen itsensä jouduttua väistymään virastaan vuonna 1924, aluksi väliaikaisena, ja sen ensimmäiseksi johtajaksi määrättiin eversti Aarne Sihvo, joka parhaillaan kävi sotakorkeakoulua Torinossa. Koulun ensimmäiseen opettajakuntaan kuului upseereita Ruotsista ja Italiasta. Tämä on omiaan osoittamaan, miten heikot edellytykset suomalaisella upseerikoulutuksella tuossa vaiheessa oli seisoa omilla jaloillaan.

Jotkut Venäjällä palvelleet upseerit suhtautuivat kotimaiseen sotakorkeakouluun myönteisemmin kuin kenraali Oscar Enckell. Kenraaliluut-

nanti Ernst Löffström kertoo kirjeessään ulkomaakomennukselle karkotetulle sotaväen päällikölle Kaarle Wilkamalle maaliskuussa 1925: ”Syksystä alkaen on ollut toiminnassa meidän upseeristollemme tarkoitettu ns. korkeakoulu. ’Oppilaat’ lienevät kaikesta päätellen ’erittäin tyytyväisiä luentoihin ja muuan heistä (jääkäri, mutta eräs fiksuimmista) sanoi vilpittömästi minulle ’nyt vasta on päässyt näkemään, kuinka vähän itseasiassa osasi’, mihin minä vastasin ’niin, niin, oppimista kyllä riittää aina hautaan saakka’.”³⁷ Tosin Löffströmin tyytyväisyys kouluun näkyy johtuvan lähinnä siitä, että ”fiksu” jääkäriupseeri on tunnustanut omien tietojensa ja taitojensa vähäisyyden.

Ulkomaisia asiantuntijaupseereita käytettiin monilla aloilla puolustus suunnitelmien laatimisessa. Esimerkiksi rannikkopuolustus rakennettiin englantilaisten asiantuntijoiden suunnitelmien pohjalle ja maanpuolustuksen kokonaissuunnittelussa käytettiin hyväksi samoin englantilaista ja ranskalaista asiantuntemusta. Vanhan väen upseerit eivät tästä lainkaan pitäneet, koska heidän mielestään, mikäli yleensä haluttiin käyttää ulkomaista asiantuntemusta, olisi nämä asiantuntijat pitänyt ottaa palvelukseen komentajatehtäviin niin pitkäksi aikaa, että heidän suunnitelmiansa kelpoisuus tai kelvottomuus olisi ehtinyt tulla ilmi.³⁸ Sitä paitsi he katsoivat, että kotimaassa olisi ollut aivan riittävästi asiantuntemusta – heidän piirissään – kunhan sitä vain olisi käytetty hyväksi.

Jääkäriupseerit olivat halukkaampia käyttämään ulkomaista asiantuntijavoimaa. He katsoivat täten pääsevänsä riippumattomaan asemaan vanhan väen upseereihin nähden. Tosin he mieluiten olisivat halunneet käyttää saksalaisia asiantuntijoita, mutta tämä oli kielletty Versaillesin rauhansopimuksessa. Tästä huolimatta jääkäriupseerit katsoivat, että koska Suomi ei ollut allekirjoittanut tätä sopimusta, ei se myöskään ollut siihen sidottu. Suuremmassa määrin ei saksalaisia asiantuntijoita kylläkään käytetty, mutta jääkäreiden Suomeen kutsuma saksalainen majuri Wilhelm Brückner opetti taktiikkaa Suojeluskuntain Päälystökoulussa ja Sotakorkeakoulun komentajakursseilla, kunnes kenraali Wilkama poisti hänet jälkimmäisestä tehtävästä Ranskan lähettilään huomautuksen johdosta.³⁹

On selvää, että ulkomaisten asiantuntijoiden käyttäminen noin arkaluonteisissa tehtävissä oli periaatteessa arveluttavaa. Täten tietoja Suomen puolustus suunnittelusta joutui ulkovaltojen käsiin ja toisaalta ulkomaisilta asiantuntijoilta puuttui maan paikallisten erikoisolojen tuntemus. Vanhan väen upseerit olivat tässä epäilemättä täysin oikeassa. Toinen asia on, olisiko heidän joukostaan löytynyt riittävästi asiantuntemusta

kaikkiin eteen tuleviin ongelmiin. He itse olivat siitä vakuuttuneita, mutta jääkäriupseerit eivät katsoneet asiaa samalta kannalta.

Kenraali Enckellin jouduttua väistymään yleisesikunnan päällikön tehtävästä siihen määrättiin pian everstiluutnantti Martti Wallenius, jääkäriupseeri. Hänen monta vuosikymmentä myöhemmin kirjoittamisessaan muistiinpanoissa kerrotaan niistä eroavuuksista, joita hänen mielestään vallitsi vanhojen upseerien ja jääkäriupseerien sotilaallisissa käsityksissä. ”Tosivaikeaa oli yleisesikunnan ja sen operatiivisen osaston päällikkönä todistella noille vanhoille Venäjän jättiläisarmeijassa palvelleille herroille, jotka eivät tietystikään tahtoneet uskoa meitä nuoria miehiä, jääkäreitä ja nuoren polven upseereita niinkuin Airoa, että erämaa on erämaata ja arktinen sota arktista sota.” Wallenius myös ryhmitteli vanhojen upseerien ja jääkäriupseerien erimielisyyden kohteet taktiikan alalla luettelonomaisesti:

”venäläis-saksalainen taktiikka	jääkärisuomalainen taktiikka
metsien kauhu	lakeuksien kauhu
rintamahyökkäys	kaarrostus
talvisodan kauhu	kesäsodan kauhu
massa	yksilö

Siis täysin vastakkaiset käsitykset venäläisillä upseereilla ja jääkäreillä luonteellinen ero strategiassa, taktillisessa ja geofyysisessä näkemyksessä.”⁴⁰

Walleniuksen muistelu on ilmeisesti tapahtunut noin neljä vuosikymmentä myöhemmin kuin hänen toimintansa yleisesikunnassa. Niinpä on inhimillisesti katsoen ymmärrettävää, että ne eivät ehdottomasti kuvaa hänen 1920-luvun käsityksiäänkään, puhumattakaan siitä, etteivät ne tietenkään kuvaa objektiivisesti eroja hänen ja kenraali Enckellin mielipiteiden välillä. Esimerkiksi mitään jääkärisuomalaista taktiikkaa ei Walleniuksen aikana ollut, oli vanhojen upseerien edustama venäläinen taktiikka ja jääkäriupseerien ja heitä seuraavien nuorten upseerien edustama saksalainen taktiikka. Talvisodankäynti ja arktinen sota olivat sitä paitsi juuri venäläisen taktiikan mukaisia, saksalaiset eivät talvitaisteluissa menestyneet, kuten toisen maailmansodan sotatoimet Venäjällä perusteellisesti osoittivat.

Sitä mukaa kun jääkäriupseerit 1920-luvun lopulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa miehittivät armeijan johtopaikat, alkoi myös yhtenäinen suomalainen linja muotoutua. Taktiikassa tukeutuminen metsätaiste-

luun, suunnistus ja tietämässä maastossa liikkuminen olivat uutuuksia, joita kehiteltiin 1930-luvulla, vaikka ne eivät vielä koulutuksessa päässeet täysimittaisesti vallitseviksi. Sellaiset upseerit kuten Valo Nihtilä, Tauno V. Viljanen ja Paavo Talvela edustivat tätä suuntausta.

Samaan aikaan pyrittiin myös luomaan sotilaskurin suomalaista sovelusta. Siinä epäilemättä oli osaltaan pohjana myös vanhan sotaväen asevelvollisten tarkk'ampujapataljoonien perinne, mutta ennen kaikkea pyrittiin luomaan Suomen tasavallan armeijalle sellainen kuri, johon tämän tasavallan nuoret miehet alistuisivat. Hugo Österman, puolustuslaitoksen koulutuspäällikkö ja 1930-luvun (1933–1939) sotaväen päällikkö, on muistelmissaan kuvannut kurikysymystä seuraavasti: ”Suomalaisen sotilaan luonne on sangen erikoinen. Ympäristö ja olosuhteet, joissa hän on kasvanut, ovat voineet tehdä hänestä täydellisen individualistin... Siinä suhteessa suomalainen on vaikeasti käsiteltävä, että hänen täytyy joko tietoisesti tai vaistomaisesti tulla vakuuttuneeksi siitä, että hänelle annettu käsky tai tehtävä on hyödyllinen tai välttämätön... Saksalaisen ja suomalaisen käskynantotavan ero on huomattava, ja Saksassa koulutuksensa saaneen oli pakko pian muuttaa käskemistapaansa. Enimmäkseenhän siinä onnistuttiin. Loistavaa ’äksiisotilasta’ suomalaisesta saa harvoin... Kurin tarkoituksena on saada käskynalainen kokonaan esimiehen käsiin, jotta hän täyttäisi saamansa tehtävät. Kuri ei siis ole mikään itsetarkoitus, mutta päälliköllä on enemmän hyötyä kurinalaisesta joukosta kuin sellaisesta, jolta puuttuu sisäinen ryhti ja selkäranka, vaikka se hyvin hallitsee-kin koulutuksen eri lajit.”⁴¹

Östermanin mielipide on kirjattu vuonna 1966 ilmestyneeseen muistelmateokseen, mutta on kaikki syy olettaa, että hän oli suurin piirtein näillä linjoilla jo kolme vuosikymmentä aikaisemmin johtaessaan puolustuslaitosta. Hän myöntää tekstissään, että jääkärien oli pakko muuttaa käsitystään kurista ja johtamistapaansa siitä, mihin heitä Saksassa oli koulutettu. Tämä toisaalta tukee sitä kuvausta, mitä aiemmin on esitetty 1920-luvun kurista ja koulutustavoista.

Österman perustaa kurikäsitöksensä suomalaisen version suomalaiseen kansanluonteeseen. Sillä epäilemättä on tärkeä osansa onnistuneen kurin määrittelyssä, puhuttiinpa sitten vanhanaikaisesti kansanluonteesta tai modernimmin käyttäytymiskaavasta. Pitäisin kuitenkin samanarvoisena kurin suhdetta siihen yhteiskuntaan, mistä koulutettavat ja johdettavat varusmiehet tulivat. Itsenäisen Suomen varusmies 1930-luvulla oli toki kotonaan ja koulussa tottunut siihen, että elämässä oli auktoriteetteja, joita täytyi totella: omat vanhemmat, opettajat, työnjohtajat. Tämä

auttoi varmasti myös mukautumaan armeijan kuriin. Toisaalta tuon ajan varusmies oli myös itsenäisen valtion täysivaltainen kansalainen, jolla oli oma poliittinen vakaumus ja käsitys omasta arvostaan yksilönä. Tällaista miestä ei sopinut kohdella ajatuksettomana raaka-aineena, josta äksiisiin ja drillin avulla kehitettäisiin automaattisesti esimiestään totteleva sotilas.

Kun siviiliyhteiskunta kehittyi, vaurastui ja demokratisoitui, sen kehitys oli pakko ottaa huomioon myös puolustuslaitoksen sisällä. Tätä puolta ei Österman lainkaan käsittele, mutta tosiasia on, että suomalaisen sotilaskurin kehitys oli selvästi sidoksissa suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Tässä suhteessa suojeluskuntajärjestöllä on ilmeisesti ollut tärkeä osansa. Suojeluskuntien vapaampi kurikäsitys ja johtajan ja johdettavien yhteenkuuluvuudentunne varmasti pakostakin heijastui myös vakinaisen armeijan kuriin ja koulutukseen.

Tärkeä merkityksensä on ollut myös siviiliyhteiskunnan poliittisen kehityksen suunnalla. 1930-luvun alussa vallitsi maassa voimakas äärioikeistolainen suuntaus, lapuanliike, joka kohdistui ensi kädessä kommunistia vastaan, mutta kehittyi sittemmin ylipäättään vasemmistovastaiseksi, liberaalin porvarillisuuden vastaiseksi ja viime kädessä länsimaisen demokratian vastaiseksi. Sen toiminta kulminoitui Mäntsälän kapinaksi kevättalvella 1932. Kapinallisten joukossa oli enimmäkseen suojeluskuntalaisia, osin suojeluskuntaunivormuissa, ja tiedetään merkittävän osan armeijan upseereistakin tunteneen myötätuntoa kapinallisten asiaa kohtaan. Kun tasavallan presidentti Svinhufvud määräsi armeijan estämään tarvittaessa asevoimin kapinallisten etenemisen Helsinkiin, armeija totteli. Tämä oli koetuskivi, jossa armeija osoitti kuuliaisuutensa laeille ja lailliselle esivallalle.⁴²

Mäntsälän kapinan jälkeen äärioikeistolaisuus oli Suomessa menettänyt päävoimansa. Sen aatetta edustava Isänmaallinen Kansanliike tosin oli edustettuna kansaneduskunnassa, mutta merkittävää poliittista vaikutusta se ei enää saanut. Samoihin aikoihin säädetyillä laeilla kiellettiin kommunistinen puolue, ja vaikka se jatkoikin toimintaansa maanalaisena järjestönä, sen merkitys kutistui. Vasemmistolaisesti ajattelevien poliittiseksi liikkeeksi tuli sosialidemokraattinen puolue, joka 1930-luvulla kehittyi pohjoismaisten veljespuolueitten tavoin länsimaista demokratiaa arvostavaksi ja sen puolesta toimivaksi liikkeeksi. Kun maailmanpolitiikassa 1930-luvun loppupuolella alkoi yhä selvemmin esiintyä merkkejä uhkaavasta sodasta, oli suomalaisten helppo yhtyä kansanvaltaisen ja isänmaallisen maanpuolustustahdon lipun alle. Kauaksi olivat jääneet ne

ajat, jolloin Haanpään asevelvolliset tukkijätkät eivät katsoneet itsellään olevan puolustettavaa isänmaata.

Sodassa yhtenäinen upseeristo

Kolmekymmenluvun lopulla Kadettikoulusta valmistuneet upseerit olivat miehittäneet valtaosan upseerivakansseista. Ensimmäiset heistä olivat ylenneet everstitalosolle, mutta kenraalikunta koostui lähes täysin jääkäriupseereista. Poikkeuksena olivat jotkut harvat venäläisen koulutuksen saaneet kenraalit, kuten V. P. Nenonen, G. Palmroth ja tietysti puolustusneuvoston puheenjohtaja, sotamarsalkka C. G. Mannerheim. Jääkäreitä oli luonnollisesti myös alemmilla upseerinvakansseilla, mutta Venäjällä koulutetut olivat lähes täysin hävinneet. Upseerikunta, ainakin aktiivi-palveluksessa oleva, oli täten suhteellisen yhtenäinen. Samoissa sotakouluissa koulutettuina ja samat sotaopit omaksuneina upseerit kykenivät sotatilanteessa toimimaan yhteisen päämäärän hyväksi ennalta odotettavissa olevalla tavalla. Toinen asia on, että reserviläisten vanhemmat ikäluokat olivat saaneet koulutuksensa toisenlaisten oppien mukaisesti eikä uusi katsomustapa tietysti ollut täydellisesti mennyt läpi kaikissa joukko-osastoissa. Talvisodan syttyessä ylipäälliköllä oli siis käsissään instrumentti – armeija – jota hän saattoi käyttää haluamallaan tavalla, joskin oli odotettavissa, että kaikki ei aina sujuisi suunnitelmien mukaisesti. Talvisodan päättyessä tuo armeija oli osoittanut kuntonsa harvinaislaatuksella tavalla, se oli osoittanut, että henki saattaa ratkaista silloinkin, kun muut edellytykset ovat vaillinaiset.

Lähdeviitteet

- ¹ Terä Martti V.–Tervasmäki Vilho, Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet, Puolustusministeriön historia 1, s. 54–60, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XIII, Helsinki 1973.
- ² Arimo Reino, Saksalaisten sotilaallinen toiminta Suomessa 1918, s. 142, *Studia historica septentrionalia* 20, Rovaniemi 1991.
- ³ Heinrichs Erik, Mannerheim Suomen kohtaloissa I, s. 76–83, Helsinki 1957.
- ⁴ Lauerma Matti, Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27, Vaiheet ja vaikutukset, s. 325, Porvoo 1966.
- ⁵ Elmo E. Kailan muistiinpano MK:sta, Elmo E. Kailan kokoelma PK 637/1, Sota-arkisto.

- ⁶ Arimo Reino, mt, s. 181–190.
- ⁷ Syrjö Veli-Matti, Itsenäisen Suomen kenraalikunta, Historia, s. 162, Helsinki 1998.
- ⁸ von Haartman Carl, Slag i slag, s. 63–64, Ekenäs 1971.
- ⁹ Franck Leo, Ensimmäinen kadettikurssi, s. 138–143, Hämeenlinna 1969.
- ¹⁰ Saarikoski Purmo, Aktiiviupseerien sosiaalinen tausta puolustusvoimissa 1919–1967, s. 222–223, Tiede ja ase 28, Mikkeli 1970.
- ¹¹ Syrjö Veli-Matti, Puolustusvoimien asema yhteiskunnassa 1918–1939, s. 74–75, julkaisematon käsikirjoitus Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen hallussa.
- ¹² Kadettiklubin hallituksen pöytäkirja 19.11.1918, Suomen Kadettiklubin asiakirjoja 1908–1953, PK1251/7, Sota-arkisto.
- ¹³ Entisten upseerien kokouksen pöytäkirja 24.11.1918, *ibidem*.
- ¹⁴ *ibidem*.
- ¹⁵ Syrjö Veli-Matti, Puolustusvoimien asema yhteiskunnassa 1918–1939, s. 31, julkaisematon käsikirjoitus Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen hallussa.
- ¹⁶ V. P. Nenosen kirje Lauri Ingmanille 24.8.1924, Lauri Ingmanin kokoelma, kansio B 3: 2, Kansallisarkisto.
- ¹⁷ Pääministeri Ingmanin vastaus välikysymykseen 20.2.1925, Lauri Ingmanin kokoelma, kansio B 3: 3, Kansallisarkisto.
- ¹⁸ Halsti Wolf H., Mies elää aikaansa, Muistelmat 1905–1939, s. 113, Helsinki 1973.
- ¹⁹ J. Arokallion raportti Lauri Ingmanille 12.6.1924, Lauri Ingmanin kokoelma B 3: 2, Kansallisarkisto.
- ²⁰ Hj. Södermanin kirje K. F. Wilkamalle 29.9.1924, K. F. Wilkaman kokoelma, kansio 2, Kansallisarkisto.
- ²¹ A. Tunzelman von Adlerflug K. F. Wilkamalle 26.9.1924, K. F. Wilkaman kokoelma, kansio 2, Kansallisarkisto.
- ²² K. F. Wilkaman muistiinpano erostaan, K. F. Wilkaman kokoelma, kansio 5, Kansallisarkisto.
- ²³ Kapteeni G. Berghin kirje K. F. Wilkamalle 26.5.1926, K. F. Wilkaman kokoelma, kansio 1, Kansallisarkisto.
- ²⁴ Arimo Reino, Kenraaliluutnantti Oscar Paul Enckell, yleisesikunnan päällikkö 1919–1924, s. 148–149, Tiede ja ase N:o 48, 1990.
- ²⁵ Kadettiklubin julkilausuma 9.10.1924, Liite klubin hallituksen kokouksen pöytäkirjaan, PK 1251/7, Sota-arkisto.
- ²⁶ Kenraali Langhoffin lausunto ja sen konsepti(?) neuvottelussa korkeimman sotilasjohdon kanssa 26.11.1924, Nikolai Mexmontanin kokoelma, kansio 5, Kansallisarkisto.
- ²⁷ Halsti Wolf H., mt s. 117.
- ²⁸ Haanpää Pentti, Kenttä ja kasarmi, Kertomuksia tasavallan armeijasta, Helsinki

1928.

- ²⁹ Haanpää Pentti, Saksan jääkäri teoksessa Kenttä ja kasarmi.
- ³⁰ Mukka Timo K., Täältä jostakin, s. 115–124, Jyväskylä 1965.
- ³¹ Tiedusteluja armeijan sisäistä järjestystä ja kuria koskevista epäkohdista, Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän asettama toimikunta, Lauri Ingmanin arkisto, kansio C 20, Kansallisarkisto.
- ³² Halsti Wolf H., mt, s. 119.
- ³³ *ibidem*, s. 120 ja 125.
- ³⁴ Arimo Reino, Kenraaliluutnantti Oscar Paul Enckell, yleisesikunnan päällikkö 1919–1924, s. 146, Tiede ja ase n:o 48/1990.
- ³⁵ *ibidem*, s. 127–144.
- ³⁶ Lipponen Rauno, Itsenäisen Suomen kenraalikuunta, Helsinki 1996.
- ³⁷ Ernst Löfströmin kirje Kaarle Wilkamalle 30.3.1925, K. F. Wilkaman kokoelma, kansio 1, Kansallisarkisto.
- ³⁸ August Langhoffin lausunto 26.11.1924, Nikolai Mexmontanin kokoelma, kansio 5, Kansallisarkisto.
- ³⁹ Susitaival Paavo, Aktivistit ei hellitä, s. 112, Hämeenlinna 1981.
- ⁴⁰ K. M. Walleniuksen haastattelulausunto 1968 sekä päiväämätön muistiinpano, K. M. Walleniuksen kokoelma, kansio 23, Kansallisarkisto.
- ⁴¹ Österman Hugo, Neljännesvuosisata elämästäni, s. 48–49, Porvoo 1966.
- ⁴² Sihvo Aarne, Muistelmani II, s. 219, Keuruu 1956.

Veli-Matti Syrjö

THE BIRTH OF THE OFFICER CORPS OF INDEPENDENT FINLAND

Summary

When the army of independent Finland was born during the vortex of the War of Independence in 1918 it was in many respects the outcome of improvisation of that moment. The military units of autonomous Finland had been disbanded during the first years of the century and the country did not have its own army. Nor were Finns required to serve in the Russian army because during the years of Russian oppression in Finland military service was replaced by money paid instead by the Finnish state to the Russian treasury. The leading appointments in the army of the War of Independence were filled by regular officers of Finnish origin who had served in Russia and acquired their military competence during the World War. In addition officers were obtained from Finns who had served in the Royal Prussian 27th Jäger Battalion. These men had left Finland secretly during the war and joined the ranks of the German Empire, the enemy of Russia. Officers – principally for duties on the home front – came also from among officers of the Finnish troops disbanded twenty years earlier, who after two decades of civilian life and getting old were not really suitable for active military operations. In addition to these, a group of volunteer regular officers arrived from Sweden. These were used both for duties as general staff officers and as front commanders.

After the war had ended and the country's independence had been secured, some German officers, who had arrived with the Baltic Division to assist the White troops, were helping to organize Finland's new army. Under their leadership the attempt was made to train Finns as troops who could have been used to assist a German attack on Petrograd. When subsequently Germany was forced to surrender to the Entente powers in November 1918, the German troops and officer-instructors who were serving in the Finnish army were withdrawn from Finland.

The army of independent Finland was now left under the direction of Finnish men. General C. G. Mannerheim, who was elected regent in December 1918, retained for himself the supreme command and under his leadership the development of the army began. There were numerous difficulties, deficiencies in weapons and equipment, rations and quarters, but the lack of a capable officer corps was also a problem. The officer corps of the young army was composed of regular officers who had served in Russia and of officers from the disbanded old Finnish army, from jäger officers who had served as jägers in Germany, young officers who had been rapidly trained during the war or immediately afterwards as well as from officers trained at the Finnish Cadet School which began to function at the beginning of 1919.

The officer corps was not homogeneous, and the groups of officers just mentioned, above all those who had served in Russia and the jäger officers, regarded each other with hostility. Within both groups there were also small factions which were opposed to each other. Initially the officers who had served in Russia filled the leading appointments because both in rank and professional competence they were ahead of the jäger officers. Although all officers were induced to join the same idealistic organization, the Officers' Association, this did not ease the conflicts. The commander of the army, General Kaarle Wilkama, was regarded by the jägers as completely incapable professionally; on the other hand the chief of the general staff, General Oscar Enckell, was considered by them as capable professionally but morally inferior. For their part the regular officers who had served in Russia considered the jägers primarily as young men who had received German training as non-commissioned officers, whose development into proper officers – let alone into holding leading appointments in the army – would take decades.

The struggle which raged between these groups at the beginning of the twenties clearly hampered the development of the army. In the middle of the decade victory was gained by the jäger officers, who were more numerous and enjoyed the support of the younger officers, and their relations with the political decision-takers were better than those of the officers from the former Russian army. By the end of the decade the jäger officers had occupied the army's leading appointments and the majority of those with Russian training had been smoked out.

It becomes very clear from the private letters and memoirs of the parties to the conflict that the issue was very obviously the pursuit of their own interests. The officers who had attained leading positions

wanted to hold on to them and the jäger officers, for their part, wanted to get them for themselves. There were undoubtedly real differences of opinion about the development of the defence forces but these alone would scarcely have sufficed as the cause of irreconcilable conflict. The old officers emphasized the importance of traditions and wanted to take as a pattern the practices that had prevailed in the Finnish units of the autonomy period. For example, they opposed Prussian-style discipline and collective punishments, wanted to develop the army and defensive doctrine in Finnish ways and to develop the training of officers in accordance with the Russian model. The jäger officers considered Germany still to be preponderant as a military power and wanted to develop the army along its lines. In defence planning they relied on foreign experts, particularly French and British, because the victorious powers had prohibited the use of Germans.

It must undoubtedly be regarded as a loss to the Finnish army that the officers of the Russian school were forced to leave its ranks. But had they won the consequences would probably have been worse; the middle-ranking and young officers would obviously have left.

Under the leadership of the jäger officers the defence forces developed significantly during the 1930s. As their experience grew, the leading jäger officers ceased to follow the German pattern rigidly and tried to develop Finnish tactics and Finnish discipline. As the cadet school trained new generations of officers, the officer corps attained homogeneity, a common method of thought and action produced by the same training. When on 30 November 1939 the Finnish army experienced its ordeal by fire, the severity of which could not have been anticipated, it demonstrated its capability and fighting spirit in a manner which showed that a nation with the will to survive overcomes even an impossible trial.

UKRAINALAINEN 44. DIVISIOONA TALVISODASSA 1939–1940

Ukrainassa perustettu Puna-armeijan 44. Divisioona kärsi talvisodassa raskaat tappiot Raatteen tiellä Suomussalmella. Tässä tutkielmassa on selvitetty divisioonan sotatoimet ja arvioitu tappion syitä nykyisin käytettävissä olevien neuvostoarkistojen avulla.

Neuvostojoukkojen yhtyessä 17.9.1939 idästä käsin Saksan hyökkäykseen Puolaan (neuvostotermein Läntiseen Ukrainaan ja Läntiseen Valko-Venäjään) 44. Divisioona oli jo siirtynyt sodanaikaiseen kokoonpanoon ja toimi Kiovan Erikoissotilaspiiristä muodostetun Ukrainan rintaman alaisena. Kuten muutkaan neuvostojoukot, divisioona ei käynyt Puolassa vakavia sotatoimia eikä se siis saanut modernin sodankäynnin kokemusta.

Puolan-retken päätyttyä 44. Divisioonan sijoituspaikkana oli Ternopolin kaupunki ja ajalla 5.–8.11.1939 se siirtyi supistettuun kokoonpanoon. Divisioonan 11.11.1939 saaman käskyn mukaan sen tuli täydentämisen jälkeen siirtyä Leningradin sotilaspiiriin (venäjäksi LVO) johdon käytettäväksi. Sen tärkeimmät joukko-osastot olivat 146., 305. ja 25. Jalkaväkirykmentti, 122. Tykistörykmentti ja 179. Haupitsirykmentti.

44. Divisioonan asema ja tehtävät sotänäyttämöllä

Sotatoimien alkaessa Neuvostoliiton ja Suomen välillä 30.11.1939 Ouluun suunnattu 9. Armeija koostui kolmesta jalkaväkidivisioonasta, joiden tuli toimia Repolan (54.D), Uhtuan (163.D) ja Kantalahden (122.D) suunnissa, tavoitteinaan Korpisalmi (Repola), Suomussalmi ja Rovaniemi. 44. Divisioona saapui taistelualueelle vasta lähes kahden viikon ku-

* (s. 1960), historiatieteiden kandidaatti, dosentti Kiovan valtionyliopistossa Ukrainassa.

luttua sodan syttymisestä. Sitä oli suunniteltu alustavasti käyttäen Repolan [eli Kuhmon] suunnassa.

Yhdeksän Armeijan komentaja oli armeijakunnankomentaja M. P. Duhanov, sotaneuvoston jäsen P. S. Furt ja esikuntapäällikkö eversti A. P. Sokolov. Mihail Pavlovitš Duhanov (1896–1969) oli palvellut Puna-armeijassa vuodesta 1918 ja toimi kansalaissodassa armeijan esikuntapäällikkönä. Hän valmistui vuonna 1921 Puna-armeijan sota-akatemiasta. Talvisodan jälkeen Duhanov toimi Leningradin sotilaspiirin komentajan apulaisena. Suuren Isänmaallisen sodan vuosina hän toimi uudelleen armeijankomentajana ja hänet ylennettiin kenraaliluutnantiksi 1943.

Marraskuun lopussa 1939 armeijassa laaditussa suunnitelmassa ”Perusteet 9. Armeijan operaatioiden suorittamisesta” luotettiin täysin 9. Armeijan valtavaan ylivoimaan suomalaisiin joukkoihin verrattuna, minkä takia oli varattu vain 20 vuorokautta koko operaation suorittamiseen eli armeijan etenemiseen Pohjanlahden rannikolle Oulun alueelle.

Sotanäyttämön kuvauksessa mainittiin vihollisen mahdollisista yrityksistä ”hajottaa selustamme toimintaa hyökkäämällä kulkuyhteyksiemme kimppuun, jotka ... venyisivät rajalta 140–160 km pitkiksi ja lähes kaksi kertaa pitemmiksi huoltokeskuksista”. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut 9. Armeijan operatiivisiin suunnitelmiin. Määriteltäessä keskimääräiseksi

44. Tarkk'ampujadivisioona perustettiin 22.9.1918 1. Kapinadivisioonan nimisenä, mutta pian nimi muutettiin 1. Ukrainalaiseksi neuvostodivisioonaksi. Elokuussa 1919 se liitettiin 44. Tarkk'ampujarajavartioidivisioonaan (entiseen 3. Rajavartioidivisioonaan) ja sai nimen 44. Tarkk'ampujadivisioona (suomen kielellä nimi on vakiintunut 44. Jalkaväkidivisioonaksi eli lyhyesti 44. Divisioonaksi, suom. huom.). 44. Divisioonan historia lasketaan alkaneeksi 1. Ukrainalaisen neuvostodivisioonan perustamisesta vuonna 1918 ja sille siirtyivät myös sen edeltäjän rykmenttien ja prikaatien kunnianimitykset, liput ja kantahenkilökunta. Divisioonan historia yhdistetään tavallisesti Nikolai Aleksandrovitš Štšorssiin, joka toimi sen komentajana 8.3.1919–30.8.1919. Kansalaissodan ansioistaan divisioona sai kunnianimen Kiovalainen ja palkittiin Vallankumouksen Punaisella Kunnialipulla ja Punalipun kunniamerkillä.

Kansalaissodassa divisioona kävi viimeiset taistelunsa lokakuussa 1920 ja siirtyi rauhan ajan kokoonpanoon vuoden 1922 puolivälissä. Sen pysyväksi sijoituspaikaksi määrättiin Žitomirin alue Ukrainassa.

Divisioona kuului 1930-luvulla Kiovan sotilaspiiriin ja oli hyvässä maineessa. Sen taistelu- ja poliittisen koulutuksen tulokset olivat erinomaiset ja henkilökunta noudatti sotilaskuria ilman pahempia rikkomuksia. Silloinen divisioonan komentaja D. T. Kozlov palkittiin Leninin kunniamerkillä uuden kaluston menestysellisestä käyttöönotosta.

etenemisnopeudeksi 22 km vuorokaudessa ei otettu huomioon vihollisen vastarintaa eikä sitäkään seikkaa, että jopa Neuvostoliiton omalla puolella divisioonat siirtyivät rajaa kohti keskimäärin vain 12–16 km vuorokaudessa.

Leningradin sotilaspiirin esikunnan operatiivinen osasto esitti lukuisia vakavia huomautuksia ja ehdotuksia 9. Armeijan toimintasuunnitelman parantamiseksi. Todettiin muun muassa, että ”vihollisen tuholaisryhmät tulevat katkaisemaan kaikki divisioonien liikenne yhteydet”, minkä seurauksena yhtymät ”saattavat jäädä ilman muonaa ja ampumatarvikkeita, mihin nimenomaan suomalaisten taktiikka pääasiallisesti keskittyisi, sillä he eivät nähtävästi tule sitoutumaan avoimiin taisteluihin voimakkaista joukkojamme vastaan”. Samalla esitettiin, että jo ennen sotatoimien alkua divisioonissa perustettaisiin hyviä hiihto-osastoja ja varmistettaisiin suksien toimitus kaikille divisioonille, sillä ilman suksia joukot ”eivät voi poistua teiltä ja joutuvat iskemään suoraan päin vihollista, mikä tuntuvasti hidastaa etenemistä”. Kuitenkaan hyväksyessään virallisesti suunnitelman Leningradin sotilaspiirin sotaneuvosto ei ottanut huomioon oman operatiivisen osastonsa huomautuksia. Oli päätetty ”toimia valmiin suunnitelman mukaisesti” ilman operaation tempon alentamista. Sotatoimien kulku Laatokan pohjoispuoleisella rintamalla vahvisti aikanaan toimintasuunnitelmaa kohtaan esitetyt huomautukset oikeiksi.

Laatokan pohjoispuolella olevat neuvostojoukot ylittivät rajan 30.11. ja alkoivat taistellen edetä syvälle Suomeen. Metsäinen ja soistunut maasto, lukuisat järvet ja teiden puuttuminen mahdollistivat etenemisen vain yksittäisissä suunnissa. Joukkojen yhteistoiminta keskeytyi ja sotajoukkojen suurien voimien ja sotakaluston käyttäminen vaikeutui.

Yhdeksännen Armeijan oikean sivustan joukot valloittivat 18.12. mennessä Kemijärven itäpuoleisen alueen keskustavoimien valloittaessa Suomussalmen sekä Korpisalmen (?) ja Nurmijärven (?) [ilmeisesti Kuhmon suunnan paikannimiä – *toim. huom.*]. Joukot etenivät Suomeen 35–140 km:n syvyyteen 2,3–8,7 km:n päivävauhdilla. Puolustaja pysäytti nämäkin hyökkääjät etukäteen valmistetuilla linjoilla.

Noin 20.12. mennessä neuvostojoukot ryhmittyyivät kaikkialla puolustukseen. Neuvostoliiton ylin sotajohto joutui ryhtymään toimiin epäonnen voittamiseksi. Pääsotaneuvosto päätti keskeyttää hyökkäystoimet, jotta joukkojen johtaminen saataisiin luotettavammin järjestetyksi. Muun muassa 9. Armeijan päällystä vaihdettiin. Komentajaksi nimitettiin armeijakunnankomentaja Vasilij Ivanovitš Tšaikov (1900–1982), joka oli palvellut puna-armeijassa vuodesta 1918. Sisällissodassa hän oli komen-

tanut rykmenttiä ja valmistunut vuonna 1925 Frunzen Sota-akatemia-
sta. Talvisodan aattona hän komensi armeijaa. Myöhemmin Tšuiikovilla
oli huomattava osuus Stalingradin puolustuksessa. Hänelle myönnettiin
kahdesti (1944 ja 1945) Neuvostoliiton Sankarin arvo ja vuonna 1955
hän sai Neuvostoliiton Marsalkan arvon.

Yhdeksäs Armeija jäi puolustusasiain kansankomissaarin (puolustus-
ministerin) suoraan komentoon. Alueelle rakennettiin muutama sotilaal-
linen maantie ja joukkojen organisaatiota muutettiin. Pataljooniin perus-
tettiin mm. konekiväärikomppanioita ja komppanioihin konekiväärijouk-
keita sekä divisiooniin erikoishihtopataljoonia.

Ensimmäiset 44. Divisioonan yksiköt kävivät taisteluun 16.12., kun al-
kuperäisten laskelmien virheellisyys oli jo käynyt ilmi ja puolustusasiain
kansankomissariaatin edustajat olivat päättämässä kenttäarmeijan tarkas-
tustaan taistelusuunnitelmien uusimista varten. 44. Divisioonan päävoi-
mat kävivät ratkaisevia taisteluja 1.–6.1., eli sen jälkeen kun Pääsotaneu-
vosto oli käskenyt lopettaa hyökkäyksen, mutta ei ollut vielä hyväksynyt
uutta hyökkäyssuunnitelmaa eikä vastaavasti siirtäneet täydennyksiä.

Yhdeksänten Armeijaan kuuluva 163. Divisioona valtasi 7.12. men-
nessä tärkeän Suomussalmen tienristeyksen, josta avautui lyhyin tie Ou-
luun. Suomalaiset saartoivat divisioonan, mutta pystyivät hajottamaan
sen vasta 29.12. mennessä saatuaan kaksi jalkaväkirykmenttiä vahven-
nukseksi. Suomen armeija saavutti suurimman voittonsa Suomussalmen
alueen taisteluissa 9. Armeijan yhtymiä vastaan. Siellä neuvostojoukkoja
vastaan taisteli kenraalimajuri Wiljo E. Tuompon Pohjois-Suomen Ryh-
mä. 9. Armeijassa toimi menestyksellisimmin 122. Divisioona.

44. Divisioona eteni 163. Divisioonan avuksi, mutta myöhästyi. Se sai
keskityksensä päätökseen vasta 1.1.1940 mennessä, kun 163. Divisioo-
nan vastarinta oli jo murrettu. Suomalaiset siirsivät ponnistuksensa 44.
Divisioonaa vastaan, saartoivat sen ja 1.–6.1.1940 käydyissä taisteluissa
paloittelivat ja hajottivat sen. Sen jälkeen neuvostopäällystö ei enää yrit-
tänyt etenemistä kohti Oulua.

44. Divisioonan valmistautuminen Suomen sotatoimiin

44. Divisioona sai 11.11.1939 Kiovan erikoissotilaspiirin komentajan
käskyn, jonka mukaan sitä oli sotavahvuuden saavuttamiseksi täyden-
nettävä taisteleviin osiin 81. Divisioonasta ja selustaosiin 80. Divisioo-

nasta. Vastoin käskyä näiden divisioonien komentajat eivät luovuttaneet 44. Divisioonalle kantahenkilökuntaa, vaan ainoastaan varusmiehiä. Yhteensä siinä oli varusmiehiä jopa 60 prosenttia. He olivat kokemattomia sotilaita, joilla oli enimmäkseen kolmen–neljän kuukauden koulutus. Hiihtotaitoisia miehiä divisioonassa oli kovin vähän, kirjaimellisesti vain muutamat osasivat hiihtää. Bolševikkipuolueen jäseniä oli 5 prosenttia ja komsomolin eli bolševikkipuolueen nuorisoliiton jäseniä 23,5 prosenttia.

Divisioonan johto ja upseeristo olivat pääasiallisesti aktiiviupseeristoa. 44. Divisioonan komentajana oli Aleksei Ivanovitš Vinogradov. Hänet oli ylennetty majuriksi 1936, ja vuoden 1937 kesäkuusta hän toimi Jalkaväkirykmentti 143:n komentajana. Hänet ylennettiin vuoden 1938 helmikuussa everstiksi ja siirrettiin saman vuoden maaliskuussa Puna-armeijan päällystöhallinnon käytettäväksi. Vuoden 1939 tammikuussa Vinogradov nimitettiin 44. Divisioonan komentajaksi ja ylennettiin samalla prikaatinkomentajaksi. 44. Divisioonan esikuntapäällikkönä toimi Onufri Iosifovitš Volkov. Tähän virkaan hänet oli nimitetty 26.12.1938. Kapteenin arvon hän sai 30.12. Frunzen Sota-akatemian kolmannen vuosikurssin jälkeen ja jo 31.7.1939 hänestä tuli eversti.

Divisioonan johdolla ei siis ollut esikuntakokemusta. Aleksei Vinogradovin palvelusaika sekä rykmentin että divisioonan komentajana oli alle vuosi ja hänen esikuntapäällikköllään oli yhtä vähäinen kokemus. Tämä ei ollut sattuma. 1930-luvun lopun upseeripuhdistuksissa oli tuhottu päteviä, hyvin koulutettuja päälliköitä. Nuoria, kokemattomia miehiä ilman riittäviä tietoja ja taitoja määrättiin useimpiin päällystövirkoihin. Stalinin vainojen aikana tuhottiin yhteensä enemmän korkeinta päällystöä kuin neljän vuoden aikana vuosina 1941–1945 Suuressa Isänmaallisessa sodassa.

Yhtymän henkilöstö, muun muassa komentajat ja poliittiset ohjaajat, ei ollut perehtynyt Suomen sotänäyttämön erityispiirteisiin eikä heillä ollut käsitystä oloista, missä heidän tulisi taistella. Divisioona oli saanut suomalaisten taktiikasta kertovia vihkosia joulukuun puolivälissä Uhtuassa, missä 9. Armeijan esikunta sijaitsi. Armeijan esikunta ei esitellyt 44. Divisioonan päällystölle muiden divisioonien, kuten 163. Divisioonan taitelukokemuksia. Käytännössä 44. Divisioonan päällystön perehtyminen suomalaisten taktiikkaan rajoittui erilliseen vihkoseen, sanomalehtiin ja prikaatinkomentaja Vinogradovin pitämään 20–30 minuutin luento.

Yhtymä oli varustettu täysin määrävahvuuden mukaisella hyväkuntoisella aseistuksella ja varusteilla. Vahvuus oli 1.1.1940:

Ylin, vanhin ja	
keskipäällystö	1 053 miestä,
alipäällystö	1 887 miestä,
rivimiehistö	11 063 miestä,
yhteensä	14 003 miestä,

kiväärejä	9 906 kpl,
revolvereita	2 494 kpl,
pikakiväärejä	396 kpl,
raskaita konekiväärejä	132 kpl,
it-konekiväärejä	21 kpl,
kranaattikiväärejä	152 kpl,
autoja	554 kpl (niistä 34 henkilöautoa),
traktoreita	103 kpl,
moottoripyöriä	47 kpl,
kranaatinheittäjiä	14 kpl,
tykkeitä	126 kpl (mm. 40 raskasta, 122 ja 152 mm:n tykkiä),
panssarivaunuja	44 kpl,
panssariautoja	12 kpl,
radioasemia	153 kpl,
hevosia	4 531 kpl,
kärriä	811 kpl.

Divisioona saapui Kemiin siirtoreittinsä viimeiselle rautatieasemalle Leningradin sotilaspiiriin normien mukaisesti vaatetettuna. Hevosmiehet, autonkuljettajat ja päälliköt oli varustettu huovikkailla. Vain muutamat yksiköt saivat huovikkaat Kemissä. Niinpä JR 146 ja JR 25 marssivat jalan 245 km Kemistä Vuonniseen, Suomen rajan tuntumaan, ilman huovikkaita. Näiden rykmenttien miehistä pieni osa sai huovikkaat Vuonnisessa, mutta JR 146:n ja JR 25:n miehistön enemmistö sekä 312. Erillinen Panssaripataljoona ja 56. Panssaritorjuntapatteristo kokonaisuudessaan saapuivat Raatteen tien 26. kilometripylväälle* ilman huovikkaita.

*) Kyseessä on Kuomanjoki. Talvisodan päätyttyä raja Raatteen tien alueella siirrettiin itään noin 1,5 km. Tässä artikkelissa kilometrimerkit annetaan vuoden 1939 joulukuun–vuoden 1940 helmikuun tilanteen mukaan. Artikkelissa ei ole mainittu suomalaisia paikannimiä, vaan paikat on mainittu kilometreinä rajalta. Artikkelin on lujkaa ajatellen lisätty hakasulkeissa suomalaiset paikannimet. – *Toim. huom.*

Upseeristolle määrättyjä puoliturkkeja ei ollut riittävästi. Käsineiden osalta tilanne oli äärimmäisen huono. Niitä ei ollut vaihdettu Ternopolissa tapahtuneen jakamisen jälkeen ja ne tulivat nopeasti käyttökelvottomiksi, mikä johti paleltumisiin ja huononsi jyrkästi ampumistarkkuutta.

Divisioonan siirtyminen Vienaan

Kiovan sotilaspiirin suunnitelman mukaan kuormaus sotilasjuniin Ternopolin ja Zolotšivin asemilla oli aloitettava 14.11., sitten kuormaus siirrettiin alkavaksi 25.11., mutta todellisuudessa se alkoi vasta 1.12. Samana päivänä, talvisodan toisena päivänä, kaksi ensimmäistä junaa, joissa olivat JR 305:n I ja III Pataljoona, lähti Zolotšivin asemalta.

Yhdeksännen Armeijan johto halusi käyttää 44. Divisioonaa Repolan suunnassa eli armeijan vasemmalla siivellä. Divisioonan ensimmäiset junat lähetettiin näin ollen Kotškoman asemalle. JR 305:n II Pataljoona purettiin siellä 8.12. kello 12.15, ja se siirtyi kello 15 Repolaan. Oman divisioonansa yhteyteen pataljoona ei enää palannut. JR 305:n I Pataljoona lähetettiin 18.12. autoilla Vuonnisesta (Kemin aseman ja Lonkan välillä) 9. Armeijan esikunnan käyttöön ja tämän jälkeen sitä käytettiin Suomussalmen alueella 163. Divisioonan tukena. Näin ollen JR 305 toimi Raatteen tiellä vain yhdellä pataljoonalla, nimittäin III Pataljoonallaan. Sen komentajana oli kapteeni Lapšov.

Joulukuun 9. päivänä Kotškoman asemalle saapuivat 12. Erillinen Viestipataljoona ja lentue. Kello 16 divisioonan komentaja sai Yleisesikunnan päällikön lennätinmääräyksen lähettää kaikki joukko-osastot Kemin asemalle (Uhtuan suunnassa). Vaadittiin heti uusi juna 12. Erillisen viestipataljoonan ja lentueen kuormaamiseen. 44. Divisioonan junat ohittivat 10.12. lähtien Kotškoman aseman ja jatkoivat edelleen pohjoiseen. Ennen junien saapumista Kemiin divisioonan muonitus ja rehunhuolto sujuivat säännönmukaisesti.

Divisioonan joukkojen siirtojärjestystä rautateitse ei ollut harkittu. Osastojen kuormausjärjestystä määriteltessään divisioonan johto ei ollut ottanut huomioon, että yhtymä heti purkamisen jälkeen voitaisiin lähettää taisteluun omaan operatiiviseen suuntaansa. Niinpä 4. Erillinen Tiedustelupataljoona, jonka tuli huolehtia vihollisen kaukotiedustelusta, ja 61. Erillinen Pioneeripataljoona, joka oli täysin korvaamaton tienviereisen metsän raivaamisessa, siltojen ja hirsikorsujen ynnä muiden rakentamisessa, saapuivat divisioonan jälkijoukoissa kärkijoukkojen sijasta. Au-

topataljoona ja leipomo saapuivat Kemin asemalle viimeisinä.

Joukko-osastojen ja -yksiköiden saapumisen sekavuus häiritsi niiden johtamista. Rykmenttien komentajilla ei ollut omia yksikköjään mukanaan ja yksikköjen komentajat menettivät upseeristonsa. On kuvaavaa, että esimerkiksi JR 305:n III Pataljoonaa, joka joutui ensimmäisenä taisteluun, johdettiin suoraan 9. Armeijan esikunnasta.

Junamatkan aikana 69 miestä karkasi divisioonasta eri asemilla. Divisioonan poliittisen osaston päällikkö salasi nämä tosiasiat armeijan poliittiselta hallinnolta. Jo ennen siirtymistään etulinjaan eräät puna-armeijalaiset ja upseerit lausuiivat julki tyytymättömyytensä Kommunistisen puolueen ja hallituksen politiikkaan sekä kielteisen suhtautumisensa sodan päämääriin. – Esimerkkejä:

- JR 25:n puna-armeijalainen Mišuta, puolueeseen kuulumaton, yksityisviljelijä (so. ei kuulunut kolhoosiin), lausui: ”Suomen Kansanhallituksen julkilausuma on laadittu siksi, että heillä ei ole mitään tehtävää, niin he kas kirjoittavatkin, mutta me maksamme jokainen 500 ruplaa veroa.”
- JR 146:n puna-armeijalainen Skovorodnikov: ”Meidät ajetaan surman suuhun, minä en lähde sotimaan, minun kotiini on jäänyt lapsia.”
- JR 146:n ryhmänjohtaja Mandrukevits: ”Ensi tilassa antaudun viholliselle, yhtäkaikki en tule sotimaan.”
- 122. Tykistörykmentin joukkueenjohtaja Sirkin: ”Olemme solmineet sopimuksen Suomen (s.o. Kuusisen) Hallituksen kanssa, mutta kun sitä ei olekaan olemassa, ketä me menemme puolustamaan?”

44. Divisioonan ensimmäinen juna saapui Kemin asemalle 11.12. Samana päivänä Kemistä lähtivät kohti valtakunnan rajaa sadalla autolla JR 305:n III Pataljoona, rykmenttitykistön patteri ja panssarintorjuntaryhmä. Suurin osa divisioonaa kuljettavista junista saapui Kemiin 12., 14. ja 16.12. – noin kuusi juna päivässä.

Joulukuun 14. päivään mennessä divisioonan päävoimat oli purettu Kemin asemalle: esikunta, JR 305:n III Pataljoona, 312. Erillinen Panssaripataljoona, 56. Panssarintorjuntapatteristo, JR 25:n I ja III Pataljoona, JR 146:n II ja III Pataljoona, 122. Tykistörykmentin I Patteristo ja puolet 4. Erillisestä Tiedustelupataljoonasta.

Kemin ylikuormituksen takia 9. Armeijan johto määritteli Uhtuan, Vuonnisen ja Vasonvaaran 44. Divisioonan keskitysalueiksi, mutta todellisuudessa joukot lähtivät heti Vuonniseen, Vasonvaaraan ja edelleen taistelualueelle. Varsinaista keskittämistä ei suoritettu: joukot siirrettiin

valtakunnan rajalle ja lähetettiin taisteluun purkamisjärjestyksessä, ilman ryhmittymistä ja porrastusta sekä ilman lepoa. Autopataljoona saapui viimeisissä junissa ajoneuvojen puuttumisen takia. Yli 300 kilometrin marssi Kemistä taistelualueelle suoritettiin sekamenetelmällä, autoilla ja jalkaisin.

Kemin asemalla saapuvien joukkojen huoltaminen oli järjestetty huonosti. Armeijan esikunta oli osoittanut vain kaksi–kolme kuorma-autoa ruoan ja rehun tuomiseen tulevalle junalle, joillekin junille ei ainoatakaan.

Katkot elintarviketoimituksissa jatkuivat marssin ja taistelutoiminnan aikana. Armeijan päävaraston Vuonnisen osasto suljettiin 23.12., ja joukko-osastojen huoltaminen melkein lopetettiin. Erittäin vaikeaan tilanteeseen joutuivat JR 146:n ja 122. Tykistörykmentin viimeiset kuljetukset, joilla ei ollut lainkaan muonaa. Rehutilanne oli katastrofaalinen, ja hevoset tulivat Vasonvaaraan laihtuneina.

Matka oli joukoille kovin vaikea. Vuonnisen ja Vasonvaaran välinen tie oli varsin huonossa kunnossa, tienkorjausosastot eivät sitä hoitaneet. Liikenteen ohjaus puuttui ja usein syntyi ruuhkia.

Muonan ja rehun toimitukset alkoivat sujua 30.12., mutta pian vihollinen sulki tien Vasonvaarasta ja toimitukset joukoille loppuivat täydellisesti. Siispä miehet ja hevoset noin 23.12. lähtien 7.–8.1. saakka elivät pysyvästi nälkärajalla. Epäilemättä tämä vaikutti varsin kielteisesti miehistön henkeen ja taistelukuntoon.

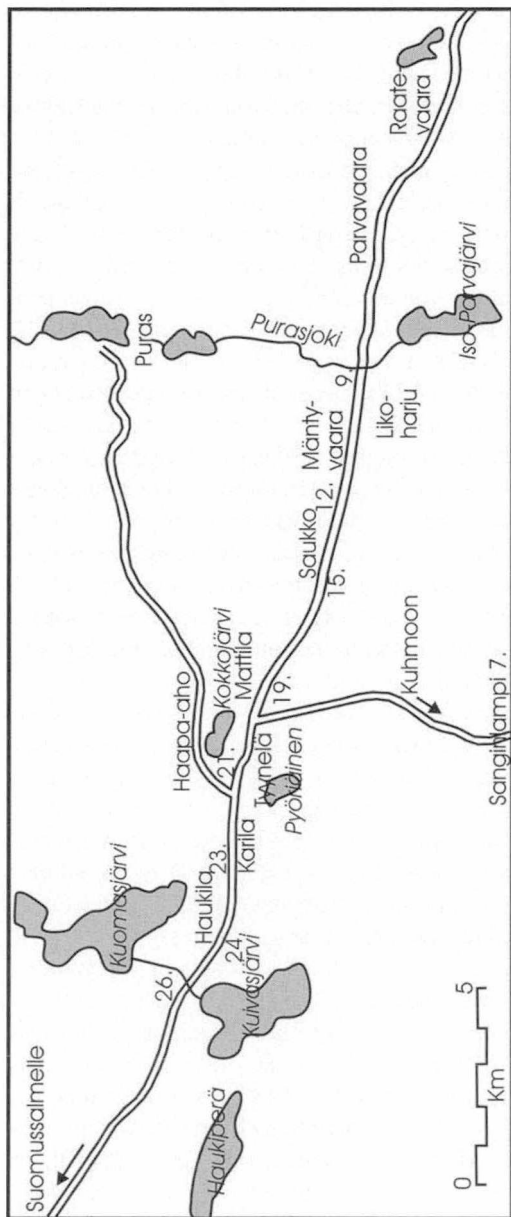
Tulo taistelualueelle

Ensimmäisinä kosketuksen viholliseen saivat JR 305:n III Pataljoona ja rykmenttitykistön patteri. Pataljoona pääsi Raatteen tien 26. kilometripylvään alueelle [kyseessä on Kuomasjärven ja Kuivasjärven välinen jokilinja eli Kuomanjoki] asti esteettä, mutta täällä ne kohtasivat 16.12. vakavaa vastarintaa.

Jalkaväkirykmentti 25:n I Pataljoona tuli etulinjaan 19.–20.12. Alussa se oli JR 305:n komentajan alaisena. JR 25:n muiden pataljoonien saavuttua se palasi oman rykmenttinsä aikaisuuteen.

Rintamalla olivat 23.12. JR 305:n III Pataljoona ja rykmenttitykistö, JR 25:n I Pataljoona, 312. Erillinen Panssaripataljoona ja 56. Panssarintorjuntapatteristo. JR 25:n II Pataljoona saapui alueelle 25.12. ja III Pataljoona 27.12.

163. Divisionan kriisihetken eli 28.12.1939 mennessä etulinjan alu-

Taistelualaueen yleiskartta kilometritietäisyyksineen rajalta.

General map of the area of fighting showing distances in kilometres from the frontier.

eella olivat JR 25, JR 305:n III Pataljoona, JR 146:n II ja III Pataljoona sekä 122. Tykistörykmentin I Patteristo. Tulossa Vuonnisen tienoilla oli JR 146:n I Pataljoona, joka saapui 30.12. taistelualueelle.

122. Tykistörykmentti oli tuliasemissa täysilukuisena 1.1.1940 kello 17:ään mennessä. Siihen päivään mennessä Raatteen tien 23.–26. kilometrien [Karilan talon ja Kuomanjoen] väliselle alueelle oli keskitetty lähes koko divisioona lukuun ottamatta 179. Haupitsitykistörykmenttiä, 4. Erillistä Tiedustelupataljoonaa ja 61. Erillistä Pioneeripataljoonaa.

Majuri Lvovin komentama NKVD:n 3. Rajavartiorykmentti ryhtyi 1.1.1940 lähtien muutamalla komppanialla tien eli divisioonan liikenneyhteyden vartiointiin 15., 13., 11., 9., 6. ja 4. kilometripylvään [Saukon ja Raatevaaran välillä] kohdalla.

179. Haupitsitykistörykmentti ei käytännössä osallistunut sotatoimiin. Taistelujen ollessa kiivaimmillaan 4.1. sen I Patteristo vasta lähestyi Vasonvaaraa. 2.1. II ja III Patteristo olivat 20–60 km:n etäisyydellä Vasonvaarasta. Divisioonan esikunta suunnitteli rykmentin I Patteriston miehistön siirtämistä autoilla 20. kilometripylvään tienoille [Kokkojärven ja Teerisen vesistölinjan länsipuolelle] eli heidän käyttämistään epätarkoituksenmukaisesti. Vasta 7.1. kello kaksi yöllä haupitsipatteri lähetettiin taisteluun ja se tulitti tiesulkua, jonka vihollinen oli järjestänyt Neuvostoliiton puolelle [tarkoitettane Raatteen vartion lähellä sijainnutta murosrosta].

Divisioonan päällystöstä ei kukaan ollut läsnä joukko-osastojen keski-tyksen aikana eikä vastannut niiden eikä erityisestikään huoltojoukkojen sijoittamisesta. Jokainen komentaja valitsi paikan omalle huoltojoukolleen oman harkintansa mukaan. Rykmenttien ja rykmentti- ja divisioonatykistön kuormastot olivat sekaisin. Kalusto ja kuormastot olivat tiheässä pienellä alueella aivan vihollisen läheisyydessä. Divisioonan omalaa- tuinen ryhmitysalue sijaitsi ahtaalla, tiedustelemattomalla metsäalueella. Ryhmitysalueelta oltiin yhteydessä selustaan vain yhden kapean metsätien välityksellä. Samansuuntaisia teitä ei ollut tiedusteltu. Naapurijoukkoja ei ollut vasemmalla eikä oikealla.

Ennen 24. joulukuuta divisioonan voimat eivät vartioineet tietä. JR 146:n III Pataljoona, joka ryhmitettiin 19. kilometripylvään kohdalle tienhaaraan [kyseessä on Raatteen ja Kuhmon teiden tienhaara, nykyisen Raatteenportin museon kohdalla], oli todellisuudessa vain vartioimassa tienhaaraa. Ensimmäisten tiesulkujen ilmestymisen jälkeen yksikköjä asetettiin tien vartioimiseen, mutta ne vain partioivat eivätkä suorittaneet metsäalueen tiedustelua. Kehävarmistus ja syvä tiedustelu puuttuivat.

Tien varrelle selustaan ei ollut rakennettu hirsikorsuja. Tiesulkujen järjestämisen estämiseksi tarvittavaa metsän raivaamista tien suunnalla ei ollut suoritettu.

Puhelinlinjaa ei ollut naamioitu, vaan se oli vedetty avoimesti tietä pitkin. Vihollinen ei koskenut johtoon, vaan 13.–14. kilometripylvään [Likoharjun länsipuolella] kohdalla teki oman haaroituksen metsän syvyyteen puhelinkeskustelujen kuuntelemista varten.

Radioviestit divisioonan esikuntaan ja myöhemmin armeijan esikuntaankin lähetettiin salakielisinä, mutta vihollisen selvittämää salakielikoodia käyttäen. Ruotsalainen salakieliasiantuntija Arne Beurling oli paljastanut koodit talvella 1939–40. Ruotsi toimitti Suomelle tiedusteluaineistoa, jota oli saatu puna-armeijan salakieliviestintää purettaessa. Suomen sotilasjohto sai ruotsalaisilta jopa 44. Divisioonan pataljoonien tulkittuja sanomia, joita käytettiin menestyksellisesti hyväksi divisioonan tuhoamisessa.*

44. Divisioonan taistelutoimet 16.–25.12.1939

Ensimmäisenä kosketuksen viholliseen sai siis kapteeni Lapšovin komentama JR 305:n III Pataljoona. Kuomanjoella se kohtasi 16.12. vihollisen kovan vastarinnan puolustajalle hyvin edullisella paikalla. Ennen 19.12. vihollista vastaan taisteli ainoastaan JR 305:n III Pataljoona sille tueksi määrättyine yksikköineen, joita olivat 312. Erillinen Panssaripataljoona ja JR 305:n rykmentintyökistö.

163. Divisioonan vetäytymiseen mennessä (noin 29.12.) vihollinen ei osoittanut aktiivisuutta 44. Divisioonaa vastaan, vaan ainoastaan piiloutui siltä. 9. Armeijan sotaneuvosto antoi kapteeni Lapšoville tehtäväksi ”kieräen tuhota vihollinen sekä edetä Suomussalmelle ja liittyä 163.D:aan”.

Pataljoonan komentaja ei suorittanut tiedustelua asianmukaisella tavalla, ei löytänyt vihollisen sivustojen asemia eikä ottanut huomioon metsässä toimimisen erityispiirteitä. Sivustaiskun sijasta hän aloitti hyökkäyksen suoraan rintamasuunnassa. Pataljoona yritti toistuvasti 16.–19.12. työntää vihollisen asemistaan. Hyökkäykset epäonnistuivat ja tappiot olivat suuria.

Jalkaväkirykmentti 305:n komentaja, majuri Legkoduh saapui JR 305:n

*Väite on kyseenalainen. – *Toim. huom.*

III Pataljoonan taistelualueelle 19.12. Hänelle annettiin tehtäväksi taistelun johtaminen. Alueelle tuli 19.–20.12. JR 25:n I Pataljoona.

Joulukuun 19. päivänä päivätyn 9. Armeijan käskyn N:o 06/OP mukaisesti tehtiin 20.12. molempien pataljoonien voimin hyökkäys vihollista vastaan. Hyökkäys tyrehtyi kovaan konekivääri- ja kranaatinheitintulitukseen Karpijärven [Kuivasjärven] ja Kuomanjoen länsirannoilta. JR 25:n I Pataljoona ryhmittyi aseisiin järven ja JR 305:n III Pataljoonajoen itärannalle. Neljä miestä kaatui ja 24 haavoittui.

Uusi hyökkäys kahden pataljoonan voimin tykistön tukemana määrättiin alkavaksi 21.12. kello 11. Se ei toteutunut neuvostokoneiden lento-hyökkäyksen vähäisten tulosten sekä vihollisen kovan kivääri- ja konekivääritulen vuoksi, joka esti hyökkääjiä nousemasta poteroistaan. He menettivät yhden miehen kaatuneena ja kuusi miestä haavoittuneina. JR 25:n I Pataljoonassa palettui 35 miestä.

44. Divisioonan komentaja, prikaatinkomentaja Vinogradov saapui 22. joulukuuta etuasemiin. Hän valitsi komentopaikkansa tien 26. kilometripylvään kohdalta [suullisen tiedon mukaan komentopaikka olisi ollut taempuna eli noin puolitoista kilometriä etulinjasta Haukilan talon kohdalla tien eteläpuolella] ja ryhtyi suoraan johtamaan taistelutoimintaa.

Jalkaväkirykmentti 305:n hyökkäys määrättiin alkavaksi 23.12., mutta sekin siirrettiin seuraavaksi päiväksi. Vihollisryhmä pääsi pohjoisesta 23.12. kello 15 tielle 17.–21. kilometripylväiden kohdalla [Saukko–Matti–Tyynelä]. Panssarintorjuntapatteria vastaan [Haukilan talon itäpuolella] suoritettun yllätyksrynnäkön tuloksena 23 miestä joutui toimintakyvyttömiksi ja 189 hevosta tapettiin. Samalla hyökättiin JR 305:n selustaa suojaamassa ollutta joukkuetta vastaan. Joukkue vetäytyi ja alkoi yhdessä panssarintorjuntapatterin miesten kanssa pidätellä vihollista. JR 305:n komentaja sai käskyn lähettää viipymättä omaan selustansa heidän tuekseen vahvennetun komppanian vahvuisen osaston. Tämän lisäksi divisioonan esikunta järjesti osaston viestipataljoonan miehistä ja JR 25:n I Pataljoonan yksiköistä jälkeenjääneistä miehistä, yhteensä 80 miestä, neljä raskasta konekivääriä, kaksi tykkiä ja kaksi autoa. Osasto eteni tien 17. kilometripylvään kohdalle [Mutkalammen tasalle]. Taistelun tuloksena 24.12. kello 5:een mennessä vihollinen vetäytyi metsään ja jätti tielle kaksi tiesulkuu. Todennäköisesti ne olivat ensimmäiset tiesulut 44. Divisioonan selustassa. Vasta tämän jälkeen johto asetti tiepartiot, jotka eivät kuitenkaan suorittaneet syvätiedustelua metsään.

Yhdeksännen Armeijan käskyllä N:o 08/OP 23.12. uusi hyökkäys määrättiin alkavaksi 24.12. kello 11. Koska yötistelun jälkeen oli pakko

huoltaa yksiköt, divisioonan komentaja siirsi hyökkäyksen kello 11.45:een ja sitten kello 13.30:een. JR 305:n III Pataljoona ei pystynyt murtaamaan suomalaisten vahvaa rintamapuolustusta. Joelle päästyä vihollisen kova kivääri- ja konekiväärituli piti pataljoonan yksiköt matalina.

Jalkaväkirykmentti 25:n I Pataljoonan kahden komppanian tuli kiertää vihollisen vasen sivusta. Mutta syvän ja huomaamattoman sivustakoukkauksen sijasta ne lähtivät läpimurtoon järven jään yli, paljastuivat eivätkä päässeet etenemään. Hyökkäyksen alkaminen 25.12. oli riippuvainen JR 25:n I Pataljoonan pääsemisestä vihollisen selustaan. Mutta yllätysmomentti oli menetetty jo edellisenä iltana. Kuivasjärven koillisrannalla pataljoona joutui kovaan kivääri- ja konekiväärituleen, menetti 15 miestä kaatuneina ja seitsemän haavoittuneina sekä palasi lähtöasemiinsa ja siirtyi kehäpuolustukseen 44. Divisioonan oikealla sivustalla.

Taistelut 25.12.1939 –1.1.1940

44. Divisioonaa ei ryhtynyt aktiivisiin hyökkäystoimiin suomalaisia vastaan 24.–25.12. jälkeen. Armeijan esikunnan 1. (operatiivisen) osaston yliadjutantti, majuri Plink, joka oli päivystämässä 44. Divisioonan suuntaa, ei ollut saanut 25.12. tietoja divisioonan esikunnalta sen hyökkäysajasta. Armeijan komentaja vaati toimiin ryhtymistä, ja hämmennyt Plink kysyi radiolla selväkielisenä: ”Div[isioonan] esi[kunnan] pääl[likö]lle -44- milloin Te siirrytte hyökkäykseen?” Majuri Plink asetettiin syytteeseen, ja sotatuomioistuimien tuomitsi hänet 10 vuodeksi vankeuteen. Armeijan johto katsoi, että salattavuussääntöjen rikkominen oli paljastanut 44. Divisioonan keskityksen viholliselle.

Jalkaväkirykmentti 25:n III Pataljoona saapui taistelualueelle 25.12. kello 17:ään mennessä. Se sai tehtäväkseen ryhmittyä aseisiin JR 25:n I Pataljoonan oikealle sivustalle ja olla valmiina hyökkäämään.

Jalkaväkirykmentti 305:n III Pataljoona siirrettiin 26.12. alkaen etulinjasta divisioonan komentajan reserviksi, ja se oli puolustusasemissa panssarintorjuntapatteriston ja panssaripataljoonan selustassa. Näin ollen pataljoona pysyi taistelukunnossa taistelujen jälkeenkin ja varmisti JR 25:n ja 44. Divisioonan teknisten joukkoyksikköjen selustan. Omat asemansa JR 305:n III Pataljoona luovutti JR 25:n III Pataljoonalle. Vaihto päättyi 27.12. kello 8:aan mennessä.

Joulukuun 27. päivänä JR 25:n I ja II Pataljoona puolustautuivat etulinjassa. Kello 12 neuvostokoneet pommittivat vihollisen asemia ja tu-

littivat konekivääreillä JR 25:n 8. Kiväärikomppanian asemia. Tappioita kompaniassa ei tullut. Yön kuluessa vihollinen rakensi neljä tiesulkua 12. kilometripylvään tienoilla [Likoharjun–Mäntylän välillä] miinoittamatta niitä. Tiesulut poistettiin.

Jalkaväkirykmentti 146:n II ja III Pataljoona sekä puolet JR 25:n II Pataljoonasta saapuivat 27.12. taistelualueelle. JR 146:n tuli suojata divisioonan vasen sivusta.

Samana päivänä divisioona sai hyökkäyskäskyn. Hyökkäysajaksi määrättiin 28.12. kello 10. Pääisku suunniteltiin suoritettavaksi JR 25:n I ja III Pataljoonan sekä JR 146:n II Pataljoonan voimin panssarikomppanian, panssaritorjuntapatteriston ja 122. Tykistörykmentin I Patteriston tukemina. Reserviin jäi kolme pataljoonaa. Hyökkäykseen liittyen suunniteltiin tykistövalmistelu ja pommikoneiden ilmahyökkäys. 9. Armeijan sotaneuvoston käskyllä hyökkäys siirrettiin toistaiseksi.

Etelään lähtevän sivutien [kyseessä lienee Kuhmon tie] miinoitetun tiesulun raivauksessa 28.12. tiedustelukomppanian kolme miestä haavoittui. Samana päivänä JR 146 menetti 15 miestä kaatuneina, 37 miestä haavoittuneina ja neljä miestä kadonneina. JR 25:ssä oli 13 kaatunutta ja 60 haavoittunutta.

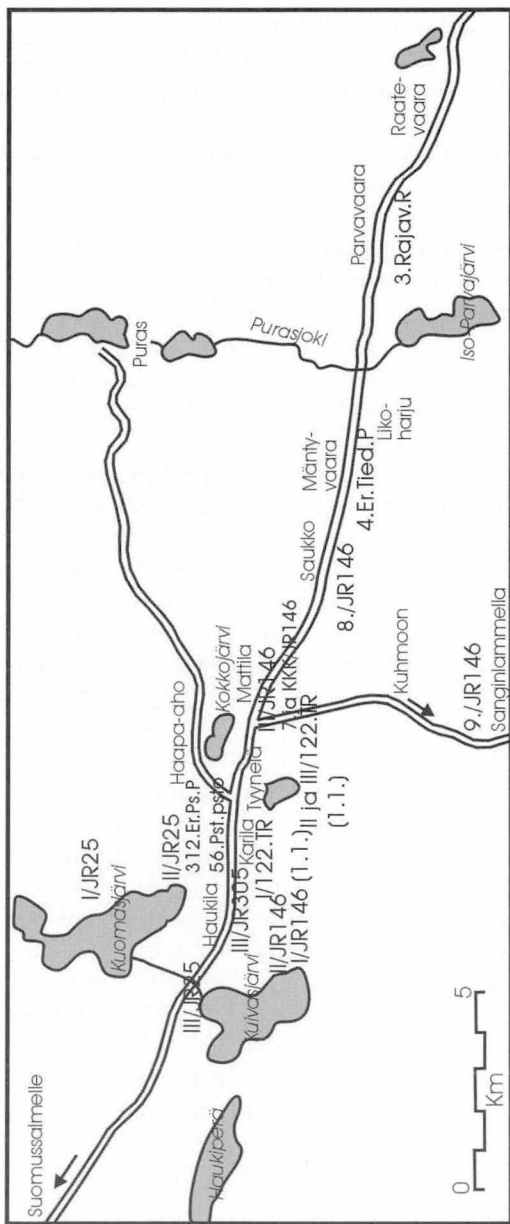
Joulukuun 29. päivänä divisioonan joukkojen tilanne ei ollut juuri muuttunut, vain JR 25:n I Pataljoona vetäytyi Kuomasjärven kaakkoisrannalle, jossa se ryhmittyi kehäpuolustukseen. Sinä päivänä viisi miestä haavoittui.

Suomalaiset rakensivat 30.12. tiesulun 25. kilometripylvään kohdalle [Haukilan–Toivolan välillä] ja suorittivat hyökkäyksen JR 146:n esikuntaan. Hyökkäys torjuttiin.

Yhdeksännen Armeijan johto peruutti 30.12. yleishyökkäyksen valmistelua koskevan käskyn. Hyökkäyksen piti alkaa 31.12. Nähtävästi 28. ja 31.12. suoritettaviksi määrättyjen hyökkäysten peruuttaminen johtui Ylijohdon (Stavkan ja Pääsotaneuvoston) sotasuunnitelmien käsittelystä. Uusia päätöksiä odoteltaessa 9. Armeijan sotaneuvosto lopetti kaiken toiminnan. Näin otollinen hetki päästettiin käsistä: 44. Divisioonan rintamalla oli juuri 28.–31.12. hiljaista, vihollisen voimat oli suunnattu 163. Divisioonan lyömiseen. Niinä päivinä armeijan esikuntaan tulivat lyhyet, yksitoikkoiset tiedotukset 44. Divisioonan tilanteesta: ”divisioonan joukkojen tilanne ei muuttunut”, ”44.D:n joukot ovat entisissä asemissaan”.

Jalkaväkirykmentti 146:ssa yksi mies kaatui 30.12. ja neljä miestä haavoittui. JR 25:ssä haavoittui kaksi miestä.

Divisioonan tilanteessa ei tapahtunut muutoksia myöskään 31.12. Tär-

44. Divisioonan ryhmittys 31.12.1939–1.1.1940.

Deployment of 44 Division, 31 December 1939–1 January 1940.

keimpien joukko-osastojen keskitys taistelualueelle oli päättymässä. JR 146:n I Pataljoona, Tykistörykmentti 122:n II ja III Patteristo, panssari-komppania ja ratsueskadroona ohittivat jo Vasonvaaran ja jatkoivat Raatteen tielle.

Ratkaisevien taistelujen aattona, 31.12., 44. Divisioonan joukko-osastojen ja -yksikköjen ryhmitys oli seuraava:

- Divisioonan puolustuslinja kulki Kuomasjärven itärannalla, Kuomanjoen itärannalla ja Kuivasjärven kaakkoisrannalla. Divisioonan selusta oli 19. kilometripylvään kohdalla valtakunnan rajalta laskien [Kuhmon ja Raatteen tienhaarassa].
- JR 25 oli Kuomasjärven itärannan alueella ja järvet yhdistävän joen itärannalla; selusta oli 24. kilometripylvään [Haukilan] kohdalla. – I Pataljoona oli Kuomasjärven itärannalla, rintama luoteeseen. – III Pataljoona oli Kuomasjärven ja Kuivasjärven välisen joen itärannalla. Sen rintaman edessä oli vihollisia pataljoonan verran ja kahden rivin piikkilankaeste. – II Pataljoona oli viistossa oikealla III Pataljoonan takana toisena portaana.
- JR 146 oli ryhmittynyt Kuivasjärven kaakkoisrannalle, selusta 23. kilometripylvään kohdalle. – II Pataljoonan puolustusasema oli Kuivasjärven kaakkoisrannalla, rintama luoteeseen. – III Pataljoona puolusti Raatteen ja Kuhmon tienhaaran aluetta: 8. Komppania suojasi Raatteen tietä 19. ja 12. kilometripylväiden välillä [Kuhmo–Raatteen tienhaara–Likoharju], 7. Komppanian ja konekiväärikomppanian puolustusasemat olivat 19. kilometripylvään kohdalla Raatteen tien ja Kuhmon tien risteuksen luona ja 9. Komppanian puolustusasema oli Kuhmon tien 7. kilometripylvään maastossa [Raatteen tiestä etelään eli Sanginlammella]. – I Pataljoona oli siirtymässä Vasonvaarasta taistelualueelle.
- JR 305:n III Pataljoonan puolustusasema oli 24. kilometripylvään kohdalla [Haukilan talon maastossa], missä se suojasi JR 25:n selustaa.
- Panssaripataljoona ja panssarintorjuntapatteristo sijaitsivat JR 25:n II Pataljoonan alueella.
- 122. Tykistörykmentin I Patteriston ja JR 305:n kenttätykistön tu-liasemat olivat 24.–25. kilometripylväiden kohdalla [Haukilan itäpuolella].
- 4. Erillinen tiedustelupataljoona sijaitsi kilometripylvään 12. kohdalla [Likoharjun länsipuolella].

Katastrofi 1.–6.1.1940

Ajanjaksoa 1.–6.1.1940 kutsuttiin katastrofiksi Pääsotilassyöttäjänviraston syyttäjän ja 9. Armeijan syyttäjän 20.1.1940 päivätyssä selonteossa Neuvostoliiton puolustusasiain varakansankomissaarille, 1. luokan armeijankomissaari L. Z. Mehლისille.

Tammikuun 1. päivän 1940 vastaisena yönä JR 25:n II Pataljoonan selustaa tulitettiin srpnelleilla kolmella 76 mm:n tykillä, ja yksi puna-armeijalainen haavoittui.

Suomalaiset siirtyivät yllättäen aktiivisiin toimiin ja ehkäisivät näin valmisteilla olleen 44. Divisioonan hyökkäyksen. Heidän ponnistuksensa keskittyivät 1.1. divisioonan vasempaan sivustaan JR 146:ta vastaan. Suomalaiset suorittivat yhteensä neljä hyökkäystä.

Kello 8:sta lähtien vihollinen ryhtyi puolentoista–kahden pataljoonan voimin hyökkäämään JR 146:n II Pataljoonan kimppuun. Toisen tuloksettoman hyökkäyksen jälkeen se alkoi kiertää pataljoonan vasenta ja oikeaa sivustaa. II Pataljoonalle heitettiin avuksi JR 146:n I Pataljoona ja tiedustelukomppania. Iltaan mennessä tilanne palautettiin ennalleen. II Pataljoona ja tiedustelukomppania kärsivät suuret tappiot.

Kello 17:ään mennessä taistelualueelle saapuivat divisioonan komentaja Vinogradov ja myös JR 146:n I Pataljoona sekä 122. Tykistörykmentin II ja III Patteristo. Divisioonan komentaja kokosi joukko-osastojen komentajat JR 146:n komentopaikkaan. Hän määräsi joukko-osastojen tehtäviksi linnoittautumisen aseisiin sekä tiedustelun ja vartiointin

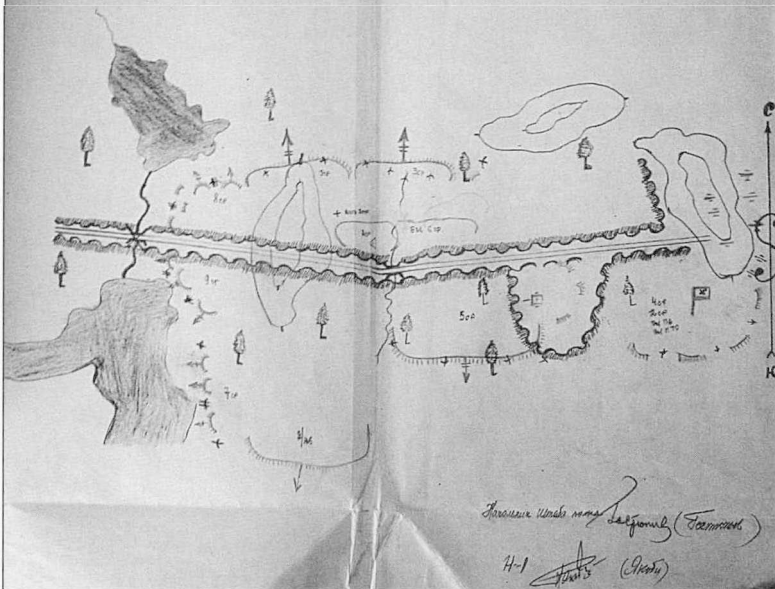
*Raateen tien suunnassa taistelleen JR 25:n puolustusryhmitys
2.1.1940 sotasaalispiirroksessa.*

*A captured sketch showing the defensive deployment on 2 January
1940 of 25 Infantry Regiment which had fought along the Raate road.*

*Suomen radiotiedustelun onnistui hankkia tärkeää operatiivista tietoa.
Tässä 44.D:n ilmoituksessa kerrotaan mm. 2.1.1940 aloitetusta kouk-
kausyrityksestä.*

*Finnish radio intelligence succeeded in acquiring important opera-
tional information. This report by 44 Division includes information
about the attempted turning movement started on 2 January 1940.*

Л. Хема
 РАСПОЛОЖЕНЯ 25 СП В ОБОРОНЕ НА 2 ЯНВАРЯ 1940г

ilmoitus no 2870. = saatujen tietojen mukaan ilmoitti
 41. d 9. a : lle 2.1 klo 17: de vasovaarassa . joukkojen
 sijoitus ennallaan . jr 146 jatkaa taistelua saarroksissa
 ollen . rykmenttiä saartavien suomalaisten joukkojen
 tunnistamiseksi on lanetetty 3. rajavartiorykmentin kaksi
komppaniaa , III jr 146: n kaksi joukkuetta ,
panssarikomppania sekä tied . patn eskadroona (22 km
 lanteen vasovaarasta ?) nämä joukot yrittävät suorittaa
 kiertoliikkeen suomalaisten saartamiseksi . - vasovaraan
 kohdalle on saapunut plon . patn kaksi komppaniaa .
 I / hp . r 179 on klo 03.0 sivuttanut harkaniemen
 (vyk navolok) . II / hp . r 179 lähestyy harkaniemaa +

tehostamisen. Vinogradov käski myös JR 146:n komentajaa siirtämään I Pataljoonan etulinjaan Kuivasjärven kaakkoisrannan vasemman sivustan sulkemiseksi. JR 25:n komentajan tuli varmistaa JR 25:n ja JR 146:n välinen saumakohta.

Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin (NKVD) valtion turvallisuuspäiviraston ja 9. Armeijan NKVD:n erikoisosaston suorittama tutkinta sai selville seuraavaa:

”JR 146:n komentaja, majuri Ivlev ei täyttänyt divisioonan komentajan taistelukäskyä suojata kahdella pataljoonalla vasen sivusta ja estää viholliselta mahdollisuus koukata divisioonan selustaan. Ivlev hämäsi raportoimalla divisioonan komentajalle Vinogradoville, että hänen kaksi pataljoonaansa oli suojaamassa vasenta sivustaa, vaikka hän jätti yhden pataljoonan rykmentin esikunnan suojaksi. Tuloksena vasen sivusta jäi avoimeksi, mikä antoi viholliselle mahdollisuuden esteettä koukata JR 146:n sivustaan. Taistelujen aikana Ivlev levitti paniikkia päällystön keskuuteen lähettämällä radiosanoman: ’pelastakaa, tuhoudun.’”

NKVD:n 3. Rajavartiorykmentti eteni 1.1. suojaamaan Raatteen tien ja aloitti taistelut erillisiä vihollisryhmiä vastaan, jotka yrittivät katkaista tien muutamasta kohdasta.

Seuraavana päivänä kello 0.30 vihollinen alkoi tulittaa JR 146:n I Pataljoonan, Panssaripataljoonan, 122. Tykistörykmentin III Patteriston ja JR 146:n esikunnan asemia [Karilan kohdalla] ja koukkasi samalla JR 146:n selustaan. Rykmentti kärsi suuria tappioita konepistoolitulesta. 23. kilometripylvään kohdalle [Karilan talon länsipuolelle] rakennettiin iso sulku.

Suurin piirtein samaan aikaan vihollinen hyökkäsi 122. Tykistörykmentin III Patteriston kimppuun, joka oli vasta saapunut ja asettunut 23. kilometripylvään alueelle [Karilaan]. Suomalaiset pääsivät patteriston selustaan ja rakensivat sulun 21. kilometripylvään [Tyynelän talon] kohdalle, tuhosivat hevoset ja tekivät useat puna-armeijalaiset taistelukyvyttömiksi. Patteriston komentaja, kapteeni Revtšuk siirtyi pois patteriston asemapaikalta ”hankkimaan apua”, jolloin ilman johtoa jääneet sotamiehet luopuivat kalustostaan ja varustuksistaan sekä hajaantuivat. Jo samana päivänä vihollinen käytti haltuunsa saamiaan pattereita taistelussa.

Panssaripataljoonakin kävi taistelua saarrettuna. Se menetti kolme panssarivaunua ja panssariauton. Yksi panssarivaunu vaurioitui.

Divisioonan selustasta siirrettiin NKVD:n 3. Rajavartiorykmentin kaksi komppaniaa, JR 146:n III Pataljoonan kaksi joukkuetta, 61. Erillisen Pioneeripataljoonan pioneerikomppania, panssarikomppania ja jalkautu-

nut ratsueskadroona tien raivaamiseen ja saarron murtamiseen. Ne eivät saavuttaneet menestystä.

Päivän kuluessa vihollinen hyökkäsi JR 146:n I ja II Pataljoonan kimppuun, mutta torjuttiin. Tämän jälkeen 2.1. iltayöstä se suuntasi kaikki voimansa JR 146:n selustaa vastaan, joka joutui keskeytymättömien hyökkäysten kohteeksi.

Jalkaväkirykmentti 146:n 9. Komppania taisteli päivän kuluessa Kuhmoon johtävän tien varrella Sanginlammella. Vielä yksi tiesulku rakennettiin 19. kilometripylvään alueelle [noin kilometri Kuhmon ja Raatteen tienhaaran itäpuolelle].

Jalkaväkirykmentti 305:n III Pataljoonan tilanne oli muuttumaton. Se asetti yhden komppanian JR 146:n tueksi.

Jalkaväkirykmentti 25 kävi laukaustenvaihtoa vihollisen kanssa. II Pataljoonan kaksi komppaniaa työnnettiin JR 25:n I ja III Pataljoonan väliin – todennäköisesti JR 25:n komentaja odotti vihollisen pääiskua suoraan edestä. Yksi komppania jätettiin rykmentin komentajan reserviksi.

Rajavartiokompanialla oli yhteenottoja pienehköjen vihollisryhmien kanssa 12. kilometripylvään kohdalla [Mäntylän alueella]. Kuudennen kilometripylvään kohdalla rajasta [Myllypuron–Parvavaaran välillä] rintamaa kohti liikkuva autosaattue joutui hyökkäyksen kohteeksi.

Suomalaiset saartoivat 2.1. siis JR 146:n (I ja II Pataljoonan sekä rykmentin esikunnan; III Pataljoona oli 19. kilometripylvään [Kuhmon ja Raatteen tienhaaran] tienoilla) ja rakensivat tiesulut 23. [Karilan talon länsipuolella], 21. [Tyynelän talon] ja 19. kilometripylvään [Kuhmon ja Raatteen tienhaaran] kohdille. Tiesulut eristivät divisioonan joukko-osastot niiden huoltojoukoista ja estivät ampumatarvikkeiden, muonan ja rehun kuljetuksen.

Divisioonan esikunnalla ei ollut tietoja tammikuun 1. ja 2. päivän tapioista. Panssaripataljoonassa oli kolme kaatunutta ja seitsemän haavoitunutta.

Kilometrin etulinjasta [Toivolan alueella] suomalaiset tekivät 3.1. hyökkäyksen 312. Erillistä Panssaripataljoonaa vastaan ja tekivät kranaatinheitintulella useita panssarivaunuja käyttökelvottomiksi. Muut panssarivaunut jäivät paikoilleen rajallisten liikkumismahdollisuuksien takia.

21. ja 23. kilometripylvään [Tyynelän ja Karilan talojen] kohdalla olevien tiesulkujen poistamiseksi idästä työnnettiin 4. Erillinen Tiedustelupataljoona, NKVD:n 3. Rajavartiorykmentin kaksi komppaniaa, kaksi pioneerikomppaniaa ja JR 146:n III Pataljoonan komppania sekä lännestä JR 146:n I Pataljoonan kaksi komppaniaa. Niiden yritykset murtaa ja

kiertää tiesulut eivät onnistuneet.

Hevoset olivat jo olleet viidestä seitsemään vuorokautta ilman rehua ja niiden tilanne oli hyvin vaikea.

Jalkaväkirykmentti 25:n kaistalla ei tapahtunut muutoksia. Prikaatin-komentaja Vinogradov ja hänen kanssaan saapunut ryhmä – 1. [operatiivisen] osaston päällikkö, 2. [tiedustelu-]osaston päällikkö, insinööriosaston ja lääkintöosaston päälliköt ja divisioonan poliittisen osaston päällikkö – jäivät JR 25:n aseisiin.

Taistelu 23. kilometripylvään [Karilan talon] alueella olleen tiesulun valtaamiseksi jatkui 4.1. vastaisen yön.

Tammikuun 1. päivänä kello 3 divisioonan esikunnan päällikkö lähti johtamaan tiesulun valtauksen idästä päin tehtäväksi saanutta iskuryhmää. Iskuryhmään kuului 4. Erillinen Tiedustelupataljoona, NKVD:n rajavartiorykmentin kaksi komppaniaa ja pioneerikomppania. Lännestä 44. Divisioonan eristettyjen joukko-osastojen puolelta tiesulun poistamistehävä annettiin JR 25:n II Pataljoonalle, JR 146:n kahdelle komppanielle, hyökkäysvaunuille ja tykistölle. Näiden osastojen toimintaa ei ollut koordinoitu ja vihollisella oli mahdollisuus torjua niiden iskut yksin toisensa jälkeen.

Esimerkiksi läntinen osasto hyökkäsi 23. kilometripylvään alueella olleen tiesulun kimppuun yöllä, saavutti osittaisen menestyksen kello 10.50 mennessä, minkä jälkeen sen hyökkäysvoima ehtyi.

Itäisen iskuryhmän hyökkäys 23. kilometripylvään alueella olleen tiesulun valtaamiseksi ja poistamiseksi alkoi 25 minuutin tykistövalmistelun jälkeen kello 11. Sen suorittivat neljän patterin tykit suorasuuntausammunnalla tiesulun etumaastoon. Osasto eteni tien vieressä kilometrin etäisyydellä tiestä sekä tietä pitkin jalkautuneella ratsueskadroonalla ja panssarikomppanialla ja joutui voimakkaan kranaatinheitin-, konekivääri- ja konepistoolitulen kohteeksi. Kello 11.30 panssariautot olivat lähestymässä tiesulkua. Niiden lähestyessä sulkua vihollisen tuli voimistui varsin kiivaaksi. Osasto pääsi kello 16:een mennessä tiesululle, mutta kohtasi hyvin tarkan tulen ja joutui pysymään matalana.

Kello 19 saatiin tieto vihollisryhmän toiminnasta itäisen osaston selustassa, missä tiesulkuja rakennettiin ja tietä miinoitettiin. Osasto vetäytyi kello 24:ään mennessä lähtöasemiinsa ja ryhmittyi käsiasetulituksen alaisena kehäpuolustukseen.

Jalkaväkirykmentti 146:n II Pataljoona jätti kello 18 omavaltaisesti Kuivasjärven kaakkoisrannalla olevan puolustuskaistansa ja siirtyi JR 305:n III Pataljoonan asemapaikalle, missä se ryhmittyi puolustusase-

miin rintama etelään päin. Pataljoonan komentaja Pastuhov selitti, että hän oli siirtänyt joukkonsa, koska miehet olivat uupuneet taisteluissa eivätkä olleet saaneet ruokaa kahteen vuorokauteen. Muutkaan voimat eivät varmistaneet pataljoonan kaistaa, jolloin divisioonan vasen sivusta jäi suojaamatta. Vihollinen pääsi kiilautumaan esteettä JR 146:n ja JR 305:n väliin, tuhosi täysin johtoyhteydet sekä joukko-osastojen väliset viestiyhteydet ja katkaisi tien 24. kilometripylvään kohdalla [Haukilan taloaukean itäpuolelta]. Divisioonan joukko-osastot olivat nyt jaettuina kahteen osaan.

Jalkaväkirykmentti 146:n III Pataljoona oli entiseen tapaan kehäpuolustusasemissa kahden kiväärikomppanian ja yhden konekiväärikomppanian voimin Kuhmon ja Raatteen tienhaaran maastossa.

Jalkaväkirykmentti 146:n III Pataljoonan 9. Komppania oli Kuhmon tiellä seitsemän kilometriä etelään Sanginlammen alueella. Se kävi kovaa tulitaistelua vihollista vastaan ja kärsi suuret tappiot. 9. Komppanian avuksi lähetettiin JR 146:n III Pataljoonan 7. Komppania, mutta se pääsi eteenpäin tienhaarasta vain 2,5 km:n verran ja pakotettiin maastoutumaan vihollisen voimakkaassa konekivääritulessa. Kaksi tiedustelujoukkuetta, jotka lähetettiin 5.1. vastaisena yönä kohti 7. Komppaniaa, joutuivat myös pysäytetyiksi ja sidottiin taisteluun. Yhteydet 7. ja 9. Komppaniaan olivat katkenneet.

Jalkaväkirykmentti 25:n kaistalla ei tapahtunut muutoksia. Kello 19 vihollinen levitti lentolehtisiä sen alueelle.

Suomalaiset rakensivat kello 18 tiesulun 20. kilometripylvään alueelle [Tyynelän itäpuolelle]. Tälle alueelle valmisteltiin 179. Haupitsirykmentin I Patteriston siirtämistä autoilla.

Tammikuun 2. päivästä alkaen 44. Divisioona jäi eristetyksi huoltotukikohdastaan. Ei ollut muonaa eikä rehua ja patruunat olivat loppumassa. U-2-lentokone pudotti 4.1. noin 150–200 kg muonaa. Divisioonan komentaja totesi: ”Sotilaiden ja osittain upseerien mieliala on huono.”

Illalla 4.1. prikaatinkomentaja Vinogradov pyysi 9. Armeijan sotaneuvostoa antamaan hänelle apua ja sallimaan divisioonan joukkojen vetäytyä. Hän kysyi samalla, mitä olisi tehtävä sotamateriaalille sekä kalustolle ja varusteille.

Yhdeksännen Armeijan komentaja, armeijakunnankomentaja V. I. Tšukov kertoi taas kello 21 raportissaan puolustusasiain kansankomissaari Vorošiloville 44. Divisioonan tilanteesta, Raatteen tien tiesuluisista, 2.1. aamulla keskeytyneistä muonakuljetuksista ja päättyi seuraavan tilanearvioon: ”Pidän 44.D:n tilannetta varsin vakavana, ja mikäli 5.1.

klo 04.00 mennessä tien raivaaminen ei onnistu, ja vihollisen paine etelästä päin 19. kilometripylvään tienhaaraan kasvaa, pyydän sallimaan 44.D:n joukkojen vetäytymisen uudelle puolustuslinjalle 19. kilometripylvään itäpuolelle.”

Kuitenkin saman päivän iltana divisioonassa vastaanotettiin 9. A:n sotaneuvoston käsky n:o 011/OP, joka määräsi siirtymään 5.1. kello 8 hyökkäykseen 19. kilometripylvään kohdalla olleen tiesulun tuhoamiseksi, pitämään aikaisemmin miehityt asemat ja 19. kilometripylvään alueella olleen tienhaaran.

Käskyn saapuminen viivästyi, ja 9. Armeijan esikunnan luvalla hyökkäys siirrettiin alkavaksi 5.1. kello 13. Se suoritettiin yhteisillä voimilla: idästä päin 4. Erillisen Tiedustelupataljoonan, NKVD:n Rajavartiorykmentin, NKVD:n sisäjoukkojen kahden komppanian ja pioneerikomppanian voimin (ns. iskuryhmä); lännestä päin JR 25:n II Pataljoonan, JR 146:n I Pataljoonan kahden komppanian, JR 305:n 7. Komppanian, JR 146:n rykmenttitykistön ja panssaripataljoonan voimin. Hyökkäys ei onnistunut länsi- ja itäosastojen hyökkäyksen eriaikaisten aloitushetkien sekä tykistövalmistelun myöhästymisen (kello 16) vuoksi. JR 146 kärsi suuret tappiot ja joutui lopullisesti eristetyksi divisioonan muista osista.

Vihollinen osoitti aktiivisuutta JR 25:n rintaman edessä (järven ja joen länsipuolelta) ja hyökkäsi myös JR 25:n ja JR 146:n asemien saumakohdtaan.

Divisioonan tilanne oli nyt varsin vaikea. Kello 19.30 prikaatinkomentaja Vinogradov ilmoitti 9. Armeijan komentajalle: ”Muonan ja rehun puuttumisen seurauksena mieliala on äärimmäisen huono, hevoset kuolevat, polttoaine ja ampumatarvikkeet ovat loppumassa.”

Kello 19.45 Vinogradov ilmoitti 44.D:n poliittisen osaston päällikölle Pahomenkole: ”Divisioonan tilanne on vakava, mm. ei ole muonaa eikä rehua, ihmiset ovat voimattomia, haavoittuneita on 400 miestä, ampumatarvikkeet ovat loppumaisillaan. Vihollinen on siirtymässä rintamahyökkäykseen... Ihmisten mieliala on huono, osa upseeristoa karkaa taistelukentältä, pyydän pikaista apua.”

Jalkaväkirykmentti 146:n komentaja ilmoitti kello 21.45: ”JR 146 on kärsinyt suuret tappiot taistelun seurauksena, voimia on vähän, apu on välttämätön.”

Yhdeksän Armeijan Sotaneuvosto antoi 5.1. kello 23 käskyn, jossa vaadittiin kaluston ja varustuksen evakuoimista sekä läpimurtoa 19. kilometripylvään alueelle, olettaen että tämä kaista on neuvostojoukkojen hallussa, kun se todellisuudessa oli jo vihollisen valtaama.

Tammikuun 6. päivän vastaisen yön sekä koko päivän 44. Divisioona jatkoi saarrettuna taistelua hajanaisin ryhmin.

Divisioonan komentaja sai puhelimitse käskyn jatkaa hyökkäystä, mutta ei pystynyt enää sitä tekemään. Hän oli silloin 24. ja 26. kilometripylvään [etulinjan ja Haukilan talon] välisellä kaistalla, missä olivat saarrettuina rykmenttien esikunnat, JR 25:n I Pataljoona (yhtä komppaniaa lukuun ottamatta) ja III Pataljoona, JR 305:n 8. Komppania, 56. Panssarintorjuntapatteristo, 122. Tykistörykmentin I ja II Patteristo, JR 25:n ja 305:n rykmenttitykistöt ja 312. Erillisen Panssaripataljoonan rippeet. Todellisuudessa Vinogradovin suorassa käytössä olivat JR 25:n I ja III Pataljoona, mutta hän ei voinut käyttää niitä saarron läpimurtoon, koska pataljoonat olivat rintamapuolustuksessa. JR 25:n komentopaikka oli tuhattu. Etulinjan ja Haukilan talon välille eristetyin ryhmytyksen muut joukot toimivat omin päin.

Jalkaväkirykmentti 305:n III Pataljoonalla, joka aikaisemmin oli siirretty JR 25:n selustaan, oli nyt vihollisen rintama edessään. Panssaripataljoona taisteli JR 25:n alueella.

Vihollinen tulitti kiivaasti JR 146:n ja JR 305:n saumakohtaa. JR 146 taisteli täysin saarrettuna 23. kilometripylvään kohdalla [Karilassa]. Viisi vuorokautta se oli ollut ilman muonaa ja rehua. Rykmentin komentaja lähetti selväkielisenä sanoman: ”Auttakaa, meidät lyödään perin pohjin, auttakaa. Joukkomme asemissa räjähtää ammuksia. Ivlev.” 19. ja 24. kilometripylvään välisellä tienpätkällä [Kuhmon ja Raateen tienhaaran ja Haukilan välillä] ”iskuryhmä” joutui tiesulun eristämäksi. Tieosuus rajalta 19. kilometriin (Kuhmon–Raateen tienhaaraan) saakka oli myös vihollisen katkaisema monessa kohdassa. Rajan ja 19. kilometripylvään sulkujen väliin joutuivat muun muassa JR 146:n III Pataljoona, 4. Erillinen Tiedustelupataljoona, 61. Erillinen Pioneeripataljoona, 122. Tykistörykmentin 9. Patteri ja NKVD:n Rajavartiorykmentin kaksi komppaniaa.

Jalkaväkirykmentti 146:n 7. ja 9. Komppaniasta, jotka olivat taistelemassa Kuhmon tien varrella, ei saatu mitään tietoja.

Divisioonan puhelinyhteys taakse oli täysin poikki. Yritettäessä korjata puhelinjohtoa havaittiin tiesulku 1. kilometripylvään kohdalla [Raatevaarassa]. Neuvostoliiton puolella Vasonvaarassa sijaitseva divisioonan esikunta ryhmittyi kehäpuolustukseen.

Divisioonankomentaja kysyi 9. Armeijan komentajalta: ”Ilman apua emme voi siirtää pois kalustoa ja varustusta emmekä haavoittuneita. Mahdollisesti onnistuu jalkaväen läpimurto. Kysyn, mitä on tehtävä kalustolle ja varustukselle.”

Armeijankomentaja ja sotaneuvoston jäsen vastasivat: ”Mikäli ette pysty murtautumaan, kalusto ja varustus mukana, kestäkää, apua on lähetytty, pitäkää yhteys. Tšukov. Furt.” Saatiin myös sotaneuvoston ankarampi käsky: ”Vaadin teitä puolustautumaan viimeiseen mieheen asti, kaluston ja varustuksen jättämisestä tulette Te henkilökohtaisesti olemaan vastuussa.” Kuitenkin 44. Divisioonan vetäytyminen kohti valtakunnanrajaa alkoi 6.1.

Jalkaväkirykmentti 146 jätti kello 17 rintaman omin päin, ilman käskyä. Sotamateriaali jätettiin taistelulentälle, miehistö pääsi Vasonvaaran alueelle.

Viitaten 5.1. saatuun puhelinsanomaan, jonka mukaan divisioona piti vetää 19. kilometripylvään alueelle, divisioonan komentaja Vinogradov antoi 6.1. kello 16 suullisen käskyn vetäytymisen aloittamisesta kello 22 sekä elävän voiman ja sotamateriaalin evakuoinnista. Käsky edellytti kahden kolonnan muodostamista: JR 25:n III Pataljoonasta, 122. Tykistörykmentin I Patteristosta, rykmentin tykistöpatterista, JR 305:sta, Panssarintorjuntapatteristosta ja Panssaripataljoonasta koostuvan etujoukon (iskuryhmän) sekä JR 25:n I Pataljoonasta ja rykmentin tykistöpatterista koostuvan jälkijoukon. Sivustavartioon asetettiin kaksi komppaniaa. Iskuryhmän tuli toimia tien suunnassa.

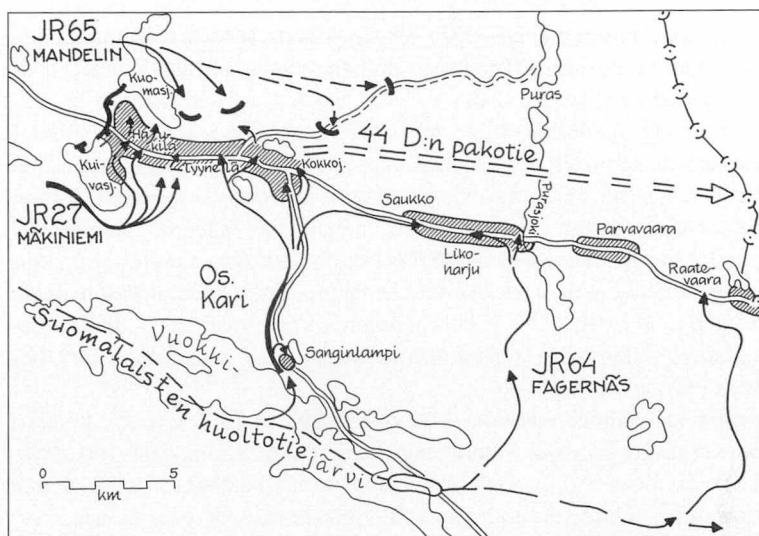
Taistelu kesti 6.1. kello 22:sta 7.1. kello 6:een saakka. Kun läpimurto ei kalusto mukana onnistunut, Vinogradov teki päätöksen jättää kalusto ja varustus sekä evakuoida miehistö Vasonvaaraan johtavan tien pohjoispuolella olevien metsien kautta. Hän itse pääsi neuvostoalueelle JR 305:n sotilaitten ryhmässä, jota johti rykmentin komentaja, majuri Legkodu.

Taistelut päättyvät 7.–10.1.1940

Divisioonan kaikki joukko-osastot sekä sille alistetut apujoukot jatkoivat taistelua 7.–8.1. Eräät joukko-osastot, -yksiköt ja spontaanisti muodostuneet sotilaiden ryhmät pääsivät saarrosta itsenäisesti. Divisioonan komentaja ja esikunta olivat menettäneet kaikki yhteydet joukko-osastoihinsa. Kaikki kalusto ja kuormastot oli jätetty.

Vetäytymisessä jätettiin haavoittuneitakin. Vetäytymisen alkaessa JR 146:ssa oli kolmesataa haavoittunutta. Lievästi haavoittuneet lähtivät, mutta vaikeasti haavoittuneet jätettiin oman onnensa nojaan.

Ryhmässä, joka lähti murtautumaan 6.1. yhdessä Vinogradovin kanssa, oli yli 200 haavoittunutta, jotka eivät pystyneet liikkumaan omin voi-

Raateen tien taistelut. (Talvisodan pikkujättiläinen, Porvoo 1999.)

The fighting on the Raate road.

min. Kukaan komentajista ei huolehtinut haavoittuneista, ei määrätty edes vanhinta, joka olisi vastannut heidän kuljettamisestaan ja turvaamisestaan. Haavoittuneita ei kuormattu autoihin ennen vetäytymistä. Kuljettiin pois vain ne, jotka pystyivät tulemaan itsenäisesti auton ääreen ja nousemaan siihen – yhteensä noin 100 miestä. Ylivälskäri A. Kotljarin kysymykseen haavoittuneiden kohtalosta Vinogradov vastasi: ”Viekkää terveet!” Hän siis tietoisesti jätti haavoittuneet oman onnensa nojaan.

Näinä päivinä toimivat tarkoituksenmukaisesti ja kurinalaisesti vain ne yksiköt, jotka lähetettiin neuvostoalueelta Raateen tielle helpottamaan 44. Divisioonan rippeiden pääsyä saarrosta.

Divisioonan kaikki joukot taistelivat koko 7.1. vastaisen yön. Lähellä valtakunnan rajaa taisteli 44. Divisioonalle alistettu moottoroitu jalkaväkipataljoona. Vihollinen tulitti sitä keskiyöstä lähtien kello 11–12:een saakka. Saapunut reservirykmentin komppania heitettiin avuksi moottoroidulle jalkaväkipataljoonalle sekä neuvostoalueella olevan tiesulun avaamiseksi. Tämäkin komppania oli koko ajan tulituksen kohteena.

na. Tammikuun 7. päivänä kello 2 haupitsipatteri tulitti tiesulkua ja tien sivustoja. Tulituksen jälkeen lisävahvenukseksi lähetetty pioneeriyaos avasi tiesulun.

44. Divisioonalle siirrettiin avuksi 163. Divisioonan alaisen JR 305:n I Pataljoona. Se sai kello 14.30 tehtäväkseen 4. kilometripylvään kohdalla [Raatevaaran alueella] olevan suomalaisen osaston asemien valtaamisen ja Vasonvaaraan pakenevien 44. Divisioonan yksiköiden suojaamisen.

163. Divisioonaan siirtymässä olevasta lisäjoukosta muodostettiin kolme jalkaväkikomppaniaa ja yksi komppania, joka koostui kokonaisuudessaan luutnanteista. Ne heitettiin autoilla Vasonvaaraan ja edelleen tietä pitkin 9. kilometripylvään kohdalle [Purasjoelle] suojaamaan 44. Divisioonan vetäytymistä.

Kello 14 lähtien alkoi saapua yksittäisiä ryhmiä kaikista joukko-osastoista. JR 146:n II Pataljoonan komentaja Pastuhov toi 200 miestä. Divisioonan 2. osaston (tiedusteluosaston) päällikkö, majuri Pavel Artemjevits Korotajevskij toi noin 300 miestä eri joukko-osastoista.

Aamuun 8.1. mennessä saarrosta pääsi divisioonankomentaja, prikaatinkomentaja A. I. Vinogradov, divisioonan poliittisen osaston päällikkö I. T. Pahomenko ja 1. Osaston (operatiivisen osaston) päällikkö, kapteeni Matvejev. Divisioonan komissaari Mizin katosi.

Samana päivänä kello 20:een mennessä rintamalta saapui 75 upseeria, 126 aliupseeria (kersantteja ja vääpeleitä) ja 672 sotamiestä. 44. Divisioonan joukkojen hajanainen siirtyminen Vasonvaaran alueelle jatkui 9. ja 10.1.

179. Haupitsirykmentin patteri tulitti 9.1. pieniä vihollisryhmiä JR 305:n I Pataljoonan vasemmalla sivustalla. I Pataljoona joutui 10.1. kahden viholliskomppanian hyökkäyksen kohteeksi Raatteen kylän alueella ja alkoi ilman käskyä vetäytyä valtakunnanrajan taakse.

Tähän loppui 44. Divisioonan aktiivinen taistelutoiminta. Väliaikaiseksi divisioonan komentajaksi nimitettiin tammikuun 10. päivänä 9. Armeijan sotaneuvoston jäsen, prikaatinkomissaari Furt ja divisioonan esikuntapäälliköksi majuri Sokolov. Divisioona järjesteli 9.1. alkaen joukko-osastonsa ja ryhmittyi puolustukseen rajan tasalle Raatteenjärvestä Kivijärveen. Sinne divisioona jäi sodan loppuun saakka ja kävi vain mittättömiä yhteenottoja vihollisen kanssa. Aloite jäi suomalaisille, mutta heidän aktiivisuutensa rajoittui pienten ryhmien hyökkäyksiin divisioonan lähiselustaa ja etuvartioita vastaan.

Mieliala taistelujen aikana

Yleisesti ottaen 44. Divisioonan puna-armeijalaiset ja upseerit käyttäytyivät urheasti ja sitkeästi. Siitä todistaa se, että ennen 6.1. kaikki vihollisen hyökkäykset torjuttiin. Demoralisoivana päätekijänä ei ollut vihollisen tulivaikutus, vaan huoltojoukkojen eristäminen ja huollon keskeytyminen.

Taistelujen lopputuloksen perusteella eräille sotilaille ja upseereille esitettiin hallituksen kunniamerkkejä. On tiedossa, että palkittaviksi esitettiin vain 45 miestä niistä 485 miehestä, jotka otettiin Bolševikkipuolueen jäseniksi talvisodan aikana. Yhdelle miehelle ehdotettiin korkeinta, Leninin kunniamerkkiä, kahdeksalle Punalipun kunniamerkkiä, 16 miehelle Punatähden kunniamerkkiä, 16:lle urhoollisuusmitalia ja neljälle sotilasansiomitalia.

Helmikuun loppuun 1940 mennessä edellä mainituista 45 miehestä vain kolme oli saanut kunniamerkin. Lisäksi toukokuuhun mennessä palkittiin yhdeksän miestä, jotka oli tammikuussa ja helmikuussa 1940 NKVD:n 3. Rajavartiorykmentissä hyväksytty puolueen jäseniksi.

Rykmenttien komentajista muita enemmän kunnostautuivat majuri Legkoduh (yhdestä pataljoonasta ja rykmenttitykistöstä koostuva JR 305) ja majuri Pljuhin (JR 25). JR 146:n komentaja, majuri Ivlev ja 122. Tykistörykmentin komentaja Korženevski vangittiin ja asetettiin syytteeseen. Myös JR 146:n komissaari Moroz ja JR 146:n II Pataljoonan komentaja Pastuhov vangittiin.

Vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta divisioonan poliittinen henki löstö näytti kykynsä hyvin. Taistelujen aikana 67 politrukkia eli 37 prosenttia kokonaisuudesta oli tullut toimintakyvyttömiksi. Kuitenkaan komissaarien ja politrukkien enemmistö ei ollut toiminut järjestäjinä tai johtajina, vaan yksittäisinä sotilaina ja siksi he eivät käytännössä pystyneet vaikuttamaan taistelun kulkuun ja lopputulokseen.

Esikuntatyötä ei juuri 1.–6.1. tehty, ja taistelujen jälkeen päähuomio kiinnitettiin tappioon syyllystyneiden paljastamiseen. Tästä syystä 44. Divisioonan miehistön mallikelpoisuudesta todettiin melko vähän käytännön esimerkkejä:

- Vorobjov, JR 305, oli haavoittunut, mutta ei poistunut taistelukentältä.
- Samoškin, JR 146:n politrukin sijainen, tuli politrukin tilalle, sai ruhjevammoja, mutta jatkoi komppanian ohjaamista.
- Lebedev, puolueen ehdokasjäsen, joka palveli 56. Panssaritorjun-

tapatteristossa, kieltäytyi poistumasta panssarivaunustaan. Hän sanoi: ”En astu vaunusta, patruunoita on ja lyön vihollista viimeiseen patruunaan saakka.”

Kaikki edellä mainitut kaatuivat taisteluissa.

– Naislääkäri Pljuštš lopetti paniikin, kun erään taistelun aikana JR 146:n II Pataljoona alkoi paeta.

Yhdeksännen Armeijan johto, sotilassyöttäjänvirasto ja NKVD:n erikoisosastot (eli vastavakoilu) tutkivat 44. Divisioonan toimintaa ja havaitsivat paljon enemmän esimerkkejä neuvottomuudesta, aloitekyvyttömyydestä ja arkuudesta. Tutkintapöytäkirjoissa todetaan koko miehistön tyyppillisenä mielialana taistelujen aikana olleen masennus ja lisäksi divisioonan johdolla myös neuvottomuus.

Todettiin 62 itsensä silpomistapausta ja karkaamisia taistelujen aikana. 9. Armeijan ja NKVD:n valtion turvallisuuspääviraston erikoisosastojen selonteossa todettiin: ”Eräät julkeat karkurit luovutettiin sotatuomioistuinten käsittelyyn ja teloitettiin sotilaiden ja upseerien läsnä ollessa.”

Yhdeksännen Armeijan poliittisen hallinnon edustaja 44. Divisioonassa, politrukki Nikolajev ryhtyi yhtymän joutuessa saarroksiin polttamaan dokumentteja korsussaan ja poisti asetakistaan politrukin tähdet (politrukillä ne olivat hihanauhoina) ja arvomerkit. Hän kehotti läsnä olevia seuraamaan esimerkkiään. Paetessaan Nikolajev heitti kivääriinsä ja Nagan-revolverinsa pois.

312. Erillisen Panssaripataljoonan puna-armeijalaiset sanoivat: ”Hallituksemme käy sotaa suomalaisia vastaan onnetoman taigan takia, mutta tappaa tuhansia ihmisiä.” Todennäköisesti näitä varsin oikeita sanoja pidettiin vastavallankumouksellisina lauseina.

Jalkaväkirykmentti 146:n sotakomissaari, pataljoonankomissaari Ivan Ivanovitš Moroz jätti joukko-osastonsa, joka taisteli iskuryhmänä, ja lähti JR 305:n komentopaikalle eikä enää palannut JR 146:een, koska se oli joutunut eristetyksi. Kun politrukit kääntyivät Morozin puoleen vaatien tietoja tilanteesta, hän vastasi: ”Näettehän itse, suomalaiset lyövät meidät, kaikki näkevät, mitä tilannetta vielä tarvitsette!” Saarrosta pääsynsä jälkeen Moroz surkutteli metsästyskivääriään, jonka hän oli ostanut Puolasta ja joka jäi kuormastoon Suomessa. On muistettava, että JR 146, missä Moroz oli toiseksi korkein upseeri, menetti vetäytyessään koko kalustonsa ja varustuksensa kuutta raskasta konekivääriä lukuun ottamatta. Esikunnan arkisto, rykmentin kassa (370 000 ruplaa) ja puoluejärjestön asiakirjat jäivät tuhoamattomina viholliselle. Rykmentissä laskettiin olevan noin 1 400 miestä kaatuneina, haavoittuneina ja paleltuneina.

Divisioonan komissaari Mizin kävi joukko-osastoissa vain kerran ennen 5.1.1940, muun ajan hän istui työhuoneessaan Vasonvaarassa. Mizin katosi tietymättömiin.

44. Divisioonan esikunnan 2. (tiedustelu)osaston ja 1. (operatiivisen) osaston päälliköiden oli joskus pakko taistelujen aikana revolveri kädessä ajaa sotamiehiä ja jopa upseereitakin ulos korsuistaan. Niinpä esimerkiksi komppanian ryhtyessä hyökkäykseen JR 305:n 7. Komppanian päällikkö istui korsussaan eikä ollut johtamassa alaisiaan.

Eri tavoin taisteluissa kunnostautuneiden lukumääräistä suhdetta niihin, jotka tekivät pahoja rikkomuksia tai eivät suorittaneet omia virkavelvollisuuksiaan, voidaan arvioida seuraavien tietojen perusteella. Talvisodan aikana 44. Divisioonassa otettiin puolueen jäseniksi 485 miestä. Samana aikana yhteensä 53 puolueen jäsentä ja jäsenehdokasta sai puolue-rangaistuksia, 25 sotilasta erotettiin puolueesta, kuusi sai ankan muistutuksen ja 18 sai muistutuksen. Niinpä voidaan hyvin perustein olettaa, että näin laskettu kunnostautuneiden ja syyllisten suhde (9:1) pätee myös koko divisioonan osalta puolueettomiin sotamiehiin ja upseereihin.

44. Divisioonan sotapäiväkirjaan tehtiin 11.1. seuraava merkintä: ”Kavaltajat, isänmaan petturit, bandiitit Vinogradov, Volkov, Pahomenko teloitettiin ampumalla.” Sotatuomioistuimen istunnossa heitä syytettiin siitä, että he olivat ”jättäneet rikollisesti ilman huomiota kaikki puna-armeijan ylimmän johdon ja 9. Armeijan sotaneuvoston käskyt puolustuslaitteiden ja linnoituslaitteiden rakentamisesta divisioonan etenemisteiden varsille, maantien molemmilla puolilla olevan metsän raivaamisesta ja harventamisesta ... hajottaneet divisioonan joukot erillisiksi osastoiksi ja ryhmiiksi, joiden välillä ei ollut yhteyksiä...”, ja että he ”omaa nahkaansa pelastaessaan pakenivat häpeällisesti selustaan pienen miesryhmän kera”.

Neuvostoliiton puolustuskansankomissaari K. E. Vorosilov antoi samanlaisen arvion 44. Divisioonan johdon toiminnasta. Vuoden 1940 toukokuussa hän totesi esitelmässään Pääsotaneuvoston istunnossa: ”Vihollinen oli todella saartanut 44. ja 18. Divisioonan, ja divisioonien johdon arkuuden ja petturuuden takia ne kärsivät huomattavat henkilö- ja kalustotappiot.”

Tappiot

Tammikuun 1.–7. päivinä 1940 käydyissä taisteluissa 44. Divisioona menetti 1 001 miestä kaatuneina, 1 430 miestä haavoittuneina, 2 243 mies-

tä kadonneina ja 82 miestä paleltuneina; yhteensä 4 756 miestä. Kadonneista yksittäisiä sotilaita ja upseereita pääsi vielä tammikuun lopussa valtakunnan rajalle.

Kalusto- ja varustetappiot 1.–7.1.1940 olivat:

erimallisia kiväärejä	4 538 kpl
revolvereita	1 235 kpl
konepistooleja	n. 150 kpl
pikakivääreitä	251 kpl
raskaita konekiväärejä	97 kpl
45 mm:n tykkejä	29 kpl
76 mm:n tykkejä	38 kpl
122 mm:n haupitseja	16 kpl
82 mm:n kranaatinheittäimiä	14 kpl
panssarivaunuja	37 kpl

sekä kaikki radioasemat ja rykmenttien kuormastot (lukuun ottamatta 2. luokan kuormastoja). Saarrosta päässeistä miehistä 40 prosenttia tuli ilman kiväärejä.

44. Divisioonasta oli jäljellä 179. Haupitsirykmentti, JR 305:n pataljoona, moottoroitu jalkaväkipataljoona, 2. luokan kuormastot ja noin 1 000 miestä joka rykmentissä.

Divisioonan miehille ja upseereille sota loppui vasta 27.3.1940, jolloin divisioonan esikuntapäällikkö, kapteeni Matvejev käski asettamaan jokaisesta komppaniasta yhden miehen, joka oli osallistunut taisteluihin 26. kilometripylvään [Kuomanjoen] kohdalla. Heidät lähetettiin autoilla Vasonvaaran alueelle yksikköjensä kaatuneiden tunnistamista varten.*

44. Divisioonan tuhon syyt

Sotatoimien suunnitteluun ja valmisteluun liittyvien yleisten syiden lisäksi tärkeimmät syyt olivat:

Sotanäyttämön erityispiirteet:

Neuvostoliiton ja Suomen pitkän itärajan maasto oli suurimmalta osaltaan sen aikaiselle armeijalle vaikea läpäistä. Tiheät metsät sekä runsaslukuiset suot ja järvet vähensivät huomattavasti joukkojen liikkuvuutta

* Olivatko suomalaiset mahdollisesti luovuttaneet kaatuneitten ruumiita? – *Toim. huom.*

44. Divisioonan vahvuuteen kuului 12 panssariautoa. Suomalaiset sotilaat ihmettelevät saatua sotasaalista. Kuva Sotamuseo (O. Vallen kokoelma / Sotahistorian toimisto).

Twelve armoured cars were on the strength of 44 Division. Finnish soldiers admiring the war booty.

ja poistivat neuvostojoukkojen elävän voiman ja raskaiden aseiden ylivoiman. Kapeita metsäteitä ja syvänteitä pitkin vedettäessä raskas kalusto kävi taakaksi. Harvat kulkuyhteydet rajan kummallakin puolella mahdollistivat vain pienien voimien huoltamisen.

Myös ilmasto oli vaikea. Vuoden 1939–40 talvi oli poikkeuksellisen ankara. Pakkanen kiristyi jopa -45 – 50 asteeseen, ja lumimyrskyjä ja -pyryjä esiintyi runsaasti. Jopa metrin syvyisessä lumessa ei voinut liikkua ilman suksia. Joukot kärsivät suuret tappiot paleltumisista ja vilustu-

44. Divisioonalla oli 4 531 hevosta. Kaikkia ei ennätetty kuitenkaan käyttää ravinnoksi. Sotasaalishevosia matkalla länteen. Kuva Sotamuseo.

44 Division had 4 531 horses. However, there was no time to use them all as food. Horses seized as war booty on their way westwards.

misista.

Näissä oloissa suomalaisten erinomainen mieskohtainen ja taktinen tarkk'ampujakoulutus tasoittivat neuvostojoukkojen moottoroinnin määrää ja miesylivoimaa.

Neuvostojoukot oli huonosti valmennettu taistelemaan Suomen sotänäyttämön oloissa. Esikunnat eivät ottaneet suunnitelmissaan sen erikoislaatuisuutta huomioon. Toimintaa metsässä ei ollut opetettu joukoille ja niinpä niitten oli pakko sitoutua teihin. Puna-armeijassa ei ollut koulu-

tettuja hiihtojoukkoja. 44. Divisioonassa hiihtojoukkojen koulutus aloitettiin 31.12.1939 eli juuri ratkaisevien taistelujen aattona. Divisioonassa laskettiin 16.1.1940 olevan 880 hiihtotaitoista miestä.

Yhdeksäs Armeija johti heikosti 44. Divisioonan taisteluoperaatioita:

- Divisioona johdettiin taisteluun osina, hajallaan, ilman ”iskunyrkin” muodostamista.
- 9. Armeijan johtotoimet rajoituivat harvoihin, epämääräisiin käskyihin, jotka joskus olivat ristiriitaisia ja jopa epärealistisia. Käskyjen toimeenpanon valvonta puuttui. Divisioonan johto ei käytännöllisesti katsoen pyrkinyt korjaamaan virheellistä toimintaansa.
- Armeijan johto ei järjestänyt luotettavaa viestiyhteyttä 44. Divisioonan komentajan komentopaikkaan eikä ollut tietoinen divisioonan joukkojen todellisesta tilanteesta ja taistelujen kulusta.
- Taistelujen johtamisen salaussääntöjä rikottiin törkeästi: käytettiin vihollisen tiedossa olevaa salakieltä ja puhelinyhteydet olivat suojaamattomat salakuuntelun varalta.
- 44. Divisioonan tehtävä jäi muuttamatta 163. Divisioonan vetäytymisen jälkeen. 44. Divisioona olisi voitu ja pitänyt keskittää iskuhyökkäykseen.
- 9. Armeijan esikunta ei järjestänyt 44. Divisioonan ja 163. Divisioonan yhteistoimintaa, vaikka molemmat divisioonat toimivat yhtä ja samaa vihollisryhmittymää vastaan.
- 9. Armeijan johto ei suorittanut välttämättömiä perehdyttämistoimia ensi kerran pohjoiselle sotänäyttämölle saapuneen 44. Divisioonan henkilöstön tutustuttamiseksi sotänäyttämön erityispiirteisiin ja aikaisempiin taistelukokemuksiin.
- 9. Armeijan esikunnan tiedusteluosasto jätti vaille huomiota 44. Divisioonan paljastumisen Raatteen tiellä eikä huomannut vihollisvoimien ryhmittämistä iskuun divisioonaa vastaan.

44. Divisioonan johdon taitamattomat toimet, jotka usein liittyivät Puna-armeijan Ylijohdon ja 9. Armeijan käskyjen rikkomiseen sekä Puna-armeijan vuoden 1936 kenttäohjesäännön rikkomiseen:

- Divisioonan esikunta ei täyttänyt johtoelimenä perustehtäviään, vaan toimi usein vain välittäjänä 9. Armeijan esikunnan ja divisioonan komentajan välillä.
- Kaukotiedustelun puuttuminen, epätietoisuus vihollisen voimista

- ja niiden sijainnista sekä jopa maastosta; riittämätön vartiointi tiellä, joka oli divisioonan ainoa kulkuyhteys.
- Divisioonan johdolla ei ollut reservejä, kun taas rintamalinja oli pitkä ja joukko-osatot toimivat hajotettuina.
 - Voimien vähittäinen hajottaminen erillisiksi pieniksi ryhmiä eri suuntiin, mikä tuloksena rykmenttien komentajat ja esikunnat jäivät ilman omia yksikköjään.
 - Huoltojoukkojen puutteellinen johtaminen ja niiden heikko suojaaminen; tavara- ja elintarvikehuollon heikkous.
 - Järjestelemätön, hajanainen vetäytyminen pienin taistelukyvyttömin ryhmin, mikä johti lisätappioihin sekä kaluston ja varusteiden lähes täydelliseen menettämiseen.
 - Kasvatus- ja vastavakoilutyön järjestelemättömyys, mikä edisti kurin hölyntymistä.

Suomentaneet **Andrej Nikitin** ja **Carl-Fredrik Geust**,
toimittaneet: **Eero Elfvengren** ja **Ohto Manninen**.

Lähteet ja kirjallisuus

Venäjän valtiollisen sota-arkiston (RGVA) asiakirjat

F.34980, op.5 (9. Armeija),
d.42

- s. 41–50, 47 AK:n poliittisesta työstä (t.p.q. 22.2.1940); s. 56–77, 9.A:n ilmoitus 44. D:n tappion syistä (28.1.1940); s. 111, JR 146:n ylivälskäri A. N. Kotljarin kertomus haavoittuneiden jättämisestä 44.D:n vetäytyessä (12.1.1940); s. 122–123, 44.D:n esikunnan 2. osaston päällikön P. A. Korotaevskin kertomus divisioonan tappion syistä (11.1.1940).

d.45

- s. 12–23, Pääsotaprokuraatuurin prokuraattorin Budarginin ja 9.A:n sotaprokuraattorin Homtšenkan muistio 1. luokan armeijankomissaari Mehლისille 44.D:n tuhon syiden esitutkinnan tuloksista (20.1.1940); s. 64–80, NKVD:n turvallisuuspäähallinnon erityisosaston päällikön Botškovin ja 9.A:n erityisosaston päällikön Zubkovin kertomus Mehლისille 44.D:n tappion selvityksestä (1.1940); s. 29, Vihollisen toiminnan luonnehdinta 9.A:n muistiossa 44.D:n tappion syistä (t.a.q. 28.1.1940).

F.34980, op.10 (divisioonien asiakirjat),
d.656

- s. 1–58, 44.D:n sotapäiväkirja 11.11.1939–17.3.1940; s. 59, 44.DE:n op.ilmoitus no 23 (30.12.1939); s. 60–61, 44.D:n komentajan kertomus divisioonan toiminnasta 1.–6.1.1940 (t.a.q. 11.1.1940).

d.658

- s. 1–4, majuri Kutsevin muistio 44.D:n sotatoimista 14.12.1939–11.1.1940 (23.3.1940).

F.34912, op.3, d.20

- s. 4–6, ote 44.D:n historiikaavakkeesta sen sotakoulutuksesta, puolue- ja poliittisesta työstä, toiminnasta sosialistisessa kilvoittelussa toukokuusta 1923 syyskuuhun 1940.

F.1417, op.1,

d.89

- s. 131, 44.DE:n kiertokirje 27.3.1940 miehistön asettamisesta tunnistamaan divisioonan Suomen alueella 26. kilometripylvään seudulla käymissä taisteluissa kaatuneita.

d.160

- s. 5–7, sotatoimien aikaa koskeva ote kertomuksesta 44.D:n puoluekomission työstä toukokuusta 1938 toukokuuhun 1940 (16.5.1940); s. 21, luettelo 44.D:n miehistön hyväksytyistä palkitsemisesityksistä (9.5.1940); s. 22, muistio 44.D:n puoluejäsenille sotatoimien aikana annetuista rangaistuksista (11.5.1940).

Julkaistut asiakirjat

Iz žurnala boevyh dejstvij 44-j strelkovoj divizii za 11 nojabrja 1939 g. – 7 janvarja 1940 g. (44.D:n Sotapäiväkirjasta 11.11.1939–7.1.1940). Voennostoritšeskij žurnal 9/1991 s.17–23.

”Ne predstavljali sebe ... vseh trudnostej, svjazannyh s etoj vojnoj”: Doklad narkom oborony SSSR K.E.Vorošilova ob itogah sovetško-finljandskoj vojny 1939–1940 gg. (“Emme kuvitelleet ... kaikkia vaikeuksia, jotka liittyivät siihen sotaan”: Neuvostoliiton puolustusasiain kansankomissaarin K. E. Vorošilovin selonteko talvisodasta 1939–1940.) Voennostoritšeskij žurnal 4/1993 s.7–12; 5/1993 s.45–50, 7/1993 s.35–40.

Kirjallisuutta

Anin, B., Petroviš, A., Radiošpionaž. Moskva, Meždunarodnye otnošenija, 1996.

Dudorova O.A., Neizvestnye stranitsy ”zimnej vojny”. Voennostoritšeskij žurnal 9/1991 s. 12–17.

Grif sekretnosti snjat: Poteri Vooružjonnyh Sil SSSR v vojnah, boevyh dejstvijah i voennyh konfliktah: Statističeskoe issledovanie. Moskva, Voenizdat 1993.

Istorija ordena Lenina Leningradskogo voennogo okruga. Izd. 3-e, ispravl. i dopoln. Moskva, Voenizdat 1988.

Karpov, V., Maršal Žukov, ego soratniki i protivniki v dni vojny i mira (Literaturnaja mozaika). Kn.1. Moskva, Voenizdat 1992.

Kozlov, A.I., Sovetsko-finskaja vojna 1939–40: Vzgljad s ”toj” storony. Riga: Tornado 1997.

Kuzjmin, N.F., Na straže mirnogo truda (1921–1940 gg.). Moskva, Voenizdat 1959.

- Noskov, A.M., Severnyj uzel. Voenno-istoričeskij žurnal. 7/1990 s. 7–19.
- Noskov, A.M., Radjansko-finljudsjska vojna 1939–1940 rr. Ukrajskij istoričeskij žurnal 1/1990 s. 24–30; 2/1990 s. 25–33.
- Simonov, K., Glazami tšeloveka moego pokolenija: Razmyšlenija o I.V.Staline. Moskva, Pravda 1990.
- Semirjaga, M.I., Tajny stalinskoj diplomatii. 1939–1941. Moskva, Vysšaja škola 1992.
- Tjagunov, B., Nikto ne zabyt?... Znamja 10/1988 s. 226–230.
- Vasilevskij, A., Delo vsej žizni. Kniga 1. 6-e izdanie. Moskva, Politizdat 1989.
- Vaštšenko, P.F., Jesli by Finljudija i SSSR... Voenno-istoričeskij žurnal 1/1990 s.27–34.
- Zaharov, M., Generaljnij štab v predvoennye gody. Moskva, Voenizdat 1989.
- Zubko, M., Divizija zamjorzla v finskih snegah: Korrespondent "Izvestij" idjot po sledam zimnej tragedii 1939–40 gg. Izvestija. 2.6.1992 s.7.

THE UKRAINIAN 44 DIVISION IN THE FINNISH WINTER WAR, 1939–1940

Summary

From 1 December until about 14 December 1939 the main forces of 44 Division were moved by railway to their forming-up area at Kemi near the White Sea. The main forces of the division were moved forwards by truck and on foot between 14 December 1939 and 1 January 1940 to the area of fighting at Vasonvaara and from there along the Raate road towards the west.

Between 16 and 25 December 1939 the troops of 44 Division carried out a few attacks to break the Finns' resistance on the Kuomanjoki line between Kuivasjärvi and Kuomasjärvi and to reach the area of the village of Suomussalmi to assist 163 Division which was surrounded there.

During the period from 25 December 1939 to 1 January 1940 the division carried out no active attacks. A few planned attacks were called off one after another. During this time the concentrations of the division's main forces in the area of fighting continued and were to a great extent completed. The decisive battles were fought between 1 and 6 January 1940. The division was at that time the objective of the enemy's attacks and it suffered a total defeat.

A core of men capable of fighting, including the divisional command, broke out of the encirclement between 7 and 10 January. After this 44 Division was on the defensive near the frontier and it had only minor clashes with the enemy between 9 January and 13 March.

According to the author the most important reasons for the destruction of 44 Division, in addition to the general causes which lay in the planning and preparation of military operations, were:

First of all the weak direction of 44 Division's combat operations by the command of 9 Army. The division was led into battle in parts,

scattered, without forming a striking force. Command by the division's higher formation, 9 Army, limited its direction to infrequent, imprecise orders, which were sometimes conflicting and even unrealistic. The execution of orders was not supervised. The divisional command did not attempt to correct its wrong actions. The army command did not organize reliable signals communications with the command post of 44 Division's commander and was not aware of the actual situation of the division's troops and the course of the fighting. Regulations for maintaining secrecy during command in battle were flagrantly breached: codes were used which were known to the enemy and telephone communications were unprotected against interception. The mission of 44 Division remained unchanged after the withdrawal of 163 Division when 44 Division should have been concentrated for a decisive attack. The headquarters of 9 Army did not arrange cooperation between 44 Division and 163 Division although both divisions were operating against the same enemy concentration. The command of 9 Army did not carry out the necessary familiarization measures to introduce the personnel of 44 Division, who had arrived on the northern battlefield for the first time, to the particular characteristics of the battlefield and to earlier experiences of combat. The intelligence section of 9 Army's headquarters failed to take notice that 44 Division had been discovered on the Raate road and did not observe the concentration of enemy forces to carry out a blow against the division.

Secondly, the command of 44 Division functioned incapably, which was often reflected in breaches of the orders of the Red Army High Command and of 9 Army and of the Red Army's Field Service Regulations of 1936. The divisional headquarters did not fulfill its basic task as a command element but often acted only as an intermediary between the headquarters of 9 Army and the divisional commander. There was no long-range reconnaissance, and information was lacking about the enemy's forces and their location and even about the terrain. Protection of the Raate road, the division's only means of communication, was inadequate. The divisional command had no reserves although the front line was long and the units were operating while dispersed. The forces were dispersed into separate small groups in different directions, as the result of which the regimental commanders and headquarters were left without their own units. The logistics troops were commanded defectively and weakly protected, and the same applied to the supply of matériel and rations.

The unorganized, scattered withdrawal in small groups, incapable of fighting, caused additional casualties and the almost complete loss of transport and equipment. The lack of a system for education and counter-espionage work contributed to the relaxation of discipline.

PETÄJÄSAARI 6.3.1940 – TALVISODAN SUURIMMAT TAPPIOT

Suurimmat yksittäistä pitäjää viime sodissamme kohdanneet tappiot yhden päivän aikana samassa taistelussa kaatuneina ovat Petäjäsaarella 6.3.1940 kaatuneet 46 Rantasalmen miestä. Saaristotaisteluiden tappiot olivat yleensä suuret, sillä alueelta oli hankala poistua. Kalliosaaret olivat erityisen kohtalokkaita, koska niissä suojautumismahdollisuudet olivat usein huonot ja sirpalevaikutus hirvittävä. Talvisodan aikana käytössä ollut aluejärjestelmä koki Laatokan Karjalassa, Koirinojanlahden Petäjäsaarella, kulminaationsa.

Edellisenä päivänä, 5.3.1940 tapahtui toiseksi suurin yksittäisen pitäjän kohdannut tappio Äyräpäässä, Karjalan kannaksella, missä kaatui 39 Nurmon miestä. Antti Tuurin Talvisota-romaani ja samanniminen elokuva ovat tuoneet tämän taistelun suomalaisille tutuksi. Nurmon pitäjän miehistä muodostetun Kevyt Osasto 8:n eskadronan hyökkäys tapahtui Äyräpään kirkonmäelle maaliskuun 5. päivän aamuna. Rynnäkköön lähti 120 miestä. Kun hyökkäys pysähtyi lähelle tavoitetta, mukana oli enää 19 taistelijaa. Tappiot kaatuneina ja kadonneina olivat 42 miestä.¹

On ymmärrettävää, että sotatoimista kerrottaessa tuodaan esille voitot ja menestykset. Tappioista on aina vaikea puhua. Erityisen raskasta on kohdata erittäin suuret tappiot. Varmaan tässä on yksi syy, miksi Petäjäsaaren taistelu ei ole yleisesti tunnettu.

”Tuskin missään on taisteltu sananmukaisesti viimeiseen mieheen, viimeistä veripisaraa myöten, siten kuin Koirinojan saarilla”, kertoo tapahtumista tuoreeltaan 1941 ilmestyneessä kirjassa Kunnia – Isänmaa jääkärikenraalimajuri Woldemar Hägglund, joka toimi talvisodassa Laatokan

* (s. 1956), erikoissairaanhoitaja, Suomen Sotahistoriallisen Seuran hallituksen jäsen, artikkeleita julkaistu teoksissa Kallio, Veikko (toim.), Sammatti, Elias Lönnrotin kopitipitaja (2002), Kallio, Veikko (toim.), Karjalohja, itsenäisen väen pitäjä (2005) sekä Sotahistoriallinen aikakauskirja 24 (2005).

Jääkärikenraalimajuri Woldemar Hägglund toimi IV Armeijakunnan komentajana 3.12.1939 lähtien. Kuva Puolustusvoimat.

Major-General Woldemar Hägglund served as commander of IV Corps from 3 December 1939.

Karjalan puolustuksesta vastanneen IV Armeijakunnan komentajana.² Siksi tuntuukin hämmästyttävältä, että virallisessa sotahistoriassamme kerrotaan noista tapahtumista jopa erheellisesti. 1970-luvulla tehty Talvisodan historia -teossarja kertoo seuraavasti: ”Pääosa saarten puolustajista pääsi vetäytymään lähisaariin.”³ Lähes samoin sanoin eli ”Pääosa joukoista pääsi vetäytymään Vuoratsuun” kuvataan noita taisteluita edelleen 2000-luvulla tehdyssä Itsenäisyyden puolustajat -teossarjan kirjassa Sodan taistelut osassa Talvisota.⁴ Sitä vastoin 1999 ilmestynyt Talvisodan pikkujättiläinen kuvaa tapahtumia: ”Vain rippeet saarten puolustajista pääsivät pelastautumaan Pitkärannan rannikolle tai lännessä olevaan Vuoratsun saareen illan hämärän saapuessa.”⁵ Talvisodan pikkujättiläinen kertoo näistä Laatokan koillispuolen saaristotaisteluista myös esimerkkinä suurimmista tappioista.⁶

Petäjäsaaren tappiot 6.3.1940 koskettivat lähes yksinomaan Savon pitäjjiä. Rantasalmen 46 miehen lisäksi siellä kaatui muiden muassa 23 Nilsiän miestä. Äyräpään taistelussa 5.3. kaatuneista 42:sta kaikki kolmea lukuun ottamatta olivat Nurmon miehiä. Talvisodan aikana vallalla ollut

aluejärjestelmä teki mahdolliseksi näin suuret tappiot yksittäisten pitäjien kannettaviksi. Talvisotaan lähteneet joukot oli muodostettu sotilaspiireittäin ja edelleen piirien sisäisen aluejaon mukaan. Tällöin kunkin joukon perustaminen silloiset kulkuyhteydet huomioon ottaen oli nopeaa ja henkilöstö pitkälti keskenään tuttuja, jolloin joukon kiinteys oli hyvä. Kun 1–2 aluetta muodosti pataljoonan, patteriston tai erikoisyksiköitä, tappioiden kohdistuminen yksittäiseen perusyksikköön merkitsi raskaita viestejä asianomaisiin kuntiin. Pääsääntöisesti ne olivat paikkakuntia, joissa perustettiin jalkaväkirykymiä.⁷ Esimerkiksi Petäjäsaaren puolustuksessa 6.3. mukana olleesta 6./JR 35:n miehistä ja aliupseereista yli 90 prosenttia oli rantasalmelaisia.⁸

Sodan ajan kokoonpanojen tarkistaminen käynnistyi nopeasti keväällä 1940. Työ saatettiin päätökseen vielä saman vuoden syksyllä.⁹ Talvisodassa saatuja katkeria kokemuksia yritettiin tasoittaa kokoamalla suojeluskuntapiirin yksiköt jatkosodassa mahdollisimman laajalta alueelta.¹⁰ Tämä sai aikaan sen, että jatkosodassa ei hyökkäysvaiheenakaan aikana yksittäinen päivä tuonut yhden pitäjän osalle suunnattomia tappioita, vaan ne jakautuivat tasaisemmin kuin talvisodassa. Suurimmat tappiot talvisodassa tulivat Länsi-Kannaksella ja Laatokan Karjalassa.¹¹

IV Armeijakunnan puolustusalue talvisodassa

Neljäs Armeijakunta vastasi puolustuksesta Laatokan ja Ilomantsin välisellä alueella.¹² Sen tapahtumista tunnetaan yleisesti ankarat Kollaanojen puolustustaistelut, joita käytiin 12. Divisioonan alueella sekä Laatokan Karjalan maineikkaat mottitaistelut, joiden alueesta vastasi pääasiassa 13. Divisioona. Osana mottitaisteluita olleet Laatokan koillispuolen saaristotaistelut ovat jääneet sotahistorian tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Ne ovat jääneet ikään kuin muun mottisodan varjoon.

Keskeisiä alueita talvisodan mottitaisteluiden kannalta olivat kaksi lähinnä Laatokkaa kulkevaa päätieta. Nämä olivat rantatie Salmista Pitkärannan kautta Sortavalaan sekä Käsnäselästä Uomaan ja Lemetin kautta johtava tie, joka Koirinojan kohdalla yhtyi edelliseen. Tärkeä tavoite oli estää näiden teiden suuntaisesti eteneviä vihollisryhmittymiä yhtymästä Koirinojan risteyksessä.¹³ Tätä ei pystytty täysin estämään, mutta sen sijaan saatiin sittemmin vastatoimilla erotetuksi 168. Divisioona ja 18. Divisioona toisistaan. Edellisen alueesta muodostui ylivoimaisesti suurin motti. Rintamalinjan pituudeksi muodostui noin 26 kilometriä.¹⁴ Kun

22-vuotias reservin vänrikki Leevi Lakio johti sissiosasto Lakiota, joka taisteli Petäjäsaaressa useaan otteeseen. Kuva on otettu 1944, jolloin Lakio oli ylennyt kapteeniksi. Kuva Eeva Tammen kokoelmat.

The 22-year-old Ensign Leevi Lakio commanded the Lakio Ranger Detachment which fought several battles on Petäjäsaaari. The picture dates from 1944, when Lakio had been promoted to captain.

Kitilän–Koirinojan suurmotin pussinsuu eli etelässä jäätietä tapahtuva viimeinen huoltoreitti saatiin katkaistua, oli Petäjäsaaressa sijainti keskellä Koirinojanlahtea erittäin strateginen. (Ks. kartta sivulla 178.)

Puna-armeijan selkeä painopiste oli Karjalan kannaksella ja sen toiseksi tärkein hyökkäyssuunta oli Laatokan Karjala. Venäläisten ylijohdo oli keskittänyt Laatokan koillispuolelle 8. Armeijan, jonka tarkoitus oli suunnata Karjalan kannaksella taistelevien suomalaisjoukkojen selustaan. Mikäli aie olisi onnistunut, Kannas ja koko Suomi olisivat murentuneet.¹⁵

Alue muodosti suomalaisten kannalta suppilon, joka kapeni kohti 20 kilometriä leveää Jänisjärven ja Laatokan välistä kannasta. IV Armeijakunnan perimmäiseksi tehtäväksi muodostui estää neuvostojoukkoja läpäisemästä Jänisjärven ja Laatokan välistä kannasta.¹⁶ ”Jänisjoki-linja olisi ollut viimeinen puolustuslinjamme”, kertoi Sissiosasto Lakion päällikkö, silloinen reservin vänrikki Leevi Lakio, joka oli tuolloin 22-vuotias.¹⁷

Joulu- ja tammikuussa Päämaja kiinnitti suurta huomiota IV Armei-

jakunnan toimiin. Operatiivisen osaston maavoimatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Valo Nihtilä, lähetettiin kahteen otteeseen seuraamaan ja tukemaan taistelutoimien edistymistä.¹⁸

Hyökkäystä pidettiin parhaana puolustuskeinona. Vain aktiivisuus saattoi johtaa menestykseen.¹⁹ Taistelujatukseksi oli päästää hyökkääjä etenemään varsin kauas länteen, jolloin sen huoltoyhteydet vaikeutuisivat. Teiden suunnissa etenevät hyökkäyskiilat tuli pitää toisistaan erillään. Sitten oli tarkoitus aloittaa ratkaisutaistelu maahantunkeutujan tuhoamiseksi.²⁰

Kitilän–Koirinojan suurmotti sulkeutuu

Vuodenvaihteessa alkoivat Laatokan syvät vuonomaiset lahdet jäätyä. Neuvostojoukoille Laatokasta tuli ensiarvoisen tärkeä, kun 13. Divisioonan vastahyökkäys oli saavuttanut Laatokan rannan ja katkaissut 168. Divisioonan huoltotien 10.1. Varsin pian venäläiset päätyivät käyttämään Laatokan jäätä huoltotienään.²¹ Laatokan niemistä ja saarista tuli tämän jälkeen yksi taistelujen painopiste. Lahden keskiosaa hallitsivat kallioiset saaret: Maksimansaari, Petäjäsaaari, Paimionsaari ja Vuoratsu, joka oli korkein (68 metriä meren pinnasta) ja suurin (yli kaksi kilometriä pitkä). Muut saaret olivat noin kilometrin pituisia ja parisataa metriä leveitä. Saarien ja mantereen väliset salmet olivat noin kilometrin levyiset.²² Tilanne mantereen puolella alkoi olla erikoinen. Oli vuorotellen molempien maiden joukkoja. Ajoittain oli vaikea tietää, missä rintamalinjat sijaitsivat.

Pitkärannan edustan saaret määrättiin miehittäväksi 14.1. annettulla käskyllä.²³ Reservin vänrikki Erkki Pajukoski kävi tiedustelemassa saarissa partionsa kanssa ensimmäistä kertaa tammikuun puolivälissä muutamana päivänä ajan. Pakkasta oli 40 astetta. Miehet lämmittivät Petäjäsaaressa olleen lautarakenteisen kalamajan. Vihollisen hävittäjät yllättivät kalamajan ympärillä askaroineen partion. Pajukoski komensi äkkiä miehiltä lumipuvut pois yltä ja käski heidän rauhassa keräillä puita. Joku vielä kädellään huiskutti yllä pyöriville lentokoneille. Johtokone vastasi tervehdykseen vaaputtaen siipiään ja niin koneet poistuivat etelään. Tässä vaiheessa ei vastapuolen joukoilla ollut vielä useinkaan lumipukuja.²⁴

Varsinainen saarien haltuunotto tapahtui 18.1. ja 19.1. välisenä yönä. Konekivääripuolijoukkueella ja pioneeriryhmällä vahvennetut sissiosastot Lakio ja Pajukoski saivat tehtäväkseen miehittää Pitkärannan saaret

ja katkaista vihollisen viimeisen huoltoyhteyden Kitilän mottiin.²⁵ Suomalaiset ottivat haltuunsa huoltotietä hallitsevat tärkeimmät saaret.²⁶ Vuoratsu, Petäjäsaari ja Putkisaari todettiin tyhjiksi ja miehitetiin 19.1. Puolet joukosta piti olla asemissa koko ajan. Näin jatkui, kunnes saatiin täydennystä. Puhelinyhteys saariin saatiin 20.1. illalla.²⁷ ”Otatte saaret haltuunne ja jos tulee hyökkäys, taistelette viimeiseen mieheen. Tämä käsky tuli korkeimmalta taholta”, kertoi Osasto Lakion kersantti Erkki Tiihonen.²⁸

Maksimansaaren omistuksesta taisteltiin 20. ja 21.1. Reservin vänrikki Amberlan kranaatinheitinjoukkue saatiin 22.1. apuun Petäjäsaareen, ja tulta voitiin ohjata Maksimaan hiihtolähetin avulla. Hiihdon maailmanmestarin alikersantti Pauli Pitkäsen hiihtäessä edestakaisin toteutui yksi merkellisimmistä tulenjohtamistavoista koko sodassa. Pajukoski itse antoi Petäjäsaareissa Amberlalle uudet kohteet, kun Pitkänen toi tuulispäänä hiihtäen yli kilometrisen lahden valtausta johtavalta alikersantti Kokkoselta uusia ohjeita. Pitkänen hiihti taipaleensa useasti, ja kranaatit osuivat joka hiihdon jälkeen tarkemmin kohteeseensa.²⁹

Myös Vihkimäsaari käskettiin ottaa haltuun 20.1., mutta se oli tuolloin jo vahvasti vihollisen miehittävä. Vaikeuksia oli jo pitää sadalla miehellä neljää saarta.³⁰ Vallitsevaa epätoivoa kuvastaa 25.1. esitetty kysymys, onko saaret pidettävä ja mistä saa apuvoimia.³¹ Optimistinen oli myös 7.2. tullut armeijakunnan käsky, jonka mukaan Nuolainniemi on miehittävä.³² Tästä luovuttiin, kun havaittiin, että venäläiset olivat juuri silloin miehittäneet sen vahvemmin kuin koskaan ennen. Olikohan vakoilu saanut vihiä suomalaisten aikeista?³³

Huoltokolonnien tuhoaminen aloitettiin heti yöllä 20.1. ja sitä työtä riittikin jatkuvasti. 23.1. arvioitiin jäälle jääneen 200 ammuttua hevosta, kun pohjoisesta tuleva kolonna päästettiin aivan kohdalle ennen kuin avattiin tuli konekivääreillä, ja samaan aikaan saapui etelästä kolonna samaan sekamelskaan.³⁴ Sitten alkoi kolonnilla olla suojaukset mukanaan. Oli panssarirekiä, joista tulitettiin vastaan, ja tammikuun lopulta alkaen oli käytössä hyökkäysvaunujakin. Pioneerit alkoivat tehdä raitoja salmien poikki näitä varten. ”Yö toisensa jälkeen asetuimme väijytyksiin luodoille konekiväärein ja pikakiväärein varustautuneina”, kertoi Lakio.³⁵ Maaliskuun alkuun mennessä laskettiin venäläisten menettäneen jäällä noin pari tuhatta hevosta ja ajoneuvoa sekä vähintään yhtä monta ajo- ja varmistusmiestä.³⁶

Tammikuun 21. päivänä venäläiset luopuivat Ruokojärven seudusta ja vetivät puolustuksensa kolme kilometriä etelämmäs rautatielinjan tasalle.

Kitilän suurmotin jättämiseen kypsymään vaikutti osaltaan mottialueen kalliomaasto ja helppo puolustettavuus, sillä alue oli nyt lähes pyöreä ja halkaisijaltaan noin seitsemän kilometriä.³⁷ Samoihin aikoihin suomalaiset joukot valtasivat kolmesta suunnasta Lapoinniemen ja Kuivaniemen sekä ottivat samalla haltuunsa Sikosaaren ja Syskyänsaaren. Näin saatiin rintama lyhenemään usealla kilometrillä.³⁸

Tilanteiden vakavuutta Kitilän suurmottia puristettaessa kuvaa hyvin seuraava tapaus. Tammikuun 19. päivänä Osasto Niemi oli saanut käskyn edetä Kuivaniemeen. Luutnantti J. Niemi epäili joukkojensa mahdollisuuksia selviytyä saamastaan tehtävästä. Laatokan Meripuolustuksen Salmin lohkon komentaja, kapteeni T. Mäkeläinen totesi, että ”käsky on käsky”. Lohkon lääkärin Y. Kulhian halutessa lähteä mukaan hyökkäykseen komentaja kielsi häntä lähtemästä toteamalla, että juuri käsketyistä hyökkäyksestä kukaan ei palaisi elävänä.³⁹ Sittenkin kapteeniksi ylennetty Niemi kaatui jatkosodassa.

Venäläisten huoltoliikenteen uhanalaisin kohta oli Maksimansaaren ja mantereen välinen runsaan kilometrin levyinen salmi, jonka molemmat rannat olivat suomalaisten hallussa.⁴⁰ Maksimaan ei vielä kukaan riittänyt jalkaväkijoukkoja, vaan saari pidettiin hallussa Lakion ja Pajukosken sissiosastojen miesten voimin. Miehet vaihdettiin päivittäin Vuoratsusta ja Petäjäsaaresta käsin. Maksimansaarta miehitti kerrallaan 12–14 miestä vuorokauden ajan ilman majoituspaikkaa ja huoltoa. Tilanteen ankaruutta kuvaa hyvin se, että näiden miesten oli siis käsketty pitää tämäkin saari viimeiseen mieheen, mikäli venäläiset hyökkäivät sinne!⁴¹

Kun III/JR 38:n joukot olivat saattamassa Kitilän suurmotin saartorengasta umpeen, oli saatava kosketus mantereelle Pitkärannan tuntumaan edenneisiin III/JR 64:n joukkoihin. Päiväsaikaan edenneen suomalaispartion yllätti jäällä vihollisen hävittäjä, joka kierteli yläpuolella hetken ja alkoi syöksyn miehiä kohti. Silloin miehet asettuivat muutamassa sekunnissa viisikulmaisen tähden muotoon. Kone pyörsi ympäri ja kääntyi takaisin.⁴²

Yhteyttä omiin joukkoihin yritettiin pariinkin otteeseen valoisaan aikaan jäällä hiihtäen, mutta aluksi tuli aina voimakas konekiväärin tulivaaran rannalta.⁴³ Illalla 23.1. oma partio saapui mantereelta Konnunkylästä ottamaan yhteyttä. Näin Kitilän motti oli täysin saarrettu. Samaten saatiin Petäjäsaareen vahvennuksena kersantti Ahonen miehineen ja Putkisaari voitiin miehittää voimakkaammin.⁴⁴ Koska koko ajan taisteltiin, esikunta huomasi tuoda saariin lisää miehiä ja Paimionsaarikin saatiin sitten miehitettyksi.⁴⁵

Taulun Putkisaaren taistelusta on tehty v. 1975 silloinen reservin vänrikki Soini Airila, joka johti saaren eteläpään puolustusta. Valokuvia Laatokan koillispuolen saaristotaisteluista ei talvisodassa otettu.

Picture dating from 1975 of the battle of Putkisaari by Soini Airila, who as a reserve ensign commanded the defence of the island's southern end. No photographs were taken during the Winter War of the fighting on the islands of north-eastern Lake Ladoga.

Tammikuun 25. päivästä alkaen III/JR 64:n miehet vastasivat Maksimansaaren puolustuksesta.⁴⁶ Vihollisen huoltotie kulki Maksiman ja mantereen välisessä salmessa pohjois-eteläsuunnassa ja suomalaisjoukkojen huoltotie salmen poikki itä-länsisuunnassa. Huoltoliikenne tapahtui öiseen aikaan. Kävipä joskus niinkin, että yksittäiset hevosemiehet sattuivat huoltoteiden risteykseen samaan aikaan. Siinä oli kohteliaisuus huipussaan, kun vieraiden valtioiden miehet viittilöivät toisilleen, että mene vaan ensin. Lopulta suomalainen muonankuljettaja rohkaistui jatkamaan matkaansa hevostaan hoputtaen, eikä takaakaan kuulunut muuta kuin loittonevan hevosen askeleet.⁴⁷

Illalla 26.1. reservin vänrikit Hyvärinen ja Airila ottivat vastaan Putki-

saaren puolustuksen. Airilan joukkue vastasi Putkisaaren eteläpään puolustuksesta ja joutui jo iltayöstä kiivaaseen tulitaisteluun vihollisen hyökätessä etelästä päin. Huomattuaan joutuneensa vihollisen saartamaksi joukkueen onnistui vetäytyä Vuoratsuun. Huhtikuussa 1940 Airila kuuli Hyvärisen miehiltä, että he olivatkin poistuneet saaren pohjoispäästä omine lupineen ennen kosketusta viholliseen!⁴⁸

Lakio pyysi kahta uutta joukkuetta miehiä lisää, sillä niillä hän uskoi saavansa Putkisaaren takaisin. Miehiä ei liennyt ja niin strategisesti tärkeä Putkisaari jäi vihollisen haltuun.⁴⁹ Saattaa olla, että ylemissä esikunnissa ei oltu asiassa tilanteen tasalla, sillä yksikään upseeri ei vaivautunut saariin. Paikalla käyminen olisi hahmottanut tilanteen paremmin. Petäjäsaari ja Putkisaari sijaitsevat peräkkäin ja niiden välissä on 70 metrin levyinen salmi. Asetelma oli erittäin ikävä Petäjäsaaren puolustuksen kannalta, sillä venäläiset pääsivät tulittamaan Putkisaaren korkeilta pohjoiskallioilta konekivääreillä ja suorasuuntaustykeillä Petäjäsaareen ja sen alavaan eteläkärkeen. Samaten hyökkääjä pääsi usein nopeasti kapean salmen yli miehittämään Petäjäsaaren eteläkärjen. Putkisaaren keskelä kulkee kalliolla sola, joka olisi ollut erinomaisen suojaisa makuupaikka. Nyt vihollinen kykeni kokoamaan hyökkäykseen lähtevät joukkonsa 200–300 metrin päässä kohteesta. Suuri taktinen virhe oli tapahtunut.⁵⁰

Asiaa puitiin vielä helmikuun puolivälissä. Pataljoonan sotapäiväkirja lienee kuitenkin kirjoitettu puhtaaksi vasta sodan jälkeen. Tämä voidaan päätellä seuraavasta kirjoituksesta, sillä aikamuodot ja tiedossa olevat tosiasiat viittaavat siihen. II/JR 35:n sotapäiväkirjaan on 15.2. kello 22:00 kirjoitettu: ”Tilanne oli sellainen, että Putkisaari olisi nyt vallattavissa, jos olisi ollut käytettävissä kunnollista tykistöä ja vereksiä voimia. Putkisaaren valtauksella olisi ollut ratkaiseva merkitys saarien vastaiseen hallussapitoon nähden ja suuren pussin lukkona. Tämä olisi ehkä pelastanut pataljoonan monen sadan miehen tappiolta.”⁵¹

Reservin vänrikki Jukka Jalkanen oli tammikuun lopulla menossa joukkueineen Maksimansaareen 9./JR 64:n päällikön reservin vänrikki Salomon Klassin vahvennuksiksi. Hänellä oli mukanaan päivällä tykistötulessa pakokauhun joutuneet ja saaresta luvatta poistuneet miehet. ”Laatokan rantaan tullessamme oli jo yö, mutta kuu valaisi kohtalaisesti. Maksimansaari häämötti tummana möhkäleenä edessämme, kun hiidimme kilometrin mittaista jäätäivaltamme. Lähellä salmen puoliväliä alkoi jää hetkua allamme ja pysähdyimme kuullaksemme, että etelästä päin oli tulossa vihollisen kolonna. Nyt kuului jo rekiä jalasten kirkunta ja kavioiden hiljainen tömähely kovalla urallaan. Nopeasti käskin

miehet ketjuun huoltotien suuntaisesti. Jouduin siinä harkitsemaan paremmaksi ottaa vain vastaan jo häämöttävän kolonnan ohimarssin. Tärkeintä oli päästä saareen avuksi, joten kielsin avaamasta tulta, ellei meitä ensin ammuta. Niin ohitti meidät parisenkymmentä hevosta käsittävä viholliskolonna, jonka molemmin puolin kulki noin joukkueen vahvuinen suojaosasto. Vihollinen näki meidät yhtä varmasti kuin me näimme heidät. Siinä se ohitti meidät kaikessa rauhassa hyvän ampumaetaisyyden päässä. Päivällä pakokauhun valtaan joutuneet miehet pysyivät ketjussa hyvin mukana ja niin pääsimme ripeästi jatkamaan matkaamme seuraavan kolonnan jo tehdessä tuloaan etelän suunnasta.”⁵²

Unohdettujen rintama

Tärkeiden Laatokan saarten puolustus oli kokonaan reservinupseerien ja -aliupseerien varassa.⁵³ Saaririntamalla taistelevien suomalaisyksiköiden komentajat istuivat esikunnissaan kaukana mantereella, eikä saarilla ylempiä johtajia nähty. Tämä johtikin siihen, että puolustajat alkoivat kutsua saaririntamaansa ”unohdettujen rintamaksi”.⁵⁴ Saarten päällikkönä useita viikkoja ollut reservin luutnantti M. Rautaharju kävi aina tilanteen salliessa hiihtäen myös Petäjäsaaressa ja Paimionsaaressa komentopaikaltaan Vuoratsusta. Tämä oli välttämätöntä, sillä ”täällä oli päällikön tunnettava jokainen tukikohta ja pesäke antaessaan käskyjä”, kuten hän haastattelussa 1960-luvulla kertoi.⁵⁵

Everstiluutnantti U. Tähtinen vaihdettiin JR 38:n komentajaksi jääkärierversti Olkkosen tilalle tammikuun lopulla. Tähtinen oli ainoa ammattisotilas, joka kävi kerran Vuoratsussa. Tämä tapahtui 23.1. iltayöstä. Rykmentin komentopaikka sijaitsi Impilahden kirkonkylässä, josta oli Koirinojanlahden saariin matkaa 22–23 kilometriä.⁵⁶ ”Se oli reserviläisten sota”, kuvaili Leevi Lakio Laatokan saaristotaisteluita kuuden vuosikymmenen jälkeen. ”Erittäin pahalta tuntui, kun esimiehet olivat kaukana Sumeriassa. Mitään tukea ei sieltä tullut. Meidät oli jätetty saariin oman onnemme nojaan. Toisaalta on sanottava, että saarten puolustus hoidettiin parhaalla mahdollisella tavalla. Reserviläiset osasivat hommansa. Sitä paitsi olisi ollut vaarallista tulla saariin päiväsaikaan.”⁵⁷

Suuri puute oli myös se, että saarilta puuttui yhteisjohto.⁵⁸ Sodan jälkeen Jalkanen ja Lakio kirjoittivat kirjat sotakokemuksistaan. He kauhistuivat toistensa kirjoja lukiessaan. Oli saattanut tulla omiakin tappioita, kun konekiväärit olivat salmissa vastakkain ja heillä ei ollut mitään tie-

toa toistensa olemassaolosta.⁵⁹ ”Rykmentin ja divisioonan raja on Suomen armeijassa niin kova asia, että kaikenlainen yhteistoiminta oli suorastaan mahdotonta”, kuvaili Leevi Lakio sotakokemuksiaan myös jatkosodan ajalta.

Petäjäsaaren, Paimionsaaren ja Vuoratsun puolustuksesta vastasivat II/JR 35:n ja III/JR 38:n joukot. Niiden esikuntiin oli saarista matkaa 16–18 kilometriä sen mukaan, kuinka suoraan kulloinkin voitiin ajaa. Helmikuun puolivälin jälkeen II/JR 35:n komentopaikka siirrettiin Syskyänsaaren sisäosiin, jolloin matka saariin väheni tilapäisesti puolella. Muutamana päivänä kuluttua pommitettiin komentoalueen teltoja, ja pataljoonankomentaja, jääkärikapteeni B. Jauhiainen siirtyi esikuntineen takaisin Sumeriaan.⁶⁰

Tammikuun lopulta alkaen Maksimansaaren puolustuksesta vastaan III/JR 64:n komentopaikka oli Pitkärannassa, kahden kilometrin päässä saaresta. Rykmentin komentopaikkakin oli Nietjärven maastossa, vain kolmisen kilometriä etulinjan takana.⁶¹

Myös JR 64:n komentaja, jääkärieverstiluutnantti U. Fagnäs tunsii olonsa unohtetuksi. Hän kirjoitti muistiinpanoihinsa: ”Yksikään vastuullisessa asemassa oleva henkilö ei käynyt tällä rintamalohkolla siellä ollessani (14.1.–13.3.1940) tiedottaakseen paikan päällä kriittisestä tilanteesta. Suomen armeijan reservit alkoivat olla lopussa. Aseita oli niukasti jo sodan alkuvaiheessa. Mutta se, ettei edes oman armeijakunnan johto vaivautunut henkilökohtaisesti kannustamaan epätoivoisesti taistelevia joukkoja, on käsittämätöntä.”⁶²

Jatkuvaa taistelua saarten omistuksesta

Huoltokolonnien tuhoaminen sai aikaan sen, että puna-armeija alkoi kiinnittää enenevässä määrin huomiota Koirinojanlahden saariin. Neuvostojoukkojen ensimmäinen suuri rynnistys saaria vastaan tapahtui 27.1. ja jatkui miltei yhtämittaisena viiden päivän ajan.⁶³

Voimasuhteiden arvioitiin tammikuun lopulla olevan tällä taistelualueella miesten osalta 1:20. Vihollisen 50 hyökkäysvaunua ja 20 panssariautoa vastaan suomalaisilla ei ollut asetta lainkaan vastaavaa kalustoa. Vastapuolen 200 tykkiä vastassa puolustajalla oli 20 tykkiä, joista kolmasosa ikäloppuja. Omia koneita ei taivaalla näkynyt, mutta venäläiskoneet lensivät tammikuun lopulla 30–50 koneen parvina pommittamassa ja ampumassa saaristoa.⁶⁴

Helmikuun alussa venäläiset huomasivat saarten tärkeiden ja sen voimat alueella moninkertaistuivat. Myös suomalaiset pyrkivät vahventamaan miehitystään.⁶⁵ Helmikuussa venäläiset yrittivät saada toistuvilla hyökkäyksillä haltuunsa Paimion-, Maksiman- ja Petäjäsaaren. Neuvostojoukot tunkeutuivat useaan otteeseen erityisesti Petäjäsaareen, mutta niiden eteneminen onnistuttiin aina pysäyttämään ja ajamaan hyökkääjä vastahyökkäyksiin pois.⁶⁶

Myös ilmatoiminta vilkastui. 3.2. laskettiin saarten yllä yhtä aikaa 82 lentokonetta.⁶⁷ 4.2. vihollinen yritti ankarasti vallata Petäjäsaarta. Seuraavat suuremmat valtausyritykset tapahtuivat 15. ja 23.2. Petäjäsaareen ja Maksimansaareen.

Helmikuussa Petäjäsaaren vartiomiehet kuuluivat pimeässä omituista rapinaa suoraan lännestä. Tarkasti tähyillessä huomattiin liikkuvien hahmojen tulevan kohti. Koska mitään tietoa täydennysmiesten tulosta ei oltu saatu, epäiltiin vihollisen olevan kiertämässä. Huudettiin kuitenkin ensiksi: ”Tunnussana!” Vastaukseksi saatiin: ”Egna män, skjut inte!” Savon pojat tuumivat, että ulkomaata puhutaan ja laskivat pari sarjaa pikakivääristä jälle. Onneksi tilanteesta selvittiin lopulta tappioitta.⁶⁸

Neuvostojoukot hyökkäsivät 15.2. vahvasti sekä Petäjäsaareen että Maksimansaareen yhtä aikaa etelästä ja pohjoisesta. Puolustajille jäi tuolloin osittain käsitys, että olisi ensimmäisen kerran maailmanhistoriassa käytetty maahanlaskujoukkoja taistelussa. Hyökkääjä toimi kuitenkin jalan, enimmäkseen suksin.⁶⁹ Suomalaisia sekoitti rantakivikosta saadun sotavangin ilmoittama joukko-osastonimike, 204. Laskuvarjoprikaati. Mukana olleet ovat myös kertoneet keräilleensä taistelun jälkeen jäältä laskuvarjoja, joille olikin monenlaista uusiokäyttöä. Niistä sai hyvin esimerkiksi hevosille lumipuvun.

”Yöllä 14.–15.2. olimme menossa taas huoltotien varteen. Oli pimeää ja pakkasta noin 40 astetta. Kuului ison kuljetuskoneen ääntä. Sellainen kävi yleensä viemässä mottiin ruokaa. Mutta nyt oli jotain muuta tapahtumassa. Mitään ei näkynyt, kuului vain jotain käsittämätöntä suhahtelua ja vihellyksiä. Venäläisiä laskuvarjohyppääjiä oli pudotettu jälle, jossa minäkin olin. Se oli hyvin varustettu joukko, minkä tulimme myöhemmin huomaamaan, kun seuraavina öinä löysimme jäältä 300–400 ruumista. Venäläisillä oli täydellinen turkispuku, kiikarit, pistoolit ja pienoiskranaatinheittimet ammuksineen.”⁷⁰

Etelän suunnasta Petäjäsaareen hyökkäsi Putkisaaren solan notkelmissa ryhmytykseen kootut 204. Laskuvarjoprikaatin valiojoukon osat. Nämä erikoiskoulutetut ja -varustetut hyökkäysjoukot etenivät yön pi-

meydessä uusissa valkoisissa turkeissaan kaikessa hiljaisuudessa, eivät-kä uraata huutaen niin kuin aiemmat joukot olivat tehneet.⁷¹

Maahanlaskuprikaatin onnistui 15.2. vallata Petäjäsaaresta noin puolet. Puolustajien varusteisiin ei kuulunut pistimiä, joten yön hämärissä sotilaat kertoivat ampuneensa saaren keskiosiin tunkeutuneita sen perusteella, kenellä näkyi olleen pistin.⁷² Petäjäsaareen saatiin kolmeen otteeseen lisävoimia; Pärnäsen, Karoston ja Airilan joukkueet. Kun taistelu päättyi, oli suomalaisia vahvistuksineen jäljellä noin 130 miestä. Puolustajat olivat syöneet viimeksi puolitoista vuorokautta aikaisemmin ja olleet nukkumatta kaksi vuorokautta.⁷³

Maksimansaaren hyökättiin samanaikaisesti ja myös uutta taktiikkaa käyttäen: lähes yhtä aikaa etelästä ja pohjoisesta, sekä ilman tykistövalmistelua ja panssarikilpien suojassa hiipien. Näidenkin hyökkääjien todettiin olleen erityisen pelottomia. He taistelivat viimeiseen asti kivenkoloissaan. Venäläiset tuhottiin myös Maksimassa jälle lähes viimeiseen mieheen. Sotasaaliina saatujen konekiväärien todettiin olleen varastorasvassa, mikä seikka osaltaan edesauttoi puolustajaa.⁷⁴

Mantsinsaaren sissipartiot tiedottivat vihollisen keskittävän yhä uusia joukkoja Pitkärantaan johtavalle tielle. Hirvittävät voimat oli keskitetty Pitkärannan suuntaan. Yhteensä seitsemän divisioonaa Salmin suunnan joukkojen kanssa oli täällä Laatokan kulmauksessa.⁷⁵

Vihollisen lentotoiminta vilkastui. Salmin Karkunlammen jääkentältä oli 10–15 minuutin matka saariin. Pommittajat alkoivat lentää kolmen koneen parvina yhtämittaisena nauhana tunnista toiseen pudottaen pomminsia. Koneet saivat lentää matalalla, joten pudotustarkkuus oli tehokas. Alueen ainoa ilmatorjuntatykki oli Lapoinniemessä ja se sai joskus pudotetuksi koneen ja toisenkin.⁷⁶

Vihollisen huoltokolonnien tuhoaminen jatkui tavanomaisten enimmäkseen öiseen aikaan tapahtuvien hyökkäysten torjuntojen lomassa. Esimerkiksi 20.2. motista matkasi pois 200 ajoneuvoa, joista 150 tuhottiin, 20 pääsi läpi ja loput kääntyivät takaisin.⁷⁷

Kun Pitkärannan alueella sijainnut Konnunkylän motti oli lauennut 21.2. ja maantie lopullisesti katkaistu, ei 168. Divisioonalla ollut muuta ulospurkautumistietä kuin Koirinojanlahden jää. Huolto- ja täydennysväylää oli sulkemassa neljässä saaressa noin 550 miestä.⁷⁸

Putkisaaresta kuului iltaisin kovaäänisestä propagandaa, mikä yleensä edelsi hyökkäystä.⁷⁹

Helmikuun 17. päivänä Petäjäsaari sai ”norsupyssyn”, ruotsalaisen panssaritorjuntakiväärin, joka oli sitten loppuun asti saaren ainoa pans-

sarintorjunta-ase.⁸⁰

Helmikuun 20. päivänä saaret kokivat pahan menetyksen, kun II/KTR 13 siirrettiin Nietjärvelle, Pitkärannan lännenpuoliseen metsämaastoon. Saaristo jäi vaille parhaita tykkejään. Apuna olivat enää rannikko-puolustuksen vajaat kaksitykkiset patterit, vanhinta kalustoa, mitä tuoloin käytettiin.⁸¹

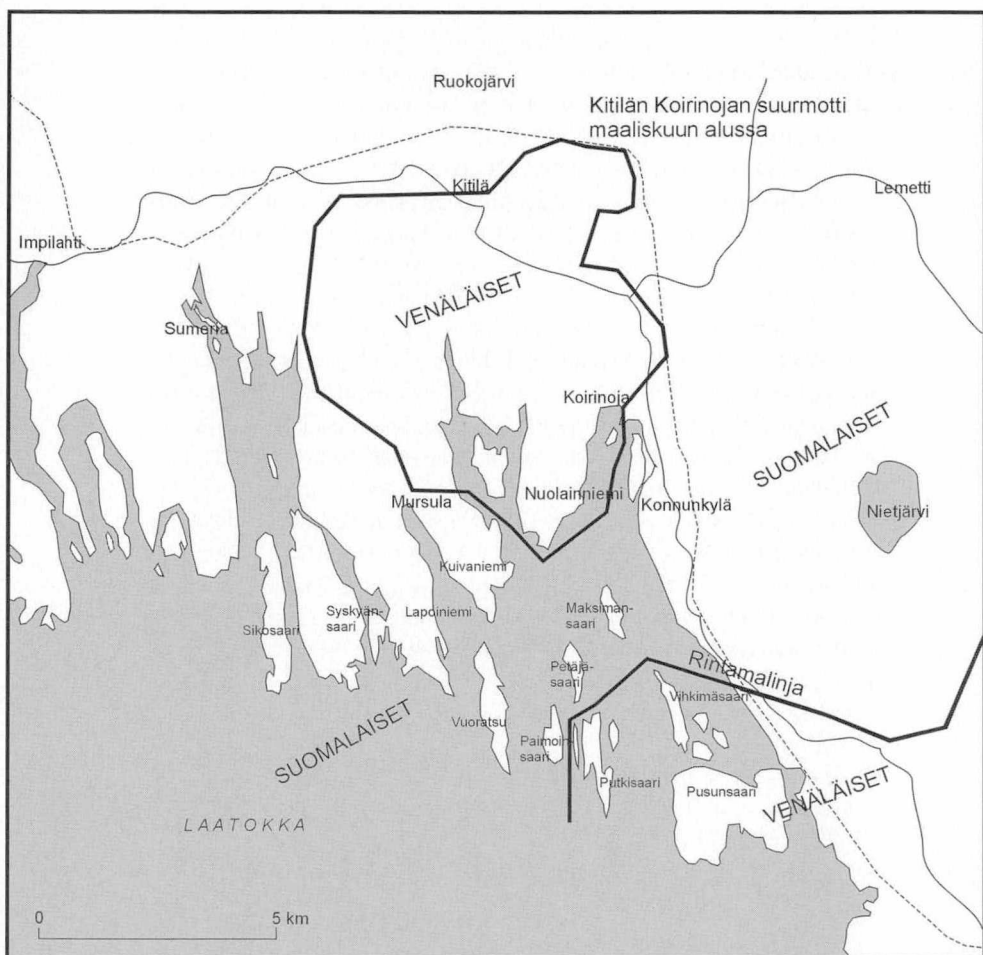
Seuraavassa suuremmissa hyökkäyksessä 23.2. tykistötuli oli kello 10:een mennessä kehittynyt kaikkiin kolmeen saareen täydelliseksi rummutukseksi, joka jatkui keskeytyksettä. Piiskatykit ampuivat kolmesta kohtaa ja taivaalla oli lentokonekatto koko päivän.⁸² Venäläiset tunkivat uusia joukkoja Putkisaaresta pitkin päivää Petäjäsaareen. He hyökkäsivät koko ajan omaan tuleensa saaren eteläpäässä. Hyökkääjät olivat rohkeita miehiä, sillä omat kranaatit tekivät heidän joukossaan melkein yhtä pahaa jälkeä kuin saaren puolustajien tuli.⁸³ Taas lähdettiin Petäjäsaaresta vastahyökkäykseen, kun venäläisten eteneminen oli saatu pysäytetyksi. 6./JR 35:n sotapäiväkirja päättää taistelupäivän selostuksensa sanoihin: ”Näin kovaa tilannetta ei vielä ole ollut.”⁸⁴ Taistelun tauottua kolme panssaria ajeli jäällä keräten haavoittuneita ja kaatuneita sivuillaan oleviin kauhojen tapaisiin laitteisiin.⁸⁵

Kaiken aikaa käytiin mantereen puolella mottisotaa. Vaikka IV Armeijakunnan joukkoja oli täytynt siirtää Karjalan kannakselle, se oli siitä huolimatta saanut irrotetuksi kaksi pataljoonaa, joita oli tarkoitus käyttää Kitilän mottia vastaan.⁸⁶

Neljännän Armeijakunnan tavoitteena oli suurmotin valtaus vielä 29.2. käskyjen mukaan:

1. Armeijakunta jatkaa hyökkäystään Kitilän–Koirinojan maastoon saaretun vihollisen tuhoamiseksi.
2. Vahvennettu 13. Divisioona torjuu Pitkärannan suunnalla vihollisen hyökkäykset ja valmistautuu yhtymään hyökkäykseen.
3. Taisteluosasto Tähtinen jatkaa torjuntatehtäväänsä saaristossa ja valmistautuu osilla voimiaan yhtymään hyökkäykseen.⁸⁷

Koska paine Pitkärannan suunnalla kasvoi koko ajan vihollisen tuodessa sinne yhä uusia joukkoja ja tilanne Kannaksella kiristyi jatkuvasi, näytti välillä jo siltä, että suurmotin valtausyrityksestä olisi jouduttu kokonaan luopumaan.⁸⁸ IV AK:n operatiivisessa toimistossa palvelleen everstiluutnantti Reino Kalervon mukaan hyökkäysvalmistelut ison motin kukistamiseksi kuitenkin pantiin uudelleen käyntiin vielä siinä vaiheessa, kun rintama oikaistiin Pitkärannassa. Oli laskettu, että suurisuuntaiset valmistelut saataisiin loppuun saatetuiksi 14.3., minkä jälkeen ve-

Tilanne Kitilän motin alueella helmikuun loppupuolella 1940.

The situation in the area of the Kitilä encirclement at the end of February 1940.

näläisen 168. Divisioonan kohtalonhetki löisi.⁸⁹

Kohti tuomion päivää

Jalkaväkirykmentti 64:n komentaja, jääkärieverstiluutnantti U. Fager­näs, kirjoittaa muistiinpanoissaan: ”Jokaiselle upseerille armeijakunnan esikunnassa olisi pitänyt olla selvää, että venäläiset sodan loppuvaiheessa keskittävät Pitkärantaan suunnattomia hyökkäysjoukkoja käydäkseen Laatokan jäälakeuksien kautta Karjalan kannaksen puolustajien selustan kimppuun.”⁹⁰

Osasto Tähtisen tilanneilmoitukset armeijakuntaan kertovat selvästi, miten tilanne saaristossa kehittyi: 4.3. klo 18:15: ”Ryssien hallussa olevissa saarissa joukkojen siirtoa. Putkisaaressa ja Kaitasaaressa todennäköisesti huomattavasti lisätty miehitystä.” 5.3. klo 19:10: ”Putkisaaren ja Nurmisaaren välillä on koko päivän ollut tavallisuudesta täysin poikkeavaa liikennettä” sekä tarkka selostus yksityiskohdista.⁹¹

Myös IV Armeijakunta tiedotti edelleen Päämajaan Operatiiviseen ja Tiedusteluosastoon: 5.3. klo 21:00: ”Pitkärannan saaristossa ollut tänään tavallista vilkkaampaa liikennettä. Vihollisen osastoja siirtynyt saariin ja saarista mantereelle. Autoliikenne samoin erityisen vilkas. Putkisaareen 21 hyökkäysvaunua ja useita traktoreita.” Sekä vielä 6.3. klo 11:00 ja 21:00 (taistelun jo päätyttyä): ”Pitkärannan saaristossa yöllä erittäin vilkasta liikennettä.”⁹²

Laatokan Meripuolustuksen Esikunnan sotapäiväkirjat kertovat, että Pitkärantaan ajoi 5.3. kuorma-autoja seuraavasti:

klo 9:55	225 kpl,
klo 12:35	81 kpl,
klo 15:30	170 kpl,
klo 17:55	316 kpl,
klo 18:10	165 kpl,
klo 21:10	110 kpl

sekä vielä yöllä yhteensä 334 kpl. Siis vuorokauden aikana kaikkiaan 1 401 kuorma-autoa! 5.3. klo 23:45 pyydettiin rautatietykkipatteria Loimolaan, mutta eversti Järvinen sanoi, että tilanne rannikolla oli nyt sellainen, ettei pyyntöön voida suostua.⁹³

Edellisistä asiakirjoista päätellen tapahtumien kehitys saaristossa on ollut armeijakunnassa tiedossa. Päätös strategiasta oli tehty, se ilmenee IV Armeijakunnan käskystä osasto Tähtiselle 5.3.: ”Vahvennettu II/JR 35

pitää hallussaan Laatokan saaret.”⁹⁴

Kaikista merkeistä oli selvästi nähtävissä, että nyt oli todella jotain isoa tekeillä. Venäläiset toivat avoimelle jäälle tykkiä tykin viereen ja saarten puolustajat kykenivät vain voimattomina toteamaan tapahtuneen. Ei epäilystäkään, pian alkaisi suurhyökkäys.⁹⁵

Petäjäsaaren päällikkönä ratkaisutaistelun aikaan oli reservin luutnantti Ahti Suhonen, joka oli siviilissä Viipurin kirjastonhoitaja. Hän näki tilanteen toivottomuuden. Suhonen matkasi edeltävänä yönä kauas esikuntaan pyytämään lupaa saada vetää miehet pois Petäjäsaaresta pimeyden turvin. Sitä ei annettu, sen sijaan puhelinyhteys armeijakunnan komentajalle tuotti nopean vastauksen. Tämä oli lyhin puhelinkäskey, jonka eversetti Urho Tähtinen kertoi koskaan saaneensa: ”Viimeiseen mieheen!”⁹⁶

Petäjäsaari 6.3.

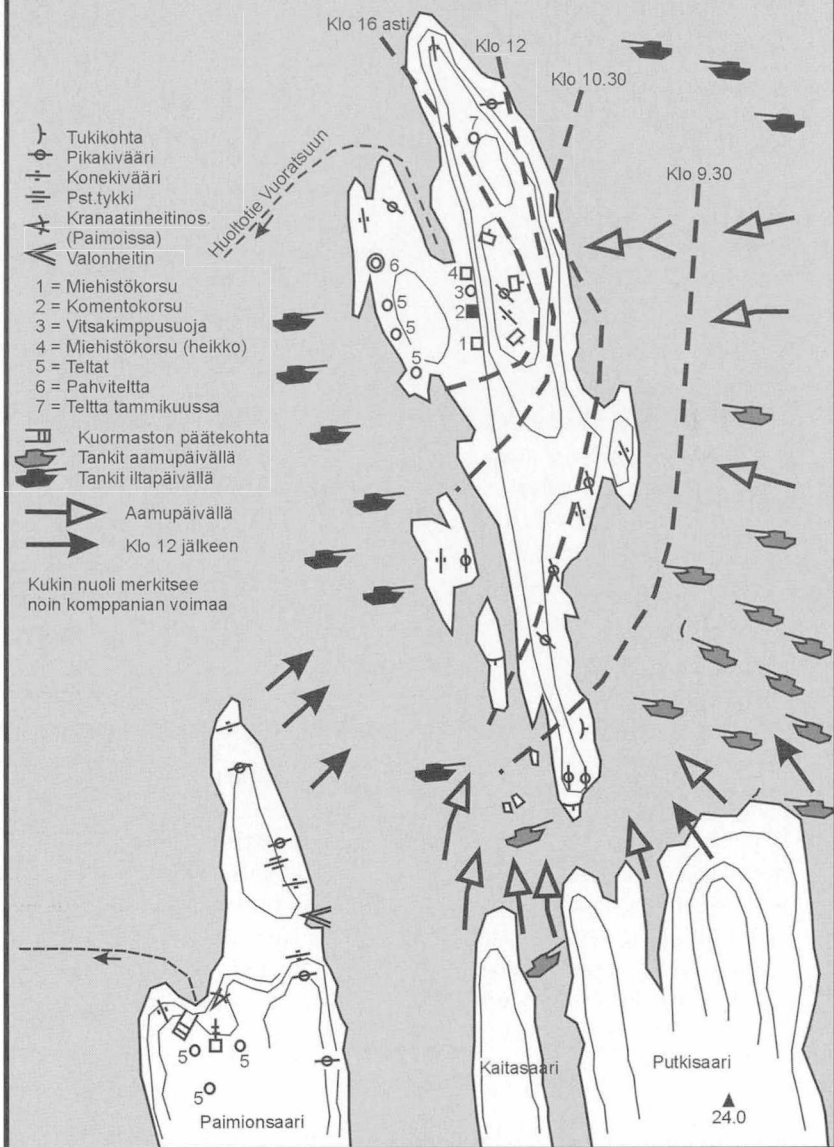
Jalkaväkirykmentti 35:n 6. Pataljoonan taistelukertomus laadittiin niiden muutamien miesten kertomusten pohjalta, jotka palasivat Petäjäsaaresta. Tässä otteita tapahtumista:

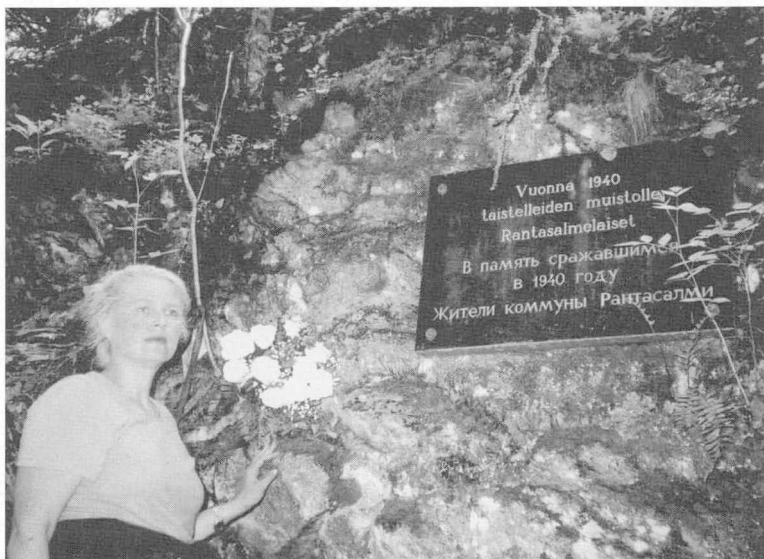
- ”Aamulla kello 7 alkoi hirvittävä tykistökeskitys, joka ulottui kaikkialle saareen. Samanaikaisesti venäläisosasto ryhmityi hyökkäykseen, joka tapahtui monesta kohtaa samanaikaisesti teräslevyjen suojassa. Pojat laskivat 32 hyökkäysvaunun tukevan hyökkäystä.
- Vihollisen onnistui useasta kohdin päästä maihin ja edetä saaren keskusta. Näin he onnistuivat saartamaan meikäläiset eteläisiin aseisiin. Paljon tuli tappioita koko ajan. Poikamme pääsivät kuitenkin ryssien etenemismuotoja matkien tulemaan ryssien miehityksen läpi korsualueelle.
- Ilmapommista vuorensinä pirstoutui ja valtavat kallionlohkareet vyöryivät sidontapaikan päälle. Avunhuutoja ja valituksia kuului raunioista, mutta mitään ei voitu tehdä heidän pelastamiseksi.
- Kun ryssät saivat konekiväärit aseisiin saaren pohjoispäähän, he pystyivät ampumaan korsualueelle ja pitkin länsirantaa. Tällöin oli peli lopullisesti menetetty Petäjässä.”⁹⁷

Petäjäsaaren viimeinen taistelu 6.3.1940. (Immonen, Lauri: Unohdetujen rintama, Porvoo & Helsinki 1967.)

The last battle on Petäjäsaari, 6 March 1940.

PETÄJÄSAAREN VIIMEINEN TAISTELU 6.3.1940

Lentopommi irrotti 6.3.1940 kallionkielekkeen sidontapaikan ja haavoittuneiden päälle. 1993 paikalle kiinnitettiin muistolaatta Rantasalmen kunnan ja Pitkärannan kaupungin toimesta. Kirjoittaja paikalla heinäkuussa 2003. Kuva Eeva Tammen kokoelmat.

On 6 March 1940 a bomb severed a spur of rock above the dressing station and the wounded. In 1993 a commemorative plaque was erected there by Rantasalmi district and the town of Pitkäranta. The author visiting the place in July 2003.

Lähes dokumentinomainen kuvaus on myös Lauri Immosen teos Unohdettujen rintama. Tämä impilahtelainen suojeluskunta-aktiivi ja opettaja tutki 1960-luvulla kaikki saatavilla olleet asiakirjat ja haastatteli useita mukana olleita. Immonen kirjoittaa: ”Taistelu oli ennen näkemättömän kova. Puolustajan aseet kuumentivat ja ammuksien hupenivat vastapuolen heittäessä yhä uusia miehiä tuleen. Puolustajat alkoivat hitaan vetäytymisen kohti Petäjäsaaren pohjoisosia. Koko ajan kaatui ja haavoittui miehiä. Kaikkialla oli maata, multaa ja käryä, hengittäminen kävi vaikeaksi. Apujoukkojen lähettäminen Vuoratsusta oli mahdotonta. Puolen päivän aikoihin oli puolet saaresta menetetty. Saaren päällikkö, reservin luutnantti Suhonen antoi haavoittuneille luvan poistua saaresta. Ennen pitkää johtaminen oli mahdotonta, jokainen kävi omaa sotaansa. Kello 13:50 kokoontui-

vat saaren upseerit komentopaikalle. Silloin tehtiin päätös vetäytymisestä. Vastapuolen konekiväärit ja tykit ampuivat kaikkia jäällä pakenijoita. Samaten ampuivat vihollisen hävittäjät syöksyjä tehden.”⁹⁸

Myös Leevi Lakio miehineen saapui iltapäivällä Vuoratsuun. Mitään mahdollisuutta heilläkään ei ollut lähteä apuun Petäjäsaareen. Korkealta kalliolta Lakio seurasi kiikarin avulla tapahtumia Petäjäsaarella: ”Kello 17 aikoihin lopuivat laukaukset, saaren viimeinenkin puolustaja oli kaatunut. Viholliset kiertelivät maassa makaavia haavoittuneita ja iskivät pistimillä. Illan hämärtyessä lähtivät miehemme etsimään jäältä haavoittuneita, jotka olivat pyrkineet pakoan. Liekinheitäjävaunut syyttelivät korsujen jäännöksiä palamaan. Vihollinen juhli valtaustaan, balalaikka soi ja laulun loilotus kuului hiljentyvässä illassa.”⁹⁹

Neljäs Armeijakunta tiedotti Päämajaan 6.3. kello 21:00: ”Tänään kello 7 alkoi hallussamme oleviin saariin kohdistuva äärimmäisen voimakas tykistötuli, mihin liittynyt ilmapommitus (94 pommikoneetta ja 34 hävittäjää). Pommitukseen osallistuneista koneista ammuttiin alas yksi SB-kone.”¹⁰⁰

Petäjäsaaresta tuli Suomen Thermopylai. Sen sankarillinen taistelu 6.3. on vielä näihin päiviin asti jäänyt jokseenkin unohtetuksi.¹⁰¹ Kuitenkin se on yksi erityisen puhutteleva esimerkki siitä suunnattomasta hinnasta, jolla isänmaan itsenäisyys on lunastettu.

Tilintekoa

Uusimman venäläistutkimuksen mukaan Laatokan saaristotaisteluihin osallistui 6.3. neuvostojoukoista 7 000 miestä, 111 tykkiä, 87 kranaatinheitintä ja 34 panssarivaunua. Puna-armeijan ilmavoimat tekivät tuon yhden päivän aikana 522 taistelulentoa ja pudottivat 90 tonnia pommia. Tykistö ampui puolestaan saariin yhteensä 11 609 kranaattia.¹⁰²

Suomalaisia lienee ollut tuossa vaiheessa neljällä saarella 650–700 miestä.¹⁰³ Myös tykistön osalta alivoima oli melkoinen. Itse saarilla oli Osasto Lakion sotapäiväkirjan mukaan Petäjäsaarella ainoastaan yksi hyökkäysvaunujen torjuntaan tarkoitettu tykki 25.2. alkaen. Immonen mainitsee Petäjäsaaren kallion laella olleen yhden ilmatorjuntaan tarkoitettua Maxim-konekivääriin. Lentokoneita ja panssarivaunuja puolustajalla ei ollut käytössään lainkaan.

Petäjäsaaren taisteluvahvuus 6.3. on vain arvioitavissa. II/JR 35:n vahvuusilmoitus on tehty jälkikäteen ja perustuu suurimmalta osaltaan muis-

tin varaan. Taisteluvahvuudeksi on 4./JR 35:n päällikön mukaan ilmoitettu 255.¹⁰⁴ Tätä lukua ei voida pitää ehdottomana totuutena, sillä talvisodan aikana merkintätapa oli puutteellinen. Sotapäiväkirjoista puuttuivat säännölliset vahvuusilmoitukset, joiden mukaan voisi seurata menetyksiä ja täydennyksiä. Sekavuutta aiheuttaa myös se, että alistetut yksiköt jäivät lähes poikkeuksetta vaille huomiota. Kun oma pataljoona oli luovuttanut joukkoja toiselle, se ei enää tehnyt niitä koskevia merkintöjä. Samaten vastaanottanut pataljoona piti kirjaa vain omista miehistään.¹⁰⁵

Voidaan lisäksi vain arvella, minkälainen käsitys 4./JR 35:n päälliköllä on ollut toisten komppanioiden vahvuuksista. Petäjäsaaren 6.3. taisteluun oli osallistunut joukkoja 4., 5., 6./JR 35:sta ja 2.KKK/JR 35:sta, sekä 7./JR 38:sta ja 3.KKK/JR 38:sta.¹⁰⁶

Henkiin jääneiden haastatteluihin perustuva arvio Petäjäsaaren vahvuudesta on tehty 1960-luvulla ja on noin 223. Huoltomuodostelmia ei saarella tässä vaiheessa enää ollut. Taistelun aikana sidottiin lääkintämiehen kertoman mukaan joukon toista sataa miestä.¹⁰⁷ Erikoiseksi tutkimisen tältä kohdoin tekee myös se, että JR 35 kuului 12.D:aan ja JR 38 taas 13.D:aan. Rykmentin raja Petäjäsaaren ja Maksimansaaren välillä esti veteraanien kertoman mukaan yhteistoiminnan. Kuinka paljon sekoitti kirjanpitoa se, että joukkoja oli molemmista divisioonista?

Reservin vänrikki A. Koivusalo oli 87K/95R- eli ”hyppyjaakko”-patterinsa kanssa Kuivaniemessä. Koko päivän 6.3. heidän täytyi tämän tästä suojautua vihollislentokoneiden iskuilta ja yhä uudelleen suunnata vanhentuneet tykkinsä saarten puolustuksen tukemiseksi. Koivusalon tähtyspaikalta näkyi Petäjäsaaren taistelukenttä hyvin ja päivän päätteeksi hän laski ainakin 30 oman miehen jääneen makaamaan jälle.¹⁰⁸

Mielenkiintoista on tarkastella myös Petäjäsaaren viimeisestä taistelusta hoitoon otettujen haavoittuneiden luetteloita. Niiden mukaan 46 miestä selvisi kenttäsairaalaan.¹⁰⁹ Sota-arkiston internet-tiedoston mukaan ainostaan yksi heistä kuoli haavoihinsa 9.3.

”Pääosa saarten puolustajista pääsi vetäytymään” -lauseke pitää paikkansa Paimionsaaren ja Maksimansaaren osalta. Sota-arkiston tiedoston mukaan Paimionsaari on 6.3. merkitty 25:n miehen kaatumis- tai katoamispaikaksi. Siellä oli 4./JR 35:n vahvuusilmoituksen mukaan tuolloin 176 miestä, Maksimassa lienee ollut 45 miestä.¹¹⁰ Maksimansaareen jäi Sota-arkiston internet-tiedoston mukaan 7 miestä. Kun edellä mainitulla lausekkeella viitataan myös Petäjäsaareen, ei sanonta tee oikeutta saaren urhoollisille puolustajille. Tappiot kaatuneina ja haavoittuneina ovat näiden tietojen valossa ainakin 65–75 prosenttia. Edellinen luku on laskettu

IV/JR 35:n arvion mukaan, jälkimmäinen perustuu Lauri Immosen tekemiin haastatteluihin. Immosen oma arvio tappioista on 82–85 prosenttia. Petäjäsaaressa terveinä pelastuneiden määrää on erittäin vaikea arvioida. Keitä he olivat? Mukana olleiden haastatteluihin perustuva arvio 8–10 miestä on lohduton.¹¹¹

Kenraalimajuri Hägglund oli jo pari viikkoa ennen rauhaa ollut huolissaan, mitä Laatokalla tapahtui.¹¹² Vielä 2000-luvulla pohditaan erityisesti Rantasalmella ja Nilsissä sitä, miksi ei annettu lupaa vetäytyä Petäjäsaaressa. Leevi Lakion mukaan IV AKE:ssa oli varmaankin tiedossa, että rauhanneuvottelut olivat käynnissä: ”Jos armeija samalla perääntyy, on rauhanehdoista äärimmäisen vaikea neuvotella.”

Ainoastaan Petäjäsarta veloitti käsky pitää saari viimeiseen mieheen. Voidaan kysyä, miksi kaikille saarille ei annettu samaa käskyä. Paimionsaarella toimittiin tilanteen mukaan, eli sieltä lähdettiin heti, kun nähtiin tilanteen toivottomuus. Paimiosta oli mahdollista poistua, kun sen teki ajoissa ja oli onnea matkassa. Vuoratsun sijaintikin oli vetäytymiselle edullisempi.

Poistumismahdollisuudet Petäjäsaaressa kävivät Paimionsaaren menetyksen jälkeen äärimmäisen hankaliksi. Kun hyökkääjä sai konekiväärinensä aseisiin Paimionsaareen ja pääsi tulittamaan suoraan Petäjän ja Vuoratsun väliin avoimelle jäälle, alkoi poistuminen olla todella vaikeaa. Siinä vaiheessa, kun hyökkääjä tulitti jo Petäjäsaaaren länsirannaltakin, vetäytyminen päivänvalossa oli lähes mahdotonta.

Maksimansaaresta vetäytymistä helpotti edullisempi sijainti mantereeseen nähden sekä se, että hyökkäys ei kehittynyt siellä niin nopeasti kuin Petäjäsaaressa. Mikäli näin olisi tapahtunut, ei Maksimasta olisi JR 64:n pataljoonan pastori Otto Korpijaakon mukaan pelastunut kukaan.¹¹³

Jalkaväkirykmentti 64:n komentaja, jääkärieverstiluutnantti U. Fagernäs kirjoitti päiväkirjaansa: ”Seisoin rannalla noin 200 metrin päässä Maksimasta ja katselin murhenäytelmää kyneleet silmissä.” Fagernäs in elämäkerran mukaan tämä palasi muistoissaan sodan jälkeen näihin synkkiin päiviin kertoen niistä esimerkiksi pitämässään puheissa. Kyseessä oli ilmeisesti ollut niin traumaattinen kokemus, että hänen oli vaikea päästä siitä eroon.¹¹⁴

Taistelu näytti tiukalta myös Laatokan Meripuolustuksen sotapäiväkirjan valossa: ”6.3. kello 10:00 vihollinen hyökkää suurin voimin saariin. Meidän kaikki putket toiminnassa. Kello 10:45 esikuntapäällikkö ilmoitti, että painopiste on nyt saaristossa, mutta toivoi, että ryssän touhu laukeaisi vielä meidän tuleen. Klo 13:02 luutnantti Laurila tähytyspaikal-

taan: Saaret ovat nyt aivan mustana maasta ja noesta sekä sakeitten savupilvien peitossa, niin ettei mitään näe mitä siellä tapahtuu. Klo 13:05 kenraali Airon käskystä olisi valmistauduttava Mantsin tyhjentämiseen. Materiaali on, mikäli mahdollista, evakuoitava.”¹¹⁵ Tähän ei kuitenkaan tarvinnut ryhtyä. Mantsinsaari pysyi suomalaisilla sodan loppuun asti.

Talvisodan rauha tuli viikko Petäjäsaaren viimeisen taistelun jälkeen. Silloin yritettiin saada hakea omat kaatuneet pois saaresta. Kapteeni U. Käkönen on kirjoittanut asiasta neuvottelukomission raporttiinsa Pitkärannassa 16.3.: ”Mainittakoon tässä yhteydessä, että Maksimansaareen, Petäjäsaareen ja Paimionsaareen jääneet sotilaittemme ruumiit sallitaan korjata pois asiasta erikseen sovittuna ko. suunnan venäläisen komentajan kanssa.”¹¹⁶ Näin ei sitten kuitenkaan tapahtunut. Talvisodassa lähes kaikki taisteluketä jäivät Neuvostoliiton haltuun. Puna-armeija ei suosunut edes välimaastoon jääneiden vainajien evakuointiin.¹¹⁷

Professori Juri Kilin arveli vuonna 2004, että kyseinen komentaja teki oman ratkaisunsa olla antamatta lupaa evakuoita ruumiita.¹¹⁸ Syynä on saattanut olla se, mitä Vuoratsusta ja mantereen puolelta kiikarein tähystäneet suomalaiset olivat kertoneet: haavoittuneita oli tapettu pistimin ja ruumiita oli ilmeisesti poltettu liekinheittäjävaunujen tulella korsunjäanteisiin. Samantapaiseen toimintaan epäiltiin liittyneen ne isot kiiltävät tynnyrit, joita oli nähty vietävän vallattuun Petäjäsaareen. Pian sen jälkeen oli noussut sanikka savu ilmaan.¹¹⁹

Vain 12 suomalaista antautunutta otettiin saarista sotavangeiksi 15. Armeijan raportin mukaan. Komentajat eivät onnistuneet hillitsemään miestensä vihaa suomalaisia kohtaan. Laskuvarjoprikaati oli kahdessa aikaisemmassa tuloksettomaksi jääneessä hyökkäyksessä Petäjäsaareen 15. ja 23.2. menettänyt 80 prosenttia sotilaistaan.¹²⁰ Rukiver-sotavankimatrikkeli mainitsee vain 7 miestä Petäjäsaaresta ja 3 Paimionsaaresta jääneen 6.3. sotavangiksi.¹²¹ Nämä onnekaat vietiin teltaan Putkisaa-reen ja osalle tarjottiin raakaa votkaa ja leipää.¹²² He pääsivät palaamaan Suomeen runsaan kuukauden sotavankeuden jälkeen 16.4. ehdittyään olla ainoastaan sotavankien kokoamisleirillä Siestarjoella. Hämeenkyröläisen sotamiehen Martti Rajalan onnistui piileskellä Maksimansaareessa kaksi vuorokautta, kunnes jäi vangiksi 8.3. Myös Rajala palasi vankien vaihdossa 16.4.¹²³

Vihollisen perimmäisenä tarkoituksena oli ollut iskeä jään yli Sortavalaan. Sota päättyi neuvottelukomission suomalaisen osapuolen kuuleman mukaan venäläisten kannalta kolme päivää liian aikaisin. Operatiivisena tarkoituksenaan heillä oli tuona aikana purkaa kaikki motit, täydentää ja

valmistaa 168. Divisioonaa hyökkäämään Impilahden–Läskelän suuntaan sekä aloittaa pääosin hyökkäys jätse Sortavalaan 168. Divisioonan yhtyessä siihen rantamaantien suunnassa.¹²⁴

Petäjäsaaren, Paimionsaaren ja Maksimansaaren valtauksen jälkeen vihollisjoukot pystyivät maaliskuun 7. päivän kuluessa avaamaan jäätien Kitilän suurmotin alueelle.¹²⁵ Sotapäiväkirjojen mukaan Vuoratsussa oltiin 7.–10.3. hyvin huolestuneita siitä, ettei kuudennen päivän tapaus toistuisi. Joukot vedettiinkin Vuoratsusta yön pimeydessä 10.3.¹²⁶ Kun neuvosto-osasto valtasi saaren, se kohtasi enää vähäistä viivytysspartioiden vastarintaa.¹²⁷

Venäläiset hyökkäsivät 10.3. myös Kuivaniemeen saaden sieltä vähäistä jalansijaa, jolloin suomalaiset ryhtyivät vielä vastahyökkäykseen. 11.3. vetäydyttiin myös Kuivaniemestä.¹²⁸ Vetäytyminen oli alkanut Puolustajan voimavarat alkoivat olla lopussa. Talvisodan rauha ei tullut yhtään liian aikaisin.¹²⁹

Petäjäsaaren jääneiden sankarivainajien kohtalo

Kaikki Petäjäsaaren viimeisen taistelun sankarivainajat jäivät kentälle. Neuvostojohto ei antanut lupaa ruumiiden evakuoimiseen. Keitä olivat nämä saaren urhoolliset puolustajat? Sota-arkiston tiedoston mukaan heitä oli 117. Tämä tieto ei ole aukoton, sillä kirkonkirjojen mukaan ainakin Rantasalmen ja Nilsin osalta siitä puuttuu neljä nimeä.

Suomalaiset saivat vallatuksi takaisin talvisodassa menetetyn Laatokan Karjalan elokuussa 1941.¹³⁰ Kersantti Erkki Tiihonen, joka oli Osasto Lakion parhaita miehiä¹³¹, kirjoittaa käynnistään Petäjäsaarella 1941, kun joukkoja oltiin siirtämässä itään. Hän löysi risan ruuhen ja onnistui aidanseipäillä soutaen käymään katsastamassa vanhat taistelupaikat. Petäjäsaarella hän näki parimetrisen pinon hautaamattomia suomalaisia talvisodan sankarivainajia.¹³²

Vuoden 1942 heinäkuussa 26. Kaatuneitten Evakuintikeskus etsi Petäjäsaaresta talvisodan kaatuneita. Lukuisia hautoja avattiin, mutta ne kaikki todettiin venäläisten hautasijoiksi. Suomalaisia sankarivainajia ei tuolloin löytynyt, vaan arveltiin venäläisten hävittäneen ruumiit esimerkiksi työntämällä ne avannoista Laatokkaan.¹³³ Erikoinen on myös talvisodassa kotikonnuillaan saaristossa taistelleen patterinpäällikkö Aulis Koivusalon havainto kesältä 1943: ”Petäjäsaari oli ruostunutta rautaa täynnä. Joka askeleella tallasi sirpaleeseen. Yhdessä suuressa vettä täyn-

*Näkymä Petäjäsaaren eteläpäästä kuvattuna vuonna 1944. Kalliosaa-
ren puusto oli tuhoutunut talvisodan tykistötulessa ja lentopommituk-
sissa. Kuva Puolustusvoimat.*

*A view of the southern end of Petäjäsaari in 1944. The trees were
destroyed during the Winter War by artillery fire and bombing.*

nä olevassa pommikuopassa lojui vielä puoliksi mädännyt ruumis, lapik-
kaat jalassa.”¹³⁴ Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys kävi Petäjäsaa-
ressa 1993 katsastamassa paikkoja, mutta mukana olleiden venäläisten
oppaiden kielteisen suhtautumisen vuoksi kaivauksiin ei tuolloin ryhdyt-
ty.¹³⁵

Petäjäsaareen 6.3. jääneiden sankarivainajiemme ruumiiden kohtalo on edelleen vuonna 2007 selvittämättä. Venäläisten tapoihin ei kuulunut kuljettaa ruumiita pois kaatumispaikalta. Leevi Lakio arveli ruumispienoja poltetun, koska kallioperäiseen saareen ei suuria hautoja ole voitu kaivaa. Mikäli näin on tapahtunut, pitäisi saaresta löytyä suppealta alalta metallia, esimerkiksi vyönsolkia.

Täysin avoin kysymys on, mitä tapahtui Erkki Tiihosen 1941 näkemälle parimetriselle pinolle hautaamattomia suomalaisia talvisodan sankarivainajia. Kaikkia ruumiita ei siis vihollinen ollut haudannut tai hävittänyt. Suomalaiset olivat isännöineet alueella jo lähes vuoden, ennen kuin 26.KEK suoritti virallisen etsinnän heinäkuussa 1942. Mihinkään Laatokan Karjalan kenttähautausmaahan nämä vainajat eivät ole tulleet haudatuiksi.¹³⁶

Petäjäsaaressa katosi 6.3. lukumäärällisesti eniten Rantasalmen ja Nilsiään miehiä. Näin ollen on todennäköistä, että ruumispinossa on saattanut olla edes joku jommastakummasta pitäjästä. Rantasalmen ja Nilsiään seurakuntien kirjanpidon mukaan kuitenkin kumpaankaan kirkkomaaahan ei ole haudattu jatkosodan aikana talvisodan sankarivainajia.¹³⁷

Kaikkea ei vielä ole tehty Petäjäsaareen jääneiden sankarivainajien kohtalon selvittämiseksi. Järjestelmälliset etsinnät ja kaivaukset ovat yhä suorittamatta. Vastapuolen sotapäiväkirjoista saattaisi löytyä asiasta uutta tietoa.

Lopuksi

Petäjäsaaren taistelu ei ole Suomessa yleisesti tunnettu. Siitä ei ole tois-taiseksi tehty esimerkiksi elokuvaa, vaikka Leevi Lakio otti yhteyttä lukuisiin eri tahoihin. Henkiin jääneiden kertomuksia ei ole kerätty yksiin kansiin, kuten Nurmossa tehtiin jo kesällä 1940. On varmasti ollut erilaista jäädä henkiin Petäjäsaaresta kuin Äyräpään kirkonmäeltä. Petäjäsaaren taistelijoita velvoitti käsky pitää saari viimeiseen mieheen, ja tämä lienee ollut eräänlainen taakka koko loppuelämän ajan. Savolainen kansanluonnekin on tyystin erilainen kuin pohjalainen.

Toisinaan näkee kirjoitettavan, että Petäjäsaaressa olisi kaatunut yhden päivän aikana 58 Rantasalmen miestä. Väite on väärä, sillä kyseinen luku on tappiot koko talvisodan ajalta eli usean päivän ajalta.¹³⁸ Petäjäsaaressa 6.3.1940 kaatuneet jäivät kaikki kentälle. Heidät on siunattu poissaolevina. Rantasalmen sankarihautausmaalla on 46 kiven muodos-

telma, joka erottuu. Kivet ovat lähekkäin, koska arkut puuttuvat.

Kenraaliluutnantti Erkki Kukkonen, joka oli perehtynyt laajasti Laatokan Karjalan taistelujen ongelmakenttään, totesi 1961 pitämässään esitelmässä, että Päämaja rikkoi käskyillään IV Armeijakunnan organisaa-tion ja kantoi osavastuun tulevista tapahtumista. Kokoonpanojen muun-telu johti Kukkosen mukaan siihen, että ”Päämajassa alettiin sitä pitää sekavuuden vertauskuvana. Sekaisin kuin IV AK”, sanottiin.¹³⁹

Talvisodan tapahtumat kehittyivät loppua kohden yhä kriittisemmiksi. Kokonaistilanne vaikuttaa aina kaikkeen ja sillä oli tietysti heijastusvai-kutuksia IV Armeijakunnan alueellekin. Helmikuun 14. päivänä joudut-tiin armeijakunnan reservejä lähettämään Karjalan kannakselle.¹⁴⁰ Vihol-lisen aloitettua Kollaan suunnassa laajan yleishyökkäyksen IV AK joutui luopumaan Pitkärannan ja Nietjärven välisestä alueesta ja suuntaamaan näin irtisaatavat joukot Kollaan suuntaan.¹⁴¹ Tilanteen Viipurinlahdel-la alkaessa käydä uhkaavaksi siirrettiin joukkoja sinne ja voimasuhteet Laatokan Karjalassa kävivät suomalaisille entistäkin epäedullisemmik-si.¹⁴² Pitipä IV AKE:ssa pitää mielessä vielä myös vihollisen mahdolli-nen jäähyökkäys Sortavalaan, jolla se olisi helposti ohittanut puolustajan voimien pääosan.¹⁴³

Päämajan operatiivinen osasto lähetti 8.3. IV AK:n komentajalle il-moituksen, jonka olivat henkilökohtaisesti allekirjoittaneet päämajoi-tusmestari A. F. Airo ja ylipäällikkö Mannerheim: Vihollisen painostus Kannaksen Armeijaa vastaan jatkuu, joten IV AK:n vahventaminen ei lä-hiaikoina voi tulla kysymykseen, vaan on päin vastoin mahdollista, että sen voimia joudutaan heikentämäänkin.¹⁴⁴

Venäläisiä oli helmikuun lopulla Lavajärven–Laatokan välillä noin 150 000 miestä. Heidän käytössään oli yli 1 000 tykkiä ja 450 panssa-ria. Suomalaiset olivat pystyneet asettamaan tätä voimaryhmää vastaan noin 32 000 miestä ja 60 tykkiä.¹⁴⁵ Venäläinen kenraaliversti Stern on todennut sotamuistelmissaan ”Neuvostoarmeijan strategia ja riemuvoit-to”, ettei talvisodan aikana venäläisten suhteellinen ylivoima ollut mil-lään muulla rintamalohkolla niin musertava kuin Pitkärannan alueella, Summa ja Taipale mukaan luettuna!¹⁴⁶

Kapteeni U. Käkösen laatimassa neuvottelukomission raportissa kos-keteltiin moneen otteeseen myös saarissa käytyä suurta taistelua. Pri-kaatinkomentaja Ikonnikov ilmoitti, että siinä oli suhteellisesti maapin-ta-alaan nähden ammuttu koko sodan voimakkain tykistövalmistelu ja samoin voimakkain pommitus.¹⁴⁷ Voidaan varmasti sanoa, että millään rintamanosalla talvisodassa ei epäsuhta ollut niin hirvittävä kuin täällä

Laatokan koillisnurkkauksessa.¹⁴⁸

Kirjeenvaihtaja Håkan Mörne kiersi talvisodan aikana taistelupaikkoja ja tapasi myös IV Armeijakunnan komentajan, jääkärikenraalimajuri Woldemar Hägglundin. Mörne luonnehti tätä nimityksellä ”Suistamon shakinpelaaja”.¹⁴⁹ Kuvaus on hyvin osuva, kun ajattelee sitä tilannetta, missä Hägglund joutui toimimaan. Suunnattoman vastuun ja paineen alaisuudessa piti tehdä päätöksiä ja jakaa niukkuutta moninkertaisen ylivoiman edessä. Voidaan kysyä myös hänen osaltaan, saiko komentaja tukea ja kuka valoi häneen uskoa.

Käskey ”viimeiseen mieheen” ei ole koskaan helppo myöskään antajalleen. Sen kertoo selvästi Kunnia – Isänmaa -kirjassa (1941) kenraalimajuri W. Hägglund. Hän kirjoittaa artikkelissaan myös, että ”näitä sankareita ajatellessa kuuluu sisimmässä komennus: Lakki päästä – rukous-asento!”¹⁵⁰

Suomen itsenäisyyden 84. vuosipäivänä paljastettiin Rantasalmella Petäjäsaaren taistelun muistomerkki. Muistomerkin materiaalina oli käytetty sekä Petäjäsaaresta haettua että Rantasalmen omaa kiveä. Kenraalimajuri W. Hägglundin Mikkelissä asuva tytär, Brita Oranen, luki lehdestä muistomerkin pystyttämistä. Hän kirjoitti kirjeen Petäjäsaaren veteraani Paavo Kasperille, koska arveli tätä kiinnostavan kuulla, mitkä olivat komentajan tunnot tuon ratkaisevan taistelun päivänä. Sittemmin julkaistiin molempien luvalla IV Armeijakunnan komentajan 7.3.1940 päiväämä kirje vaimolleen. Siitä käy ilmi, kuinka vaikea ja raskas tuo tapahtuma oli myös komentajalle. Kirje päättyy sanoihin: ”Jos Suomi säilyy vapaana, niin näiden sankarien muistoksi pystytetään patsas.”¹⁵¹

Lähdeviitteet

¹ Talvisodan pikkujättiläinen, Porvoo 1999, s. 823.

² Kunnia – Isänmaa, Helsinki 1941, s. 198.

³ Talvisodan historia, osa 3, Porvoo 1980, s. 119.

⁴ Itsenäisyyden puolustajat, Sodan taisteluja 1, Talvisota, Porvoo 2005, s. 211.

⁵ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 527.

⁶ sama, s. 822.

⁷ sama, s. 822–823 sekä Jatkosodan pikkujättiläinen, Porvoo 2005, s. 1161.

⁸ Spk 1384, liitteet. Sota-arkisto (SArk.).

⁹ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 917.

¹⁰ Jatkosodan pikkujättiläinen, s. 85.

- ¹¹ T4875/12. SARk.
- ¹² Talvisota, s. 14.
- ¹³ Kunnia – Isänmaa, s. 182.
- ¹⁴ Talvisota, s. 194.
- ¹⁵ Lappalainen, Niilo, Sotiemme suurmotit, Juva 1990, s. 112.
- ¹⁶ Juutilainen, Antti, Mottien maa, Juva 1985, s. 23.
- ¹⁷ Kirjoittajan vuonna 2000 tekemä Leevi Lakion haastattelu. Lakio kertoo sotakokemuksistaan myös ansiokkaassa kirjassaan Eivät kaikki juosset, Juva 1995.
- ¹⁸ sama, s. 150 ja 153 sekä Talvisota, s. 190 ja Kilkki, Pertti, Valo Nihtilä, Päämajan eversti, Juva 1994, s. 45–46.
- ¹⁹ Juutilainen, s. 30 ja 142.
- ²⁰ sama, s. 33 ja 71 sekä Lappalainen, s. 113.
- ²¹ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 525 sekä Juutilainen, s. 196.
- ²² Juutilainen, s. 196 ja 198.
- ²³ P1150/9. SARk.
- ²⁴ Immonen, Lauri, Unohdettujen rintama, Porvoo 1967, s. 65.
- ²⁵ Osasto Lakion spk. SARk.
- ²⁶ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 525.
- ²⁷ Osasto Lakion spk. SARk.
- ²⁸ Tiihonen, Erkki, Tiihos-Iekki Kuopijosta, Helsinki 1994, s. 48.
- ²⁹ Immonen, s. 90.
- ³⁰ P1150/9. SARk.
- ³¹ IV AK:n spk 117. SARk.
- ³² P1150/9. SARk.
- ³³ Immonen, s. 188.
- ³⁴ Osasto Lakion spk. SARk.
- ³⁵ Lakion haastattelu sekä Lappalainen, s. 153, 155–156 ja Airas, Erkki, Pitkärännän miehet, Rauma 1983, s. 141.
- ³⁶ Airas, s. 151.
- ³⁷ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 525–526.
- ³⁸ Immonen, s. 87.
- ³⁹ Juutilainen, s. 194–195.
- ⁴⁰ Lappalainen, s. 152.
- ⁴¹ Immonen, s. 95, Tiihonen, s. 48.
- ⁴² Immonen, s. 82.
- ⁴³ sama sekä Lakion haastattelu.
- ⁴⁴ Osasto Lakion spk. SARk.
- ⁴⁵ Immonen, s. 92.
- ⁴⁶ sama, s. 113.

- ⁴⁷ Airas, s. 148.
- ⁴⁸ Kirjoittajan tekemä Soini Airilan haastattelu 2003.
- ⁴⁹ Lakion haastattelu.
- ⁵⁰ Immonen, s. 99–101.
- ⁵¹ sama s. 227 ja II/JR 35:n spk, SArk.
- ⁵² Kirjoittajan tekemä Jukka Jalkasen haastattelu 2002 sekä Jalkanen, Jukka, Eräs talvisodan joukkueenjohtaja ja hänen joukkueensa, Jyväskylä 1993, s. 83.
- ⁵³ Juutilainen, s. 198.
- ⁵⁴ sama, s. 250 sekä Talvisodan pikkujättiläinen, s. 525.
- ⁵⁵ Immonen, s. 193.
- ⁵⁶ sama s. 96.
- ⁵⁷ Lakion haastattelu.
- ⁵⁸ Immonen, s. 249.
- ⁵⁹ Jalkasen ja Lakion haastattelut.
- ⁶⁰ Immonen, s. 262–263.
- ⁶¹ sama, s. 248–249.
- ⁶² Smedjebacka, Helge, Jääkärikenraalin elämä, F. U. Fagernäs, Porvoo 1993, s. 141.
- ⁶³ Immonen, s. 122.
- ⁶⁴ sama, s. 117.
- ⁶⁵ Immonen, s. 257–258.
- ⁶⁶ Lappalainen, s. 155.
- ⁶⁷ Immonen, s. 140.
- ⁶⁸ sama, s. 179–181. Samankaltaisesta tapauksesta, jossa kielivaikeudet johtivat ampumiseen, kertoo myös Antti Juutilainen kirjassaan Rinta rinnan, Juva 1997, s. 79.
- ⁶⁹ Professori Juri Kilinin kirjallinen tiedonanto kirjoittajalle 2007.
- ⁷⁰ Tiuhonen, s. 46.
- ⁷¹ Immonen, s. 216 ja 228.
- ⁷² sama, s. 211 ja 217. Saari, Paavo, Nurmon Eskadroonan vastaisku Äyräpäässä, Helsinki 1975, teoksessa henkiin jääneet kertovat käyttäneensä käsikähmässä myös pistimiään. Suomen armeijan varusteet talvisodassa eivät olleet yhte-neväiset.
- ⁷³ Immonen, s. 213 ja 222.
- ⁷⁴ sama, s. 215.
- ⁷⁵ sama, s. 253.
- ⁷⁶ sama, s. 254.
- ⁷⁷ sama, s. 254.
- ⁷⁸ Talvisodan historia, osa 3, s. 101 ja Immonen, s. 257–258.
- ⁷⁹ Immonen, s. 265.

- ⁸⁰ sama, s. 261.
- ⁸¹ sama, s. 263.
- ⁸² sama, s. 268.
- ⁸³ sama, s. 272.
- ⁸⁴ sama, s. 252.
- ⁸⁵ sama, s. 275–276.
- ⁸⁶ Lappalainen, s. 160. Tiihonen, s. 48 kertoo, kuinka he ottivat Kitilän motin keskeltä erään mäen haltuun kaikessa hiljaisuudessa. Mukanaan heillä oli kaksi hevostakin parirekineen. Siellä he odottelivat vihollisen pitäessä nuotioitaan ympärillä, koska suomalaiset hyökkäisivät kahdelta suunnalta ja motti pantaisiin kahtia. Hyökkäystä ei alkanut kuulua. Sitten taistelulähetti tuli tuomaan uutta käskyä. Niin he lähtivät vastaiskuun Petäjäsaareen, jossa Tiihonen haavoittui vaikeasti lentopommituksessa 26.2.
- ⁸⁷ P1150/9. SArk.
- ⁸⁸ Juutilainen, s. 192 ja 206.
- ⁸⁹ Kansa taisteli 1/1977.
- ⁹⁰ Smedjebacka, s. 141.
- ⁹¹ P1147/16.SArk.
- ⁹² sama.
- ⁹³ LMe.P:n spk 2275. SArk.
- ⁹⁴ P1150/9. SArk.
- ⁹⁵ Lakion haastattelu.
- ⁹⁶ Lappalainen, s. 157 sekä Immonen, s. 323.
- ⁹⁷ 6./JR 35:n spk 1384. SArk.
- ⁹⁸ Immonen, s. 339–347.
- ⁹⁹ sama, s. 358 sekä Lakion haastattelu. Myös Stepanov, Viktor ja Orehov, Dmitri, ”Peraatimarssi Suomeen”, talvisota venäläisten silmin, s. 323 aliupseeri V. M. Solovjev kertoo: ”Korsut paloivat ja siellä oli useita kuolleita suomalaisia. Ne haavoittuneet, jotka eivät olleet pystyneet lähtemään, lopetimme pistimillä.”
- ¹⁰⁰ P1147/16. SArk.
- ¹⁰¹ Immonen, Lauri, Kaksi tykkiä, Porvoo 1966, s. 250.
- ¹⁰² Talvisota, s. 208 ja 210.
- ¹⁰³ Spk 1384, liite n:o 56. SArk.
- ¹⁰⁴ sama.
- ¹⁰⁵ Immonen, Unohdettujen rintama, s. 312–313.
- ¹⁰⁶ Internet-tiedosto viime sodissa kaatuneista ja kadonneista. SArk.
- ¹⁰⁷ Immonen, s. 313–314.
- ¹⁰⁸ Koivusalo, Aulis, Taisteluni talvisodassa 1939–1940 kotipitäjässäni Impilahdella, Joensuu 1978, s. 122.
- ¹⁰⁹ P4576/2. SArk.
- ¹¹⁰ Immonen, s. 310–311.

- ¹¹¹ sama, s. 360.
- ¹¹² Juutilainen, s. 235.
- ¹¹³ Korpijaakko, Otto, Tulessa ja pakkasessa, Porvoo 1958, s. 282.
- ¹¹⁴ Smedjebacka, s. 136.
- ¹¹⁵ LMe.P:n spk 2275. SArk. Immonen, Kaksi tykkiä, s. 279–271. Kapteeni T. Mäkeläinen teki rauhan tultua yhden miehen urotyön, kun hän jäädessään luovuttamaan Mantsinsaarta viholliselle, kieltäytyi lähtemästä ilman omia kaatuneita. Neuvotteluja käytiin ja Mäkeläisen toiveet saada kaatuneet mukaansa raukesivat uudestaan. Hän oli Mantsissa 16.3.1940 asti. Parin päivän kuluttua venäläiset kuitenkin palauttivat ruumiit suoraan mantereelle. Sittemmin everstiluutnantiksi ylennetty Mäkeläinen kaatui jatkosodassa. Mantsinsaaren viimeisistä taisteluista kertovat myös Stepanov ja Orehov s. 326 punasotilas G. G. Vaštšenkön sanoin: ”Maaliskuun 10. tai 11. päivänä pataljoona sai tehtäväkseen lyödä suomalaiset saarelta. Kaikille jaettiin Vorošilovin panssarit (teräskilvet). Tulivalmistelun jälkeen kahden panssarin piti edetä pataljoonan edellä, mutta lähtöasemiin tullessa ne juutuivat kinoksiin. Telaketjut vain vinkuivat, mutta eivät ulottuneet maahan asti ja lisäksi lunta satoi niin kovasti, että näkyvyys oli korkeintaan kymmenen metriä. Hyökkäys peruttiin ja siirrettiin maaliskuun 13. päiväksi.”
- ¹¹⁶ P1150/9 selostus neuvottelukomissioin toiminnasta, laatinut kapteeni U. Käkönen, s. 12. SArk.
- ¹¹⁷ Talvisodan pikkujättiläinen, s. 826.
- ¹¹⁸ Professori Juri Kilinin suullinen tiedonanto kirjoittajalle 2004.
- ¹¹⁹ Lakion haastattelu ja Immonen, s. 358
- ¹²⁰ Talvisota, s. 209–210.
- ¹²¹ Alava–Frolov–Nikkilä, Rukiver! Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa, Helsinki 2002.
- ¹²² Immonen, s. 354.
- ¹²³ Rukiver!
- ¹²⁴ P1150/9, U. Käkösen raportti, s. 9. SArk.
- ¹²⁵ Talvisota, s. 211.
- ¹²⁶ II/JR 35:n spk. SArk.
- ¹²⁷ Talvisota, s. 210.
- ¹²⁸ P1147/16. SArk.
- ¹²⁹ Lakion haastattelu.
- ¹³⁰ Itsenäisyyden puolustajat, Sodan kartat, s. 152.
- ¹³¹ Lakion haastattelu.
- ¹³² Tiihonen, s. 56.
- ¹³³ Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen kirjallinen tiedonanto kirjoittajalle 2003.
- ¹³⁴ Koivusalo, s. 130.
- ¹³⁵ Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen tiedonanto.

- ¹³⁶ sama.
- ¹³⁷ Rantasalmen ja Nilsiäen seurakuntien kirjalliset tiedonannot kirjoittajalle 2001.
- ¹³⁸ Internet-tiedosto. SArk.
- ¹³⁹ Juutilainen, s. 61.
- ¹⁴⁰ sama, s. 166, 198 ja 208 sekä Talvisodan pikkujättiläinen, s. 523.
- ¹⁴¹ Talvisodan historia, osa 3, s. 118.
- ¹⁴² Juutilainen, s. 226.
- ¹⁴³ sama, s. 232 sekä Lappalainen, s. 150 ja Talvisodan pikkujättiläinen, s. 529.
- ¹⁴⁴ 144 P1150/9. SArk.
- ¹⁴⁵ Lappalainen, s. 132.
- ¹⁴⁶ Smedjebacka, s. 141.
- ¹⁴⁸ Immonen, s. 315.
- ¹⁴⁹ Mörne, Håkan, Kunnian latu, Helsinki 1941, s. 122.
- ¹⁵⁰ Kunnia – Isänmaa, s. 198.
- ¹⁵¹ Rantasalmen Lehti 10/2002.

PETÄJÄSAARI, 6 MARCH 1940 – THE HEAVIEST CASUALTIES OF THE WINTER WAR

Summary

The greatest loss to affect a single parish in men killed on one day during Finland's last wars was the forty-six men from Rantasalmi who fell on the island of Petäjäsaaari. Losses in the fighting on the islands were generally heavy. The district system of mobilization used during the Winter War reached its turning point at Petäjäsaaari in the Gulf of Koirinoja, part of Karelia on the north-eastern shore of Lake Ladoga. During the Winter War units were formed by parishes, with the result that heavy casualties affected a limited area. When the Continuation War began in 1941 the composition of units was changed and casualties were distributed more evenly.

The battle of Petäjäsaaari is not generally known, although it is a striking example of the immense price at which the independence of Finland was redeemed. No film has been made about it although Leevi Lakio, the then commander of the Lakio Detachment which fought on the island, often promoted the idea. The second largest loss, the fate of the thirty-nine men of the squadron from Nurmo who fell at Äyräpää church on 5 March 1940, has become familiar to Finns through Antti Tuuri's novel 'The Winter War' and the film with the same title.

When speaking of war one usually hears of victories; it is always hard to speak of defeats. The battle of Petäjäsaaari has even been wrongly written about in official military history. Although Major-General Wolde-mar Hägglund, the commander of IV Corps, which was responsible for the defence of the area, himself stated in the book *Kunnia – Isänmaa* ('Honour – Fatherland'), which appeared in 1941, that, 'Scarcely anywhere else has so literally fighting been to the last man', in books written in the 1970s and 2000s events have been characterized with the

words, 'The bulk of the defenders managed to withdraw'.

The battle of Petäjäsaaari was part of the encirclement battles in Karelia around Lake Ladoga. At the start of the Winter War the enemy penetrated into Finland along all the main roads in massively superior numbers. The defence was based on letting the enemy troops advance far to the west, while delaying them, and then to cut their supply routes. The heavily motorized Soviet troops were forced to use the roads and the winter was one with plenty of snow. Instead of surrendering, the Soviet troops dug in and began to defend themselves furiously. Finnish forces were insufficient to destroy all the encirclements that had been created, so that preventing re-supply by land became the important strategy. It was impossible to prevent re-supply by air because of the lack of aircraft and anti-aircraft guns.

By far the largest encirclement was formed in the area of Kitilä and Koirinoja where the enemy 168 Division was cornered. The encirclement's last supply road ran from the frozen Lake Ladoga by Pitkäranta. At the end of January 1940 the Finns took possession of four key islands and began to destroy the enemy supply columns night after night. There followed a ruthless battle for possession of the islands. The battles for the islands on Lake Ladoga have been called the reservists' war because regular soldiers never went there. The journey to the battalions' command posts was as much as 18 kilometres.

The defenders, who were many times outnumbered, succeeded in holding the islands for a month and a half. Equipped with little other than small arms, the defenders were unable any longer to repulse the massive attack which took place on 6 March. The enemy, supported by 34 tanks and 128 aircraft as well as a ten-fold superiority in men and artillery, controlled events.

Signs of the great attack had been known to the corps. Although the commander of Petäjäsaaari travelled the long distance to headquarters to ask permission to withdraw the men from the island under cover of night, permission was refused. Instead came the order to hold the island to the last man and this indeed happened, almost literally. Losses in terms of numbers affected most the parishes of Rantasalmi and Nilsjä, from which forty-six and twenty-three men respectively were killed on one day. Withdrawal from the other islands took place with fewer losses, and the enemy stormed forward to his objective, the town of Sortavala. The peace which ended the Winter War came a week after the battle of Petäjäsaaari. It is said to have come at the last moment because the re-

sources of the Finnish defence were approaching their end.

The enemy did not allow the Finns to recover their dead from the island. The Russians did not bury or destroy all bodies because a soldier who had fought on one of the islands went to look at Petäjäsaaari at the beginning of the Continuation War and saw there a pile, a couple of metres high, of unburied Finnish Winter War heroes. No indication is found in Finnish records of what happened to these bodies. The fate of the dead heroes left on Petäjäsaaari remains still unsolved in 2007.

In 1993 Rantasalmi district and the town of Pitkäranta arranged for a memorial plaque to be placed on Petäjäsaaari at the spot where a bomb had crushed a spur of rock on top of the Finnish wounded. In 2001 a commemorative statue was erected at Rantasalmi, whose material was a stone brought from Petäjäsaaari and another from Rantasalmi itself. The order 'to the last man' is never easy even for the man who gives it. When the memorial stone was unveiled, a letter was published from the commander of IV Corps, which he had written to his wife immediately after the battle. The letter ended with the words: 'If Finland remains independent, a statue will be erected in memory of these heroes'.

ÄÄNISLINNA JA MUUT JATKOSODAN AIKANA UUELLEEN NIMETYT KAUPUNGIT

Useimmat meistä tietävät, että jatkosodan aikana suomalaiset nimesivät Petroskoin Äänislinnaksi. Oliko Äänislinna ainut uudelleen nimetty kaupunki? Miten Äänislinna-nimi syntyi? Kuka sen keksi ja miten se vahvistettiin? Kuinka pian valloittamisen jälkeen Petroskoi nimettiin uudestaan? Mikä oli keskeisin tavoite uudelleen nimeämisellä – venäläispe-
räisten nimien juuriminen pois kielenkäytöstä vai valloitusten mukanaan tuoma voitontunto? Uskottiinko, että kaupungit pysyvät suomalaisina lopullisesti? Eivätkö kosmopoliitti Mannerheim tai muut avarammin katsovat johtajat nähneet tulevan aikaa, jolloin nimet taas muutettaisiin?

Kuinka paljon uudelleen nimettyjä kaupunkeja tai paikkoja on? Selaa-
malla erilaisia lähteitä löytyy nopeasti joltinenkin määrä leikkisää laina-
ilmaisua mukailleen ”ikivanhoja venäläisiä” kaupunkeja, joilla on täysin
suomalainen, jopa kovasti Äänislinnan kaltainen nimi.

Taulukko 1. Venäläisiä kaupunkeja, joilla on suomalainen nimi.

Suomalainen nimi	Paikan muut nimet
Aunuksenlinna	Aunus, Aunuksenkaupunki, Olonets
Laatokanlinna	Laatokankaupunki, Vanha Laatokka, Staraja Ladoga
Nevanlinna	Nyen, Neovia, Kantsi (tuhottiin 1703)
Pellonlinna	Lotinapelto, Vedejnoje Pole, Lodeinu Pole
Syvärinkoski	Podporoze
Syväriinniska	Vosnesenja
Vienanlinna	Vienan Kemi, Kemi, Kem
Äänislinna	Petroskoi, Petrozavodsk

* (s. 1962), diplomi-insinööri, kapteeni res, Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsen.

Harrastusta uudelleen nimeämiseen tuntuisi siis olleen enemmän kuin vain Äänislinna-Petroskoin verran. Toisaalta osa näistä saattaa olla muutakin perua; pitää kaivautua syvemmälle, sillä aihe tuntuu entistä mielenkiintoisemmalta.

Tieteelliset seurat lähestyvät Mannerheimia nimiasiassa

Suomen puolustusvoimain ylipäällikkö Gustav Mannerheim allekirjoitti 21. marraskuuta 1941 Suomalais-Ugrilaisen Seuran esimiehelle professori Artturi Kannistolle osoitetun seuraavansisältöisen kirjeen:²

”Olen vastaanottanut Teidän ja kolmen muun tieteellisen seuran johdohenkilöiden allekirjoittaman esityksen Itä-Karjalan paikannimien kordifoinnista ja voin ilmoittaa olevani periaatteessa samaa mieltä kuin tämän esityksen tekijät. Kun Itä-Karjala toistaiseksi on vain armeijamme valtaamaa, eikä valtakuntaan liitettyä aluetta, on mielestäni kuitenkin ennen aikaista ryhtyä virallisesti nimien muuttamiseen. Sen sijaan olisi alustavaan työhön ryhtyminen – nimiluettelon kokoaminen – varmaankin hyvin paikallaan.

Ehdottamaanne henkilöä, kapteeni Eino Leskistä en katso kuitenkaan voivani kokonaan irroittaa sodanaikaisesta toimestaan mainitsemaanne tehtävään. Sen sijaan olen aikonut määrätä pari sopivaa, puolustusvoimissa palvelevaa suomen kielen tutkijaa kapteeni Leskisen johdolla suorittamaan tätä työtä samalla toivoen, että antaisitte arv. seurojenne nimissä lupaamaanne apua tälle toimikunnalle. Pyydän hyväntahtoisesti välittämään tämän vastauksen muillekin esityksenne allekirjoittajille.

Suurimmalla kunnioituksella

G. Mannerheim.”

Kirje, johon Mannerheim viittaa, oli päivätty 11. marraskuuta 1941 ja sen oli allekirjoittanut Suomalais-Ugrilaisen Seuran puolesta esimies Artturi Kannisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puolesta kielitieteen valiokunnan puheenjohtaja Martti Rapola, Suomen Maantieteellisen Seuran puolesta sihteeri Väinö Auer ja Kotikielen Seuran puolesta varasimies Lauri Hakulinen.

Kirjeessä kiinnitettiin aluksi huomiota ”Itä-Karjalan suomalaisväestön ikivanhan asuma-alueen” paikannimien käyttöön. Kirjeessä todettiin alueen alkujaan suomalaisperäistä nimitystä käytettävän enimmäkseen vir-

heellisessä ja epäluotettavassa asussa. Nimikäytännön horjumuuteen pidettiin syynä sitä, että nimiä otettiin venäläisistä kartoista ja muista epä-tarkoista lähteistä. Toisaalta nimet eivät suomalaisessakaan kirjallisessa käytössä olleet vakiintuneet eikä kaikkia nyt tarpeelliseksi tulleita nimiä ollut kirjallisuudessa tavattukaan. Yleisenä vaikeutena oli ”Itä-Karjalan kansanmurteiden suomen kirjakielestä jossain määrin poikkeava äänne-rakenne”.³ Käytännön esimerkin edellä mainittujen vaikeuksien seura-uksesta on Vienan Karjalassa sijaitsevan, laulusta tutun Eldankajärven nimi. Se on venäläisestä karttalehdestä otettu nimi, jonka kieli-ihmisten mukaan tulisi olla ”Joldanka”. Se taas on venäjäksi väännetty muoto kar-jalaisesta Joutanki-nimestä. Niin se nimistö kehittyi.

Yhdistysten lähettämässä kirjeessä tähdennettiin edelleen, että sekä käytännöllisistä että kansallisista syistä olisi erittäin suotavaa vakiinnut-taa Itä-Karjalan paikannimistö mahdollisimman nopeasti kieliasultaan kaikin puolin tarkoituksenmukaiseksi. Pitkällisen haparoinnin välttämiksi toivottiin sotamarsalkan toimenpidettä.

Seurat ehdottivat paikannimien kodifointiin jopa sopivaa henkilöä: Päämajassa työskentelevää kapteenia, maisteri Eino Leskistä. Leskinen oli jo vuosia työskennellyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran palveluk-sessa valmistellen ”karjalaismurteiden tieteellistä sanakirjaa”. Hänet tie-dettiin myös näiden murteiden ja Itä-Karjalaa koskevan kirjallisuuden parhaaksi asiantuntijaksi. Kirjeessä ilmoitettiin lisäksi, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielitieteellinen valiokunta antaa haluttaessa työ-hön apuaan, samoin Suomen Maantieteellinen Seura, jonka sihteeri oli lu-pautunut luovuttamaan hankkeeseen keräyttämänsä aineiston, noin 1 500 Itä-Karjalan paikannimeä suomalaisessa ja venäläisessä muodossaan.

Koska nimitiedoilla oli kovaa kysyntää, Päämaja piti paikannimiluet-telon laatimista ajankohtaisena tehtävänä. Kapteeni Leskistä ei sen sijaan luvattu paikannimityöhön muutoin kuin johtamaan sitä. Nimien virallist-amisehdotus torjuttiin kokonaan: nimien virallinen muuttaminen sodan keskellä ei olisi perusteltua.⁴

Äänislinnan kilpimaalareilla kiirettä

Vaikka nimien virallista muuttamista olisikin pidetty ennaaikaisena – kuten Mannerheim vastauskirjeessään seuroille sanoi – käytännön elämä oli nopealiikkeisempää. Ehkäpä seurat olivat saaneet aiheen kirjeeseensä nopeasti kehityvästä käytännöstä.

Lippu nostetaan Äänislinnan aseman katolle valtauspäivänä 1.10.1941. Kuva Puolustusvoimat.

The flag is raised on the roof of Äänislinna station when the town was captured on 1 October 1941.

Kumpi tapahtui ensin, Äänislinnan valtaaminen vai uudelleen nimeäminen? Entä miten nimi syntyi ja kuka sen keksi? Suomen armeijan joukot lähestyivät ainakin kolmesta suunnasta Petroskoita. Ensimmäisenä kaupunkiin ehti eversti Paavo Paalun komentamaan 1. Divisioonan kuuluneet kapteeni Lars Rönquistin joukot. Kirjeessään professori Niilo Honkamaalle vuonna 1984 hän kertoo, ettei ennen kaupungin valtausta ollut kuullut kaupungista käytettävän muuta nimeä kuin Petroskoi. Äänislinna-nimen hän oli kuullut ensi kertaa puhelimesta ilmoitettuaan esimiehelleen eversti Paalulle, että hän joukkoineen oli ottanut Petroskoin haltuunsa. Tällöin Paalu vaihdettuaan jonkin sanan majuri Paavo Ravilan kanssa oli jatkanut puhelimeen: ”Kuule, Ravila sanoo, ettei se enää mikään Petroskoi ole, se on Äänislinna.”⁵

Majuri Paavo Ravila palveli 1. Divisioonan Esikunnassa, ja aikalaiset muistelevat, että eversti Paavo Paalun joukoissa Äänislinna-nimeä käytettiin jo ennen kaupungin valtausta. Majuri Ravila oli sittemmin suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori, Helsingin yliopiston rehtori

ja kansleri sekä akateemikko.

Valtauspäivänä 1.10.1941 marsalkka Mannerheim käytti ylipäällikön päiväkäskyssään n:o 19 kaupungista nimeä Petroskoi. Karjalan autonomisen neuvostotasavallan pääkaupungin nimi oli tuolloin, kuten nykyäänkin, Petrozavodsk. Suomen kieleen nimi oli juurtunut muodossa Petroskoi. Nimi kantaa muistoa tsaari Pietari Suuresta ja hänen seudulle perustamastaan rautatehtaasta, kaupungin synnyn edellytyksestä.

Jatkosodan historia -teossarjassa todetaan, että ”Petroskoin tultua valtaksi 1.10. aamupäivällä sen nimi muutettiin Äänislinnaksi. Taisteluosasto Paalun esikunta oli alkanut käyttää tätä nimeä muutamaa päivää aikaisemmin.”⁶

Nimenmuutoksen enteet olivat 1. D:aa laajemminkin jo ilmassa, kun Uuden Suomen TK-kirjeenvaihtaja Arvo Lari käytti 2.10.1941 tekstissään kaksoisnimeä Petroskoi-Äänislinna. Suomalaiset ovat tunnetusti nopeita omaksujia, ja saman lehden seuraavassa numerossa käytettiin Martti Haavion ja Arvo Hovilan teksteissä yksinomaisesti Äänislinnaa. Seuraavien päivien lehdissä uusi nimi jatkoi yleistymistään.⁷

Ensimmäisen Tiedoituskomppanian päällikkönä toimi kapteeni Martti Haavio. Hänen teoksensa ”Me marssimme Aunuksen teitä – päiväkirja sodan vuosilta 1941–1942” on mainio ajankuva lähes päivittäin tehtyine muistiinpanoineen. Yllättävää kyllä, Haavion teoksessa ei erityisesti paneuduta Äänislinnan nimikysymykseen. Tekstissä puhutaan säännöllisesti ”Petroskoista”, mikä johtuu ehkä painovuodesta 1969. Sitä vastoin kirjan kuvituksena olevat Aarne Nopsasen piirrookset komentajista paljastavat jotakin. Majuri Häkkisen muotokuva on päivätty ”Äänislinnassa 3.10.41” ja kapteeni Hynnisen muotokuva ”Petroskoissa 3.10.41”. Valtaushoukoissa nimenmuutos näyttää tapahtuneen siis 3.10.1941. Jo seuraavana päivänä 4.10.1941 myös tiedoituskomppanian luutnantti A. Haapakoski käyttää tekstissään kaupungista kaksoisnimeä Petroskoi-Äänislinna.⁸

Kenraali Paavo Talvelan muistelmat perustuvat hänen päiväkirjoihinsa. Aina lokakuun 4. päivään asti hän käyttää jatkuvasti kaupungista nimeä Petroskoi. Tuolloin hän toteaa: ”Petroskoi, jonka kieliniekat ovat ristineet Äänislinnaksi – Äänisenlinna olisi mielestäni kauniimpi muoto – sijaitsee kauniilla paikalla...”⁹

Marsalkan muistelmassa todetaan: ”Tyytyväisyys Karjalan neuvostotasavallan pääkaupungin valtauksen johdosta oli suuri sekä joukkojen että siviiliväestön keskuudessa ja antoi aihetta ilonilmauksiin, jotka osoittivat ajatusten lentäneen kauas yli tosiasioiden rajojen. Myöhemmin kävi ilmi,

Äänislinnan valtausparaati 12.10.1941. Kenraali Erik Heinrichs ottaa vastaan ohimarssin. Kuva Puolustusvoimat.

The parade on 12 October 1941 to mark the capture of Äänislinna. General Erik Heinrichs takes the salute at the march past.

että näillä ilmauksilla ja lausunnoilla epävirallisuudestaan ja ymmärrettävyydestään huolimatta oli niin hyvin Suomessa kuin ulkomaillakin epäedullinen vaikutus sotaretken jälkimmäineeseen. Erityisen ennen aikaisista kiirehtimistä oli, että erään paikallisen elimen käskystä alettiin vallatun alueen paikkakunnista käyttää suomalaisia nimiä, mistä esimerkiksi mainittakoon, että virallinen suomalainen Petroskoi-nimi – venäjäksi Petrozavodsk – muutettiin Äänislinnaksi. Sen jälkeen kun tämä käsky oli saatettu tietooni, annettiin päämajasta vastakäsky.”¹⁰

Näin siis marsalkka vuonna 1951 painetuissa muistelmissaan. Marsalkan torjuva asenne uudelleennimeämiseen käy kyllä ilmi hänen vastauskirjeestään tieteellisille seuroille, mutta mikä oli edellä mainittu ”paikallinen elin”, jonka käskystä alettiin käyttää suomalaisia nimiä? Äärimmäisen jyrkkä tämä ”vastakäsky” ei ollut, sillä ainakin junat saapuivat Äänislinnan asemalle kesään 1944 asti.

Olavi Paavolaisen kuuluisassa teoksessa ”Synkkä yksinpuhelu – päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944” todetaan päivämäärän 9.10.1941 kohdalla: ”Rupean kääremeentyneenä lueskelemaan lehdessä olleita TK-

miesten kuvauksia Petroskoin valtauksesta. (Kaunis nimi Äänislinna alkaa jo tulla yleiseen käyttöön.)¹¹

Kokonaan vanha nimi ei vielä ollut kadonnut, sillä armeijan ylin johto käytti sitä. Äänislinnan valtausparaatissa 12.10.1941 kenraali Erik Heinrichs käytti edelleen Petroskoi-nimeä.¹²

Nimen lopullista muotoa haeskeltiin Uuden Suomen yleisönosastossa 10.10.1941, jolloin kirjoittaja ehdotti suomalaisen nimen virallistamista muodossa Äänisenlinna vertailukohtanaan Aunuksenlinna, joka perustuu vanhaan aunuksenkarjalaiseen nimimuotoon *Anuksen linnu* ja oli samoihin aikoihin otettu suomen kieleen korvaamaan aiemmin käytössä olleet nimimuodot Aunuksenkaupunki ja Aunus. Aunuksenlinnan nimel-

Taulukko 2. Äänislinna-nimen synty kronologisesti kirjallisuuslähteiden perusteella.

Aika	Esiintyminen, kirjoitusasu
8.8.1941	Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunta, ehdotus ”Äänislinna-nimestä”.
1.10.1941	Petroskoi/Petrozavodsk/Äänislinna vallataan.
1.10.1941	Evl Rönnquist kuulee nimen Äänislinna ev Paavo Paalulta puhelimesta.
2.10.1941	Mannerheim käyttää Petroskoi-nimeä päiväkäskyssään.
2.10.1941	Uuden Suomen TK-kirjeenvaihtaja Arvo Lari: kaksoisnimi Petroskoi-Äänislinna.
3.10.1941	Piirtäjä Aarne Nopsanen päiväsi muutokuvat sekä Petroskoihin että Äänislinnaan.
4.10.1941	1. TtusK:n ltn A. Haapakoski käyttää kaksoisnimeä Petroskoi-Äänislinna.
4.10.1941	Kenr Paavo Talvela käyttää ensimmäisen kerran Äänislinna-nimeä.
9.10.1941	Olavi Paavolainen toteaa ”Äänislinna”-nimen tulevan yleiseen käyttöön.
10.10.1941	Uuden Suomen yleisönosastossa ehdotetaan virallista nimeä Äänisenlinna.
12.10.1941	Valtausparaatissa kenr Heinrichs käyttää vielä nimeä Petroskoi.

lä näyttää olevan läheistä kielisukulaisuutta paikalliseen nimeen, mutta myös yhteneväisyyttä uudelleen nimeämisen kanssa. Aunuksenkarjalassa tunnettiin genetiivialkuisena myös Lotina(n)pelto eli *peldollidn*, venäjässä Lodeinu Pole, suomeksi Pellonlinna. Sekä Aunuksenlinnan että Pellonlinnan nimihistoria on hyvin samankaltainen ja molempien käyttö jäi hyvin lyhytaikaiseksi. Vienan Kemille oli sanasepoilla varattuna nimi Vienanlinna, joka ei kuitenkaan koskaan tullut käyttöön.¹³ Edellä esitetyt nimien foneettiset muodot ovat Viljo Nissilän Aunuksen paikannimikoelmasta, jota säilytetään Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) nimiarkistossa Helsingin Sörnäisissä.¹⁴

Jukka Kulomaa on löytänyt varhaisimman Äänislinna-nimeä koskevan ehdotuksen kirjelmästä, joka on päivätty jo 8.8.1941. Kirjelmän ovat allekirjoittaneet Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnan valistusasiainosaston osastopäällikkö Vilho Helanen ja tiedotustoimiston päällikkö Yrjö Vuorjoki. Kulomaa toteaa että ”nimen keksijästä ei ole selvyyttä” (Kulomaa 1989: 42).¹⁵

Valmisteltiinko kaupunkien uudelleen nimeämistä etukäteen?

Kun katsoo edellä olevaa kronologiaa nimen käyttöönotosta, ei voi muuta kuin tulla siihen johtopäätökseen, että jonkun on pitänyt asiaa etukäteen valmistella. Kuka tällaista valmistelua oli tehnyt, milloin ja miksi?

Muusta historiasta on varmasti tämän artikkelin lukijoille tuttua Suomen vähittäinen hivuttautuminen talvisodan jälkeen enenevässä määrin Saksan suuntaan. Taloudelliset, kulttuuriset ja sotilaallisetkin suhteet syvenivät vuosina 1940–1941 hiljalleen koko ajan. Ensimmäisiä kosketuksia Natsi-Saksan sotilasjohtoon oli jo tammikuussa 1941 kenraaliluutnantti Erik Heinrichsin matkustaessa Saksaan.¹⁶

Vähä vähältä Suomen johdolle kirkastui tuleva tilanne, kunnes se nykytiedon mukaan touko–kesäkuun vaihteessa 1941 viimeistään oli muodostunut varmaksi tiedoksi siitä, että Saksa hyökkää Neuvostoliittoon. Tähän tapahtumakulkuun liittyy mm. se, että presidentti Ryti tilasi 25.4.1941 itselleen Itä-Karjalan karttoja ja pani vähän myöhemmin alulle hankkeen, jonka tarkoituksena oli tieteellisesti perustella saksalaisille Itä-Karjalan kuuluminen Suomeen. Ensín tehtävä annettiin tunnetulle maantieteilijälle professori Väinö Auerille ja toukokuussa 1941 mukaan tuli historioitsija, silloinen dosentti ja myöhempi akateemikko Eino Juttikala (joka toukokuussa 2006 promovoitiin Helsingin Yliopiston rie-

mukunniaotohtoriksi). ”Jos Saksa voittaa ja Neuvostoliitto häviää, niin Itä-Karjala on meidän. Se olisi julkaistava selkeästi, ja myös koko maailmalle”, totesi Ryti antaessaan tehtävän Auerille. Tämän toimeksiannon pohjalta syntyi teos ”Finnlands Lebensraum”.¹⁷

Juuri ennen sodan alkua valmistui myös historioitsija Jalmari Jaakkolan teos ”Suomen idänkysymys”, jossa sekä etnografisesti että sotilaallisesti perusteltiin Itä-Karjalan kuulumista Suomelle ja hahmoteltiin Suur-Suomen rajoja.¹⁸

Saksan hyökkäyksen Neuvostoliittoon alkaessa näyttää varmalta ja jotta Suomelle jäisi oma osuutensa Neuvostoliiton lyömistehtävästä, annettiin AKS-aktivisti, tekniikan tohtori Reino Castrenille tehtäväksi laatia suunnitelma miehityshallintoa varten. Se valmistui muistiona 16.6.1941 eli runsasta viikkoa ennen sodan syttymistä. Castren kehitteli edelleen omaa suunnitelmaansa ja sai ehdotuksensa valmiiksi 10.7.1941 – kuuluisan miekantuippipäiväkäskyn päivänä.¹⁹ Suunnitelma sisälsi ne toimet, jotka olisivat tarpeen siihen saakka, että ylipäällikkö luovuttaisi alueet siviilihallinnon hoidettaviksi. Asia esiteltiin Mannerheimille ilmeisesti seuraavana päivänä.

Castrenin suunnitelman perusajatus oli, että Itä-Karjalaa kehitettäisiin valtakunnan tasaveroisena osana. 15.7.1941 perustetun Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan ensimmäinen oma suunnitelma on päivätty 21.7.1941 ja se on sisällöltään pitkälti Castrenin suunnitelman mukainen. Suunnitelman peruslähtökohdat olivat:

- 1) Väestössä on herätettävä usko, että se todella jäisi Suomen yhteyteen.
- 2) Suomella on rehellinen tarkoitus parantaa alueen tilaa.
- 3) Alue puhdistetaan vieraista aineksista, jotta jäljelle jäävä väestö voitaisiin varauksetta lukea Suomen kansaan kuuluvaksi.

Kaikki edellä luetellut selvitykset, teokset ja muistiot tukivat Suomen johdon sodanpäämääräkeskusteluja. Alkuun sodanpäämääräkeskusteluissa Itä-Karjalan miehittäminen esitettiin ”puhtaasti sotilaallisena asiana”, jossa pääteemana oli turvallisuus. Korostettiin, että Itä-Karjalan valtaus parantaisi Suomen strategista tilannetta ja antaisi Suomelle etuja sodanjälkeisissä rauhanneuvotteluissa.

Toisaalta hallituksen teettämät Auerin–Jutikkalan ja Jaakkolan teokset kertovat myös siitä, että hyökkäyksen tavoitteena olikin Itä-Karjalan liittäminen Suomeen ”niin taloudellisesti kuin henkisesti”.²⁰

Elokuun alussa 1941 Valtion tiedoituslaitos (kirjoitettiin silloin illeisellä) järjesti lehdistökampanjan Itä-Karjalan Suomeen liittämisen puoles-

ta. Propagandaiskulauseksi otettiin nyt tiedotuslaitoksessa keksitty ilmaisu ”lyhyet rajat – pitkä rauha”, jota myös pääministerin sihteeri L. A. Puntila oli käyttänyt eräässä puheessaan. Pian kuitenkin huomattiin, että olisi hillittävä puheita sodan päämääristä, sillä propaganda Itä-Karjalan Suomeen liittämisen puolesta voisi herättää kielteistä huomiota ulkomailla. Erityisesti korostettiin, että olisi varottava aiheita, jotka koskevat Itä-Karjalan taloudellista merkitystä ja luonnonrikkauksia.²¹

Näihin aikoihin ja tapahtumiin sijoittuu siis edellä mainittu 8.8.1941 päivätty ensimmäinen ehdotus Petroskoin nimeämisestä Äänislinnaksi. Osana edellä mainittuja suunnitelmia oli kaupunkien, katujen ja jopa henkilöiden nimistön suomalaistaminen.²²

Itä-Karjalan kadunnimetkin muutettiin

Kaupunkien nimeämisen ohella syksyllä 1941 oli myös laadittu lista ”suositeltavista katujen nimistä Itä-Karjalassa”. Kadunnimien suomalaistamisesta käyköön esimerkkinä Äänislinnan katujen nimeäminen uudelleen. Jostakin syystä kadunnimien suomalaistamiseen ryhdyttiin vasta 1943 eli kaksi vuotta myöhemmin kuin paikkakuntien nimien osalta. On selvää, että suomalaiset vierastivat toimia Lenininkadulla tai Dzeržinskinkadulla ja niin Äänislinnassa otettiin käyttöön mm. seuraavat uudet kadunnimet:

Karl Marxin katu	= Valtakatu
Engelsinkatu	= Keskuskatu
Kirovin tori	= Vapaudentori
Lenininkatu	= Karjalankatu
Hertzeninkatu	= Aunuksenkatu
Kirovinkatu	= Kalevankatu
Dzeržinskinkatu	= Väinämöisenkatu
Komsomolkatu	= Sammonkatu
Puškininkatu	= Lönnrotinkatu
Sverdlovinkatu	= Kailankatu
Punainen katu	= Simojoenkatu
Slobodankatu	= Sivéninkatu
Puna-armeijankatu	= Riihikatu
Volodarskajankatu	= Inkerinkatu
Kusmininkatu	= Tapionkatu
Novo-Zagorodnaja	= Kalervonkatu

Kladbištšeskaja	= Lemminkäisenkatu
Kalinininkatu	= Ilmarisenkatu
Neuvostokatu	= Lotankatu
Severnajantori	= Tierantori
Proletaarinkatu	= Porajärvenkatu ²³

Etu- ja sukunimiäkin suomalaistettiin

Tasavertaisen Suomen osan kansalaisilla tuli tietysti olla myös suomalaiset nimet ja niinpä henkilöiden nimiä muutettiin sekä halusta paremmin sulautua uusiin isäntiin että myös sotilashallinnon kehotuksesta. Etunimien muuttaminen oli hyvin yksinkertaista, sillä muutoksesta riitti ilmoitus väestökirjanpitäjälle eli aluepäällikölle. Sukunimen muuttaminen oli hiukan hankalampaa, mutta ei kovin vaikeata sekään. Sukunimeä muuttaessa oli kirjoitettava henkilölle uusi oleskelulupa. Sotilashallinnon aikana ehti 2 263 henkeä ottaa uuden suomalaisen sukunimen. Kokonaisuudessa määrä on suurempi, sillä lasten sukunimet muuttuivat samalla, sota-ajan Karjalassa useimmiten äitiä seuraten.²⁴

Tämä nimien suomentaminen on hyvin samankaltainen ilmiö kuin vuosisadan alkuvuosikymmeninä ollut ruotsinkielisten nimien suomentaminen. Molemmat nimien suomentamiskaudet heijastavat ajan henkeä, suomalaisuusaatetta ja itsenäisyydentahtoa enemmänkin kuin ulkopoliittisia suhdanteita, sortopoliittikkaa tai rasismia.

Kaupunkien nimien suomalaistaminen liittyi tavoitteeseen herättää itä-karjalaisissa ”ajatus yhteenkuuluvaisuudesta suomalaisten kanssa”. Tämän lisäksi toimenpiteellä voidaan nähdä olleen heijastuksia yhdenmukaistamispolitiikasta ja pyrkimyksestä välttää sekaannuksia. Jo elokuun alussa 1941 – siis paljon ennen Itä-Karjalan valtausta – tehtiin ehdotus muuttaa Vienan Kemin ja Petroskoin nimet. Kemin nimenmuutosta perusteltiin sillä, että Suomessa oli jo samanniminen kaupunki, eikä valtakunnassa saanut olla kahta samannimistä kaupunkia. Uudeksi nimeksi ehdotettiin Vienanlinnaa. Petroskoin nimi tulkittiin taas venäläisperiäiseksi, minkä vuoksi kaupungin uudeksi nimeksi ehdotettiin Äänislinnaa. Näiden linna-nimisten kaupunkien jatkoksi joku ehdotti lisättäväksi Nevanlinnaa (ruotsiksi Neovius) heti kun Leningrad olisi vallattu. Tässä oli paitsi pientä hirtehisuumoria myös eräänlainen sanaleikki, koska kaupunkien nimet ovat suomalaisia sukunimiä, ja Nevanlinna on myös Pietarin/Leningradin paikalla olleen kaupungin nimi.²⁵

ÄÄNISLINNAN SIVIILIVÄESTÖN ITSENÄISYYSJUHLA

Teatteritalossa
lauantaina jouluk. 6 p:nä klo. 14.

Ohjelma

Soittoa

Yhdistyneet soittokunnat

Tervehdyspuhe

luotr. Veikko Lahtinen

Kansakoululasten laulua

Lausuntaa

luotr. Marthi Mustonen

Viulusooloja

tait. Emmy Kurki-Suonio

Puhe

vänr. Vilho Helanen

Kuorolaulua

Varuskunnan Mieskuoro

Elokuvaesitys

Maamme-laulu

Äänislinnan siviiliväestölle itsenäisyyspäivänä 6.12.1941 järjestetyn juhlan ohjelma. Kuva Puolustusvoimat.

The programme for the festival arranged for the civilian population of Äänislinna on Independence Day, 6 December 1941.

Kysymyksiin kuka nimesi kaupungit uudestaan, milloin ja miksi voisi lyhyesti vastata: Itä-Karjalan sotilashallintoesikunta tohtori Reino Castrenin luonnostelemien suuntaviivojen pohjalta elokuun alussa 1941. Taivoitteena oli Itä-Karjalan ja itäkarjalaisten suomalaistaminen siten, että Itä-Karjalasta muodostuisi Suomen tasavertainen osa. Vuosina 1941–1943 Itä-Karjalan haltuunoton katsottiin olevan pysyvä olotila, ja Antti Laineen tutkimusten mukaan Itä-Karjalan sotilashallinnon sisällä ei ollut merkkejäkään siitä, että suomalaisten olisi jätettävä alue.²⁶

Nimiasia oli ajankohtainen sodan jälkeenkin

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksella säilytetään 15-sivuista käsikirjoitusta ”Itä-Karjalan paikannimikysymys”.²⁷ Tätä yhdeksällä liitteellä höyrytettyä tekstiä ei ole päivätty, mutta sisällöstä voi arvela sen olevan 1940-luvun lopulta. Tarkastelun syyksi ilmoitetaan se, että vuosien 1941–1945 sodan historian tutkimukselle olisi nimistökirjavuudesta saatava luoduksi yhtenäinen nimistö.

Ongelmia käytettävän nimen valintaan aiheutuu mm. siitä, että luonnollisimmalta tuntuvaa ratkaisua – sitä, että kustakin paikasta käytettäisiin sen alkuperäistä nimeä – ei monestikaan voida toteuttaa, koska eräissä tapauksissa ei perusteellistenkaan tutkimusten avulla enää voida määrittää alkuperäistä nimimuotoa.

Sodan aikana nimikäytäntö oli hyvin kirjavaa ja horjuvaa ja samasta paikasta saatettiin käyttää rinnakkain kolmea, jopa neljääkin nimeä. Periaatetta, jonka mukaan historiankirjoituksessa käytettäisiin tuolloin käytössä ollutta nimeä, ei liioin voida soveltaa. Nimikirjavuus on syntynyt seuraavasti: Nimistön pohjana on ikivanha karjalainen nimistö. Sen reunamille syntyi sittemmin venäläinen nimistölisä. Venäläiset sotilaskartoittajat tekivät 1930-luvulla Karjalassa kartoitustyötä, jolloin he väänivät karjalankielisiä nimiä venäläisen ääntämisen- ja kirjoitustavan mukaiseen asuun. Saattoivatpa he joissakin tapauksissa ymmärtää väärin paikannimen merkityksen. Lisäksi he nimesivät maastonkohtia tarpeelliseksi katsomallaan tavalla. Kun suomalaiset tulivat alueelle, pyrittiin paikannimet saamaan vastaavasti suomalaisen ääntämistavan mukaisiksi ja venäläisiä nimiä väännettiin suomalaisiksi. Vastaavaa maastonimeämistä tekivät tietysti myös suomalaiset sotilaskartoittajat. Ja lopulta ylipäällikön määräämä Päämajan alainen paikannimitoimikunta, josta jo edellä oli puhetta, toi kodifioimistyönsä ohessa oman lisänsä Itä-Karjalan pai-

kannimistöön.²⁸

Työn johdannon lopuksi todetaan ajan hengen mukaisesti, että ”erityisesti nykyoloja silmälläpitäen on otettava huomioon tarpeellinen poliittinen varovaisuus, s.o. ettei aiheuttomasti loukata toisen valtakunnan kansallisia tunteita eikä tällä tavalla vaikeuteta teoksen julkaisemista.”²⁹

Aineistona nimikysymyksen selvittämisessä oli käytettävissä seuraavat lähteet:

- ”Karjalan A.S.N.T:n asuttujen paikkojen luettelo vuoden 1926 väenlaskun aineiston mukaan” julkaisijanaan Karjalan A.S.N.T:n Tilastohallinto vuonna 1928 Petroskoissa.
- Venäläiset topografikartat 1930-luvun alkupuolelta.
- ”Suomalaiset sodan aikana painetut hetken tarvetta varten laaditut topografikartat”.
- Päämajan Tiedusteluosaston paikannimitoimikunnan kokoama, järjestämä ja tutkima nimistö (kapteeni, maisteri Eino Leskisen johdolla tehty selvitys).³⁰

Eri nimistöjä arvosteltaessa ja verrattaessa todettiin olevan tarpeen ottaa huomioon seuraavat kolme periaatetta:

1. käytännöllisyys historiankirjoitukselle
2. nimistön syntyhistorialliset seikat
3. poliittinen tarkoituksenmukaisuus.

Kaikki edellä olevat lähtökohdat käydään läpi em. periaatteiden valossa ja tullaan siihen tulokseen, ettei mikään edellisistä vastaa sellaisenaan tarkoitusta. Niinpä päädytäänkin ehdottamaan eräänlaista kompromissia, jossa Itä-Karjala jaetaan puhtaasti karjalaiseen vyöhykkeeseen ja venäläisvoittoiseen vyöhykkeeseen. Puhtaasti karjalaisella vyöhykkeellä käytettäisiin paikannimitoimikunnan nimistöä. Venäläisvoittoisella alueella noudatettaisiin seuraavia periaatteita:

- Jos nimi on selvästi venäläisperäinen, se säilytetään muuttumattomana Karjalan A.S.N.T:n asuttujen paikkojen luettelon sisältämässä muodossa.
- Jos nimi on selvästi karjalaisperäinen, se palautetaan karjalaiseen asuunsa pääsääntöisesti paikannimitoimikunnan tarkistamassa muodossa.
- Milloin venäläisvoittoisella vyöhykkeellä paikannimen alta kuulua selvästi karjalainen nimiasu, se palautetaan paikannimitoimikunnan esittämään muotoon (esim. Lagilamba/Lakilampi).
- Jos selvästi venäläisperäistä nimeä on yleisesti sodan aikana pitkän aikaa käytetty jossakin toisessa muodossa kuin edellä on esitetty,

se kirjoitetaan ensi kertaa esiintyessään molemmissa muodoissaan, venäläinen nimiasu suluissa, ja käytetään Suomessa yleisesti tunnettua muotoa.

Paikan luonnetta osoittavien nimien osalta ehdotetaan seuraavaa:

1. Maastoesinettä osoittavat nimet (-lamba, -lambi, -lambino, -järvi, -lahta, -laksi, -selga jne.) palautetaan paikannimitoimikunnan esittämään muotoon.
2. Venäläiset maastoesinettä luonnehtivat nimet (Bjelojeozero, Tsornojeozero jne.), joita venäläiset sotilastopografitt kartoitustyönsä aikana ovat maastolle antaneet, esitetään suomeksi käännettyssä muodossa.
3. Jaurjärviozerosee-tyyppi (saame-suomi-venäjä-saksa), eli monikielinen nimikerrannainen, joka kuvaa paikan maantieteellistä luonnetta, käännetään suomeksi.³¹

Todetaan, että näitä sääntöjä noudattamalla joudutaan kuitenkin erään epäloogisuuteen. Kun venäläisvoittoisella alueella esiintyy venäläistä alkuperää oleva kylän nimi ja samanniminen paikan luonnetta osoittava nimi, joudutaan jälkimmäisen loppuosa kääntämään, mutta edellisessä loppuosa esitetään venäläisessä muodossaan, esim. Dolgozero (kylä) ja Dolgjärvi (järven nimi).

Mielenkiintoisin tässä käsikirjoituksessa on kohta E eli Erikoistapaukset:

”Huomattavimmista ja osaksi jo aikaisemmin erimielisyyttä synnyttäneistä paikannimistä esitetään seuraavaa:

1. Äänislinna: Käytetään 1.10.1941 saakka nimitystä Petroskoi, siitä sodan loppuun nimeä Äänislinna, koska se virallisesti siksi muutettiin ja oli yksinomaisessa käytössä. (Alleviivaukset tämän artikkelin kirjoittajan)
2. Lotinapelto: Käytetään vakiintunutta nimitystä Lotinapelto, vaikka asiantuntijan selvityksen mukaan nimityksellä Pellonlinna on historialliset juurensa.
3. Aunuksen kaupunki: Vaikka käytäntö oli horjuva, ehdotetaan muotoa Aunuksen kaupunki erottamassa paikkaa Aunuksen maakuntanimestä. Nimeä Aunuksenlinna ei käytetä, koska sitä ei koskaan virallisesti hyväksytty.
4. Syvärin kaupunki: Ehdotetaan tälle Podporoze-nimiselle kaupungille vakiintuneen sodanaikaisen käytännön mukaista nimeä Syvärin kaupunki. Paikannimitoimikunnan käänös Koskenala, vaikka se esiintyy eräissä kartoissa, ei saavuttanut laajempaa käyt-

töä eikä virallista vahvistusta ja nimitystä Podporoze useimmat alueella kauankin olleet tämän teoksen lukijat eivät ehkä tuntisi.”³²

Päämaja jyrähtää paikannimistön laadinnasta

Erittäin mielenkiintoinen on käsikirjoituksen liite nro 3. Päämajan Tiedustelujaoston ”Itä-Karjalan ja eräiden siihen liittyvien alueiden suomalaisen paikannimistön laadinnassa noudatettavat ohjeet” ovat allekirjoittaneet yleisesikunnan päällikkö jalkaväenkenraali E. Heinrichs sekä tiedustelujaoston päällikkö eversti A. Paasonen. Ohje on päivätty 8.7.1943 eli puolisen vuotta Paasonen valtionjohdolle ja ylimmälle sotilaspäällystölle pitämän (3.2.1943) ”pessimistisen puheen” jälkeen. Tällöin alkoi näyttää yhä selvemmillä, että Saksa tulee häviämään sodan ja alettiin hiljalleen erilaisin toimin varautua siihen, että ei suotta ärsytettäisi suurta naapuria.

Edellä mainitun ohjeen mukaan nimistöä laadittaessa on noudatettava seuraavia periaatteita:

1. Alueen suomalaisperäinen (=karjalainen, vepsäläinen, lappalainen jne.) nimistö on pyrittävä säilyttämään suomen kielen äänneasun ja kirjoitustapaan mukautettuna.
2. Venäläisissä kartoissa esiintyvät, todennäköisesti vasta venäläisen kartoittamistyön yhteydessä syntyneet eri maastonesineitä karakterisoivat nimitykset, jotka eivät ole varsinaisia nimiä, on käännettävä suomeksi.
3. Alueen periferiassa, nykyisin jo kokonaan tai ainakin osittain venäläistyneillä alueilla oleva nimistö on, mikäli venäläisen kirjoitusasuun alta ei käy selville alkuperäinen suomalaisperäinen nimistö ja mikäli jollakin paikalla ei ole olemassa ennestään käytettyä suomalaista nimeä, säilytettävä venäläisenä. Jos kuitenkin venäläiset nimet ovat äänneasultaan sellaisia, että niiden ääntäminen tuottaa suomalaiselle nimien käyttöä haittaavia, huomattavia vaikeuksia, on nimet mukailtava suomalaiseen asuun tai, jos mukaileminen ei käy päinsä, on nimet käännettävä suomeksi. Tällöin on tärkeimpien paikkakuntien nimien jälkeen merkittävä sulku-merkkeihin transskriboitu venäläinen nimi.
4. Mikäli sotilastarkoituksia varten karttoihin tarvitaan nimistöä sellaisillekin maastonkohdille, joilla ei ole tunnettua (suomalaisperäistä tai venäläistä) nimistöä, voidaan maaston nimeämistä suo-

rittaa, mutta tällöinkin on vältettävä alueelle sopimattomien nimien käyttöä.

5. Kuten edellisistä kohdista jo käy selville, on alkuperäisten nimien muuttamista vältettävä.³³

Lopuksi ohjeessa todetaan vielä: ”Koska karttojen nimistöön kuitenkin voi olosuhteiden pakosta jäädä epätasaisuuksia ja virheitäkin, on sodan aikana julkaistujen karttojen nimistöä pidettävä tarkastuksen jälkeenkin

Taulukko 3. Itä-Karjalan paikannimikysymys -kirjoitelman liite n:o 5 (kaupungit ja kauppalat).³⁵

Asuttujen paikkojen luettelo	Paikannimitoimikunta	Venäläinen 1:1 000 000 kartta
Petroskoi	Äänislinna *	Petrozavodsk
Kontupohja	Kontupohja	Kondopoga
Karhumäki (äänt. Kontien magi)	Karhumäki	Medvezja gora
Aunus	Aunuksenlinna *	Olonets
-	Lotinapelto (Pellonlinna)	Lodeinoje Pole
-	Koskenala *	Podporoze
-	Syvärinniska * (Vosnezenja)	Vosnesenje
Soroka	Sorokka	Bjelomorsk
Kemi	Vienan Kemi	Kem
Kantalahti	Kantalahti	Kandalaksa
Poentsa	Poentsa	Povenets
Puudosi	Puutoinen *	Pudoz
-	Syvärin voimala	Svirstroi

* -merkillä on osoitettu paikannimitoimikunnan ehdottamat varsinaiset nimenmuutokset. Muutoin on kyse nimen äänneosan mukailemisesta tai kääntämisestä. Tämän perusteella voidaan siis todeta, että alussa löydetty selvästi suomalaisperäiset nimet Laatokanlinna ja Nevanlinna eivät ole yhtenevästä ulkoasustaan huolimatta samaa nimiperhettä. Nimi Syvärinkoski ei esiinny tässä listassa, vaan käytetään nimeä Syvärinniska Vosnesenja-nimisestä venäläiskaupungista. Vienanlinna oli siis niminimikkeillä myös jo ”valmiina”, mutta käyttöön se ei näiden lähteiden valossa näytä tulleen.

vain väliaikaisena.” Ohje jaettiin Päämajan osastojen lisäksi Ryhmien esikuntaan, erillisiin divisiooniin sekä Itä-Karjalan Sotilashallinnon esikuntaan, kaikkiaan 13 kpl.³⁴

Tässä taitaa olla se ”vastakäsky”, josta Mannerheim muistelmissaan puhuu. Ohjeessa ei suoraan oteta kantaa jo laadittuihin uudisnimiin eikä niitä myöskään vaadita palautettaviksi alkuperäiseen kieliasuunsa. Ohjeen pääsisältö on, ettei enää tulisi ”nikkaroida” lisää uusia puhtaasti suomalaisperäisiä nimiä, ellei ole pakko.

Milloin uudisnimet peruttiin – vai peruttiinko?

Äänislinna-nimi otettiin käyttöön virallisesti. Muut uudisnimet tulivat käyttöön epävirallisemmin ja osa uusista suomalaisnimistä ei juurtunut käyttöön epävirallisestikaan. Sodan jälkeen uudisnimet ikään kuin unohdettiin uusien tuulien tullessa eikä Äänislinnaakaan ole virallisesti peruttu.

Luonnollista varmaan olisi, että tämän nimiseikkailun jälkeen paineissa kartoissa ei enää näitä kiistanalaisia nimiä esiinny. Onko näin? Kaivan kaapistani Karttakeskuksen julkaiseman autoilijan tiekartan Karjala 1:800 000.³⁶ Yllätys on melkoinen, kun virallista nimeä Äänislinna ei kartasta enää löydy, mutta siellä ovat kaikki muut: Pellonlinna, Koskenala, Syvärinniska, Aunuksenlinna! Mitä tämä sitten merkitsee? Onko nimet otettu käyttöön Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen uudelleen, vai onko poliittinen häveliäisyys hellittänyt sitten 1940-luvun lopun?

Näin me nimiä käsittelimme – entä muut?

Edellä on laajasti kuvattu nimeämisiongelmia. Kun paikkakunnan asukkaiden kieli vaihtuu, tapahtuu aina jonkintasoista nimistönmuutosta. Luonnollinen syy on se, että nimiä on yksinkertaisesti mukautettava valtaväestön kielen mukaiseen asuun. Esimerkiksi Saksan, Puolan, Liettuan, Latvian ja Viron nimistöistä valloittaja on pyyhkäissyt yli kerran jos toisenkin. Näiden maiden nimistöistä löytää kartoista helposti useita nimiä samalle paikkakunnalle.

Nimien mukauttamista on siis harrastettu muuallakin. Entä ihan kokonaan uudelleen nimeämistä? Tästäkin on runsaasti esimerkkejä: Nykyisin Venäjälle kuuluva Kaliningrad kuului aiemmin Saksan Itä-Preussin

maakuntaan ja sen nimi oli Königsberg (latinaksi Regiomontium, puolaksi Królewiec, liettuaksi Karaliaučius). Saksa menetti Königsbergin toisen maailmansodan lopussa, ja Neuvostoliitto vaihtoi vuonna 1946 nimen Kaliningradiksi presidentti (korkeimman neuvoston puhemiehistön presidiumin puheenjohtaja) Mihail Kalininin mukaan. Vastaavasti Tallinna tunnettiin keskiajalta vuoteen 1918 asti Rääveli (Reval)-nimisenä.

Karjalan kannaksella eli Leningradin oblastin puolella on nimetty uudelleen lähes kaikki paikat: Primorsk-Koivisto, Svetogorsk-Enso, Kammennogorsk-Antrea, Lesogorskij-Jääski, Zelenogorsk-Terijoki, Priozersk-Käkisalmi, Repino-Kuokkala jne. vain suurimmat mainitakseni. Sitä vastoin Karjalan tasavallan puolella, eli pääpiirteisen linjan Enso-Käkisalmi pohjoispuolella, paikoilla on edelleen alkuperäinen suomalainen nimensä, joka on vain mukailtu venäläiseen äänneasuun. Edes suomalaisten laatimien paikan toiminnallista laatua kuvaavien kylttien kääntämistä ei ole harastettu, vaan Lahdenpohjasta Käkisalmeen ajettaessa ohitetaan ”Meijeri”-niminen kylä.

Ilman sotia ja valloituksia venäläiset ovat nimenneet uudestaan omia kaupunkejaan. Pietarista tuli 70 vuodeksi Leningrad ja sitten jälleen Pietari (ven. Sankt Peterburg). Volgograd tunnettiin 1598–1925 nimellä Tsaritsyn, vuodesta 1925 vuoteen 1961 sen nimi oli Stalingrad ja sen jälkeen Volgograd.

Itä-Saksassa Chemnitzistä tuli 37 vuodeksi Karl Marx Stadt (1953–1990). Kun Marxin opit poistuiivat maasta Saksojen yhdistyessä, on kaupunki vuodesta 1990 lähtien ollut taas Chemnitz.

Saako näitä uudisnimiä käyttää?

Suomettumisen jälki on syvällä meissä kaikissa ja luonnollisesti tulee mieleen kysymys, saako näitä 1940-luvulla syntyneitä, sittemmin unohdettuja uudisnimiä käyttää. Todettakoon, että rakkaalla lapsella on monta nimeä. Toki virallisissa yhteyksissä pitää käyttää virallista nimeä, mutta on siis myös poikkeuksia: kun puhutaan Petroskoista 1.10.1941 ja sodan lopun välisenä aikana, kaupungin virallinenkin nimi oli Äänislinna. Muista edellä mainituista kaupungeista voi toki käyttää näitä lyhytaikaisiksi jääneitä nimiä, mutta lukijalle saattaa jäädä epäselväksi, mistä paikasta on kyse. Tuntuu, ettei ole sen paheksuttavampaa käyttää 1941–1944 uudelleen nimettyjä Itä-Karjalan paikannimiä kuin venäläistenkään on käyttää Kannaksen taajamista omia valloituksen tai pakko-oton jälkeisiä uudisnimiään.

Lähdeviitteet

- ¹ *Itä-Karjala* (kartta), Akateemisen Karjala-Seuran v. 1934 julkaiseman kartan mukaan, mittakaava 1:1 000 000, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1941; *Itä-Karjalan paikannimien luettelo*, Akateemisen Karjala-Seuran toimittaman Itä-Karjalan kartan aakkosellinen nimienluettelo ja hakemisto, Otava 1942; *Karjala – autoilijan tiekartta*, 1:800 000, Karttakeskus Oy, Helsinki 1996; Nordberg, Erkki, *Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla*, Pieksämäki 2003.
- ² Närhi, Eeva Maria, *Mannerheim ja Itä-Karjalan paikannimet*, Kalevalaseuran vuosikirja 83, Kenttäkysymyksiä, toimittaneet Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila ja Ulla Piela, SKS Pieksämäki 2004, s. 73.
- ³ Närhi 2004, s. 73.
- ⁴ Närhi 2004, s. 74.
- ⁵ Närhi 2004, s. 75–77.
- ⁶ Jatkosodan Historia 3, *Taistelu Petroskoista*, kirjoittajat Vilho Niitemaa ja Timo Kallioniemi, Porvoo 1991, s. 52.
- ⁷ Närhi 2004, s. 74–75.
- ⁸ Haavio, Martti, *Me marssimme Aunuksen teitä – päiväkirja sodan vuosilta 1941–1942*, Porvoo 1969, s. 192–194.
- ⁹ Talvela, Paavo, *Sotilaan elämä 1–2*, Jyväskylä 1976, s. 72.
- ¹⁰ Mannerheim, G., *Muistelmat I–II*, Helsinki 1951, osa II s. 356.
- ¹¹ Paavolainen, Olavi, *Synkkä yksinpuhelu – päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*, Porvoo 1946, s. 234.
- ¹² Närhi 2004, s. 75.
- ¹³ Närhi 2004, s. 75.
- ¹⁴ Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto, Helsinki.
- ¹⁵ Närhi 2004, s. 77.
- ¹⁶ Turtola, Martti, *Erik Heinrichs, Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*, Keuruu 1989; Mannerheim 1951, s. 184.
- ¹⁷ Trifonova, Anastassia, *Suur-Suomen aate ja Itä-Karjala*, Tarton Yliopisto, Filosofian tiedekunta, Itämerensuomalaisten kielten laitos, lopputyö, 2005, s. 61; Laine, Antti, *Karjalaisista ”suomalaisia” – nimenmuutokset suomalaisten miehittämässä Itä-Karjalassa jatkosodan vuosina*, teoksesta Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu, toim. Valma Yli-Vakkuri, Maija Länsimäki, Aarre Nyman, 1992, s. 95.
- ¹⁸ Laine 1992, s. 95; Trifonova 2005, s. 61.
- ¹⁹ Laine 1992, s. 96.
- ²⁰ Huttunen, Veikko ja Aalto, Teemu, *Kansakunnan historia 3*, Porvoo–Helsinki–Juva, s. 295; Trifonova 2005, s. 61.
- ²¹ Laine 1992, s. 49–50; Trifonova 2005, s. 62.
- ²² Laine 1992, s. 94–108; Trifonova 2005, s. 64–71.

- ²³ Kulomaa, Jukka, *Äänislinna: Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944*, Historiallisia tutkimuksia 148, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1989, s. 276–278.
- ²⁴ Laine 1992, s. 104.
- ²⁵ Laine 1992, s. 97–107.
- ²⁶ Laine 1992, s. 96.
- ²⁷ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksella säilytettävä päiväämätön ja ilman kirjoittajan nimeä oleva käsikirjoitus, 15 sivua ja liitteet 1–9.
- ²⁸ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, s. 1–2.
- ²⁹ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, s. 2.
- ³⁰ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, s. 4.
- ³¹ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, s. 12–14.
- ³² *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, kohta E eli erikoistapaukset, s. 14–15.
- ³³ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, liite 3.
- ³⁴ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, liite 3, s. 2.
- ³⁵ *Itä-Karjalan paikannimikysymys*, liite 5.
- ³⁶ *Karjala – autoilijan tiekartta*, 1:800 000, Karttakeskus Oy, Helsinki 1996.

Haastattelut ja apu aineiston keräämisessä

Dosentti Eero Elfvengren, Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotahistorian laitos.
 Everstiluunnantti Antti Juutilainen, Tieto-Finlandia-voittaja 2005.
 Nimistöntutkija Pirjo Mikkonen, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
 Nimistöntutkija Eeva-Liisa Stenhammar, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
 Karjalan kielen tutkija, filosofian maisteri Marja Torikka, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta

Jääskeläinen, Mauno, *Itä-Karjalan kysymys*, Kansallisen laajennusohjelman syntyy ja sen toteuttamispyrkimykset Suomen ulkopoliitikassa 1918–1920, Porvoo 1961.

Kulomaa, Jukka, *Äänislinna: Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944*, Hist.tutk. 148, Helsinki 1989.

Laine, Antti, *Suur-Suomen kahdet kasvot, Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*, Keuruu 1982.

Manninen, Ohto, *Suur-Suomen ääriiviivat*, Jyväskylä 1980.

Nygård, Toivo, *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen, Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa*, Keuruu 1978.

Piironen, Erkki, *Tsasounien Karjalassa, Pieksämäki* 1982.

Seppälä, Helge, Suomi miehittäjänä 1941–1944, Helsinki 1989, SN-kirjat.
Taulamo, Siina, Vie sinne mun kaihoni, Siina Taulamo Aunuksen Karjalassa 1941–
1944, Vaasa 1985.
Turunen, Aimo, Nuoruus sodan ja rauhan Karjalassa, Juva 1990.

ÄÄNISLINNA AND OTHER TOWNS RE-NAMED DURING THE CONTINUATION WAR

Summary

According to recent information, Finland's leaders received certain knowledge of the German attack on the Soviet Union not later than the turn of May and June 1941. Before that President Ryti ordered for himself on 25 April 1941 maps of Eastern Karelia and a little later took an initiative, the aim of which was to justify to the Germans on scholarly grounds that Eastern Karelia belonged to Finland. The task was given to the well-known geographer Professor Väinö Auer and in May 1941 he was joined by the then senior lecturer and later academician Eino Jutikala. 'If Germany wins and the Soviet Union loses, then Eastern Karelia is ours. That should be clearly published, and for the whole world as well', Ryti stated when giving the assignment to Auer. The work *Finnlands Lebensraum* had its origin in this commission.

When the German attack on the Soviet Union began to appear certain, the task of drawing up a broad plan for the administration of the occupied area was given to Reino Castren. He was an activist in the Academic Karelia Society, whose aim was to incorporate Eastern Karelia into Finland. Castren's proposal was ready on 16 June 1941 or a good week before the war broke out. He continued to develop his plan and had his proposal ready on 10 July 1941.

The fundamental idea behind Castren's plan was that Eastern Karelia should be developed as an equal part of Finland. The first plan by the Headquarters of the Eastern Karelian Military Government, which had been set up on 15 July 1941, largely corresponded in content to Castren's plan. The aim was the fennicization of Eastern Karelia and the Eastern Karelians in such a way that Eastern Karelia would become a part of Finland. During the years 1941–43 the possession of Eastern Karelia was considered to be a permanent state of affairs.

As the Continuation War went on, the Intelligence Section of General Headquarters published the instruction 'Guide to drawing up Finnish place names for Eastern Karelia and adjacent regions'. This was signed by the chief of the general staff, General of Infantry E. Heinrichs and the head of the Intelligence Section, Colonel A. Paasonen, and was dated 8 July 1943. According to the instruction the following principles were among those to be followed in drawing up names:

- The existing names on the periphery of the region, in areas at present already completely or at least partially russified, in so far as the Russian written form does not make clear the original name of Finnish origin and in so far as no formerly-used Finnish name exists for a particular place, are to be kept as Russian. However, if the Russian names have a phonetic structure such that their pronunciation would cause inconvenience and notable disturbing and noticeable difficulties for Finns when using them, the names are to be adapted into a Finnish form or, if adaptation is not possible, the names are to be translated into Finnish. In that case the names of the most important places are to be followed with the transcribed Russian name in brackets.
- If there are no known names (of Finnish origin or Russian) for such features of the terrain as require names on maps for military reasons, names may be allocated to the terrain but in that case, too, the use of names inappropriate to the area is to be avoided.
- As is apparent from the preceding points, the alteration of original names is to be avoided.

Finally it is further stated: 'However, because by force of circumstances, inconsistencies and even errors can remain in the nomenclature of the maps, the names on maps published during the war are to be regarded as only provisional even after their scrutiny'.

An undated fifteen-page manuscript drawn up at the end of the 1940s and entitled 'The Question of Eastern Karelian Place Names' is preserved at the Military History Institute of the National Defence College. The reason for their examination is stated to be the need to create a coherent nomenclature for historical research on the war years of 1941-45 out of the heterogeneous use of names.

In evaluating and comparing different nomenclature it was said to be necessary to take account of the following three principles: 1) practicability for historical research, 2) historical factors in the origin of names, and 3) political suitability.

'It is proposed as follows concerning the most prominent and partly already disputed place names:

1. Äänislinna [Russian Petrozavodsk]: The name Petroskoi is to be used up to 1 October 1941, then the name Äänislinna until the end of the war, because it was an officially-changed name and was in exclusive use.
2. Lotinapelto [Russian Lodeinoe Pole]: The established name Lotinapelto is to be used, although according to the explanation given by an expert the name Pellonlinna has its historical roots.
3. Aunus town [Russian Olonets]: Although practice is variable, it is proposed to use the form Aunus town to distinguish the place from the name of Aunus province. The name Aunuksenlinna is not to be used because it was never officially sanctioned.
4. Syväri town [Russian Podporozh'e]: In accordance with established wartime practice, it is proposed to use the name Syväri town for this town called Podporozh'e. The translation of Koskenala by the Place Name Bureau, although it appears on some maps, was not widely used nor officially confirmed and the name Podporozh'e might be unknown by most readers of this book even if they stayed for a long time in that area.'

It would seem natural that the disputed names would no longer appear on maps printed after this place name adventure. When the motorists' road map of Karelia (scale 1:800,000) published by the Mapping Centre is examined, it will be observed that the official name Äänislinna is no longer to be found but all the other towns re-named during the Continuation War are there: Pellonlinna, Koskenala, Syvärinniska, Aunuksenlinna.

The question naturally arises whether these new names, created during the 1940s and subsequently forgotten, should be used. Of course the official names should be used in official connections, but there are also exceptions: when speaking of Petroskoi [the Finnish for Petrozavodsk] during the period between 1 October 1941 and the end of the war, its official name was in fact Äänislinna. Of the other towns mentioned the names that remained briefly in use can indeed be used, but it may be unclear to the reader what place is intended. Using the re-named Eastern Karelian place names from 1941–44 should cause no more disapproval than the Russians using their new names for the places conquered or seized on the Karelian isthmus.

YHDYSVALTAIN LEND-LEASE-APU NEUVOSTOLIITOLLE TOISESSA MAAILMANSODASSA

Kuljetusten järjestelyillä eli logistiikalla on aina ollut suuri, usein ratkaiseva merkitys sotien kululle. Sotatoimien kannalta oikeat joukot on varustuneen saatava oikeisiin paikkoihin oikeaan aikaan. Tähän tarpeeseen – ja myös aikansa tiedonsiirtoon – jo roomalaiset rakensivat Eurooppaan merkittävän tieverkoston. 1700-luvun jälkipuoliskolla patentoitu höyrykone toi höyryvoiman myös kuljetuspalveluihin, tosin lähinnä vain laivoihin ja sittemmin rautateille. Moottoriajoneuvot alkoivat kehittyä vasta 1800-luvun lopulla maaöljyn jalostuksen ja polttomoottorin keksimisen seurauksena. 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä polttomoottoritekniikan kehitys oli erityisen nopeata ja niinpä ensimmäisessä maailmansodassa saivat tulikasteensa taistelulaivat, lentokoneet, panssarivaunut sekä kuorma-autot, tykistön pysyessä kuitenkin vielä hevosvetoisena.

Toisen maailmansodan lähestyessä 1930-luvun lopulla sodankäynnin logistiikkaan liittyvän tekniikan taso oli edelliseen suursotaan verrattuna olennaisesti muuttunut. Erityisesti on huomattava polttomoottori- ja polttoainetekniikan nopean kehityksen mahdollistama moottoriajoneuvojen käyttö nopeissa joukkojensiirroissa tieverkostoja pitkin sekä lentokoneiden operatiivinen käyttö myös pitkämatkaisiin lentokuljetuksiin. Myös sotalaivojen höyrykoneissa ja -turbiineissa oltiin siirtymässä kivihiilestä raskaaseen polttoöljyyn. Teknillisen kehityksen kärjessä olivat Englanti, Saksa ja Yhdysvallat, osittain myös Japani ja Italia. Ilmasodankäynnin kannalta merkittävintä oli yhä nopeampien yksimoottoristen hävittäjäkoneiden ja kaksi- tai nelimoottoristen kuljetus- ja pommikoneiden kehitys. Maasodankäynnissä panssariaseen merkitys oli tunnustettu Euroopas-

* (s. 1933), Teknillisen korkeakoulun auto- ja työkonetekniikan professori (emeritus) 1969–96, yli-insinööri-neuvos Korkeimmassa Hallinto-oikeudessa 1984–2000. Kirjoittaja on erityisesti perehtynyt logistiikkaan ja lentokuljetuksiin.

sa, erityisesti Saksassa ja Neuvostoliitossa. Sen sijaan Yhdysvalloissa ei 1930-luvulla vielä juurikaan valmistettu panssarivaunuja, ja Yhdysvaltain ilmavoimatkin olivat sodan alussa varsin vaatimattomat maan pyrkiessä muutenkin pysymään erossa sotavalmisteluista.

Euroopassa toiseen maailmansotaan parhaiten varustautuneita olivat teollisesti kehittyneet maat, joissa maantie- ja rautatieverkostot olivat kunnossa ja koneteollisuus oli riittävän kehittynyttä erityisesti autojen, lentokoneiden ja panssarivaunujen sekä niiden mäntäpolttomootoreiden valmistamiseen. Yhtä merkittävä edellytys oli öljynjalostusteollisuuden valmius korkeaktaanisten polttonesteiden ja voiteluaineiden tuotantoon.

Yhdysvaltain apua Neuvostoliitolle toisen maailmansodan aikana on tarkasteltava edellä esitettyä teknologista taustaa vasten ottaen huomioon näiden valtioiden välinen teollinen yhteistyö erityisesti 1930-luvun alusta alkaen, tietenkään unohtamatta armeijoiden elävän voiman merkitystä itse sotatoimissa. Varsinaisen aseteknologian ja tuonaikaisen radio- tai muun tietoliikennetekniikan kehitys oli 1930-luvulla myös nopeata, mutta jätetään tietoisesti tämän esityksen ulkopuolelle.

Toisen maailmansodan päättymisestä tuli pari vuotta sitten kuluneeksi 60 vuotta. Sodan tunnettuun lopputulokseen vaikuttaneita tekijöitä on tarkasteltu kymmenissä sotahistorian kirjoissa. Yhdysvaltain Lend-lease eli LL -apu Neuvostoliitolle on valtavista esine- ja tonnimääristään huolimatta jäänyt suomenkielisessä historiankirjoituksessa vähälle huomiolle. Avun antajan luettelot lähetetystä materiaalista ovat olleet tiedossa 1950-luvun alusta alkaen, mutta avun saajan puolelta ei juuri ole tiedossa, miten merkittävää apu todella oli esimerkiksi tiettyjen sotilasoperaatioiden kannalta.

Tässä esityksessä rajoitutaan käytännöllisistä syistä tarkastelemaan lähinnä seuraavia kysymyksiä: Mihin sopimukseen LL-apu perustui, kuinka suurta se oli, milloin ja missä muodossa sitä annettiin, miten materiaallinen apu toimitettiin perille? Oliko Muurmannin radan osuus avun kuljetuksissa ratkaiseva? Millaiseksi on arvioitavissa Yhdysvaltain avun merkitys sodan lopputulokselle erityisesti Euroopassa?

Merkittävää teknologian siirtoa Yhdysvalloista Neuvostoliittoon 1930-luvulla

Yhdysvaltain teollisuus toimitti jo 1930-luvulla normaalin vientikaupan puitteissa Neuvostoliittoon jokseenkin kaiken autoteollisuuden kehiti-

tämiseen tarvittavan tiedon, taidon ja laitteet.¹ Siirron edellyttämä kaupankäynti alkoi jo selvästi ennen kuin Yhdysvallat edes tunnusti neuvostovaltion 1933.² Neuvostoliiton tulevien sotatoimien vaatimien maantiekuljetusten kannalta ehkä merkittävin yksittäinen teollisuuslaitos oli Gorkin autotehdas (GAZ), jota koskeva 13 miljoonan dollarin sopimus tehtiin Fordin kanssa toukokuussa 1929. Kolmisen vuotta myöhemmin ensimmäinen tehdas alkoi valmistaa henkilöautoja (GAZ-A) ja kevyitä kuorma-autoja (GAZ-AA). 1930-luvun lopulla tämä tehdas tuotti 80 000–90 000 kuorma-autoa/vuosi. Tärkeä oli myös kevyehkö panssariauto GAZ-AAA, joita valmistettiin 1933–1945 kaikkiaan 37 373 kpl.³

Toiseksi merkittävimmän autonvalmistukseen liittyvän teknologian siirron toimitti A.J.Brandt -yhtiö keisarivallan aikaiseen AMO-tehtaan perustuneelle ZIS-tehtaalle, jonka Budd Company ja Hamilton Foundry modernisoivat 1936. Sodan lopussa Neuvostoliitolla oli noin 650 000 kuorma-autoa, näistä 58 % kotimaisia, suureksi osaksi keveitä ja jo vanhentunutta 1930-luvun alun tekniikkaa. Kuorma-autoista 33 % oli moderneja Lend-lease-autoja ja loput lähinnä saksalaisilta saatuja sotasaalisajoneuvoja.

Neuvostoliiton panssariaseen kehitykseen ehkä tärkein apu oli insinööri Walter Christien 1928 kehittämän panssarivaunun lisenssikauppa. Christien vaunu oli merkittävä: nopeus pyörillä 105 km/h ja teloilla 65 km/h. Tuon ajan muut panssarivaunut liikkuvat vain 25–35 km:n tuntinopeudella. Kun Yhdysvaltain armeija ei halunnutkaan ottaa vaunutyyppiä jatkokehitykseen, toteutui Neuvostoliitolle ”vuosisadan kauppa”.⁴ Jouluaattona 1930 laivattiin Staten Islandin laiturille n:o 6:sta kaksi Christie-vaunua Neuvostoliittoon. Niistä oli poistettu tykit ja ne oli merkitty tullilueteloihin maataloustraktoreina. Moottorina oli 750 hv:n V12-tyyppinen Hispano-Suiza-lentomoottori, josta venäläiset sittemmin kehittivät FIAT V12:n kautta B2-dieselinsä. Christien kehittämän alusta- ja voimansiirtorakenteen pohjalta suunniteltiin ensin BT eli Bystrokhodnii Tank – nopea panssarivaunu, ja sittemmin samaa perusrakennetta käyttäen T-34, toisen maailmansodan ehkä merkittävin panssarivaunu, joka Suomessa tunnettiin nimellä Sotka. BT-tyyppiä esiintyi myös Suomen rintamalla.⁵

Myös Neuvostoliiton lentokoneiteollisuuden yhteistyö Yhdysvaltain kanssa oli erittäin merkittävää jo 1930-luvulla. Esimerkiksi Douglas DC-3:n (C-47:n) lisenssivalmistuksesta tehtiin sopimus 1937, ja ensimmäinen omavalmisteinen DC-3 eli Li-2 valmistui 1940. Koneita valmistettiin Neuvostoliitossa vuoteen 1954 mennessä 6 157 kpl.⁶

Edellistä merkittävämpää lentokoneiden tuotannolle kuitenkin oli Uni-

ted Engineeringin ja General Electricin 1938 Zaporozkojeen toimittamat 1 680 mm:n kuuma- ja kylmävalssilaitokset ohuen alumiinilevyn valmistamiseen. Samat tehtaat toimittivat Stupinoon Moskovan lähelle vastaan valssilaitoksen 1940. Amerikkalainen Anthony C. Sutton mainitsee venäläisten tuottaneen sodan aikana näiden laitoksien materiaaleilla yhteensä 115 596 lentokonetta. Venäläisen tutkijan B. V. Sokolovin mukaan tuotettu konemäärä olisi kuitenkin todellisuudessa ollut selvästi pienempi.⁷ Neuvostoliiton sodanaikaisen tuotannon ja sitä kautta maan todellisten teollisten sotaponnistusten määrän luotettava arviointi onkin osoittautunut sotatalouden ja sotahistorian tutkijoille pulmalliseksi. Asiaa on erityisesti tutkinut Mark Harrison Warwickin yliopistossa.⁸

Ilmeisesti kokonaisuudessaan lähes kaksi kolmasosaa Neuvostoliiton (sota)teollisesta kapasiteetista 1930-luvun lopulla oli amerikkalaisperäistä: mm. maailman suurin terästehdas Magnitogorskissa, autoteollisuus, alumiiniteollisuus, traktori- ja panssarivaunuteollisuuden suurtehtaat (Stalingrad, Harkova, Tšeljabinsk), lentokoneiteollisuus, polttomootorien kaasutinteollisuus ja autonrengasteollisuus. Saksa aloitti sotavarustelut julkisestikin 1933, Neuvostoliitto viimeistään 1937. Vuoteen 1943 mennessä Neuvostoliiton sotateollisuuden kapasiteetti näyttää nousseen jo Saksan sotateollisuutta suuremmaksi.⁹

Yhdysvaltain Lend-lease-apu alkaa

Saksan hyökättyä Puolaan syyskuussa 1939 sodan laajeneminen alkoi näyttää Yhdysvaltojenkin kannalta niin ilmeiseltä, että strategiaan perussuunnitelmiin otettiin mukaan vaihtoehto eli skenaario "Rainbow 5": maa on sodassa sekä Saksaa, Italiaa että Japania vastaan.¹⁰ Tätä ennen Yhdysvallat pyrki olemaan neutraali, sillä ensimmäisen maailmansodan kokemukset olivat vielä liian selvästi kansakunnan muistissa. Toukokuussa 1937 hyväksytyn Neutrality Actin mukaisesti presidentti F. D. Rooseveltin hallitus ei saanut myydä aseita sotiville maille. Määräyksiä lievennettiin pian cash-and-carry-pohjalle, ts. ostot oli maksettava käteisellä ja ostajan huolehdittava itse tavaroiden kuljetuksesta. Johnson Debt-Default Act kielsi hallitusta lainaamasta rahaa maille, jotka eivät Suomen tapaan olleet maksaneet aiempia velkojaan.¹¹

Virallinen toiminta Ison-Britannian avustamiseksi alkoi keväällä 1941. Kuitenkin jo pian Dunkerquen katastrofin (toukokuun lopulla 1940) jälkeen Yhdysvaltain armeija oli alkanut myydä ylijäämätavaraa englanti-

laisille. Niinpä syyskuussa 1940 briteille luovutettiin 50 vanhahkoa hävittäjäalusta arvoltaan tuolloin noin 20 milj. dollaria. Vastineeksi Yhdysvaltat sai Isolta-Britannialta 99-vuotiset oikeudet laivasto- ja lentotukikohtien perustamiseen Newfoundlandiin, Bermudalle, Bahamaan, Jamaikalle, St. Luciaan, Trinidadiin ja Antigualle sekä Brittiläiseen Guayanaan.¹² Tämä toimi liittyi strategiaan suunnitelmiin, joiden tarkoituksena oli varmistaa kaukana Yhdysvalloista sijaitsevien sotanäyttämöiden lentokuljetukset.¹³ Tuolloin luonnollisesti oltiin miehistön, suurten tavaramäärien ja raskaan kaluston kuljetuksissa olennaisesti meriliikenteen varassa, missä höyrykoneilla varustettujen laivojen polttoaineena raskas polttoöljy oli nopeasti syrjäyttämässä hankalamman kivihiilen. Toisaalta oivallettiin, että varsinkin sodan alkuvaiheessa lentokuljetukset tulisivat olemaan ratkaisevia toimitettaessa kalustoa nopeasti kauimmaisiin kohteisiin. Laskuvarjojoukot olivat eri tahoilla vasta muotoutumassa.

Neuvostoliitto pääsi Ison-Britannian ja Yhdysvaltain Lend-lease-avun piiriin heti Saksan Barbarossa-operaation alettua 22. kesäkuuta 1941. Merkittävät lentokone- ja muut toimitukset Venäjälle alkoivat kuitenkin vasta vuoden 1942 puolella Yhdysvaltain lähdettyä virallisestikin sotaan Japanin hyökättyä Pearl Harboriin Hawajilla 7.12.1941.

Yhdysvaltain kongressi hyväksyi 11.3.1941 presidentti Rooseveltin hallinnon esittämän Lend-lease Actin, jonka nojalla kongressi valtuutti presidentin ”myymään, siirtämään, vaihtamaan, vuokraamaan, lainaamaan tai muulla tavalla toimittamaan puolustusmateriaalia maille, joiden puolustamista presidentti pitää Yhdysvaltain puolustuksen kannalta elintärkeänä”. Avun ylärajaksi asetettiin tuolloin 1,3 miljardia dollaria. Yhdysvaltain avun pääkohde oli tässä vaiheessa Iso-Britannia, jonka rahavarat olivat nopeasti hupenemassa puolitoista vuotta käynnissä olleen sodan johdosta. Tästä huolimatta myös pääministeri Winston Churchill lupasi 22.6.1941 brittiapua Venäjälle. Heti kun Suomen talvisodan takia Yhdysvalloissa jäädytetyt Neuvostoliiton varat vapautettiin 24.6.1941, venäläiset ostivat 59 hävittäjäkonetta, joukossa ainakin 21 kpl Curtiss P-40 Warhawk -tyyppiä. 30.10.1941 Roosevelt hyväksyi 1 000 miljoonan dollarin Lend-lease-avun Neuvostoliitolle.¹⁴

Apuun liittyvissä sopimuksissa Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton kesken oli viisi eri protokollavaihetta 22.6.1941–1.7.1944, ja LL-toimitusten arvo nousi yli 11 miljardiin dollariin. Jo elokuussa 1941 venäläinen valtuuskunta saapui ostosmatkalle haluten ostaa nelimoottorisia Boeing B-17 Flying Fortress -koneita, mutta heille tarjottiin Martin B-36:ia. Näistä venäläiset kieltäytyivät ja ostivat viisi kaksimoottorista North Ameri-

can B-25 Mitchell -konetta, joiden toimitus tapahtui Murmanskin kautta. Myöskään Sikorsky-helikopterit eivät venäläisille tuolloin kelvanneet.

Ensimmäinen varsinainen Lend-lease-asiakirja allekirjoitettiin Moskovassa 1.10.1941. Amerikkalaisille oli muodostunut ilmeinen huoli siitä, kuinka Neuvostoliitto menestyisi sodassa Saksaa vastaan ja he näyttävät aluksi olleen innokkaampi osapuoli. Vuoden 1941 lopulla Neuvostoliiton tilanne vaikuttikin varsin huolestuttavalta¹⁵: Saksa oli saanut haltuunsa 84 % sokerintuotantoalueista, 38 % viljanviljely- ja karjankasvatusalueista ja 60 % siankasvatusalueista sekä oli samalla pääsemässä käsiksi Kaukasuksen öljyvaroihin, piiritti Leningradia ja uhkasi Moskovaa. Neuvostoliittoa tukevaa avustusohjelmaa johtamaan perustettiin Washingtoniin erityinen komitea, jonka puheenjohtajaksi nimettiin presidentin luottomies Harry Hopkins ja pääsihteeriksi kenraali James H. Burns. ”Oli näet syytä pelätä täydellistä luhistumista ja on selvää, mitä Neuvostoliiton antautuminen olisi merkinnyt liittoutuneille. Näin ollen oli väistämätöntä, että annoimme kaiken käytettävissä olevan tuen Neuvostoliitolle”, kirjoitti Moskovaan komennettu kenraali John R. Deane.¹⁶ Presidentti Roosevelt puuttui henkilökohtaisesti asioihin ja määräsi mm., että ”kaikki tarvike-toimitukset on toimeenpantava viivyttelämättä ja välittämättä muiden toimitusten mahdollisista myöhästymisistä”. Näin Neuvostoliitto asetettiin kaikkiin muihin liittolaisiin ja vieläpä Yhdysvaltojen omiin asevoimiin nähden ensimmäiselle sijalle kuljetusten toteuttamisessa.

Venäläiset vaativat kuljetukset hoidettaviksi muilla kuin heidän laivoillaan. Näin sekä Yhdysvaltain että Ison-Britannian kauppalaivastot joutuivat mukaan mm. Pohjois-Atlantin kautta Muurmanniin höyryäviin saattueisiin tunnetuin seurauksin. Lentokuljetuksia hoitava toimisto perustettiin aluksi Newarkin kentälle ja siirrettiin keväällä 1942 Great Fallsiin, Montanaan mm. koordinoimaan Alaskan kautta tapahtuvia lentokuljetuksia ja siirtolentoja.¹⁷

Kuinka suuri Lend-lease-apu oli rahallisesti?

Luotettavaa tietoa Neuvostoliiton saaman LL-avun suuruudesta on kirjattu esimerkiksi 1959 julkaistuun Fortieth Report to Congress on Lend-lease Operations. Tähän perustuvana tietona Encyclopaedia Britannica¹⁸ mainitsee mm., että Iso-Britannia sai 63 %, Neuvostoliitto 22 % ja Ranska alusmaineen 7 % kokonaisuudessaan 50,208 miljardista dollarista,

mikä vastasi noin 13 %:a Yhdysvaltain sotamenoista. Neuvostoliitto sai näin ollen LL-apua 11,047 miljardin dollarin arvosta. Lisäksi Iso-Britannia avusti noin 428 miljoonan tuon ajan punnan edestä (dollarin muuntokerroin vuoden 2005 dollariin lienee noin 12). Vertailun vuoksi todettakoon, että Suomelle määrätty sotakorvaukset olivat alun perin 300 miljoonaa vuoden 1938 dollaria.

Mitä kaikkea Neuvostoliitto sai?

Lokakuun 1941 ja elokuun 1945 välisenä aikana Yhdysvallat toimitti Neuvostoliittoon mm.

- 375 833 kuorma-autoa ja 51 503 jeeppiä,
- 35 170 moottoripyörää,
- 8 075 traktoria ja 7 053 panssarivaunua,
- 14 795 lentokonetta,
- 1 900 höyryveturia ja 66 dieselveuria,
- 9 920 tavallista rautatievaunua, 1 000 tasovaunua ja 120 tankinkuljetusvaunua,
- 4 478 116 tonnia ruokatarvikkeita,
- 2 670 371 tonnia öljytuotteita,
- 185 000 kenttäpuhelinta sekä 670 000 mailia eli noin 1 100 000 km kaapelia.

Edellä mainittujen tuotteiden lisäksi toimitettiin paljon muutakin, mm. 2 300 000 tonnia terästä, joka olisi erään lähteen¹⁹ mukaan riittänyt ainakin 40 000:n T-34-panssarivaunun valmistamisen, sekä 229 000 tonnia alumiinia, mikä vastasi Neuvostoliiton lentokoneollisuuden kahden vuoden tarvetta. Tonnimääräisesti eniten toimitettiin elintarvikkeita, mm. sianlihasäilykkeitä, svinaja tušonka. Toiseksi suurin tonnimääräinen erä näyttää olleen öljytuotteet, mm. korkeaoktaaninen lentobensiini, autonbensiini, voiteluöljyt ja bensiinin lisäaineet.

Lend-lease-avun merkityksen arviointia

Neuvostoliitto joutui ahtaalle Saksan hyökkäyksen alettua kesällä 1941.²⁰ Puna-armeijan tappiot sodan ensimmäisten kuukausien aikana olivat todella suuret. Esimerkiksi vuoden 1941 alussa puna-armeijalla oli 22 600 panssarivaunua, joista menetettiin samana vuonna 21 500 ja saatiin uu-

Neuvostoliitto käytti Bell P-39 Airacobra -hävittäjiä myös Suomea vastaan kesän 1944 suurhyökkäyksessä. Kuva C. F. Geustin kokoelmat.

The Soviet Union used the Bell P-39 Airacobra fighter also against Finland during the great offensive of summer 1944.

sia vain 5 600. Länsimaisia panssarivaunuja tuli syksyn kuluessa vasta vajaat 500 kpl. Kesäkuussa 1941 Neuvostoliitolla oli noin 20 000 lentokonetta, joista menetettiin 17 900 ja uusia saatiin vain 9 900. Tilanne oli varmasti hankala, koska LL-lentokoneitakin alkoi tulla merkittävästi vasta keväällä 1942.

Lend-lease-avun merkitystä arvioitaessa on tietenkin otettava huomioon, että vain se apu auttoi, joka ehti oikea-aikaisesti sotatoimiin. Samalla ei kuitenkaan tule unohtaa edellä kuvatun, 1930-luvulla tapahtuneen Yhdysvaltain teknologian siirron luomia perusedellytyksiä Neuvostoliiton sotateollisuudelle. Selvää on, että maasotatoimien kannalta merkittäviksi Yhdysvaltain (ja Ison-Britannian) toimitukset nousivat vasta vuodesta 1942 alkaen, kun erityisesti autokalustoa alkoi tulla massiivisesti, mm. Persianlahden pohjukassa olevien Basran ja Abadanin satamien kautta.

Lend-lease-avun merkitystä ilmavoimille tarkastellut C.-F. Geust²¹ toteaa, että 18 % Neuvostoliiton koko ilmavoimista, 20 % kaikista pommikoneista, 16–23 % kaikista hävittäjäkoneista sekä 29 % merivoimien koneista oli Lend-lease-avulla saatuja. Edelleen hän toteaa, että vuosina 1941–1944 Neuvostoliiton PVO (ilmapuolustuksen hävittäjävoimat) sai kaikkiaan 9 888 hävittäjää, joista 6 953 oli LL-koneita, siis 70 %. Toisaalla B. V. Sokolov²² on arvioinut LL-koneiden määrän noin 30 %:ksi

Neuvostoliiton todellisesta lentokonetuotannosta sodan aikana perustellen arviotaan sillä, että Neuvostoliiton sodan ajan tilastot sisälsivät melkoisesti ilmaa. Geustin esittämiä lukuja on kuitenkin pidettävä oikeampina, mm. edellä Mark Harrisonin esittämän sotataloudellisen tarkastelun perusteella.

Venäläinen lähde²³ esittää Yhdysvaltain ja Ison-Britannian yhteensä toimittamien hävittäjien määräksi lähes 15 000 ja pommikoneiden määräksi hieman yli 3 000 konetta. Taulukossa tähdellä merkityt konetyypit ovat niitä, joita Neuvostoliiton kaukopommitusilmavoimat (ADD) tietävästi käyttivät myös Helsingin pommituksissa helmikuussa 1944.

Huolimatta venäläisten vähättelystä heti toisen maailmansodan jälkeen ja kylmän sodan kaudella Yhdysvaltain LL-apu näyttää olleen varsin merkittävää. Materiaalinen apu oli todella massiivista mm. ajoneuvoina ja rautatiekalustona, ratakiskoina, teräksenä ja alumiinina. Vaikeuksiakin toki oli: esimerkiksi arktisiin oloihin tuli tropiikkivarusteisia lentokoneita, venäjänkieliset ohjekirjat puuttuivat, lentokoneita seisoi kentillä varaosien, ammusten ja korkeakoktaamisen lentopolttoaineen puutteessa. Ve-

Taulukko 1: USA:n ja Englannin LL-lentokoneet.

Hävittäjäkoneet	Määrä	Pommi- ja maataistelukoneet	Määrä
P-39 Airacobra	5 707 (perille 4 719)	A-20 Boston	2 908*
P-40 Warhawk	2 397	B-25 Mitchell	862*
P-47 Thunderbolt	195	B-24 Liberator	1
P-63 Kingcobra	2 397	Hampden	23
Hawker Hurricane	2 952	Albemarle	14
Supermarine Spitfire	1 331	De Havilland Mosquito	1
Yhteensä	14 982	Yhteensä	3 089

*-merkittyjä LL-konetyyppejä osallistui Helsingin pommituksiin helmikuussa 1944.
Lähde: C.-F. Geust & G. Petrov, s. 180.

näläiset kehittivät kekseliäästi mm. lentokoneisiin parannuksia ja saivat samalla ensiarvoista tietoa Yhdysvaltain lähes uusimpien lentokoneiden rakenteista. Tämä osaltaan mahdollisti maan ilmailuteollisuuden nopean nousun sodan jälkeen. Esimerkiksi kahdessa vuodessa pystyttiin sodan jälkeen valmistamaan bolt-for-bolt-kopio Boeing B-29 Superfortress -koneesta eli atomipommin kuljettamiseen pystyvä nelimoottorinen Tupolev Tu-4.²⁴ Vaurioituneita mallikoneita joutui venäläisten haltuun Kaukoidässä muutama yksilö.

Neuvostoliitolle on täytynyt olla erityisen merkittävää englantilaisen tutkakaluston saanti sekä rintamatoiminnan että erityisesti Moskovan ja Leningradin ilmapuolustuksen kannalta. Tätä aihepiiriä on seikkaperäisesti tarkastellut Ahti Lappi.²⁵ On osoitettavissa, että Neuvostoliiton tutkakehitys oli selvästi jäljessä länsimaista. Jonkinasteisia tutkia oli käytössä Leningradin ilmapuolustuksessa jo talvisodan aikaan. Annettujen tietojen mukaan venäläiset valmistivat vain 775 tutkaa sodan aikana ja nekin osittain jo vanhentuneita tyyppejä. Kun britit toimittivat vuoden 1944 huhtikuun alkuun mennessä 346 uudenaikaisempaa tutkaa, lähes 50 % neuvostoliittolaisten tutkakalustosta oli sodan lähestyessä loppuaan LL-avun tuomaa.²⁶ Hämmästyttävä on Lapin maininta siitä, että venäläiset kieltäytyivät ottamasta vastaan länsimaista apua tutkakaluston kehittämiseen. Tämä johti osaltaan mm. siihen, että venäläinen radioteollisuus sai ensimmäisen toimivan omakonetunnistulaitteen (Kremni-1) valmiiksi vasta sodan päättymisen jälkeen.²⁷ Tasapuolisuuden vuoksi on todettava, että ei omakonetunnistuksen eli transponder-laitteen kehittäminen kunnolla onnistunut saksalaisiltakaan, kuten Adolf Galland kertoo muistelmissaan.²⁸

Ilmatorjunta-aseiden toimituksia sisältyi myös LL-apuun. Lapin²⁹ mukaan länsivallat toimittivat ”ainakin 4 111 ilmatorjuntatykkiä, eräiden tietojen mukaan 7 509”. Kun samalla todetaan Neuvostoliiton oman ilmatorjuntatykkien tuotannon olleen vuoden 1941 jälkimmäisellä puoliskolla yhteensä noin 3 400 kpl ja 1942 noin 10 600 kpl, näyttää LL-apu olleen vaikeimpana aikana tälläkin alueella merkittävä.

Lienee oikeutettua todeta, että mm. Helsingin onneksi Yhdysvallat ei suostunut toimittamaan Neuvostoliitolle nelimoottorisia, strategisia pommikoneita, siis tyyppejä B-17, B-24 tai B-29. Neuvostoliiton oma teollisuus valmisti nelimoottorisia Pe-8-pommikoneita vain noin 80 kpl.³⁰ Tosin joitakin tämän tyyppisiä koneita osallistui Helsingin suurpommitukseen helmikuussa 1944.³¹ Edellä mainittua valmistuslukua on aiheellisesti

Douglas A-20 Boston -pommi- ja torpedokoneita osallistui Helsingin pommituksiin helmikuussa 1944. Kuva C. F. Geustin kokoelmat.

Douglas A-20 Boston bombers and torpedo-bombers took part in the bombing raids on Helsinki in February 1944.

ta verrata Yhdysvaltain strategisten pommikoneiden valmistusmääriin: B-17 Flying Fortress 12 726 kpl, B-24 Liberator 18 482 kpl sekä B-29 Stratofortress 3 900 kpl.

Myös huippuluokan Norden-tähtäimet poistettiin ainakin kaksimoottorisista Boston-koneista.³² Vuonna 1931 keksitty ja sittemmin kehitetty Norden-tähtäin tuli operatiiviseen käyttöön mm. B-17 Flying Fortress -koneissa.³³ Laite mahdollisti koneen väistöliikkeet tähtäyksen aikana ja paransi pommitustarkkuutta valoisaan aikaan niin, että Yhdysvaltain ilmavoimat pommitti enimmäkseen päivisin merkittävästi englantilaisten yöpommituksia tarkemmin tuloksin. Esimerkkinä tarkkuudesta Lappi³⁴ mainitsee Regensburgin Messerschmitt-tehtaan pommituksen elokuussa 1943. Jälkitarkastuksessa osoittautui, että 122 koneen noin 300 tonnin pommikuormasta 58 % oli osunut 300 m:n säteelle maalipisteestä ja 90 % 600 m:n säteelle.

Autot, radiolaitteet ja rautatieveturit maasodan kannalta avainasemassa

Neuvostoliiton rintamajoukkojen logistiikan kannalta merkittävin LL-avun muoto oli selkeästi moottoriajoneuvot.³⁵ Eri reittejä myöten 20.9.1945 mennessä toimitettiin yhteensä 409 526 sotilasajoneuvoa. Kun tiedossa on, että huippuvuonna 1943 Yhdysvallat tuotti noin 650 000 sotilasajoneuvoa, on todettavissa Neuvostoliiton saaneen LL-autoja Yhdysvaltain autoteollisuuden huippuvuoden seitsemän kuukauden tuotannon verran. Arvioiden mukaan tämä vastasi Neuvostoliiton sotaa edeltävän ajan 2,5 vuoden tuotantoa. Olennaista on myös todeta LL-autojen olleen teknillisesti uusinta mallia, suureksi osaksi maastokelpoista 6x6-tyyppiä eli kolmiakselisia, kaikilla pyörillä vetäviä kuorma-autoja, joissa usein vielä oli käyttökelpoisuutta merkittävästi lisäävä etuvinski. Neuvostoliitossa valmistetut sotilasajoneuvot olivat vanhempia lisenssituotteita, pääosin 1930-luvun alun takavetoisia malleja, kuten Suomen sotien sotasaaialkustosta helposti huomataan.

V. F. Vorsinin³⁶ mukaan 91 prosenttia LL-moottoriajoneuvoista meni puna-ameijalle ja loput siviilikäyttöön. 184 112 autoa laivattiin laatikoissa ja koottiin kolmessa amerikkalaisten operoimassa tehtaassa Persianlahden pohjukassa, josta ne ajettiin kuormattuina kolonnina raskasta reittiä lähinnä Teheranin kautta sotatoimialueelle. Pohjoisen ja Vladivostokin kautta osina toimitetut autot koottiin suurimmaksi osaksi Gorkin GAZ-autotehtaassa.

Kuljetusten kannalta erittäin merkittävää oli myös rautatiekalustoon liittyvä apu.³⁷ Sotavuosina LL-apuna toimitettiin lähes 2 000 höyryveturia, minkä johdosta vuosina 1942–1945 Neuvostoliitossa oli tarpeen valmistaa vain 92 veturia. Veturitehtaat voitiin valjastaa mm. panssari-vaunujen tuotantoon. Vuonna 1941 Neuvostoliitossa valmistettiin 30 000 rautatievaunua, mutta vuosina 1942–1945 vain 1 087, koska maa sai LL-apuna yli 10 000 erilaista rautatievaunua. Samoin ratakiskojen tuotannon voitiin antaa painua sotavuosina kymmenesosaan normaalista, sillä noin 90 % tarvittavista kiskoista (622 100 tonnia) tuli LL-apuna.

Maailmanhistorian suurinta panssaritaistelua Kurskin alueella kesällä 1943 kuvaavat ruotsalaiset tutkijat päättelevät ”tuskin olevan liioiteltua väittää, että Neuvostoliiton sotavoimien kyky siirtää itsensä ja huoltonsa oli riippuvainen Ison-Britannian ja ennen kaikkea Yhdysvaltojen tuesta”.³⁸

Yhdysvalloissa LL-veturien valmistukseen osallistuivat useat tehtaat.

Esimerkiksi The American Locomotive Corporation (ALCO) valmisti noin 900 Neuvostoliittoon toimitettua, viidellä vetävällä pyöräparilla varustettua höyryveturia.³⁹ Vuoden 1942 lopulla tarvittiin myös amerikkalaisia dieselveitureita Persian rautateiden höyryveturien osoittaututtua liian tehottomiksi raskaan sotamateriaalin, mm. M4A2 Sherman -vaunujen kuljettamiseen.⁴⁰

Suomikin pääsi osalliseksi edellä mainitusta veturituotannosta. Tähän ostettiin Yhdysvalloista sodan jälkeen 20 kpl Tr 2 Truman -veturia, joista yksi on tallella Hyvinkään Rautatiemuseossa. Muun muassa sotakorvausjunien vedossa näillä vetureilla oli aikoinaan merkittävä tehtävä. Veturit olivat kahden amerikkalaisen tehtaan tuotantoa ja niiden raideleveys sattui olemaan meille sopiva.

Ratkaisivatko oktaanit ilmasodan?

Yhdysvaltain öljyteollisuuden hallitsema polttoainetekniikka näyttää olleen ilmasodan kannalta ratkaisevaa.^{41 42} Tärkein seikka oli Yhdysvalloissa 1935 keksitty iso-oktaanin laajamittainen valmistusmenetelmä. Menetelmällä saatiin lentobensiinille oktaaniluku 100 ja lyijytetraetyylillä lisätynä laihan ja rikkaan seoksen nakutuskestävyyttä kuvaava arvo (Performance Number) jopa 115/140. Tällaisella polttoaineella strategiset pommikoneet saavuttivat noin 3 km suuremman lakikorkeuden ja noin 2 500 km pidemmän toimintasäteen. Teknillisesti etu saavutettiin siten, että mäntämootoreita voitiin ahtaa enemmän ja polttoaineen kulutusta alentaa matkalennossa seosta laihentamalla ilman moottorivaurioita aiheuttavan nakutuksen pelkoa. Tehokkaalla polttoaineella liittotuneet saivat hävittäjiinsä saman tehon noin 28 litran iskutilavuusisista moottoreista kuin saksalaiset 40-litraisista. Moottorin iskutilavuudella oli merkitystä mm. hävittäjäkoneiden painon ja otsapinta-alan kautta koneen suoritusarvoihin. Saksalaisilla oli käytettävissään lentokoneisiin lähinnä vain 80–90-oktaanista bensiiniä.

Amerikkalaisvalmisteisen bensiinin merkitystä venäläisten kannalta on tarkastellut Natalia Butenina.⁴³ Hänen mukaansa itärintaman sota kesti 1 340 päivää, ja kun sotalennon keskimääräinen kulutus oli noin 1/3 tonnia, LL-bensiini mahdollisti 3,9 miljoonaa sotalentoa eli 3 000 konetta vuorokaudessa. Sotatilastojen mukaan venäläiset lensivät 3 250–9 400 lentoa vuorokaudessa. Sotatilanteen mukaan LL-lentobensiini saattoi siis tydyttää 33–90 % Neuvostoliiton ilmavoimien tarpeesta.

Mitä kautta LL-apu toimitettiin?

Avun toimittamiselle oli kolme pääreittiä ja kaksi vähemmän tärkeätä sivureittiä:

1. Pohjoinen reitti (Murmansk ja Arkangeli)
2. Persian käytävä (mm. Basra, Abadan)
3. Venäjän Kaukoitää (lähinnä Vladivostok)
4. Venäjän arktinen reitti (eräiden Siperian jokien kautta kesäaikaan)
5. Mustanmeren reitti (eri satamien kautta).

Karkeasti arvioiden neljäsosa avusta toimitettiin pohjoista reittiä, neljäsosa Persianlahden ja puolet kaikesta Siperian kautta.⁴⁴ Pohjoinen reitti oli aluksi tärkein. Muurmannin rata oli erityisesti LL-avun alkuvaiheen toimituksille elintärkeä. Ulkoministeri Cordell Hull varoitti nooteillaan 25. ja 28.10.1941 Suomen hallitusta siitä, että radan toiminnan häiritseminen aiheuttaisi heti kriisin suomalais-amerikkalaisissa suhteissa. Pohjois-Venäjän kautta tapahtuneita LL-kuljetuksia on 1991 tarkastellut Matti Ursin⁴⁵ ilmeisesti ainakin osittain vuonna 1960 Helsingin Yliopistossa tekemäänsä pro gradu -tutkielmaan perustuen.

Persianlahden reitti avattiin, kun englantilaisten ja amerikkalaisten laivasaattueiden tappiot Atlantin sukellusvenesodassa nousivat 1942 lähes katastrofaaliseksi. Tonnimääräisesti eniten tavaraa tosin kulki Siperian kautta, mutta esimerkiksi 45 % kuorma-autoista toimitettiin Persian käytävää myöten. Näistä autoista 88 % koottiin kolmessa Yhdysvaltain armeijan operoimassa tehtaassa, Andimeskissa, Khorramshahrissa ja Shuaibassa maaliskuun 1942 ja huhtikuun 1945 välisenä aikana. Persian kautta toimitettiin kaikkiaan 4 874 lentokonetta, joista Yhdysvalloista lentämällä 995 kpl A-20 Boston -pommikonetta ja laivoilla 3 879 pääosin hävittäjäkonetta. LL-koneista vain edellä mainittu A-20 kykeni ylittämään Atlantin ilman tankkausta Brasilian Natalin ja Länsi-Afrikan Takoradin kohdalta.

Persianlahden reitti avattiin vasta vuoden 1942 lopulla. Syynä oli mm. pitkä merimatka Yhdysvalloista, Afrikan ympäri jopa 70 vrk.⁴⁶ Suezin kanavan kautta matka olisi ollut vain noin 42 vrk, mutta Saksan Afrikanjoukkojen toimiminen Pohjois-Afrikassa vuoden 1942 loppuun osaltaan vaaransi liittoutuneiden laivaliikennettä Välimerellä. Huomattava on myös se, että Irakissa vaikuttaneet pääministeri Rashid Ali el Gailani ja neljä kenraalia harjoittivat yhteistyötä akselivaltojen kanssa. Englantilaiset joukot valtasivat Bagdadin 30.5.1941. Libanon ja Syyria miehitetiin 14.7.1941. Elokuun lopulla 1941 englantilaiset ja venäläiset joukot

Tyypikuva Studebaker (US6)-kuorma-autosta, jollaisia koottiin 200 000 kpl Basran lähistöllä olleessa kolmessa tehtaassa. Huomaa kaksoisetupyörät: auton sivuilla olleet varapyörät voitiin kiinnittää etupyöriin parantamaan maastokelpoisuutta. Ks. www.autogallery.org/ru/gstuder.

A typical Studebaker (US6) truck, of which 200 000 were assembled at three factories near Basra. Observe the twin front wheels: the spare wheels on the sides of the truck could be attached to the front wheels to improve off-road performance.

hyökkäsivät Iraniin ja miehittivät maan 2.9.1941 alkaen.

Lentokoneiden kuljettamiseksi neuvoteltiin vielä kolmaskin reitti, ALSIB (Alaska–Siperia). Tämän reitin Siperian puoleisista kuvauksista yksi mielenkiintoisimmista on venäläisen Evgenij Altuninin artikkeli vuodelta 1997.⁴⁷ Monien vaiheitten jälkeen ALSIB-reitti avattiin 29.9.1942, kun venäläisten epäluulot amerikkalaisten tarkoituseristä olivat hälventyneet. Alun perin presidentti Roosevelt olisi halunnut amerikkalaisten lentävän koneet jonnekin Baikaljärven tuntumaan, mutta Stalin ei tähän suostunut, vaan vaati venäläiset lentäjät koneiden ohjaimiin. Niinpä amerikkalaiset lensivät koneet ensin koontipaikasta Great Fallsista, Monta-

nasta Ladd Fieldille Alaskan Fairbanksiin, missä ne luovutettiin venäläiselle komissiolle. Kaikkiaan toimitettiin Alaskan ja Siperian kautta lentämällä 8 058 konetta. Jonkin verran venäläiset lensivät materiaalien kuljetuslentoja LL-kuljetuskoneilla ilmeisesti myös Montanasta saakka.

Arktisen lentämisen veteraanipilotti I.P.Mazurukin komentaman I.PAD:n (siirtolentodivisioonan) valikoidut lentäjät siirsivät koneet Nomen kautta Venäjän puolelle. I.PAD muodostui viidestä siirtolentorykmentistä (PAP), joista kukin oli vastuussa tietyistä reitit osasta:

- 1.PAP: Fairbanks–Uelkal (1 500 km),
- 2.PAP: Uelkal–Seimtsšan (1 450 km),
- 3.PAP: Seimtsšan–Jakutsk (1 167 km),
- 4.PAP: Jakutsk–Kirensk (1 331 km),
- 5.PAP: Kirensk–Krasnojarsk (965 km).

Krasnojarskista tavalliset lentäjät lensivät koneet länteen Omskin, Sverdlovskin ja Kazanin kautta. Jakutskiin sijoitettu 8.TAP -yhtymä hoiti ALSIB-siirtolentäjien palauttamisen Fairbanksiin hakemaan uusia koneita.

Venäläiset rakensivat osittain LL-avulla kaikkiaan 16 välilaskukenttää ja niille 274 rakennusta mm. Kolyma-, Lena- ja Jeniseijokia pitkin toimitetuina materiaalein. Pääkentät saatiin käyttökuntoon vähitellen, esimerkiksi Kirensk ja Seimtsšan kesäkuussa 1942, Jakutsk lokakuussa 1942. Suurimmat vaikeudet olivat Tšukotkan alueella, jossa kaikki piti aloittaa aivan alusta. Uelkalin ja Markovon kenttien paikat valittiin keväällä 1942, työt päästiin alkamaan heinäkuussa ja 13.8.1942 ensimmäinen laiva pääsi tuomaan tavaraa Uelkalin satamaan. Uelkalin kiitotiet rakennettiin laudoista, kunhan tarvittavat kuuden tuuman naulat oli saatu lokakuussa. Kenttä tuli valmiiksi vasta 17.4.1943. Myös kiitoteihin tarvittavia reikälevyjä eli kiitotiemattoja toimitettiin Siperiaan LL-apuna.

Myös siirtolentojen operoinnissa tarvittiin LL-apua: reitti varustettiin amerikkalaisilla Wilcox-radioilla. Gimein- ja Magano-nimisiin paikkoihin saatiin Yhdysvalloista lisäksi kaukotoiminnan radiolaitteet, joilla pystyttiin pitämään yhteyksiä aina Moskovaan ja Fairbanksiin saakka, kertoo Altunin.

Kolmen vuoden ajan ALSIB-reitti oli menestyksekkäs ja nopea. Huolimatta primitiivisistä ja erittäin kylmistä oloista sekä pitkistä siirtoetäisyyksistä jokseenkin asumattomilla alueilla tappiot jäivät vähäisiksi. Toimitetuista 8 058 koneesta 74 menetettiin Yhdysvalloissa, 58 Kanadassa ja Alaskassa. Siperian puolella menetettiin 42 konetta ja lentäjää. Täten 56 % kaikista perille päässeistä LL-koneista toimitettiin Siperian kautta.

Taulukko 2: Tiedot eri reittejä pitkin toimitetuista amerikkalaiskoneista.⁴⁸

Reitti / konetyyppi	Lento ALSIB	Lento Aba- daniin	Laivaus Pohj. Venäjälle	Laivaus Aba- daniin	Lento USA:sta venäl. voimin	Yh- teen- sä
Curtiss P-40 Kittyhawk	48		959	1390		2397
Bell P-39 Airacobra	2618		108	2981		5707
Republic P-47 Thunderbolt	3		4	188		195
Bell P-63 Kingcobra	2397		3			2400
Hävittäjät yhteensä	5066		1074	4559		10699
Douglas A-20 Boston	1363	869	126	550		2908
North American B-25 Mitchell	733	124	5			862
Consolidated B-24 Liberator	1					1
Pommikoneet yhteensä	2097	993	131	550		3771
Curtiss C-46	1					1
Douglas C-47	707					707
Curtiss O-52 Owl						19
North American AT-6C			19			28
North American AT-6F	54		8	20		54
Consolidated PBN-1					137	137
Consolidated PBY-6A					48	48
Muut koneet yhteensä	752		27	20	185	994
Kaikki yhteensä	7925	993	1232	5129	185	15454

ALSIB-reitin polttoaine- ja muun huollon onnistumiseksi sekä Alaskan puolustamiseksi Aleuteille maihin nousseita japanilaisia vastaan oli tehtävä paljon myös Pohjois-Amerikan puolella. Great Fallsista lähtevien koneiden reitti kulki Edmontonin ja Calgaryn kautta Dawson Creekiin ja sieltä edelleen monien väilaskukenttien kautta Ladd Fieldille Alaskassa. Alaskaan ei ennen vuotta 1942 ollut maantieyhteyttä, vaan se jouduttiin rakentamaan kovalla kiireellä. Monien mielestä ALCAN Highwayn rakentaminen oli Yhdysvaltain armeijan suurin saavutus vuonna 1942. Merkittävä ponnistus työ todellakin oli.^{49 50} Tienrakennukseen komennettiin yli 10 000 pioneeria, ja siihen osallistui myös 41 amerikkalaista ja 13 kanadalaista urakoitsijaa. Töiden aloittamisen jälkeen 8.3.1942 se eteni ripeästi koko 2 450 km:n matkan Dawson Creekistä Fairbanksiin noin 8 kuukaudessa. Tie otettiin virallisesti käyttöön 21.11.1943, mutta vasta seuraavan vuoden puolella se oli siinä kunnossa, että tavallisetkin ajoneuvot saattoivat sitä käyttää. Rakennuskustannuksista vastasi Yhdysvallat, Kanada antoi rakennusluvan, poisti tuontitulleja sekä tarjosi verotuksellisia ja maahantuloon liittyviä helpotuksia rakennustyöhön tarvittavien maa-ainesten lisäksi. Sodan päätyttyä ALCAN Highway luovutettiin Kanadan haltuun.

ALCAN Highwayn rakentaminen on merkittävä myös siinä, että työhön osallistuivat ensi kerran Yhdysvaltain armeijan historiassa African Americans eli mustat joukot valkoisten komennossa. Näin kävi kongressin päätöksellä, kun havaittiin, ettei työhön muutoin ollut irrotettavissa tarpeeksi joukkoja. Kuitenkin vasta 1947 päätettiin sijoittaa mustaihoisia kansalaisia kaikkiin Yhdysvaltain puolustusvoimien yksiköihin.

Yhdysvaltain teollisuuden kokonaismerkityksen arviointia

Kun Yhdysvaltain autoteollisuuden massatuotannon menetelmät otettiin sotavarustetuotannon käyttöön, oli jälki todella massiivista. Yhdysvaltain tuotannon prosenttiosuudet liittoutuneiden ja akselivaltojen yhteenlasketusta sodan ajan tuotannosta ovat: mm. 101 000 panssarivaunua (35 %), 2 200 200 sotilasajoneuvoa (48 %), 240 000 lentokonetta (52 %, mm. Ford valmistii B-24 tyyppiä), 260 000 tykkiä (36 %).^{51 52}

Saksan voittamiseksi Neuvostoliitolle toimitettujen maastokelpoisten kuorma-autojen valtavalla määrällä oli erittäin merkittävä osuus, mikä myös venäläiset ovat myöntäneet. Yksi merkittävimpiä heidän antamiaan arvioita lienee useassakin lähteessä (esim. alav. 6 ja 42) mainit-

tu marsalkka Žukovin lausuma kirjailija K. Simonoville vuodelta 1963: ”Nyt sanotaan, etteivät liittoutuneet koskaan auttaneet meitä... Kuitenkaan ei voida kieltää, etteivät amerikkalaiset antaneet meille niin paljon materiaalia, jota ilman emme olisi voineet muodostaa reservejämme.” Žukov jatkaa: ”Jouduimme sotaan Saksaan verrattuna teollisesti takapajuisena maana... Ilman amerikkalaisia Studebakereita emme olisi saaneet tykistöämme mihinkään... Kyllä suuressa määrin ne tarjosivat meille rintamakuljetukset.”

On varsin uskottavaa, että marsalkka Žukov tiesi LL-autojen todellisen merkityksen, sillä hän oli mm. Operaatio Bagrationin johtaja. Tämä kesäkuun 22. päivänä 1944 Vitebskin lähistöllä alkanut operaatio on jäänyt Stalingradin ja Kurskin taisteluiden varjoon, mutta senkin onnistumiseen juuri amerikkalaisten kuorma-autojen puna-armeijan rintamakuljetuksiin tarjoamalla logistiikalla on täytynyt olla suuri merkitys. Näin on arvioitavissa siksi, että operaatioon osallistuneilla joukoilla, 1. Baltian Rintamalla sekä 1., 2. ja 3. Valko-Venäjän Rintamalla, oli käytössään yhteensä yli 60 000 kuorma-autoa.⁵³ Kun toisaalla⁵⁴ nimenomaan tykinvetoon soveltuvia LL-autoja ilmoitetaan vastaanotetuiksi vuoden 1943 loppuun mennessä noin 70 000 yksikköä ja edelleen vuoden 1944 kuluessa lähes 100 000 lisää, voidaan arvioida, että Bagrationiin osallistuneilla joukoilla on todellakin voinut olla yli 60 000 amerikkalaisvalmisteista, maastokelpoista LL-autoa käytettävissään osaltaan mm. mahdollistamaan hyökkäyksen alun jälkeinen nopea, jopa 70 km päivässä tapahtunut eteneminen.

Samoin on ilmeistä, että ilman LL-autoja ei puna-armeija olisi mitenkään ehtinyt Berliiniin ajoissa. Esimerkiksi huhtikuussa 1945 pelkästään marsalkka Konjevin armeijalla oli 18 000 kuorma-autoa, näistä 15 000 oli LL-autoja.⁵⁵ Huomattava tietenkin on, ettei LL-apua vielä merkittävästi ehtinyt vuoden 1942 loppupuolen taisteluihin eikä Stalingradiinikaan. Neuvostoliitto selviytyi puolustusvaiheesta olennaisesti omin voimin ja pystyi suurin ponnistuksin nostamaan sotatuotantonsa kauas Moskovan itäpuolelle siirretyissä tehtaissaan huippulukemiin myöhempiä sotavaiheita varten. Tämä onnistui mm. siksi, että sotatuotannon kannalta merkittävää teknologian siirtoa oli tapahtunut jo 1930-luvun puolella. LL-apu nousi massiiviseksi vuoden 1943 kuluessa, kun pohjoisen reitin lisäksi Persianlahden ja Kaukoidän apureitit pääsivät täyteen vauhtiin.

Länsimaiset tutkijat ovat arvioineet, että kaikki tekijät huomioon ottaen Neuvostoliitto olisi todennäköisesti ilman LL-apua pystynyt vapauttamaan oman maansa alueen ennen kuin länsivallat olisivat saavuttaneet ratkaisevan voiton Saksasta. Ehkä asia on paljolti niin, mutta merkittävää

oli myös se, mitä Neuvostoliiton sotapotentiaalin kannalta oli Yhdysvaltain teollisuuden avulla aiemmin tapahtunut. Yhdysvaltain 1930-luvulla myymän teknologian on yhdessä Lend-lease-avun myötä saadun tietotaidon kanssa arvioitu nostaneen Neuvostoliiton tekniikan tasoa 8–10 vuodessa saman verran kuin se olisi noussut omin voimin noin puolessa vuosisadassa.

Arvioitavaksi jää, mikä todella oli sodanaikaisen materiaaliavun merkitys, jos ja kun tuona aikana tuotettuna LL-apuna Yhdysvallat toimitti Neuvostoliiton tarvitsemista tuotteista mm. 80 % säilykkeistä, 92 % uusista vetureista, 57 % lentokoneiden polttoaineista, 53 % räjähteistä, 74 % kuorma-autoista, 88 % radiolaitteista, 53 % kuparista, 56 % alumiinista, 74 % raskaista autonrenkaista, 24 % panssariajoneuvoista ja 30 % taistelulentokoneista.⁵⁶ Huomattava myös on, että suoraa sotilaallista apua (military components) Yhdysvaltain Lend-lease-avun rahallisesta arvosta oli vain 20 %.⁵⁷

Mitkä olivat toisen maailmansodan ratkaisevimmat seikat Euroopassa?

Euroopan sotanäyttämön kannalta ratkaisevimpia tekijöitä olivat :

1. Yhdysvaltain dollarit ja teollinen kapasiteetti, erityisesti autoteollisuuden pystyvyys suursarjavalmistukseen myös lentokoneen osien ja kokonaisten lentokoneidenkin sekä laivojen tuotannossa.
2. Neuvostoliiton miesvoima, pitkät etäisyydet ja ankarat talviolot, keuhkokuumeet sekä kyky nostaa teollinen tuotanto huippuunsa vuoden 1941 katastrofaalisten tapahtumien jälkeen.
3. Amerikkalaisten kuorma-autojen ja radiolaitteiden tarjoama logistiikka venäläisille joukoille erityisesti vuosien 1943, 1944 ja 1945 suuroperaatioissa.
4. Amerikkalaisen teknologian siirto Neuvostoliittoon 1930-luvulla, mikä sodan aikana mahdollisti osaltaan Neuvostoliiton sotateollisuuden nopean teknillisen kehityksen.
5. Amerikkalaiset keksinnöt korkeaoктаanisen bensiinin laajaksi valmistamiseksi 1930-luvun puolivälissä tarjosivat olennaisia etuja liittoutuneiden lentokonemoottorien tekniikalle ja tätä kautta heidän lentokoneittensa suorituskyvylle.
6. Amerikkalaisten ilmajäähdytteisten lentokonemoottorien kehitys 1930-luvulla sekä niiden materiaalitekniikan ja turboahтамisen ke-

hitys sotavuosina oli perusedellytys mm. strategisille pommituksille Saksan nujertamiseksi.

7. Hitsaustekniikan ja autoteollisuuden sarjavalmistusmenetelmien soveltaminen Yhdysvaltain laivanrakennusteollisuuteen sotavuosien aikana mullisti laivatuotannon mahdollistaen massiiviset merikuljetukset sekä Lend-lease-avun että erityisesti Normandian maihinnousun.

Useissa edellä mainituissa kohdissa Yhdysvaltain Lend-lease-avulla oli merkittävä, joissakin kohdissa jopa ratkaiseva osuus. Kohdat 1–4 lienevät tulleet kohtuullisen kattavasti tarkastelluiksi. Sen sijaan kohtiin 5–7 liittyvät seikat vaatisivat syventävää tarkastelua avautuakseen myös sellaisille lukijoille, joilla ei ole polttomoottori- tai laivanrakennusalan perustietoja. Tekniikan historian kannalta ne tarjoaisivat varsin mielenkiintoisia näkymiä siihen, miten maailman kuljetusvälineiteollisuus oli toisen maailmansodan aikoihin suuren teknillisen mullistuksen kohteena niin maalla, merellä kuin erityisesti myös ilmassa.

Lopuksi

Yhdysvaltain Neuvostoliitolle toisen maailmansodan aikana antamaa materiaaliapua ei pidä tarkastella mustavalkoisena tai nykykielellä sanottuna on/off-ilmionä. Kaikkea ei tietenkään voi mitata dollareina tai tonneina. On varmasti eri asia, toimitettiin tonneittain huippuluokan tutkakalustoa vai esimerkiksi terästä tai alumiinia. Sodan ajan tilanteiden ja LL-toimitusten todellisten, Neuvostoliiton sotavoimien rintamaoloihin ja sotatoimiin kohdistuvien vaikutusten tutkiminen näyttää läntisten tutkijoiden osalta vielä olevan pahasti kesken. Ehkä vielä joskus tarjoutuu tilaisuus saada LL-avun yksityiskohtaisesta merkityksestä vuosien 1943 ja 1944 operaatioissa samantasoista tietoa kuin esimerkiksi Osasto Kuhlmeyn toimista Talin–Ihantalán taisteluissa on saatu.

Olisi toivottavaa, että Lend-lease-avun saaja vihdoinkin julkaisisi omasta näkökulmastaan ennakkoluulottoman, puoleen tai toiseen vähätteleättömän tai liioittelemattoman tutkimuksen. Avun antajan näkökulma on asiakirjoista jo kauan ollut jokseenkin luotettavasti tarkasteltavissa.

Edellä esitetty ei ole tyhjentävä esitys Yhdysvaltain LL-avusta ja sen merkityksestä toisen maailmansodan kulkuun ja lopputulokseen. Paljon olisi vielä selvitettävää, esimerkiksi mikä merkitys oli amerikkalaisissa

luetteloissa mainituilla tuhansilla työstökoneilla, huomattavasti neuvostoliittolaista kestävämmän synteettisen kumin toimituksilla, kymmenillä tuhansilla radioasemilla tai parilla miljoonalla kilometrillä puhelinkaapeleita.

Lähdeviitteet

- ¹ Sutton, Anthony C.: *The Best Enemy Money Can Buy*, ks. esim. http://reformed-theology.org/html/books/best_enemy/index.html.
- ² Vecamer, Arvo L.: *A Germany-Soviet Military Economic Comparison*, www.feldgrau.com/econo.html.
- ³ www.vif2.ru/users/sovauto/gaz.
- ⁴ Suzuki, Takahashi: *The Romance of Engines*, SAE R-188, 1997, s.193–197.
- ⁵ Kauranne, Jouko, Kauranne, Kalevi, Lappalainen, Antti (toim.): *Sotilaspojat kertovat*, Helsingin ja ympäristön sotilaspoikakillan jäsenten muistelmia suoje-luskuntapoikien ja sotilaspoikien toiminnasta silloin ja nyt. Helsingin ympäri-stön Sotilaspoikien perinnekilta ry, 2. painos, Tallinn 2000, s. 65.
- ⁶ www.russians.bird.ch/Li2/Li2P02.
- ⁷ Sokolov, B. V.: "The Role of Lend-lease in Soviet Military Efforts, 1941–1945", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol 7, no 3, Sept. 1994, s. 567–586 (80 viitettä pääasiallisesti venäl. lähteisiin).
- ⁸ Harrison, Mark: *The Volume of Soviet Munitions Output, 1937–1945: A Re-evaluation*, *Journal of Economics History* 50: 3 (1990), s. 569–589.
- ⁹ Rivera, David A.: "Final warning: a history of the new world order", chapter 7.4 (View from the wall.com).
- ¹⁰ Deane, J. R.: *Neuvostoliittoa auttamassa: Maailma palaa, Toinen maailmansota, osa I*, Valitut Palat, 1965, s. 355.
- ¹¹ *Encyclopaedia Britannica*, osa 23, 1966, s. 348.
- ¹² Wilson, Randy: *The Siberian Connection*, *The Dispatch*, v. 23, no 4, Winter 1998; ks.myös viite 10.
- ¹³ Saarialho, Antti: *Siirtolennot ja lentokuljetukset – tärkeä osa Yhdysvaltain Lend-lease avusta Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa*, *Sotilasaikakaus-lehti* 5/2005, s. 53–57.
- ¹⁴ Geust, C.-F., Petrov, G.: *Lend-lease aircraft in Russia*, *Red Stars* vol. 4, Apali Oy, 2002, s. 179–180.
- ¹⁵ Van Tuyll, Hubert P.: *Feeding the Bear*, s. 51.
- ¹⁶ Deane, J. R.: *Neuvostoliittoa auttamassa: Maailma palaa, Toinen maailmansota, osa II*, Valitut Palat, 1965, s. 347–358.
- ¹⁷ Jordan, George R.: *From Major Jordan's Diaries, 1952*, referoituina mm. verkossa www.nexusmagazine.com.

- ¹⁸ Encyclopaedia Britannica, osa 22, 1966, s. 703K.
- ¹⁹ Korolev, S., Nederly, Z.: The significance of America's Participation in WWII, Pravda.ru online 5.12.2003.
- ²⁰ www.wiivehicles.com/ussr.
- ²¹ Geust, s. 180.
- ²² Sokolov, s. 579.
- ²³ www.battlefield.ru/library/lend/intro.
- ²⁴ Gordon, Y., Rigmant, V.: Tupolev Tu-4, Soviet Superfortress, Red Star vol 7, 128 s.
- ²⁵ Lappi, Ahti: Ilmatorjunta ilmasodassa 1794–1945, Ilmatorjuntasäätiö, 2000.
- ²⁶ Lappi, s. 314.
- ²⁷ Lappi, s. 316.
- ²⁸ Galland, Adolf: Die Ersten und die Letzten, Darmstadt 1953, s. 251.
- ²⁹ Lappi, s. 285.
- ³⁰ www.aviation.ru/Pe , 30. March, 2004.
- ³¹ Helminen, M., Lukander, A.: Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944, WSOY, 2004, s. 165.
- ³² Geust, s. 200.
- ³³ Lappi, s. 103.
- ³⁴ Lappi, s. 347.
- ³⁵ battlefield.ru.
- ³⁶ Vorsin, V. F.: Motor Vehicle Transport Deliveries Through 'Lend-lease', The Journal of Slavic Military Studies, v 10, no 2, June 1997, s. 153–175 (46 viittä).
- ³⁷ Sokolov, s. 572.
- ³⁸ Frankson, A., Zetterling, N.: Kurskin taistelu, WSOY 2002, s. 111.
- ³⁹ <http://www.s363.com/dkny/brooks.html>.
- ⁴⁰ www.o5m6.de/alco_rsd-1.
- ⁴¹ Birkenfeldt, W.: Der synthetische Treibstoff 1933–1945, Göttingen 1964, s. 121–125.
- ⁴² Becker, P. W.: The Role of Synthetic Fuel in World War II Germany, Air University Review, July–August 1981, 10 s.
- ⁴³ Butenina, N.: Lend-lease, The Oil Factor, Oil of Russia, n:o 1, 2005, www.oil-ru.com/or/22/360.
- ⁴⁴ Vail Motter, T. H.: United States Army in World War II, The Middle East Theater, The Persian Corridor and Aid to Russia, 1952, s. 508 ja 123.
- ⁴⁵ Ursin, Matti: Yhdysvaltain Lend-lease-apu Neuvostoliitolle Pohjois-Venäjän kautta toisen maailmansodan aikana, Oulun Yliopisto, Historian laitos, ISSN 0357–9662, N:o 284, s. 433–445.
- ⁴⁶ Newsweek 12.6.1943.
- ⁴⁷ Altunin, Evgenii: On the History of the Alaska–Siberia Ferrying Route, The

- Journal of Slavic Military Studies, v 10, no 2, June 1997, s. 85–96 (21 viitettä),
(erit.s. 92–93).
- ⁴⁸ Geust, s. 183.
- ⁴⁹ web.umr.edu/~rogersda/umrcourses/ge342/Alcan%20Highway-revised.pdf.
- ⁵⁰ www.esu11.org/projects/alaska/alcan.html.
- ⁵¹ euronet.nl/users/wilfried/ww2/foreword.htm.
- ⁵² Amin, A. H.: An Audit of Warfare, www.defencejournal.com/2001/october/warfare.
- ⁵³ Opération Bagration, Bielorussie 23 Juin 1944, *Historica* Septembre 2002, s.11.
- ⁵⁴ Vorsin, s. 164.
- ⁵⁵ Allen, G., Loewen, R.: Lend Lease and its Effect on the Eastern Front, www.wargamer.com/cmhb/lendlease_page2.asp.
- ⁵⁶ http://yarchive.net/mil/lend_lease.html.
- ⁵⁷ Weeks, Albert L.: *Russia's Life-Saver*, Lexington Books, 2004, s. 122.

UNITED STATES LEND-LEASE AID TO THE SOVIET UNION DURING WORLD WAR II

Summary

The countries best prepared for World War II were those where the railway and road networks were in good condition, the machinery industry sufficiently developed for the manufacture of vehicles and aircraft and which possessed the means to produce or acquire the high octane petrol these needed. The motor and oil industries of the United States possessed this combination; a significant proportion of their wartime production was sent to Allied countries as Lend-Lease aid in 1940-45.

The basis for the mobility of the Soviet army, particularly its artillery, was created by the cooperation between American enterprises and Soviet industry already during the 1930s. Practically all knowledge, skills and equipment needed to develop the automotive industry came to the country from across the Atlantic. The most important for the air arm were the two large aluminium rolling mills delivered by the United States in 1938 and 1940 as well as, for example, the manufacturing licence in 1937 for the DC-3, which represented the latest construction technology. Essential for the development of the tank arm, including the T-34 tank, was the sale of the prototype Christie tank as early as 1930 and the construction under American guidance of the great tractor factories (at Kharkov, Stalingrad and Chelyabinsk).

The Soviet Union came into the scope of United States Lend-Lease, or LL aid, immediately after Operation Barbarossa had begun on 22 June 1941. However, deliveries of aircraft, vehicles and materials began properly only during 1942. The assets of the Soviet Union frozen in the United States because of the Finnish Winter War were in fact released already on 24 June 1941.

The United States had an obvious anxiety about the success of the Red Army against the Wehrmacht and the Luftwaffe. 'There was indeed rea-

son to fear a complete collapse, and it is evident what the surrender of the Soviet Union would have meant to the Allies. It was therefore inevitable that we gave all available support to the Soviet Union', writes General John R. Deane, who was at that time stationed in Moscow, in the book *The World is Burning*, published in 1965. According to the *Encyclopaedia Britannica*, Great Britain received 63 per cent, the Soviet Union 22 per cent and France with its colonies 7 per cent of the total of 50,208 billion dollars, which represented about 13 per cent of the United States' war expenditure. Thus the Soviet Union received LL aid to a value of 11,047 billion dollars. (The 1938 dollar was worth about twelve times the 2005 dollar.) It may be pointed out in comparison that the war reparations imposed on Finland were originally 300 million dollars at the 1938 value.

Between October 1941 and August 1945 the United States sent to the Soviet Union aid including:

- 375,833 lorries and 51,503 jeeps, 35,170 motor cycles
- 8,075 tractors and 7,053 tanks (in addition 7,410 tanks to Great Britain)
- 14,795 aircraft (in addition about 4,200 to Great Britain)
- 1,900 steam locomotives and 66 diesel locomotives
- 9,920 goods wagons, 1,000 tipping wagons and 120 tank transporter wagons
- 4,478,116 tons of foodstuffs
- 2,670,371 tons of oil products (including high octane aviation fuel)
- 185,000 field telephones and 1,078 million kilometers of cable.

About one quarter of the aid was sent through Murmansk, one quarter through the Persian Gulf and half through Siberia. The northern sea route and the Murmansk railway were particularly vital for deliveries during the initial phase of LL aid.

Of the trucks supplied as Lend-Lease aid 45 per cent, nearly 200,000 were assembled in Persia and in Iraq near Basra, from where mainly the Russians drove them to the area of military operations. Between March 1942 and April 1945 4,874 aircraft were delivered through the Persian Gulf, of which 995 A-20 Boston bombers were flown and the bulk of 3,879 fighters were shipped. On 29 September 1942 a second main route for the transport of aircraft was opened, from Alaska to Siberia (ALSIB). The Americans flew the planes to Fairbanks in Alaska where they were handed over to the Russians. In all 8,058 aircraft, principally Bell P-39 Airacobra fighters and B-25 Mitchell bombers, were delivered by air using the Siberian route.

Sources estimating the importance of Lend-Lease aid state that, compared with production in the Soviet Union during the war, the United States delivered 80 per cent of tinned food, 92 per cent of new locomotives, 57 per cent of aviation fuel, 53 per cent of explosives, 74 per cent of trucks, 88 per cent of radios, 53 per cent of copper, 56 per cent of aluminium, 75 per cent of tyres for heavy trucks, 24 per cent of tanks and perhaps even 30 per cent of combat aircraft. However, as far as military operations are concerned, the most important deliveries seem to have been the all-terrain vehicles and their tyres, modern radios, all-metal aircraft and oil products, particularly high octane petrol.

United States aid to the Soviet Union is an interesting but very little discussed and studied area of military history, which would at last deserve to become the subject of even more thorough research. Lend-Lease is certainly not a black-and-white subject, the importance of which could all be told merely by measuring its magnitude in tons or in numbers of items. It would nevertheless be more important if the recipient of aid would open those archives from which the real military significance of LL aid could be clarified.

PANSSARINTORJUNTAMME KEHITYMINEN 1944–1964

Kirjoituksessa tarkastellaan Suomen maavoimien panssarintorjunnan kehitymistä kesän 1944 suurhyökkäyksen alun kriittisistä hetkistä vuosina 1963–1964 tapahtuneeseen uuden sukupolven asejärjestelmien, panssarintorjuntaohjusten hankintaan. Painopiste on vuoden 1952 jälkeen tapahtuneessa kehityksessä. Panssarintorjuntaohjusten hankintapäätökseen asti puolustuslaitos perusti maasodankäynnin suorituskykynsä jatkosodan kokemuksiin ja pääosin myös sodan aikana hankittuun aseistukseen. Vasta 1950-luvulla aloitettiin aseistuksen uudistaminen, ja merkittävää oli todella vähäisten hankintamäärärahojen keskittäminen juuri uuden panssarintorjunta-aseistuksen hankkimiseen ja vieläpä kotimaiseen teollisuuteen tukeutuen.

Panssarintorjunnalla oli siis ilmeisen olennainen merkitys puolustus suunnittelussa. Tätä tukee se tosiasia, että tarkastelukaudella puolustuslaitos oli erittäin maavoimakeskeinen ja maavoimat puolestaan jalkaväkikeskeinen. Jalkaväen tarkastajalla oli varsinaisen maavoimien komentajan puuttuessa de facto johtava rooli maavoimissa. Panssarintorjunta nähtiin koko tarkastelujaksolla jalkaväen ja edelleen tätä laajemmassa perspektiivissä maavoimien taistelukyvyn kannalta keskeisenä kysymyksenä. Tästä näkökulmasta voidaan arvioida panssarintorjuntakyvyn ja sen kehittämisen peilaavan myös puolustuslaitoksen uhkanäkemyksiä ja sotilaallista suunnittelua.

Kirjoituksen lähteinä on käytetty alkuperäislähteiden lisäksi aikaisempaa tutkimusta: Vesa Tynkkysen ja Pertti Salmisen väitöskirjatöitä sekä

* (s. 1961), yleisesikuntaeverstiluutnantti, on palvellut mm. Panssariprikaatin operatiivisen osaston päällikkönä, Pääesikunnan jalkaväkiosastolla, EUROCORPSin esikunnan ja ISAF-operaation johtoesikunnan operatiivisena pääsuunnittelijana sekä Itäisen Maanpuolustusalueen Esikunnassa Maavoimien Esikunnan rungossa Maavoimien Operaatiokeskuksen päällikkönä. Julkaissut useita tulevaisuuden sodan kuvaa ja maanpuolustuksen järjestelyitä käsitteleviä artikkeleita.

Sotakorkeakoulun diplomitöitä ja tutkimuksia. Kun verrataan tutkimusajanjaksoa käsitelleitä Sotakorkeakoulun tutkimustöitä alkuperäislähteisiin, tutkimustöissä esiintyvät yksityiskohdat löytyvät melko järjestelmällisesti alkuperäisistä lähteistä, lähinnä Pääesikunnan salaisiksi luokitelluista asiakirjoista ilman, että näihin asiakirjoihin on viitattu tutkimustöissä. Tämä koskee erityisesti 1950-luvun puolivälin jälkeen tehtyjä tutkimustöitä. Johtopäätös on, että koska kirjoituksessa käytetyt nuorimatkien tutkimustyöt ovat 1970-luvulta, ovat tutkimusten laatijat pyrkineet välttämään tutkimustyönsä julistamisen salaiseksi käyttämällä asiantietoja ilman lähdeviitteitä tuolloin vielä salaiseksi luokiteltuihin asiakirjoihin.

Puolustusvoimista käytetään kirjoituksessa tarkoituksellisesti aikaisempaa nimeä puolustuslaitos.

Panssarintorjuntakriisi 1944

Kesän 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjuntavoitolla ja erityisesti sen alkuvaiheen katastrofaalisella kriisillä on ollut syvälinen vaikutus puolustuslaitoksen kehittämiseen sotienjälkeisenä aikana. Erityisesti tämä koskee panssarintorjuntajärjestelmää.

Ennen kesän 1944 taisteluja puolustuslaitoksella oli käytössään erityyppisiä panssarintorjuntatykkeitä yhteensä 1 500 kappaletta. Sodan aikana tapahtuneen panssarivaunujen kehityksen seurauksena pääosalla näistä ei kyetty enää kesällä 1944 läpäisemään neuvostoliittolaisten pääpanssarikaluston panssarointia. Tämä koski erityisesti kotimaassa valmistettuja 20 mm:n panssarintorjuntakiväärejä (ns. ”norsupyssyjä”) ja 37–50 mm:n panssarintorjuntatykkeitä sekä pääosaa kenttätykeistä.¹ Kolmessa vuodessa panssarivaunujen kehitys oli tehnyt kaikki 20–50 mm:n kaliiperiset panssarintorjunta-aseet tehottomiksi ja siten tarpeettomiksi panssarintorjunnassa.

Tehokkaimmiksi panssarintorjunta-aseiksi osoittautuivat vuosina 1943–1944 Saksasta hankitut uudet 75 K40 -panssarintorjuntatykit (75 mm:n kanuuna mallia 1940), jotka käytännössä muodostivat kesällä 1944 ylijohdon ja yhtymien panssarintorjunnan rungon. Tykkeitä oli hankittu 130 kpl ja niillä kyettiin vihdoinkin luomaan tarvittava syvyys panssarintorjunnalle. Lisäksi käytössä oli 30 kpl vanhoja 75 mm:n K/97-38-kanuunoita. Heinäkuussa 1944 saatiin 75 K40 -panssarintorjuntatykkeitä lisää 40 kpl ja myöhemmin vielä toiset 40 kpl. Näillä saatiin korvatuksi

Saksasta vuosina 1943–44 hankitut 75 K40 -panssarintorjuntatykit olivat tehokkaimpia panssarintorjunta-aseita kesän 1944 torjuntataisteluissa. Kuva Puolustusvoimat.

The 75 K40 anti-tank guns, acquired from Germany in 1943–44, were among the most effective anti-tank weapons during the defensive battles of summer 1944.

kesäkuun taisteluissa menetetyt 63 tykkiä.² Ennen sodan päättymistä saatiin valmiiksi uuden kotimaisen 75 mm:n panssarintorjuntatykin prototyyppi, mutta sarjavalmistusta ei ehditty aloittaa sodan kestäessä.

Ylin sodanjohtomme ei pitänyt tiedusteluvaroituksista huolimatta Neuvostoliiton suurhyökkäystä todennäköisenä Suomen rintamalla. Saksan sodanjohtolta saadut kirjalliset Wehrmachtin itärintamakokemukset puna-armeijan suurhyökkäyksen valmisteluista tunnusmerkkeineen ja itse hyökkäyksen torjunnasta jätettiin vähälle huomiolle³. Kenttäarmeijan ryhmityksessä ja linnoitteissa ei ollut otettu huomioon saksalaisten painottamaa syvän puolustusvyöhykkeen tarvetta ja joustavaa joukkojen käyttöä. Ylin sodanjohto oli ilmeisesti vakuuttunut siitä, että Suomi oli jäänyt sivunäyttämöksi ja sodan ratkaisu tapahtuu Keski-Euroopassa. Muuten ei voi ymmärtää tapahtuneita laiminlyöntejä alempien rintama-

komentajien vastustuksesta huolimatta.

Huolimatta ylimmän sodanjohdon luulosta, ettei Neuvostoliitto toteuta suurhyökkäystä ainakaan vielä kesän 1944 aikana, oli mm. sotatalous-tarkastajan vaatimuksesta hankittu ja vastaanotettu keväällä 1944 salaisesti ensimmäisessä erässä yhteensä 1 700 kpl ns. ”käsipatruunoita” eli 100 Pshp/F- ja 142 Pshp/F2 -panssarinyrkkejä ja 300 kpl 88 Rakh/B54 -panssarinkauhuja sekä jälkimmäisiin 3 000 laukausta. Sekä panssarinkauhu että panssarinyrkki olivat suunnattuun räjähdysvaikutukseen perustuvia rekyyllittämiä rakettiaseita.

Saksalaisten kokemusten perusteella Suomeen hankituilla panssarinlähitorjunta-aseilla olisi kyetty tuhoamaan yhteensä 1 000 panssarivaunua. Tällä laskentamallilla saksalaisten itärintamakokemusten mukainen tuhoamissuhde panssarinlähitorjunta-aseilla olisi ollut 2:1. Sodan loppuun mennessä Saksa toimitti yhteensä yli 24 000 panssarinyrkkiä. Laskennallisesti tämä määrä olisi siis riittänyt 12 000 panssarivaunun tuhoamiseen ja vielä kuukauden taisteluiden jälkeenkin normaaleilla kalustotappioilla 8 400 panssarivaunun tuhoamiseen.

Kesän 1944 taisteluiden kiivautta kuvaa panssarintorjunta-aseiden ja niiden laukausten kulutustilastot aseiden maahantulosta sodan loppuun:

75 K40 – 14 600 laukausta,

88 Rakh/B 54 -panssarintorjuntaraketti – 3 200 kpl (maksimikuukausikulutus kesällä 1944 oli 1 300 kpl),

100 Pshp/F1 – 1 200 kpl (maksimikuukausikulutus kesällä 1944 oli 1 500 kpl).⁴

Saksasta hankituista 75 K40 -panssarintorjuntatykeistä menetettiin kesäkuun 1944 taisteluissa 63 kpl.⁵ Tämä vastaa 30:a prosenttia tykkien kokonaismäärästä. Suuri tappioprosentti kuvaa hyvin taisteluiden ankaruutta, raskaiden panssarintorjuntatykkien haavoittuvuutta sekä taktisessa käytössä tehtyjä virheitä. Tätä 30 prosentin lukuarvoa käytettiin sodan jälkeen arvioitaessa sodan ajan kuukausittaisia kalustotappioita. Ilmeisesti asemasodan passivoivan vaikutuksen takia aseita ei kuitenkaan heti jaettu joukoille, ja niiden koulutus toteutettiin äärimmäisen hitaasti ja perusteellisesti. Samoin ohjeistuksen laatimista ja jakelua suunniteltiin rauhanomaisen perinpohjaisesti. Kaiken kaikkiaan toiminta oli valtakunnansalaisuuden luokkaa. Suppeat kurssit aloitettiin vasta kuukausien kulluttua ensimmäisten aseiden maahantulosta, ja mm. vuosien 1943–1944 kadettikurssi (200 rintamaupseeria) tutustui aseisiin vasta tultuaan rintamalle suurhyökkäyksen alettua. Kuvaavaa salailulle ja hitaudelle oli 37 mm:n kiväärikiranatien säilyttämien jalkaväkirykmenttien aseupseerien

lukituissa laatikoissa, vaikka kiväärikranaatit oli jaettu joukoille jo vuonna 1943.⁶

Suurhyökkäyksen käynnistyttyä joukot ottivat käyttöönsä ja omaksuivat uudet kevyet jokamiehen panssaritorjunta-aseet ihailtavasti taistelujen myllerryksessä. Ylimmän johdon hitautta uusien panssaritorjunta-aseiden jaossa ja käyttöönoton valmistelussa ennen suurhyökkäyksen alkua voi vain ihmetellä. Asiaa ei voi perustella edes operaatioturvallisuudella, koska Puna-armeijalla oli jo runsaasti kokemusta panssarinkauhuista ja panssarinyrkeistä saksalaisten kanssa käydyistä taisteluista.

Saksasta saatiin 23.5.1944 panssaritorjunta-aseiden lisäksi 50 000 kpl kipeästi kaivattuja ja suomalaisia vastineitaan tehokkaampia panssari-miinoja. Saksan-hankintojen lisäksi puolet 45 mm:n panssaritorjunta-aseiden ampumatarvikkeista tehtiin kotimaassa, puolet oli saatu sota-saaliina. Lähes kaikki 20–37 mm:n patruunat hankittiin kotimaasta.⁷

Sodan aikana tehokkaimmaksi panssaritorjuntavälineeksi havaittiin toinen panssarivaunu⁸. Vuonna 1941 puolustuslaitoksen käytössä oli ol-

Keväällä 1944 Suomeen hankittiin Saksasta ensimmäinen erä panssarirykkeitä ja panssarinkauhuja. Kuvat Puolustusvoimat.

In spring 1944 Finland acquired from Germany the first batch of Panzerfaust and Panzerschreck

lut 84 taisteluarvoltaan heikkoa panssarivaunua ja vain kolme keskiras-kasta panssarivaunua. Sotasaalisvaunujen ansiosta tilanne parani, mutta vain pieni osa niistä oli käyttökelpoisia. Pääosa käytössämme olleesta panssarikalustosta oli jo vuosina 1943–1944 vanhentunutta, eikä yleisesti käytössä olleen 45 mm:n panssarivaununukanuunan läpäisy ollut enää riittävä. Syksyllä 1943 Saksasta saapui 30 vaunun erä tilatuista Sturmgeschütz 40 -rynnäkkötykeistä, joissa oli tehokas 75 mm:n panssarivaununukanuuna. Kesän 1944 aikana saatiin vielä 20 rynnäkkötykkiä sekä 15 keskiras-kasta saksalaista Panzer IV ja kolme saksalaisten sotasaaliiksi saamaa T-34-panssarivaunua. Jälkimmäisiä saatiin myös kesän 1944 aikana itse sotasaaliiksi.⁹

Suurhyökkäyksen alkaessa 75 mm:n panssarintorjuntatykit oli organisoitu erillisiksi ja divisioonien tykkikomppanioiksi. Tykkikomppanioiden käytössä ei ollut minkäänlaista painopistettä, ja siten painopiste-suuntiin ei ennen suurhyökkäyksen alkua saatu luotua panssarintorjunta-keskuksia. Lisäksi tykkikomppanijat taistelivat usein erillään jalkaväestä

joukkueittain tai tykeittäin. Jalkaväen tukemien panssarivaunujen suuren lukumäärän vuoksi tykkikompaniat kykenivät vain yksittäistappioiden tuottamiseen, ennen kuin niiden oli pakko irtautua. Tätä edesauttoi 75 K40 -tykin suuri paino ja vetokaluston vähyys, mikä pakotti ennakoimaan irtautumisen.

Edellä mainittuja seikkoja tuki vielä suurhyökkäyksen alussa Saksan itärintaman kokemusten vastaisesti noudatettu lineaarinen rintamalinjapuolustus, jossa puolustukselta puuttui taktisella tasolla, divisioonien vastuualueella, miltei täydellisesti syvyys. Läpi murtautuneet panssarivaunut pystyivät Valkeasaaren lohkolla ajamaan varsin esteettömästi tykistön tuliasemiin. Rintamalinjan murtuminen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen painopisteessä oli saksalaisten kokemustenkin mukaan väistämätöntä, mutta syvyyden käyttö puolustuksessa ja erityisesti panssarintorjunnassa olisi mahdollistanut suunnitelmallisen tilanteen hallinnan ja operatiiviset vastahyökkäykset. Rintamalinja-ajattelun takia puolustuksen murtumisen jälkeen aloite oli hyökkääjän käsissä ja tilanne saatiin omien joukkojen osalta lopullisesti hallintaan vasta Talin-Ihantalan taistelussa.¹⁰

Suurhyökkäyksen käynnistyttyä perustettiin Päämajan toimenpitein ensimmäiseksi kymmenen erillistä panssarintorjuntaosastoa (1.–10. Er.Pst. Os.), joista pääosa osoitettiin Kannakselle. Kukin osasto käsitti kolme joukkuetta ja kukin joukkue kolme ryhmää (á 1 aliupseeri ja 9 miestä). Osastot varustettiin panssarinkauhuilla ja panssarinyrkeillä. Päämaja toteutti kesäkuun 1944 kriisin aikana tarpeelliseksi panssarintorjunnan keskitämisen ja syvyyden luomisen.

Päämajan käskyllä 23.6.1944 yhtymiin määrättiin panssarintorjuntaupseerit, joiden tehtävänä oli järjestää uusien panssarinlähitorjunta-aseiden koulutus ja toimia panssarintorjunnan asiantuntijoina. Armeijakuntien esikuntiin perustettiin erilliset panssarintorjuntatoimistot koordinoimaan panssarintorjuntaa.

Päämajassa toimi elokuun 1944 lopusta alkaen jalkaväen ylitarkastajan alainen panssarintorjuntaelin, joka vastasi kaikkien maavoimien aselajien panssarintorjuntakysymysten yhteensovittamisesta. Päämajan panssarintorjuntaupseerina toimi eversti Harry Hirki, panssarintorjunnan tarkastajana everstilutnantti Kaarle Jaakoppi Haataja ja panssarintorjuntatoimiston päällikkönä kapteeni Yrjö Veikko Saloranta.¹¹

Päämajan toimenpiteiden lisäksi yhtymät olivat oma-aloitteisesti perustaneet ”panssareiden lähitorjuntaosastoja”, ja näiden yhdenmukaistamiseksi Päämaja käski 11.7.1944 järjestää panssarintorjunnan

seuraavien periaatteiden mukaisesti:

- Kullekin armeijakunnalle osoitettiin yksi tai useampia Päämajan panssarintorjuntaosastoja.
- Divisioonille käskettiin oma panssarintorjuntaosasto, jossa tuli olla kaksi joukkuetta, joissa puolestaan kussakin kaksi lähitorjuntaryhmää.
- Divisioonien kaasusuojelukomppaniat organisoitiin uudelleen panssarintorjuntaosastoiksi.
- Kunkin jalkaväkirykmentin ja prikaatin käskettiin perustaa panssarinlähitorjuntaosasto, joihin kuhunkin tuli kuulua kaksi panssarinkauhuryhmää ja kaksi panssarinyrkkiyhmää.
- Jalkaväkirykmenttien ja prikaatien pioneeri- ja jääkärijoukkueet tuli kouluttaa ja varustaa panssarinlähitorjuntaan.
- Tykkikomppanioiden käskettiin muodostaa lähitorjuntaryhmiä panssarintorjuntatykkien lähipuolustusta varten ja suojaamaan vaikeaa irtaantumista.
- Pataljooniin käskettiin perustaa kuhunkin yhdestä panssarinkauhuryhmästä ja yhdestä panssarinyrkkiyhmästä koostuva osasto.
- Jokaiseen jalkaväkikomppaniaan käskettiin perustaa lähitorjuntaryhmä aseistettuna 37 mm:n kiväärikranaatein, jotka puolestaan korvattiin pian panssarinyrkeillä.

Taulukko 1. Tykkikomppaniat ja niiden raskaiden panssarintorjuntatykkien kalustotilanne 28.7.1944.¹²

Tykkikomppaniat	TyKK:iden lukumäärä	Raskaat pst-tykit (kpl)	Puute (kpl)	Huom.
Päämajan tykkikomppaniat	13	75	3	
Panssaridivisioona	3	12	6	50 mm
Jalkaväkidivisioonat	28	45	15	10 raskasta komppaniaa ja 18 kevyttä komppaniaa
Prikaatit	6	–	–	

Taisteluiden jo rauhoituttua muutettiin panssarintorjuntatykkikaluston jakoa sotakokemusten perusteella 8.9.1944 seuraavasti:

- Jalkaväkirykmenttien ja prikaatien tykkikomppanioiden kalustoksi määrättiin kuusi 45 mm:n panssarintorjuntatykkiä, jonka läpäisy ei kuitenkaan enää ollut riittävä pääosaan neuvostopanssareista.
- Divisioonien tykkikomppanioiden kalustoksi määrättiin neljä 75 K40 -panssarintorjuntatykkiä ja kaksi Neuvostoliitolta sotasaaliina saatua 76 K27 -jalkaväkitykkiä.
- Päämajan tykkikomppanioiden kalustoksi määrättiin kuusi 75 K40 -panssarintorjuntatykkiä.

Liittämällä panssarintorjunta kokonaisuudeksi muun puolustuksen kanssa ja toteuttamalla panssarintorjunnan organisaatiomuutokset sekä ottamalla vihdoin käyttöön lähitorjunta-aseet laajamittaisesti saatiin panssarintorjunta nostetuksi suurhyökkäyksen torjunnan edellyttämälle tasolle – noin kaksi kuukautta suurhyökkäyksen käynnistymisestä ja käytännössä vasta sen päätyttyä.¹³

Tarkasteltaessa vuoden 1944 torjuntataisteluista panssarintorjunnan näkökulmasta tehdään seuraavia havaintoja:

- Jalkaväen panssarintorjuntakyky lisääntyi taisteluiden edetessä tapioista huolimatta.
- Päämajan toimenpiteiden jälkeenjääneisyys aiheutti runsaasti järjestelyitä suurhyökkäyksen torjunnan aikana ja vielä sen päätyttyä.
- Panssarintorjunnalla ei ollut painopistettä, ja liian suuri osa käytettävissä olleesta panssarintorjuntavoimasta oli sidottu organisatorisista syistä kiinteästi sivusuunnissa taisteleville yhtymille.
- Suluttamisessa siirryttiin syvään suluttamiseen, mikä toisaalta vaikeutti panssarintorjuntareservien ja omien vastahyökkäystä tekevien panssarijoukkojen liikettä.
- Panssarintorjunnan johtosuhteet selkiinnytettiin vasta kiivaimman taisteluvaiheen laannuttua.
- Uusien aseiden olematon koulutus ennen suurhyökkäyksen alkua aiheutti vakavia vaikeuksia niiden käytössä kolmen ensimmäisen taisteluviikon aikana.
- Panssarintorjunnan organisaatiouudistus toteutettiin taisteluiden aikana, mutta organisaatio jäi epäyhtenäiseksi Päämajan käskyjen ja ohjeiden viivästyttyä.
- Maaston käyttöä alettiin painottaa panssarintorjunnassa uudella tavalla.
- Aselajien osuus panssarintorjunnassa lisääntyi.

– Panssarintorjunnassa alettiin painottaa syvyyden merkitystä.¹⁴

Panssarintorjuntakykymme kehitettiin suurhyökkäyksen torjuntaan sopivaksi käytännössä kahdessa kuukaudessa suurhyökkäyksen taisteluiden aikana. Panssarintorjunnan käytössä selkein parannus oli panssarintorjunnan ryhmityksen syvyyden lisääminen Valkeasaaren läpimurron ja Talin–Ihantalan taistelun välillä. Raskaiden ja vaikeasti liikuteltavien panssarintorjuntatykkien sijoittaminen etulinjaan osoittautui epäonnistuneeksi. Talin–Ihantalan taistelussa panssarintorjuntatykit ryhmitettiin tukilinjan taakse ja kevyet lähipanssarintorjunta-aseet sekä kevyitä panssarintorjuntatykkeitä ryhmitettiin etulinjaan.¹⁵

Talin–Ihantalan torjuntavoittoa voi vain arvostaa, mutta hyvin usein puhtaassa kesän 1944 ratkaisutaisteluista julkisuudessa muistetaan vain tykistön osuus. Panssarintorjuntakyvyn harppaus eteenpäin kesäkuun alun kriisin jälkeen heinäkuun 1944 alkuun mennessä mahdollisti puolustuksen pitämisen Talissa ja Ihantalassa ja esti neuvostopanssareiden läpiajon tykistön tuliasemiin Valkeasaaren tapaan. Kesä–heinäkuussa 1944 luotu voimakas panssarintorjuntakyky loi kestäväen pohjan maanpuolustukselle aina 1950-luvun puoliväliin asti ja antoi hengähdysaikaa sotaa seuranneiden kriittisten vuosien aikana. Puolustuslaitoksen johdolla kykeni luottamaan siihen, että panssarintorjuntakyky oli materiaalin osalta riittävä, vaikka uushankintoja, operatiivista suunnittelua tai liikekannallepanovalmisteluita ei voitu toteuttaa vuosiin sodan jälkeen.

Panssarintorjuntaa tutkitaan sodan jälkeen

Pariisin rauhansopimuksen mukaan Suomen olisi tullut luovuttaa liittoutuneille kaikki se materiaali, mitä ei tarvittu enimmäismääräksi asetetun 41 900 miehen vahvuisen puolustuslaitoksen perustamiseen. Päämaja antoi 22.10.1944 käskyn kotiuttaa kenttäarmeija ja lakkauttaa 20.11.1944 mennessä liikekannallepano-organisaatioon kuulumattomina yhteensä 21 varikkoa. Käskyä täydennettiin 30.10.1944 käskemällä siirtyminen rauhan ajan kokoonpanoon, johon kuuluivat samat varikot kuin vuonna 1941. Liittoutuneiden valvontakomissio edellytti kuitenkin siirtymistä 1.1.1939 olleeseen kokoonpanoon, ja lopulta Päämaja antoi 30.11.1944 käskyn varikoiden siirtyä 4.12.1944 mennessä rauhan ajan kokoonpanoon, johon kuului 12 keskusvarikkoa ja 21 muuta sotateknistä varikkoa. Valvontakomission vaatimuksesta tätäkin käskyä tarkistettiin, ja lopulta Päämajan seuraajana Pääesikunta antoi 10.4.1945 käskyn siirtyä keskus-

varikkojärjestelmään, johon kuului yhteensä yhdeksän keskusvarikkoa.¹⁶

Liittoutuneiden valvontakomissio valvoi tarkasti, että sen ohjeita ja myös määrättyjä henkilövahvuuksia noudatettiin. Tilanne johti varikko- ja huoltohenkilöstön irtisanomisiin huolimatta siitä, että Lapin sota ja samanaikaisesti puolustuslaitoksen siirtyminen rauhan ajan kokoonpanoon olivat käynnissä. Varikkojärjestelmän muotoutumisen ja kiireisen aikataulun vuoksi puolustuslaitoksen kalustollinen mielenkiinto suuntautui kehittämisen sijasta tilanteen vakauttamiseen: nopeutettuun siirtymiseen rauhan ajan kokoonpanoon ja materiaalin varastoimiseen.

Liittoutuneiden välit kiristyivät nopeasti sodan jälkeen, ja luovutettavaksi määrätty materiaali jäi erimielisyyksien takia Suomeen. Näin varmistui edes välttävän panssarintorjuntakyvyn säilyminen. Sodan aikana hankitusta panssarintorjunta-aseistuksesta oli jäljellä vielä vuonna 1948:

- 75 K40 -panssarintorjuntatykkejä 138 kpl,
- panssarinkauhuja 1 000 ampumalaitetta ja noin 10 000 laukausta,
- panssarinyrkkejä 18 000 kpl.¹⁷

Saksalaisen sodanaikaisen tuhoamissuhteen mukaan tällä määrällä olisi kyetty taistellaappiot huomioon ottaen tuhoamaan 9 800 panssarivauhua. Teoreettisesti puolustuslaitoksella oli siis huomattava panssarintorjunnan suorituskyky 1940-luvun lopussa.

Teoreettisesta tarkastelusta huolimatta panssarintorjuntakykyämme luonnehdittiin kuitenkin jo vuonna 1946 läpäisyn kannalta riittäväksi, mutta kokonaisuudeltaan muutoin epätydyttäväksi. Panssarintorjuntakivääriin ja 37–50 mm:n panssarintorjuntatykkien läpäisy todettiin täysin riittämättömäksi, mutta osa kenttäkomentajista katsoi niillä olevan edelleen käyttöä jalkaväen suora-ammunta-aseina, vaikkakaan ei panssarintorjunnassa.¹⁸ Panssarinlähitorjunta-aseiden enimmäiskantaman (enimmäisampumaetäisyys panssarinkauhulla oli 150 metriä) ja panssarintorjuntatykkien käytännöllisen ampumaetäisyyden (käytännöllinen vähimmäisampumaetäisyys 75 K40 -panssarintorjuntatykillä oli 500 metriä) väliin jäi 150–500 metrin torjuntaetäisyydelle aukko. Panssarintorjuntatykkejä oli sotakokemusten perusteella pidetty myös suuren painonsa takia vaikeasti liikuteltavina taistelussa ja siten erittäin haavoittuvina.¹⁹

Everstiluutnantti Y. A. Järvinen esitti jo vuonna 1946 Sotilasaikakauslehdessä artikkelissa, että kehitettäisiin kotimaisin voimin uudet kevyet panssarintorjunta-aseet, joiden kantama kattaisi torjunta-aukon. Järvisen esityksen mukaan kehitettäisiin 200–300 metrin kantaman omaava panssarinyrkin kaltainen jokamiehen panssarintorjunta-ase ja 800–1 100

metrin kantaman omaava panssarinkauhun kaltainen ryhmäse.²⁰ Järvinen osallistui 1945–1948 sotakokemusten keräämisen lisäksi jalkaväen tarkastajan asettamaan toimikuntaan, jonka tehtävänä oli tutkia panssarijoukkojen ja panssaritorjunnan järjestelyjä puolustuslaitoksessa. Tästä näkökulmasta hänen arvioillaan oli erittäin suuri painoarvo. Toimikunta esitti 1948 muodostettavaksi seuraavat panssaritorjuntajoukot:

- divisioonalle panssaritorjuntapataljoona (jossa kolme tykkikomppania, komppaniassa kolme tykkijoukkuetta, joukkueessa kaksi 75 K40 -panssaritorjuntatykkiä),
- jalkaväkirykmentille panssaritorjuntakomppania (jossa kaksi tykkijoukkuetta varustettuna kahdella 76 K27 -rykmentinkanuunalla ja kaksi lähitorjuntajoukkuetta kumpikin varustettuna yhdeksällä panssarinkauhulla),
- jalkaväkipataljoonalle lähitorjuntajoukkue (kolme panssarinkauhu-ryhmää kussakin yksi panssarinkauhu),
- jalkaväkikomppanialle 12 panssarinyrkkiä.

Y.A. Järvisen 1946 tekemä esitys konkretisoitui 1950-luvulla, kun kotimainen teollisuus kehitti kevyen singon 55S55 ja raskaan singon 95S58.

Lisäksi toimikunta esitti tutkittavaksi 75 K40 -panssaritorjuntatykin korvaamista ”itseliikkuvalla” panssaritorjuntatykillä, jota voisi käyttää myös ilmatorjuntaan, rykmenttien varustamista 100 mm:n rekyylitömällä 500 metrin kantaman omaavalla panssaritorjunta-aseella sekä panssarinkauhujen ampumaetäisyyden kasvattamista 250–300 metriin ja panssarinyrkkien 50–100 metriin. Toimikunta piti ensiksi mainittua kaukaisena haaveena. Kaksi jälkimmäistä esitystä oli toimikunnan mukaan jo suunnitteilla. Esitykset mukailivat Järvisen julkisuudessa 1946 tekemiä esityksiä²¹

Toimikunnan esitysten ja kerättyjen sotakokemusten perusteella aloitettiin panssaritorjunnan sodan ajan organisaatioiden uudistaminen. Lähitorjunnan organisaatiota tiivistettiin edelleen perustamalla jalkaväkipataljooniin raskas komppania ja muodostamalla siihen panssarinlähitorjuntajoukkue. Jalkaväkirykmentteihin organisoitiin panssaritorjuntakomppania aikaisemman tykkikomppanian pohjalta ja kuhunkin näistä lisättiin 1–2 panssarinlähitorjuntajoukkuetta, kaksi panssaritorjuntatykkijoukkuetta ja jalkaväkitykkijoukkue (2–4 kpl 76 K27). Käytännössä jalkaväen panssaritorjuntaa madallettiin ja keskitettiin divisioona- ja armeijakuntatasolta jalkaväkirykmentteihin. Rykmenttien panssaritorjuntakomppaniat muodostivat jalkaväen panssaritorjunnan rungon. Kiväärikomppanioiden panssaritorjunta-aseiksi osoitettiin vain panssari-

nyrkit.

Divisioonatasolla kokeiltiin harjoitusorganisaationa panssarintorjuntapataljoonaa, joka käsitti yleensä kolme panssarintorjuntatykkikompaniaa (kussakin 6–8 kpl 75 K40) ja panssarinlähitorjuntakomppanian. Vuonna 1950 vahvistetussa kokoonpanossa divisioonaan liitettiin pysyvästi panssarintorjuntapataljoona. Panssarintorjuntapataljoonan komentaja toimi tarvittaessa divisioonan esikunnassa. Panssarintorjuntatykkien puutteellista liikkuvuutta lisättiin karvaiden sotakokemusten perusteella varustamalla kukin 75 K40 -panssarintorjuntatykki White-puolitela-veitäjällä. Panssarintorjunta-aseistuksesta poistettiin tehottomiksi todetut 20 mm:n panssarintorjuntakiväärit ja 37–45 mm:n panssarintorjuntatykit, mutta nämä kaikki jäivät edelleen jalkaväen tulitukiaseiksi erityisesti kohteiden suojaamiseen tarkoitetuissa joukoissa.²²

Pioneeritoiminnassa otettiin huomioon sotakokemusten mukaisesti kokonaispanssarintorjuntasuunnitelmaan liittyvä syvä ja keskitetty suluttaminen. Kenttätykistön käytössä otettiin huomioon panssarintorjunnan tarpeet ja yhdeksi kenttätykistön tehtäväksi tuli erottaa tulella panssari-vaunut ja niitä suojaava jalkaväki toisistaan. Tulisuuunnitelmissa otettiin käyttöön niin sanotut panssarintorjuntamaalit. Osaa tehtävään soveltuvista tykeistä valmistauduttiin käyttämään myös tarvittaessa panssarintorjuntaan, vaikka tähän suhtauduttiinkin ilmeisesti Valkeasaaren kokemusten perusteella varauksellisesti kenttätykistön piirissä.²³

Valtioneuvosto asetti 24.5.1945 parlamentaarisesti kootun komitean, puolustusrevision, jonka tehtävänä oli laatia puolustuslaitoksen kehittämistä koskeva suunnitelma. Puolustusrevisiossa oli edustettuna myös puolustuslaitos. Puolustusrevisio teki hyvää ja perusteellista työtä, mutta mietintö valmistui vasta 1949. Mietinnössä maailma nähtiin jakaantuneena läntiseen ja itäiseen valtapiiriin. Uuden sodan syyntymistä pidettiin mahdollisena, mutta Suomen joutumista erillissotaan ei pidetty todennäköisenä. Suomen joutuminen sotaan liittyisi suurvaltojen välisiin kriiseihin. Suomen alueella olisi merkittävä asema hyökkäyksessä Neuvostoliitto vastaan. Länsi käyttäisi Suomea tukialueena ja Neuvostoliitto suoja-alueena.²⁴

Puolustusrevision mietinnössä ei sodan ajan joukoille asetettu yksilöityjä, eri joukkoja koskevia vaatimuksia. Sotakokemusten perusteella puolustuslaitokselle asetettiin kuitenkin yleisiä vaatimuksia. Sodankäynnin nähtiin kehittyneen liikkuvammaksi ja edellyttävän liikuntakykyä myös jalkaväeltä. Yllättäen tämän vastapainona arvioitiin, että suurten panssaroitujen joukkojen käyttäminen alueellamme ei olisi todennäköis-

tä. Tätä perusteltiin maastomme metsäisyydellä, rikkonaisuudella, kallioisuudella ja kivikkoisuudella. Toisaalta maasto-olojen arvioitiin mahdollistavan tehokkaan panssarintorjunnan järjestämisen, edellyttäen että panssarintorjunta olisi ajanmukaista.²⁵ Panssarintorjuntakysymyksen järjestäminen nostettiin siten jälleen ajankohtaiseksi.

Puolustusrevisio määritti prikaatin perusyhtymäksi, joka korvaisi aikaisemmat jalkaväkirykmentit. Rykmenttiorganisaatiota pidettiin sotakokemusten valossa ongelmallisena, koska siihen ei kuulunut itsenäiset taistelutoimet mahdollistavia aselajijoukkoja. Divisioonaorganisaatio säilytettiin. Divisioonan katsottiin olevan keskijohtoon kuuluva yhtymä, jolla oli kiinteä organisaatio. Prikaatia verrattiin taktisesti divisioonaan, vaikka se oli vahvuudeltaan huomattavasti divisioonaa pienempi. Divisioonan arvioitiin kykenevän itsenäisiin taisteluihin taisteluiden painopisteessä ja prikaatin sivusuunnissa.²⁶

Puolustusrevisiion mietinnön pohjalta päästiin vasta 1950-luvun alussa korjaamaan ne ongelmat, joita puolustuslaitoksen nopea siirtyminen rauhan ajan valmiuteen oli aiheuttanut vuosina 1944–1945. Poliittinen ja sotilaallinen johto olivat pitkälle yksimielisiä maanpuolustuksen kehittämistavoitteista, mutta jatkuva varovaisuus Neuvostoliiton suhtautumisesta ja taloudellinen niukkuus viivyttivät toteutusta. Puolustusmäärärahojen ollessa pienimmillään vuosina 1947–1951 määrärahoja riitti vain normaaliin jokapäiväiseen koulutukseen. Puuttuvien määrärahojen takia jouduttiin sodan ajan joukoille varattuja aseita ja ampumatarvikkeita käyttämään rauhan aikaisessa koulutuksessa.²⁷

Ampumatarvikkeiden käyttöoikeutta rajoitettiin sodan jälkeen siten, että joukoille vahvistettiin koulutuksessa tarvittava kulutuskiiintiö. Asian tärkeyttä korostaen kulutusoikeuden vahvasti puolustusministeri vuoteen 1949 saakka, jonka jälkeen vahvistusoikeus siirrettiin puolustusvoimain komentajalle. Koulutuskulutuksen ja pääsääntöisesti huonosta varastoinnista johtuvan pilaantumisen takia ampumatarvikevarastot hupenivat 1950-luvulla alle laskennallisen sodan ajan tarpeen vähimmäismäärän. Tämän takia taisteluvälinepäällikkö esitti, että puolustuslaitokselle myönnettäisiin vuosittaista kulutusta ja pilaantumista vastaava määräraha. Tämän lisäksi esitettiin tarve täydentää varastot valmiuden edellyttämällä tavalla luomalla pitkäaikainen perushankintaohjelma.²⁸

Tehtyjen organisaatiomuutosten ja kalustoratkaisujen jälkeen panssarintorjuntaorganisaation koettiin olevan niin hyvässä kunnossa, että siirryttäessä 1952 puolustusrevisiion suositusten mukaisesti ja sotakokemuksiin nojautuen rykmenttikokoonpanosta prikaatikokoonpanoon siirtyi panssa-

rintorjunnan uudistettu organisaatio sellaisenaan prikaatikokoonpanoon – vain nimenmuutos tarvittiin.²⁹

Panssarintorjuntakalusto vanhenee 1950-luvulla

Operatiivinen suunnittelu käynnistyi uudelleen vuonna 1948. Samalla käynnistyi puolustusrevision mietinnön pohjalta puolustuslaitoksen organisaation ja sodan ajan joukkojen uudistamistyö, johon liittyi myös ohje-ääntöjen uudistaminen ja tulevien uudishankintojen valmistelu.

Jo kesällä 1950 puolustusvoimain komentaja oli hyväksynyt prikaatin perusyhtymäksi puolustusrevision suositusten mukaisesti. Kehitys saatettiin loppuun lokakuussa 1952 annetulla asetuksella, jolla siirryttiin prikaatikokoonpanoihin. Panssarintorjuntatykit organisoitiin jälleen keran uudelleen. Panssarintorjuntaa tehostettiin organisaatiota tarkistamalla ja ottamalla työssä huomioon saadut sotakokemukset. Vuoden 1952 perustamistehtäväluetteloon (PTL) kuuluikin jo 20 panssarintorjuntapataljoonaa. Tämä osaltaan kuvaa panssarintorjuntakyvyn keskeisyyttä sotilaallisessa suunnittelussa ja toisaalta antaa viitteitä siitä, mitä vastaan panssarintorjuntakykyä kehitettiin. Käytännössä 1950-luvun alussa vain Neuvostoliitolla oli Euroopassa käytössään massamaiset panssarijoukot. Yhdysvaltojen mielenkiinto oli Koreassa, ja Saksan uudelleen varustautuminen oli vasta alkamassa.

Prikaatin panssarintorjuntapataljoonassa oli 12 kpl 75 mm:n panssarintorjuntatykkejä sekä lisäaseina panssarinkauhuja ja -nyrkkejä. Lisäksi aikaisemmasta poiketen kiväärikomppanioille jaettiin 20 panssarinyrkkiä sekä aselajijoukoille tätä vähäisempiä määriä. Organisoinnissa oli selvästi otettu huomioon vuoden 1944 ongelmallinen panssarintorjunnan keskittämismahdollisuus, ja toisaalta haluttiin luoda edelleen 1944 opittu panssarintorjunnan syvyys, toisin sanoen panssarintorjunnan ryhmittäminen oman puolustuksen syvyyteen. Sodan kokemukset olivat osoittaneet, että panssarintorjunta muodostaa kokonaisuuden, jonka luomiseen on kaikkien joukkojen, aselajien ja puolustushaarojen osallistuttava. 1950-luvun alkupuolella tehty panssarintorjunnan organisaatiotyö muodosti perustan, kiinteän panssarintorjuntaorganisaation, johon mahdollisesti myöhemmin hankittavat aseet voitaisiin luontevasti sijoittaa.³⁰

Panssarintorjunnan osalta tapahtui myös päinvastaista kehitystä, kun 1944 armeijakuntien esikuntiin perustetut panssarintorjuntatoimistot sekä armeijakuntien ja yhtymien esikuntiin aselajipäälliköiden asemaan

nimetyt panssarintorjuntaupseerit poistettiin sodan ajan kokoonpanoista. Tämä on selitettävissä panssarintorjunnan käsittämisenä kaikkien aselajien toimintana ja panssarintorjunnan sisällyttämisenä olennaiseksi osaksi kaikkea johtamistoimintaa.

Puolustuslaitoksen uudelleen organisointi oli nyt toteutettu, ja puolustuslaitoksen vakauttaminen sodan jälkeen oli saatettu loppuun. Taloudellisen tilanteen parannuttua tuli aika siirtyä panssarintorjunta-aseistuksen uudistamiseen.

Sotien jälkeen käytettiin pitkälle 1950-luvun puoliväliin asti sodanai-kaista, määrältään vähäistä ja vähitellen vanhentuvaa panssarintorjunta-aseistusta. Panssarivaunujen osalta tilanne oli vieläkin hälyttävämpi. Panssarivaunut kehittyivät sodanjälkeisen kymmenen vuoden aikana jalkaväen tukemiseen sopivasta, kevyesti panssaroidusta ja aseistetusta tela-ajoneuvosta tehokkaalla tykillä ja vahvalla panssarilla varustetuiksi taistelupanssarivaunuiksi. Jalkaväkeä varustettiin samanaikaisesti panssaroiduilla miehistönkuljetusajoneuvoilla. Panssaroitujen maalien määrä taistelukentällä lisääntyi kiihtyvällä tahdilla.³¹ Suomen panssarintorjuntakykyä pidettiin sodan jälkeen välttävänä vielä 1950-luvun alkuun asti, mutta jo 1954 panssarinyrkki arvioitiin ainoaksi käytössämme olleeksi panssarintorjunta-aseeksi, joka kykeni täysin läpäisemään uusimmat käyttöön tulleet panssarivaunut. Panssarintorjuntatykin (75 K40) arvioitiin samaan aikaan kykenevän läpäisyyn enää päästäessä ampumaan uusimpia panssarivaunutyyppejä suoraan sivulta tai takaa.

Omien panssarivaunujen kannalta tilanne kehittyi hälyttävän nopeasti huonompaan suuntaan. Käytössämme olleiden panssarivaunujen aseistus vanheni, varaosien saatavuus oli huonoa tai olematonta ja vaunujen kouluskäyttö ”söi” sodan ajan käytettävyyttä. Läpäisyongelma koski erityisesti rynnäkkötykkeitä ja Panzer IV -taistelupanssarivaunuja (Panssari 4 suomalaisen luokittelun mukaan), joiden kummankin pääaseena oli 75 K40 -panssarintorjuntatykkiä vastaava panssarivaununukuuna. 1950-luvun puoliväliin tultaessa oli selvää, että panssarivaununkalustoa olisi uusittava.

Panssarintorjunnan kalusto-ongelmaa syvensi edelleen se tosiasia, että Saksassa sodan aikana massamaisesti äärioloissa valmistettujen lähitorjunta-aseiden varastoitavuus tiedettiin rajalliseksi. Näiden aseiden valmistus oli loppunut, niiden varaosista oli puutetta ja rauhanaikaiset koulutusammunnat vähensivät sotamateriaalin määrää jatkuvasti. Eräiden arvioiden mukaan 1950-luvun puolivälissä puolustuslaitos kykeni taistelemaan vastustajan panssarivaunuja vastaan tasapuolisesti vasta

Isosta-Britanniasta hankittiin Charioteer-panssarintorjuntavaunuja vuonna 1957. Kuva Puolustusvoimat.

Charioteer tank destroyers were obtained from Great Britain in 1957.

aivan lähietäisyydellä, 0–300 metrin ampumaetäisyyksillä.³² Panssarintorjuntamme oli siis suhteellisen hyvästä lukumääräisestä valmiudestaan huolimatta painunut teknisesti heikompaan kuntoon kuin kesän 1944 taisteluiden aikana.³³

Operatiivista suorituskykyä arvioitaessa todettiin erityisen polttavaksi tarve kevyille, yli 400 metrin ampumaetäisyyden omaaville panssarintorjunta-aseille, joilla kyettäisiin järjestämään yhtymien ja jalkaväen panssarintorjunnalle syvyyttä. Raskaiden panssarintorjuntatykkien ei uskottu selviävän etulinjassa, ja panssarinkauhujen ja panssarinyrkkien kantama oli alle 100 metriä. Panssarintorjuntamme kalustollinen kehittäminen tuli tarpeelliseksi, ja samaan aikaan 1950-luvulla tuli mahdolliseksi aloittaa uushankintojen valmistelut valtion taloudellisen tilanteen parannuttua eri syistä – ei vähiten sotakorvausten loppumisen ansiosta.³⁴

Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyn yhteydessä perustettiin 31.10. 1952 taisteluvälinealan johtoon taisteluvälinepäällikön virka, jota hoi-

tamaan määrättiin kenraalimajuri A. E. Saloranta. Hänen suoranaudessa johdossaan toimivat taisteluvälinetoimisto, aseosasto ja aseteknillinen toimisto. Koko taisteluvälineala saatiin siten kiinteästi mukaan uusien kotimaisten panssarintorjunta-aseiden kehittämisprojekteihin. Vuosina 1950–1952 luotiin organisaatiotyön rinnalla perushankintasuunnitelmat, mutta niiden toteuttaminen alkoi hitaasti. Vuonna 1955 myönnettiin puolustuslaitokselle perushankintamäärärahoja ensimmäisen kerran sodan jälkeen. Vuosien 1955–1957 alkuohjelmalla piti luoda välttämättömät materiaaliset edellytykset koulutukselle. Vuonna 1957 hyväksytyllä häntäohjelmalla pyrittiin paikkaamaan puolustusvalmiuden pahimmat aukkokohdat.³⁵ Uhkakuvia korostaen nostettiin hankintojen kärkeen panssarintorjuntakalusto ja lentokalusto. Panssarintorjuntakykyä oli päätetty nostaa kehittämällä rekyyllittömiä aseita:

- 90–105 mm:n rekyyllitön tykki (raskas sinko),
- 89 mm:n kevyt rekyyllitön ase, ns. kranaattikivääri,
- 55 mm:n panssarinyrkki, kevyt rekyyllitön ase (kevyt sinko).³⁶

Asiaa tutkimaan asetettiin toimikunta, jonka puheenjohtajana oli kenraalimajuri S. Simelius, myöhempi puolustusvoimain komentaja.³⁷

Aseteknillinen toimisto sai 1955 valmiiksi 95 mm:n raskaan singon prototyypin. Pääsuunnittelijana oli insinöörieversti E. Puronto. Kranaattikiväärin kehittämisestä luovuttiin, mutta kevyen 55 mm:n rekyyllittömän singon kehittämistä jatkettiin. Kevyt sinko ampui ylikaliiperista siipiohjattua ontelovaikutteista kranaattia.³⁸ Kevyestä singosta piti tulla jokamiehen panssarintorjunta-ase, mutta sen käsittelyyn tarvittiin kaksi henkilöä. Raskas sinko oli tarkoitettu alun perin myös jalkaväkitykkien korvaajaksi, mutta tässä ei täysin onnistuttu, koska asean ampumatarvikehankinnoissa painotettiin panssarintorjuntatehtäviä. Asean liikuteltavuus taistelussa jäi myös heikommaksi kuin alun perin oli vaadittu. Raskaan singon hitaan valmistus- ja käyttöönottoaikataulun takia 75 K40 -panssarintorjuntatykki jäi vielä mahdolliseksi aseeksi kunkin panssarintorjuntapataljoonan yhdessä komppaniassa. Panssarintorjunnan perusongelma oli sinkohankintojenkin myötä puutteellinen kyky taistella pimeällä. Pimeätaistelukyky perustui 1980-luvulle saakka taistelukentän valaisuuksiin.³⁹

Panssarintorjuntakyky paranee 1960-luvulla

Materiaalitalanteen ja materiaalin varastointitalanteen hidas paraneminen oli 1960-luvulle tunnusomaista. Yleisesikuntapäällikkö T. V. Viljanen ar-

vioi päämajamestarille osoitetussa salaisessa muistiossa 8.8.1960 panssarintorjunta-aseistuksemme olevan monessa suhteessa vanhentunutta. Viljanen arvioi senhetkisen panssarintorjuntakyvyn olevan korkeintaan tyydyttävä ja käytössä olevan liian vähän panssarivaunuja. Vähäistenkin panssarivaunujen kootun käytön yleisesikuntapäällikkö arvioi olevan vaikeaa puuttuvan ilmatorjunnan takia. Viljasen mukaan panssarivaunut eivät pääse edes etulinjaan asti ilman ilmatorjuntaa. Suurhyökkäyksen torjunta ei olisi Viljasen mukaan mahdollista edes puolustusvyöhykkeillä joukkojen ja niiden panssarintorjunnan vähäisen määrän takia. Syvyyttä ei kyettäisi luomaan suurhyökkäyksen torjunnan edellyttämällä tavalla. Yleisesikuntapäällikkö piti muistiossa runsasta ja tehokasta panssarintorjuntaa massiivisella panssarimiinojen käytöllä tehostettuna ratkaisevan tärkeänä vihollisen hyökkäyskiilojen kuluttamisessa.⁴⁰

Samana vuonna yleisen ohjesääntötoimikunnan puheenjohtaja, kenraalimajuri Järventaus esitti puolustusvoimain komentajalle osoitetussa vuotuisessa katsauksessaan ulkomaisen jalkaväen kehityksestä ja oman jalkaväen sotavalmiudesta, että jatkossa pidettäisiin panssarivaunukaluston hankinnassa ohjenuorana täysin sotakelpoisen kaluston hankkimista. Ilmeisesti Charioteer-vaunut eivät vastanneet täysin odotuksia. Lisäksi Järventaus painotti tarvetta kehittää ja tutkia panssarinkaukotorjunta-aseistusta, jotta lähinnä ylijohdon panssarintorjuntapataljoonien aseistus kyettäisiin uudistamaan. Tämä johtikin myöhemmin panssarintorjuntaohjusten kokeiluhankintaan. Kevyiden ja raskaiden sinkojen lukumäärää Järventaus ei pitänyt vielä riittävänä. Erityinen ongelma oli raskaiden sinkojen hidas tuotantorytmi. 75 K40 -panssarintorjuntatykeille oli kehitetty uutta alikaliiperiammusta, jolla oli päästy 1 000 metrin ampumataisytyydellä 220 mm:n suoraan läpäisyyn. Järventaus piti 75 K40 -kalustoa edelleen taistelukelpoisena, mutta raskautensa vuoksi ”kömpelönä”.⁴¹

Pääesikunnan jalkaväkitekniikan toimiston puolustusvoimain komentajalle osoittamassaan asiakirjassa 11.10.1961 jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Ali Koskimaa katsoi kevyiden sinkojen hankintojen edenneen siihen pisteeseen, että suunniteltu panssarintorjuntaorganisaatio olisi mahdollista toteuttaa tulevassa prikaatien kokoonpanouudistuksessa (Prikaati 63). Sen sijaan raskaiden sinkojen hankintatilannetta pidettiin niin heikkona, että suunniteltuja organisaatioita ei voitaisi varustaa. Käytännössä viitattiin tulevaan prikaatiorganisaatiomuutokseen ja ylijohdon panssarintorjuntajoukkoihin. Sinkojen ampumatarvikkeita todettiin kuitenkin olevan täysin riittämättömästi ja sirpalelaukausten puuttuvan kokonaan. Sinkoja ei siis voitaisi käyttää toistaiseksi jalkaväkitykkien ta-

paan jalkaväen tulitukena. Panssarinkaukotorjuntaa pidettiin Charioteer-hankinnoista huolimatta lähes ”tyhjiönä”. Charioteerien hankintamäärä oli niin vähäinen, että kalustoa voitaisiin käyttää vain kaikkein kriittisimmässä suunnissa. Lisäksi kalusto oli hankittu jo valmiiksi vanhentuneena. Toisaalta oli aloitettu tutkimukset T-54-taistelupanssarivaunujen 100 mm:n tykin tehostamismahdollisuuksista. Jalkaväkitekninen toimisto painotti puolustusvoimain komentajalle tarvetta ratkaista panssarinkaukotorjuntakysymys joko hankkimalla tela-alustaisia tehokkaita panssarintorjuntatykkeitä tai panssarintorjuntaohjuksia.⁴²

Jalkaväen tarkastaja jatkoi seuraavana vuonna sinkohankintojen tarkastelua ja panssarinkaukotorjuntakysymyksen käsittelyä. Jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Ali Koskimaa valitti puolustusvoimain komentajalle 26.9.1962 osoitetussa vuosikatsauksessa raskaiden sinkojen hidasta hankintaa, mutta ennusti ylioptimistisesti kyettävän vuoteen 1963 mennessä hankkimaan 60 prosenttia organisaation edellyttämää kokonaistarpeesta. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Raskaiden sinkojen panssarilaukauksia oli Koskimaan mukaan tyydyttävä määrä, mutta sirpalelaukaukset puuttuivat edelleen. Raskaiden sinkojen lukumäärän kasvaessa jalkaväen tarkastaja esitti siirrettäväksi noin puolet varastoissa olleista 75 K40 -panssarintorjuntatykeistä pois panssarintorjuntatehtävistä. Panssarintorjuntajoukoille jäisi Koskimaan esityksen mukaan vain 12 panssarintorjuntakomppanian tykit, jotka korvattaisiin aikanaan raskailla singoilla. Perusteluna oli, että 75 K40 -kovametallilaukaukset oli jätetty hankintaohjelmien ulkopuolelle, eikä panssarintorjuntatykkien läpäisy enää vastannut sodan ajan tarpeita.

Jalkaväen tarkastaja katsoi, että raskaiden sinkojen hankinnan jatkaminen ja mahdollinen nopeuttaminen olisi tärkeimpiä jalkaväen (maavoimien) puolustusvalmiutta kohottavia toimia. Edelleen Koskimaa kertoi puolustusvoimain komentajalle tutkimusten aloittamisesta halvan ja yksinkertaisen jokamiehen panssarintorjunta-aseen hankkimiseksi. Kaukotorjunnan osalta Koskimaa jatkoi edellisenä vuonna aloittamaansa Charioteer-hankinnan arvostelua ja katsoi 38:n hankitun Charioteer-panssarintorjuntavaunun olevan riittämättömiä täyttämään asetetut tehtävät sekä esitti panssarintorjuntaohjusten hankintaa nopeimpana ja taloudellisimpana tienä hallita panssarintorjuntaa yli 1 000 metrin torjuntäteisyyksillä. Koskimaa esitti, että panssarintorjuntaohjusten kokeilu ja koulutuskäyttö kotimaassa on aloitettava viipymättä. Hän myös viittasi mahdollisuuteen kehittää oma suomalainen panssarintorjuntaohjustyyppi teollisuusasteelle.⁴³

Vuonna 1952 toteutettua organisaatiouudistusta jatkettiin vuosina 1962–1963 sinkohankintojen edistyessä. Vuonna 1962 uudistettiin prikaatin (Prikaati 63) ja jääkäripataljoonan organisaatio sekä vuonna 1963 ylijohdon panssarintorjuntayksiköt. Prikaati 63 -kokoonpanoon liitettiin sinkokomppania, jonka pääkalustona olivat uudet raskaat singot. Kevyestä singosta tuli kiväärikomppanioiden panssarintorjunnan pääase. Lisäksi prikaatiin lisättiin panssarintorjuntakykyinen tiedustelukomppania, jonka varustukseen kuului kolme kevyttä sinkoa. Prikaatin sinkokomppanian kalustoon kuului kahdeksan kevyttä sinkoa ja kahdeksan raskasta sinkoa. Raskaat singot organisoitiin kolmeksi raskaaksi sinkojoukkueeksi. Sekä prikaatin esikuntakomppanian että prikaatin ilmatorjuntakomppanian varustukseen kuului kolme kevyttä sinkoa, kuhunkin pataljoonaan 144 kevyttä sinkoa, pioneerikomppaniaan yhdeksän kevyttä sinkoa, prikaatin kranaatinheitinpataljoonaan kuusi kevyttä sinkoa ja kenttätukirykmenttiin kuusi kevyttä sinkoa. Yhteensä Prikaati 63:n varustukseen kuului 182 kevyttä sinkoa ja 8 raskasta sinkoa. Organisaatiouudistus ja sinkokaluston käyttöönotto lisäsivät panssarintorjunnan tehoa ja kantamaa 600–800 metriin.⁴⁴

Jalkaväki siirtyi vuosien 1962–1963 organisaatiomuutoksen myötä hevosvetoisuudesta traktorikauteen. Ainoastaan kiväärikomppanioissa oli edelleen käytössä yksinomaan hevosia. Toinen merkittävä muutos oli sinko-, rynnäkkökivääri- ja kevyen konekiväärikaluston virallinen käyttöönotto. Maavoimat uusi vasta nyt sodan aikaista panssarinlähitorjunta-aseistusta nykyaikaisemmaksi. Todellisuudessa kiväärkaliiperisten aseiden osalta vain suojajoukot kyettiin varustamaan määrävahvaisesti. Kevyet singot saatiin hankituiksi pääosin määrävahvaisina vuoteen 1965 mennessä, suurimmat puutteet olivat edelleen raskaiden sinkojen hankinnassa.⁴⁵

Panssarintorjunta ohjускаuteen

Moskovan ylin sotilasjohto esitti 1962 Suomelle panssarintorjuntaohjuksien hankkimista Neuvostoliitosta rannikon puolustuksen tarpeisiin. Tämä vastasi jalkaväen tarkastajan aikaisempia esityksiä ja antoi mahdollisuuden panssarinkaukotorjuntakysymyksen ratkaisemiseen. Pariisin rauhansopimuksen määräyksiä lievennettiin 9.1.1963, ja Suomi sai oikeuden hankkia ohjuksia panssarintorjuntataroituksiin. Tilaisuutta käytettiin hyväksi, mutta neuvostoliittolaisten panssarintorjuntaohjusten sijasta

päätettiin seuraavina vuosina ostaa Isosta-Britanniasta kaikkiaan 250 kpl Vigilant- ja Ranskasta 200 kpl SS-11-panssarintorjuntaohjuksia.⁴⁶ Ohjusten ansiosta panssarintorjuntakyvyille saatiin vihdoinkin kaivattua ulottuvuutta, vaikka panssarintorjuntaohjukset olivat suhteellisen vähäisen hankintamääränsä ansiosta tosiasiallisesti vain kokeilu- ja koulutuskäytössä ja sijoitettuina Panssariprikaatin kokoonpanoon. Vigilantilla tehokas ampumaetäisyys oli 600–1 400 metriä ja SS-11:llä 800–3 000 metriä.

Ohjukset merkitsivät panssarintorjunnan ulottuvuuden merkittävää kasvua, vaikka lukumääräisesti niitä hankittiin vain suhteellisen merkityksetön määrä. Kummankin panssarintorjuntaohjustyyppin käytettävyyttä heikensi ohjauksjärjestelmän monimutkaisuus, mikä edellytti ampujilta erinomaista motoriikkaa ja varsin pitkää koulutusta.⁴⁷ Samaan aikaan poistettiin panssarinkauhut ja -nyrkit käytöstä. Brittiläisten Vigilant-panssarintorjuntaohjusten koulutus aloitettiin 1963 Panssariprikaatiin sijoitetussa panssarintorjuntapataljoonassa.

Ammunnat ranskalaisilla SS-11-panssarintorjuntaohjuksilla Porkkalamalla 6.11.1964. Kuva Puolustusvoimat.

Firing with French SS-11 anti-tank missiles at Porkkala on 6 November 1964.

Panssarintorjunnan volyymiongelman lisäksi suurin puute oli kyvyttömyys taistella pimeällä ilman taistelukentän valaisua. Panssarivaunujen pimeätoimintakyky oli samaan aikaan kehittynyt merkittävästi.⁴⁸ Panssarintorjunta-aseistuksen osalta sinkojen käyttöönotto ja panssarintorjuntaohjusten hankinta päätti sotienjälkeisen välittömän kehittämisen aikakauden. Tämän jälkeen kehityksessä keskityttiin organisaatioihin, taktiikkaan ja hankinnan volyymikysymyksiin.

Panssarivaunut oli todettu toisen maailmansodan aikana parhaimmiksi panssarintorjuntavälineiksi. Puolustuslaitos käytti edelleen jatkosodan aikana hankittua panssarivaunukalustoa, jonka taisteluteho uusia taistelupanssarivaunuja vastaan oli heikko. Vasta Isosta-Britanniasta hankittujen Charioteer-panssarintorjuntavaunujen hankinta vuonna 1957 nosti panssariprikaatin taistelutehoa. Samaa voidaan sanoa 1960-luvun alun brittiläisten Comet-panssarintorjuntavaunujen ja myöhemmin T-54- ja T-55-taistelupanssarivaunujen hankinnasta. Tosin Cometin taistelutehosta voitiin olla eri mieltä, ja vaunutyyppiä käytettiin lähinnä koulutusvaununa. Sen sijaan T-54-taistelupanssarivaunu kykeni ainakin puolustustilanteissa tasavertaiseen taisteluun uusimpia taistelupanssarivaunutyyppejä vastaan.⁴⁹

Vielä 1963 jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Ali Koskimaa palasi puolustusvoimain komentajalle 12.10.1963 osoittamassaan katsauksessa raskaiden sinkojen hitaaseen hankintarytmiin ja jalkaväen kevyiden jokamiehen panssarintorjunta-aseiden tarpeeseen. Koskimaan mukaan vuoden 1963 loppuun mennessä oli kyetty hankkimaan 400 raskasta sinkoa. Täten hän joutui myöntämään epäsuorasti edellisen vuoden hankinta-arvionsa liian optimistiseksi. Hankitulla määrällä kyettäisiin Koskimaan mukaan varustamaan vain puolet uusista prikaateista (Prikaati 63). Jalkaväen tarkastaja kertoi jalkaväen (maavoimien) vastaanottaneen vuoden 1963 aikana 200 Vigilant-panssarintorjuntaohjusta. Ohjusmäärällä kyettäisiin Koskimaan arvion mukaan varustamaan vain pari ohjusjoukkuetta täydennysporrastuksineen (ts. kulutusta vastaava määrä). Ohjustyyppi ei täyttänyt ampumaetäisyyksien osalta asetettuja tavoitteita, joten tässäkin suhteessa tavoitteet olivat olleet ylioptimistisia. Kokonaisuudessa hankitulla ohjusmäärällä ei ollut juurikaan operatiivista suorituskykyarvoa, mutta kuten jalkaväen tarkastaja painotti puolustusvoimain komentajalle, ”merkittävää on, että olemme päässeet alkuun tällä varmasti tulevaisuudessa yhä tärkeämmällä asealalla”. Jalkaväen tarkastaja painotti vuoden 1962 katsauksen tapaan kevyttä sinkoa keveämmän ja halvemman jokamiehen panssarintorjunta-aseen hankintaa. Koskimaa tunsu erityistä huol-

ta kiväärijoukkueiden ja -ryhmien panssarintorjunta-aseistuksen tarpeesta. Koskimaa kertoi myös, että jokamiehen singon lisäksi kiväärikraanaattien käyttömahdollisuuksia kiväärijalkaväen panssarintorjuntaongelman ratkaisemiseksi oli niin ikään tutkittu.⁵⁰

Panssarinkaukotorjuntakysymys oli nostettu 1950-luvun lopulta asti säännöllisesti esille, mutta hankintamäärärahojen vähyden takia panssarintorjuntaohjuksia kyettiin lopulta hankkimaan vain koulutuksen käynnistämisen ja kokemusten keräämisen edellyttämä vähimmäismäärä. Ohjuksilla ei ollut todellista operatiivista suorituskykyarvoa. Pääesikunnan jalkaväkitekniinen toimisto arvioi vuonna 1963, että panssarikaluston määrän ja laadun yleismaailmallinen kehitys oli ylittänyt 1950-luvulla tehdyt arvot panssarintorjunta-aseistuksen tarpeista. Arvion keskeinen havainto oli tarve kehittää yksittäiselle taistelijalle sopivia, kevyitä ja yksinkertaisia panssarintorjunta-aseita.⁵¹

Vuonna 1964 silloisen majuri Ernei Kannisen johtama raskastulityöelin jätti mietintönsä. Raskastulityöelin oli Pääesikunnan operatiivisen osaston asettama työryhmä, joka tarkasteli kokonaisuutena maavoimien raskaan tulen järjestämistä hankintasuunnitelmien pohjaksi. Elin arvioi kahden suomalaisen prikaatin vastaavan yhtä neuvostoliittolaista (ulkomaista) divisioonaa. Tässä tarkastelussa kahdessa prikaatissa oli vajaa viidennes divisioonan raskaiden sinkojen lukumäärästä, mutta yli kaksi kertaa enemmän kevyitä sinkoja. Kevyiden sinkojen suuren lukumäärän vastapainona arvioitiin panssarivaunujen lukumäärän edelleen kasvaneen ja ulkomaisten divisioonien taistelukyvyyn perustuvan yhä enenevässä määrin panssarointiin. Panssarinlähitorjunta-aseistuksen tarpeen nähtiin siis lisääntyvän. Raskastulityöelin esitti hankittavaksi jalkaväelle jalkaväen tarkastajan aikaisempien vuosien esityksiä myötäillen kevyt jokamiehen panssarintorjunta-ase, jonka kantaman tuli olla panssarintorjunta-ammuksella yli 150 metriä ja läpäisykyky yli 300 mm. Aseen painovaatimukseksi asetettiin ladattuna 2–3 kg. Vaatimukset olivat kuin sattumalta samat kuin Yhdysvalloissa 1960-luvun alussa käyttöön otetun M72-kertasingon ominaisuudet. Ruotsalaiset olivat tutkineet kertosinkoa ja kertoneet 1963 myönteisistä tuloksistaan myös Suomen puolustusvoimille.⁵²

Raskaiden sinkojen osalta hankinnat saatiin toteutetuiksi vuoteen 1965 mennessä. Pääesikunnan suunnittelutoimiston 10.12.1965 päivätyn ilmoituksen mukaan 10.12.1965 varastoissa oli lähes sodan ajan vahvuuden mukainen määrä raskaita sinkoja. Sodan ajan mukainen määrävahvuus oli 582 raskasta sinkoa, ja nyt niitä oli varastoissa yhteensä 563. So-

tavarustetoimiston arvion mukaan tämä lukumäärä sisälsi 16 kpl mallia 56 olleita koesarjan sinkoja, joilla ei arvioitu olevan sodan ajan käyttöä, eikä niiden arvioitu soveltuvan vara-aseiksikaan. Sen sijaan niitä suunniteltiin käytettäväksi koulutuskeskuksissa. Käytännössä vara-aseita ei ollut lainkaan. Tätä pidettiin vakavana ongelmana, koska sotakokemusten perusteella arvioitiin raskaiden sinkojen taistelutappioiden olevan sodan ensimmäisen kuukauden osalta 30 prosenttia (122 raskasta sinkoa). Raskaiden sinkojen osalta oli siten saavutettu lähes määrävahvuustavoite, mutta taistelukyky laskisi jyrkästi jo ensimmäisen taistelukuukauden jälkeen. Ilman sinkoja jäivät vielä kolme täydennysprikaatia ja kolme viimeisen kiireysluokan prikaatia. Raskaan singon ampumatarvikkeita oli varastoissa yhteensä 22 300 panssarilaukausta, mutta sirpalelaukauksia ei lainkaan. Jalkaväen suora-ammuntatulikysymys oli siis edelleen ratkaisematta. Kevyiden sinkojen määrä oli riittävä, mutta niiden panssarilaukauksia oli kyetty hankkimaan vasta 2/3 laskennallisesta kokonaistarpeesta.⁵³

Panssarintorjuntaa ohjeistetaan

Pääosa ohjesäännöistä saatiin uusituksi 1950-luvun puoliväliin mennessä. Sitä ennen panssarintorjuntaa käsittelevä ohjeistus oli monilukuista ja kirjavaa. Tilanne selkiintyi huomattavasti, kun vuosina 1955–1957 julkaistiin Panssarintorjuntaohjesäännöt I–III.⁵⁴ Sotakokemukset näkyivät selkeästi ohjesäännöistä. Ohjeissa korostettiin painopisteen muodostamista hyökkääjälle edullisten urien suunnissa, maaston valinnan merkitystä, panssarintorjunnan valmistelua puolustuksen koko syvyydessä, aselajien yhteistoiminnan merkitystä, sulutteiden merkitystä ja yhdistämistä epäsuoran tulen vaikutukseen ja panssarikaivantoihin sekä panssarintorjuntareservien varaamista. Panssarintorjuntaa ei mielletty omaksi aselajikseen, vaan kaikkien aselajien yhteistoiminnaksi.⁵⁵

Vuoden 1955 Panssarintorjuntaohjesääntö III:ssa määritettiin panssarintorjunta seuraavasti: ”Panssarintorjunta käsittää kaikki ne toimenpiteet, joiden tarkoituksena on panssarivaunujen ja panssaroitujen ajoneuvojen tuhoaminen, niiden toiminnan estäminen tai vaikeuttaminen ja omien joukkojen suojaaminen niiden vaikutuksilta.”⁵⁶

Tärkeimpiä ohjesääntöjä olivat 1954 uusitut Kenttäohjesäännöt I ja II. Kenttäohjesäännössä kuvattiin, miten puolustuslaitos aikoi taistella. Ohjesäännön yleinen osa ilmestyi vasta vuonna 1958. Niitä edeltävät kenttä-

ohjesäännöt olivat vanhentuneita jo talvisodan aikana. Kehitys huipentui vuonna 1963 julkaistussa Kenttäohjesääntö I:ssä. Siinä oli otettu huomioon sodan ajan organisaatioissa 1962–1963 tehdyt muutokset. Kenttäohjesääntöjen rinnalla jalkaväen ohjesäännöt ja panssarintorjuntaohjesäännöt muodostavat keskeisen osan panssarintorjuntajärjestelmän kehitymisessä. Jalkaväki oli koko tarkasteluajanjakson tärkein aselaji, ja panssarintorjunnan päävastuu oli juuri jalkaväen harteilla. 1940-luvun lopulla vallinneiden näkemyserojen takia jalkaväen tärkeimmät ohjesäännöt – pataljoonan ja komppanian taistelua koskevat ohjesäännöt – ilmestyivät vasta 1950-luvun lopulla.

Taisteluiden luonteessa painotettiin erityisesti 1960-luvulle tultaessa vastustajan murskaavaa tulivoimaa. Taustalla olivat tietenkin omat suurtaistelukokemukset, mutta myös suurvalloissa tapahtunut sotienjälkeinen kehitys, unohtamatta taktisten ydinaseiden mahdollista käyttöä. Tuli- ja panssariylikvoiman ansiosta hyökkääjän arvioitiin pääsevän aina murtoon. Tämän takia päädyttiin kolmen peräkkäisen aseman puolustusjärjestelyyn. Puolustusasemat sijoituivat 6–20 kilometrin päähän toisistaan. Prikaatin puolustusalueen leveys kaksinkertaistui 1960-luvun alussa 10–15 kilometriin verrattuna 1950-luvun puolivälin keskitettyyn puolustusasema-ajatteluun. Samalla painotettiin, että osan joukoista on kyettävä käymään taistelua myös aukeamaastossa. Tämä koski erityisesti sodan ajan panssariprikaatia. Panssarintorjunta kuului kaikkien tehtäviin. Osa varsinaisista panssarintorjuntayksiköistä ryhmitettiin selustaan panssarintorjuntareserviksi, mutta pääosa alistettiin rintamassa taisteleville joukoille. Panssarintorjuntaohjuksia pyrittiin käyttämään yhdessä sinkoyksiköiden ja panssarintorjuntavaunuyksiköiden kanssa (Charioteer- ja Comet-panssarintorjuntavaunuilla varustetut yksiköt).⁵⁷

Suluttamisessa sodasta saadut kokemukset otettiin oikein huomioon. Luotujen taktisten periaatteiden mukaisesti sulutuksia oli käytettävä keskitetysti vihollisen todennäköisissä hyökkäyssuunnissa, ja niitä oli valmisteltava mahdollisimman kauas oman puolustuksen syvyyteen.⁵⁸

Kenttätykistön ja ilmatorjunnan suora-ammuntatulen käyttö panssarintorjunnassa nähtiin tarkoituksenmukaisena vain pakottavissa tai edullisissa olosuhteissa. Tähän ajattelumalliin pakotti todennäköisesti kummankin aselajin kaluston vähyys ja huono liikkuvuus. Taustalla voivat olla myös kesän 1944 huonot kokemukset, jolloin tykistö menetti taisteiluissa yli 215 tykkiä.⁵⁹

Koulutuksessa pyrittiin ottamaan sotien kokemukset huomioon, vaikka arvosteltiinkin menettelytapaa, jolla sotakokemukset hyväksyttiin viralli-

sesti.⁶⁰ Jalkaväen ja muidenkin aselajien yksiköissä ja kouluissa annettiin mahdollisuuksien mukaan kaikille panssarintorjuntakoulutusta. Henkilökunnan peruskursseilla Kadettikoulussa ja Kanta-alipuseerikoulussa annettiin erittäin runsaasti panssarintorjuntakoulutusta. Jatkokursseilla, kuten kapteenikursilla, panssarintorjuntakoulutusta oli vain vähän.⁶¹

Pääsikunnan vuosittain asettamien varusmiesten koulutustavoitteiden mukaisesti jokaisen jalkaväen sotilaan oli jo 1950-luvun alussa osattava suojautua oikein panssarivaunujen vaikutukselta, osattava käsitellä ja käyttää panssarinyrkkiä ja tunnettava panssarivaunujen teho. Jokaisen kenttätykistön ja pioneeriselajin sotilaan oli osattava suojautua panssarivaunua vastaan ja käyttää panssarinyrkkiä. Kevyiden sinkojen korvattua panssarinyrkit niille jouduttiin kouluttamaan erikseen miehistöt, mutta myöhemmin, kertasinkohankintojen myötä, palattiin jokamiehen panssaritorjunta-asekoulutukseen 1970-luvulla. Muiden aselajien osalta vaatimus oli joko osata suojautua panssarivaunujen vaikutukselta tai käyttää tyydyttävästi panssarintorjuntavälineitä.⁶²

Koulutustavoitteiden mukainen koulutus ei kuitenkaan vastannut enää 1950-luvulla uhkan kehitystä. Todennäköisesti oli toisaalta jääty kesän 1944 kriisin pauloihin, ja toisaalta oli otettava huomioon äärimmäisen rajalliset resurssit. Samanaikaisesti sekä itä- että länsiliittouma saattoi loppuun asevoimiensa täydellisen mekanisoinnin. Suomen ”päätäistelujoneuvo” oli edelleen hevonen.

Hankintojen ja ohjeistuksen lukumäärän perusteella panssarintorjunta oli sodan jälkeen korostetussa asemassa kehitettäessä puolustusvoimia ja sen torjuntakykyä. Taustalla olivat vuoden 1944 kesän torjuntataistelut, jolloin varsinkin taistelujen alkuvaiheessa panssarintorjunta oli kriisissä. Tutkimuksessa tuon kriisin vaikutusten oletetaan heijastuneen sodan käyneen upseerisukupolven mieliin ja vaikuttaneen kaikkiin niihin toimiin, joilla puolustuskykyämme kehitettiin. Panssarintorjunnan keskeisen aseman vuoksi voidaan olettaa puolustuslaitoksen valmistautuneen sotaan nimenomaan Neuvostoliittoa vastaan. Ilmeisesti sotilaallisten päättäjien keskeinen mielikuva torjuttavasta vihollisesta oli neuvostoarmeijan massoitettu panssarihyökkäys. Tätä tukevat tiedossa olleet salaiset yhteydet länsimaisiin sotilasmahteihin ja teollisuuteen.

Panssarintorjunta osana maanpuolustuksen kokonaisuutta

Tarkasteltaessa panssarintorjuntamme kehitystä ei voi välttyä arviolta,

että aina 1940-luvulta pitkälle 1960-luvulle maavoimiemme taistelukyvyyn kehittämisen kannalta keskeisin tekijä oli kyky torjua massoitettuja panssarihyökkäyksiä, vaikka puolustusrevisio olikin pitänyt näitä epätodennäköisinä. Syitä painotukseen voi olla monia, mutta keskeisimpiä olivat varmasti neuvostopanssareista saadut karvaat kokemukset vuoden 1944 kesän suurhyökkäyksen torjuntataisteluista. Toinen syy oli puolustuslaitoksessa syvään juurtunut käsitys Neuvostoliiton sotilaallisesta uhasta.

Puolustuslaitos luokiteltiin lännessä voimakkaaksi länsielementiksi Suomessa,⁶³ vaikka puolustusvalmiuttamme epäiltiin. Todellisuudessa lännessä tuskin edes uskottiin, että Suomella oli mitään itää vastaan suunnattua puolustussuunnitelmaa. Operatiivinen johto otti kuitenkin huomioon myös pahimman mahdollisuuden: neuvostojoukkojen yllättävän maahan tunkeutumisen.⁶⁴ Presidentti J. K. Paasikiven käsitys oli ollut jo puolustusrevisiion mietinnön jättämisen yhteydessä selkeä. Hän totesi: "Oli täytettävä YYA-sopimusvelvoite, mutta varauduttava myös siihen, että Neuvostoliitto rikkoi sopimuksen ja pyrki maahan väkisin."⁶⁵

Sotilaat pitivät 1950-luvulta alkaen Natoa selkeästi altavastaajana ja arvioivat mahdollisen suursodan alkavan Neuvostoliiton massiivisella maahyökkäyksellä. Tärkeiksi osatavoitteiksi arvioitiin Pohjois-Norjan ja Tanskan salmien valtaaminen. Niihin suunnatut sivustaoperaatiot olisivat uhanneet Suomeakin. Natolla ei Suomen sotilaallisen johdon mukaan arvioitu olevan todellista offensiivista kykyä maahyökkäykseen Suomen kautta Neuvostoliittoon. Paasikiven tapaan myös presidentti Kekkonen ilmeisesti hyväksyi Neuvostoliiton-vastaisen suunnitelman, kunhan asiasta ei vain keskusteltu hänen kanssaan ja koko asia pidettiin pois julkisuudesta. Toisaalta Kekkonen totesi vuonna 1961, ettei Neuvostoliiton sotilasjohto luottanut puolustusvoimiimme ja ettei Neuvostoliitto vastaisuudessaakaan luottaisi Suomen puolustusvoimiin, vaikka ne varustettaisiin kuinka hyvin tahansa.⁶⁶ Epäluottamus oli siis molemminpuolista ja tämä korostaa edelleen panssaritorjuntakysymyksen merkitystä eräänlaisena sotilaallisten uhkien indikaattorina.

Todellisuudessa oli siis kaksi operatiivista suunnitelmaa: puolueettomuuden vartiointivaihetta ja sodan aikaa varten. Puolueettomuuden vartiointivaiheen suunnitelma oli suunnattu länttä vastaan ja sodan ajan suunnitelma Neuvostoliittoa vastaan, lähinnä sen yllätyshyökkäyksen varalta. Jälkimmäinen oli salainen. Puolueettomuuden vartiointivaiheen suunnitelma perustui viralliseen uhakuvaan, jossa Suomeen kohdistui sotilaallisia uhkia länsimaiden käyttäessä Suomen aluetta hyväkseen toimissaan

Neuvostoliittoa vastaan. Todellisuudessa puolueettomuuden vartiointi-suunnitelma oli laadittu pitkälti sen varalta, että neuvostoliittolaiset olisivat halunneet saada sen nähtäväkseen. Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen varalle valmistettu salainen suunnitelma oli vain pienen ydinjoukon tiedossa ja sitä valmistettiin vain kaksi kappaletta. Alajohtoportaita tai poliittisia vaikuttajia ei kytketty salattavuussyistä suunnitteluun ollenkaan mukaan. Esimerkiksi maanpuolustuskursseillekin kerrottiin vain virallinen uhkakuva, jossa Neuvostoliitolla ei ollut osuutta.

Kenraaliluutnantti Ermei Kannisen mukaan salaista suunnitelmaa oli ”ennen kaikkea suojattava poliittiselta johdolta eikä niinkään Moskovalta”. Sotilaat katsoivat, että poliitikot lopulta ratkaisisivat, taistellaanko neuvostojoukkoja vastaan näiden mahdollisesti tunkeutuessa Suomeen. Sotilaat joka tapauksessa valmistautuivat taistelemaan.⁶⁷ Tämä tulee erityisesti esille panssarintorjunnan nostamisessa vähäisten hankintamäärärahojen keskeiseksi kohteeksi. Puolueettomuuden vartioinnissa panssarintorjunnalla ei juuri olisi ollut sellaista painoarvoa, kuin vastaavasti torjuttaessa kuvitteellista Neuvostoliiton moottoroitujen joukkojen yllätyshyökkäystä.

Päätäntä

Asemasodan aikana Suomen ylin sotilasjohto jätti ottamatta huomioon panssarivaunujen teknisen ja toisaalta Neuvostoliiton asevoimien yleisen kehityksen. Vuoden 1944 Puna-armeija oli siten aivan eri tasolla kuin jatkosodan alun torjuntataisteluita käynyt, osin alivoimainen vastustaja. Vuoden 1944 torjuntataistelussa saatiin sitten nopea ja mieliinpainunut opetus. Pääosa puolustuslaitoksen panssarintorjunta-aseistuksesta oli yllättäen vanhentunut muutamassa vuodessa, taktiikka oli vanhanaikaista eivätkä organisaatiot ja koulutus soveltuneet uudenkaltaiseen liikuntasotaan. Kuitenkin muutamassa kuukaudessa puolustuslaitos kykeni oppimaan ja muuttamaan panssarintorjunta-aseistuksen ja toimintaperiaatteet uuteen tilanteeseen sopiviksi. Samalla usean upseerisukupolven mieliin iskostui kuva panssarintorjunnan välttämättömyydestä. Voidaan arvioida, että vuosikymmenten ajan tehtyihin puolustusratkaisuihin vaikuttivat sotilaiden mieliin painuneet kokemukset jatkosodan lopun katkerista taisteluista ja uhkaavaksi koettu neuvostopanssareiden massiivinen yllätyshyökkäys.

Kronologisesti tarkastellen kirjoituksen tarkastelujakso jakaantuu panssarintorjunnan osalta kolmeen selkeään ajanjaksoon, joista ensimmäise-

nä, vuosina 1944–1952, tilanne vakautettiin ja luotiin perusteet panssarintorjunnan uudistamiselle sotakokemusten perusteella. Tältä pohjalta toteutettiin vuodesta 1952 alkaen organisaatiouudistukset ja käynnistettiin sinkokaluston uudistaminen. 1960-luvun alusta lähtien kyettiin aloittamaan kaukotorjunnan uudistaminen. Panssarintorjuntaa oli pidetty koko tarkastelujakson jalkaväen (maavoimien) suorituskyvyn kannalta keskeisenä, ja tämä painotus näkyi niin vähäisten hankintamäärärahojen suuntaamisessa kuin organisaatioissa ja joukkojen käyttöperiaatteissa. Tästä näkökulmasta tarkastellen Suomen panssarintorjuntakyky oli puolustuslaitoksen kannalta keskeinen kysymys ja sellaisenaan melko selkeä osoitus puolustuslaitoksen todellisista uhkakuvista idän suuntaan.

Taulukko 2. Koonnos panssarintorjuntamme kehittämisen merkittävimmistä vuosista tarkastelujaksolla.

Suomen panssarintorjunnan kehittämisen merkittävimmät vuodet 1944–64:
1. 1943–44 Saksan itärintamakemusten perusteella tehdyt oppaat sekä panssarinyrkkien, panssarinkauhujen, 75 K40 -panssarintorjuntatykkien, Sturm-rynnäkötykkien ja Pz IV -taistelupanssarivaunujen hankinta.
2. 1944 armeijakuntien panssarintorjuntaupseereiden nimeäminen ja korottaminen aselajipäällikköiden asemaan.
3. 1944 armeijakuntien panssarintorjuntatoimistojen perustaminen ja panssarintorjuntaupseerien nimittäminen rykmentteihin ja pataljooniin sekä panssarintorjunnan uudelleen organisointi taisteluiden aikana.
4. 1945–1952 sotakokemusten arviointi, organisaatiotyö, aseistuksen varastointi.
5. 1952 puolustuslaitoksen prikaatiuudistus.
6. 1952 perustamistehtäväluetteloon (PTL) hyväksytään 20 panssarintorjuntapataljoonaa.
7. 1955 uusi kotimainen kevyt sinko ja 1956 raskaan singon prototyyppi.
8. 1958 uusi kotimainen raskas sinko (RSSKO 58).
9. 1950- ja 1960-luvun vaihteessa panssarivaunun kaluston uushankinnat: Charioteer-panssarintorjuntavaunujen ja T-54 -taistelupanssarivaunujen hankinta.
10. 1963–1964 ohjustulkinta, panssarintorjuntaohjusten hankinta ja Prikaati 63:n käyttöönotto.

Lähdeviitteet

- ¹ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, Mikkeli 1988, s. 315.
- ² Pönkänen, A.: ”Divisioonan ampumatarvike- ja asekulutus sodankäynnin eri vaiheissa sotakokemusten perusteella”. Sotilasaikakausilehti n:o 3/1948, kesäkuu 1948, s. 26.
- ³ Ks. mm. Sota-arkisto T21443: PM koulutusosaston ak n:o 1931/koul:2/26.salainen: ”Saksalaisten sotakokemusten lähettäminen”. Kokoelma sisältää mm. seuraavat Saksan OKH:n asiakirjat:
 - OKH, Generalstab des Heeres, Abt. Fremde Heere Ost (IIIe), Az. 20 a, Nr 10730/43 Geh/24.12.1943: ”Einzelnachrichten des Ic-Diensten Ost”.
 - OKH, GsdH, IIIe Az.20a Nr 520/44 Geh/25.1.1943 (venäläisen panssariarmeijakunnan marssi- ja hyökkäystavat).
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II): ”Ausbildungs hinweis, Erfahrungen bei der Abwehr der Russische Grossangriffe im Breich der Heeresgruppe Mitte”.
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 3000/43 Geh/2.9.1943: ”Ausbildungshinweise”.
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 1550/44 Geh/14.4.1944: ”Ausbildungshinweis Nr 71 (Ost)”.
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 3500/43 Geh/3.9.1943.
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 3500/43 6 (5)/21.9.1943.Ks. myös T21443: PM koulutusosaston ak n:o 1103/koul.2/21.salainen/18.2.1944:
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 250/44 Geh/1.2.1944. Ohje sisältää mm. kokemuksia suurhyökkäyksen torjunnasta ja painottaa puolustuksen syvyyttä ja joustavuutta.Ks. myös T21443: PM koulutusosaston ak n:o 1080/koul.2/2.15.salainen:
 - OKH, Gen. St.d.H/Ausb.Abt (II) Nr 220/44 Geh/17.1.1944. Ohje painottaa panssarintorjuntalähiaseiden käyttöä ja kuvattiin neuvostoliittolaisen tulivalmistelun vaikutusta etulinjaan.
- ⁴ Pönkänen (kesäkuu 1948), s. 26.
- ⁵ Pönkänen, A.: ”Divisioonan ampumatarvike- ja asekulutus sodankäynnin eri vaiheissa sotakokemusten perusteella”. Sotilasaikakausilehti n:o 4/1948, elokuu 1948, s. 29. Artikkelin on jatkoa Pönkäsen kesäkuussa 1948 Sotilasaikakausilehdessä n:o 3/1948 julkaisemalle samannimiselle artikkelille.
- ⁶ Lopmeri, O.: ”Panssarintorjunta, erityisesti syyt sen epäonnistumisiin toisessa maailmansodassa sekä sen nykyinen kehitys ja soveltuvuus oloihimme”. Sotakorkeakoulun diplomityö 1954, s. 36–37 ja Liite 6, s 2. Lopmeri ilmoittaa erilaisen luvun kalustotappioille Pönkäseen verrattuna. Lopmeren mukaan 75 K40:n kalustotappiot olisivat olleet 53 prosenttia, mutta hän ei ollut ottanut huomioon kaikkia maahan saatuja tykkeitä. Tämän takia Pönkäsen lukua pidetään tässä yhteydessä todenperäisempänä, varsinkin kun Pönkäsen tilaston mukaan laskettavaa 30 prosentin kalustotappiota käytettiin myöhemmin laskennallisena perusteena sodan ajan kulutukseen varautumiselle.
- ⁷ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 315.

- ⁸ Kallio, T.: ”Aseiden kehitys ja sen vaikutus sodan käyntiin”. Sotilasaikakausilehti n:o 1/1950, helmikuu 1950, s. 25. Kirjoitus on selostus sveitsiläisen maj P. Schaufelbergerin esitelmästä Sotatieteelliselle Seuralle 6.9.1949 mukaeltuna ja laajennettuna.
- ⁹ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 315.
- ¹⁰ Lopmeri, s. 36–37.
- ¹¹ Pohjanpää, Heikki: ”Kolme vuosikymmentä panssarintorjuntaa”, käsikirjoitus, Helsinki, maaliskuu 1972, Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitoksen koelma, Xt 102, s. 74.
- ¹² Pohjanpää, s. 73.
- ¹³ Lopmeri, Liite 6, s. 2–3.
- ¹⁴ Salomäki, T.: ”Panssarintorjunnan järjestelyt Kannaksen taisteluiden painopistesuunnassa v. 1944”. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1304, Helsinki 1977, s. 2 ja 18–19.
- ¹⁵ Numminen, A.: ”Suomalaisen panssarintorjuntataktiikan kehitys Suomen sodan 1941–1945 aikana”. Taistelukoulun sotahistorian tutkimustyö, Tuusula 1988, s. 16.
- ¹⁶ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 327.
- ¹⁷ Sota-arkisto T22230: Puolustusvoimain Pääesikunnan jalkaväkitöimiston kirjelmä n:o 5/Jv.tsto/1g sal/15.6.1948, s. 2.
- ¹⁸ PM Koulutusosaston ak n:o 18002/4/5.2.1944. ”Yhteenveto yhtymien ja joukko-osastojen komentajien lausunnoista sotilaskoulutuksen suunnitteluun vaikuttavien periaatteiden selvittelystä” s. 8. Asiakirja perustuu PM:n kyselykirjelmään 30.6.1943 n:o 2791/Koul.2/22.sal.
- ¹⁹ Ibid, s. 9.
- ²⁰ Järvinen, Y.A.: ”Muutamia jalkaväen kehittämiskysymyksiä”. Sotilasaikakausilehti n:o 1/1946, elokuu 1946, s. 4.
- ²¹ Sota-arkisto T22230: Puolustusvoimain Pääesikunnan jalkaväkitöimiston kirjelmä n:o 5/Jv.tsto/1g sal/15.6.1948, s. 3–4.
- ²² Lopmeri, s. 53–54.
- ²³ Ks. esim. Toivonen, Kari; Seppälä, Ilkka ja Ekberg, Lennart: ”Kenttätykistön panssarintorjunnasta”. Sotilasaikakausilehti n:o 2/56, maaliskuu 1956, s. 65–75. Vrt. Lopmeri, s. 54.
- ²⁴ Puolustusrevision mietintö (1949), osa I A, s. 13–15.
- ²⁵ Ibid, s. 46, 49–50 ja 54.
- ²⁶ Tiede ja Ase, Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 9/1951, s. 35–36.
- ²⁷ Tuusvuori: ”Panssarintorjuntakymmene kehittyminen II ms:n jälkeen”. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1308, Helsinki 1977, s. 4–5.
- ²⁸ Tuusvuori, s. 4–5. Ks. Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 331.
- ²⁹ Puolustusrevision mietintö. Ks. Lopmeri, s. 53–54.
- ³⁰ Tuusvuori, s. 5, 8 ja 10–11.

- ³¹ Tuusvuori, s. 5, 6–7 ja 8.
- ³² Tuusvuori, s. 20.
- ³³ Tuusvuori, s. 20.
- ³⁴ Lopmeri, s. 58. Ks. Tuusvuori, s. 19–20.
- ³⁵ Tuusvuori, s. 21.
- ³⁶ Tuusvuori, s. 25–26.
- ³⁷ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 330.
- ³⁸ Puolustuslaitoksen huolto 1918–1986, s. 330.
- ³⁹ Tuusvuori, s. 25.
- ⁴⁰ PE Yleisesikuntapäällikkö n:o 93/Yepääll/sal/8.8.1960, s. 7, 15 ja 16.
- ⁴¹ Sota-arkisto T25094/F8: PE jalkaväkiosasto n:o 123/jv-os/1 sal/24.9.1960: ”Ulkomailla jalkaväessä tapahtunut kehitys ja jalkaväkemme sotavalmius”. Ks. myös PE jalkaväkitekniikan toimiston ak n:o 132/Jvteknst/1D sal/11.10.1961, s. 5–6.
- ⁴² Sota-arkisto T25094/F9 sal: PE jalkaväkitekniikan toimiston ak n:o 132/Jvteknst/1D sal/11.10.1961, ”Ulkomaiden jalkaväessä tapahtunut kehitys ja jalkaväkemme sotavalmius”, s. 5–6.
- ⁴³ Sota-arkisto T25094/F10 sal: PE jalkaväkitekniikan toimiston ak n:o 143/Jvteknst/1 D sal/26.9.1962, ”Ulkomaiden jalkaväessä tapahtunut kehitys ja jalkaväkemme sotavalmius”, s. 8–9.
- ⁴⁴ Hölttä, Niilo; Kuparinen, Sami; Munkki, Anssi; Nieminen, Marko ja Rautio, Esa: ”Suomalaisen prikaatin panssarintorjunnan kehittyminen 1945–1985. Maanpuolustuskorkeakoulun perustutkinto-osaston seminaarityö, Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitoksen kokoelma rd 005.
- ⁴⁵ PE kirj n:o 30/Jvteknst/salainen/18.3.1965. Liite 1, s. 1 ja 4.
- ⁴⁶ Salmi, s. 290. Ks. Muistio ”Englanti–Suomi ohjusasiat”, SArk T 23601/6.
- ⁴⁷ Tuusvuori, s. 27.
- ⁴⁸ Tuusvuori, s. 26–27.
- ⁴⁹ Tuusvuori, s. 27.
- ⁵⁰ PE jalkaväkitoimiston ak n:o 122/Jvtst/1 D sal/12.10.1963: ”Ulkomaiden jalkaväessä tapahtunut kehitys ja jalkaväkemme sotavalmius”, s. 7–8.
- ⁵¹ PE kirj n:o 30/Jvteknst/salainen/18.3.1965. Liite 1, s. 1 ja 4.
- ⁵² Sota-arkisto T25094/F12: ”Raskastulityöelimen mietintö 1964”, PE operatiivinen osasto 6.3.1964, s. 6–7, 22.
- ⁵³ PE suunnitteluosaston ak n:o 30/Suuntst/10 sal/ 10.12.1965, s. 2 ja 4 ja Liite 1. Ks. myös Sota-arkisto T25094/F13: PE jalkaväkitekniikan toimiston ilmoitus n:o 166/Jvtentst/D 1 sal/28.12.1965: ”Valmiusilmoitus”, s. 1 ja 5–7.
- ⁵⁴ Tuusvuori, s. 13.
- ⁵⁵ Tuusvuori, s. 15.
- ⁵⁶ Tuusvuori, s. 34–35.
- ⁵⁷ Tuusvuori, s. 35.

- ⁵⁸ Tuusvuori, s. 17–18.
- ⁵⁹ Tuusvuori, s. 17–18.
- ⁶⁰ Mm. Sota-arkisto PK1240/7: Kenraalimaj evp Hersalon kirje ev Viljaselle 4.4.1948, s. 4. Hersalo arvosteli kovin sanoin yksityiskirjeessään 1945–1946 toteutettua sotakokemusten keräämistä ja arvosteli keräämistä takertumisesta sivuseikkoihin ja kenraalikunnan mielipiteisiin.
- ⁶¹ Tuusvuori, s. 16.
- ⁶² Tuusvuori, s. 16.
- ⁶³ Salminen, Pertti: ”Puolueettomuuden nimeen”. Väitöskirja. Kustannus Oy Suomen Mies, Helsinki 1995, s. 159 ja 192.
- ⁶⁴ Salminen, s. 113, 148, 159 ja 326–327.
- ⁶⁵ Tynkkynen, Vesa: ”Hyökkäyksestä puolustukseen”. Väitöskirja. Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitoksen julkaisu, Joutsa 1996, s. 293.
- ⁶⁶ Salminen, s. 32–33, 90 ja 149.
- ⁶⁷ Salminen, s. 30–46, Ks. Tynkkynen s. 296.

THE DEVELOPMENT OF ANTI-TANK DEFENCE IN THE FINNISH ARMY, 1944-64

Summary

The development of anti-tank defence in the period under consideration divides into three distinct phases, of which the first comprises the war years, particularly the heavy defensive battles of 1944. During the years 1944-52 the situation stabilized and the foundations were laid for the modernization of anti-tank defence on the basis of wartime experiences. In the third phase the organizational reforms beginning in 1952 were implemented and the modernization of rocket launcher equipment was begun. The third phase culminated in 1963-64 with the procurement of anti-tank missiles and the solution to the question of long-range defence. Anti-tank defence was throughout the entire period central to the capability of the army's infantry and the infantry in turn was the most important arm of the land forces. From the defence forces' standpoint the army was their most important service. This emphasis is evident both in the allocation of the slender funds for procurement and in the organization and principles for the employment of the troops. The central importance of anti-tank defence to the entire system of defence reflects the concentration of the defence forces on the threat from the east.

The defensive victory over the Soviet great offensive in summer 1944 and especially the catastrophic crisis during its first phase had a profound influence on the development of the defence forces and their anti-tank defence during the post-war period. The most effective anti-tank weapons on the Finnish front during World War II proved to be the 75 K40 anti-tank guns (75 mm guns, 1940 pattern) of which 210 were acquired from Germany in 1943-44 and which in practice constituted the core of anti-tank defence by the high command and by formations in summer 1944.

The anti-tank defence capability of the high command was improved

by the acquisition from Germany in 1943 of thirty Sturmgeschütz 40 assault guns, which formed the main battle equipment of the Armoured Division, the high command's reserve. An additional twenty assault guns were procured because of their effectiveness and to conceal losses in action in summer 1944.

In spring 1944 the first batch of a total of 1,700 Panzerfaust (recoilless rocket launchers) and 300 Panzerschreck (rocket grenade launchers), with 3,000 anti-tank rockets for the latter, were secretly acquired and stored, but not issued to the troops. By the end of the war Germany had sent to Finland a total of 24,000 Panzerfaust.

After the war the defence forces based their capability for waging land warfare on wartime armaments. In 1946 the high command considered Finnish anti-tank capability to be unsatisfactory. A particular problem was the gap between the ranges of the Panzerfaust and the Panzerschreck, a gap at the anti-tank range of between 150 and 500 metres. Of anti-tank weapons acquired during the war there still remained in 1948: 138 anti-tank guns 75 K40, 1 000 Panzerschreck launchers and about 10 000 projectiles, 18 000 Panzerfaust.

As part of the reorganization of 1952, on the basis of wartime experience, a brigade composition was adopted in place of the regiment and anti-tank guns were concentrated in anti-tank battalions, of which twenty (each with twelve 75 K40 anti-tank guns) belonged to the army.

In 1954 it was considered, because of the development of the armour on tanks, that the Panzerfaust was the only anti-tank weapon in service in Finland able to penetrate the armour of the latest tanks to have entered service. The 75 K40 anti-tank gun was able to do so only from the rear or the side.

In 1955, for the first time since the war, funds for basic procurement were granted to the defence forces. Finnish industry then manufactured the prototypes of heavy and light rocket launchers and procurement began the same year. Procurement was slowed down by lack of funding and in practice it took almost ten years to acquire for all troops the rocket launchers on their establishment.

In 1962 the inspector of infantry, Lieutenant-General Ali Koskimaa, considered that the continued and possible acceleration of the procurement of the heavy rocket launchers was one of the most important measures for raising the defensive readiness of the army's infantry. Lieutenant-General Koskimaa regarded long-range anti-tank defence as inadequate because it was based only on the thirty-eight second-

hand Charioteer tank destroyers which had been acquired. On this basis, Koskimaa proposed the procurement of anti-tank missiles.

In 1963 the conditions of the Paris peace treaty were eased and Finland obtained the right to acquire missiles for anti-tank purposes. In all 250 Vigilant anti-tank missiles were purchased from Great Britain and 200 SS-11 anti-tank missiles from France. However, the missiles were used only for trials and training because there were no resources to acquire more.

Heavy rocket launchers were acquired by 1965. In all 22,300 anti-tank projectiles were in store as their ammunition but not a single fragmentation projectile. It had been possible to procure only two-thirds of the total calculated requirement for projectiles for the light rocket launchers. After the question of long-range anti-tank defence had been resolved and the procurement of heavy rocket launchers had ended, attention was turned towards the procurement of the lighter and cheaper light rocket launcher as the individual soldier's anti-tank weapon. Special consideration was felt for the need for an anti-tank weapon for rifle platoons and sections. In time development led to the procurement of the American M72 disposable rocket launcher.

The most important factor in the development of the fighting capability of the Finnish army from the 1940s up to the 1960s was the ability to defeat massed tank attacks. This had been caused by the bitter experiences of the defensive battles of the great offensive of summer 1944 and the threat felt by the soldiers of the aggressive intentions of the Soviet Union. In spite of the publicly-stated military threats which were more appropriate to a neutral country, the threat felt by the soldiers and kept secret from the politicians was clear: the capability to repel a surprise attack by the massed tanks of the Soviet Union. This is seen in practice in the development of anti-tank defence.

TOIMINTAKERTOMUS VUODELTA 2006

Vuosikokous

Suomen Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Tieteiden talolla 8. maaliskuuta 2006. Kokouksen puheenjohtajana toimi dosentti Martti Turtola ja sihteerinä FM Juho Kotakallio.

Sääntömääräisten asioiden käsittelyn lisäksi vuosikokous hyväksyi ansiomerkkisääntöjen tarkistuksen. Vuosikokous kutsui seuran kunniajäseneksi emeritusprofessori Mauno Jokipiin. Vuosikokouksessa jaettiin hallituksen myöntäminä Seuran kultainen ansiomerkki dosentti Eero Elfvingrenille sekä Seuran hopeinen ansiomerkki komentaja Ove Enqvistille ja sotakamreeri Pentti Parviolle. Seuran hopeinen ansiomerkki myönnettiin lisäksi everstiluutnantti, filosofian lisensiaatti Martti Peltoselle, ansiomerkki luovutettiin hänelle Nurmeksen seminaarissa.

Hallitus

Vuosikokouksessa valittiin Seuran puheenjohtajaksi edelleen Ari Raunio. Hänen lisäksi vuosikokous valitsi erovuorossa olleista hallituksen jäsenistä Heikki Pohjolaisten hallitukseen uudelle kolmivuotiskaudelle. Erovuorossa olleiden dosentti Eero Elfvingrenin, komentaja Ove Enqvistin ja eversti Ahti Lapin tilalle valittiin hallitukseen erikoissairaanhoidtaja Eeva Tammi, dosentti Pasi Tuunainen ja ekonomi Timo Mäki. Tämän mukaisesti Seuran hallitus muodostui seuraavanlaiseksi:

puheenjohtaja:

everstiluutnantti, valtiotieteen maisteri Ari Raunio

hallituksen jäsenet, sekä vuosi, jolloin erovuorossa:

professori, ye-evl Pasi Kesseli (varapuheenjohtaja) 2007

DI Carl-Fredrik Geust 2007

FM Markku Melkko 2007
sihteeri Pirjo Pesonen (matkasihteeri) 2007
hinnoittelupäällikkö Sami Korhonen (kotisivuista vastaava) 2008
toimituspäällikkö Pekka Saloranta 2008
VTT Esko Vuorisjärvi (pro gradu -palkintotoimikunnan puheenjohtaja)
2008
professori Ohto Manninen 2008
ekonomi KHT Timo Mäki (rahastonhoitaja) 2009
VT Heikki Pohjolainen (palkitsemistoimikunnan puheenjohtaja) 2009
erikoissairaanhoidtaja Eeva Tammi 2009
dosentti Pasi Tuunainen 2009.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet kauppatieteiden maisteri KHT Hannu Siniharju ja kauppatieteiden maisteri KHT JHTT Seppo Pitkänen, varalla pankinjohtaja Kari Salo ja HTM Eero Lehmusvuo.

Hallitus valitsi seuran varapuheenjohtajaksi professori, ye-evl Pasi Keselin. Rahastonhoitajana jatkoi ekonomi Timo Mäki, sihteerinä filosofian maisteri Juho Kotakallio, matkasihteerinä sihteeri Pirjo Pesonen ja jäsen-sihteerinä tietohallintopäällikkö Matti Hartikainen.

Jäsenmaksut

Vuosikokous päätti pitää liittymismaksun / henkilöjäsenen vuosimaksun 28 euronä. Ainajjäsenmaksu on maksuvuoden henkilöjäsenen vuosimaksu viisitoistakertaisena. Kannattavan henkilöjäsenen ja yhteisöjäsenen vuosimaksu on sama kuin henkilöjäsenen vuosimaksu. Kannattavan yhteisöjäsenen vuosimaksu on henkilöjäsenen vuosimaksu kymmenkertaisena.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli jäseniä yhteensä 794, joista vuosijäseniä 755, ainajjäseniä 30, kunniapuheenjohtajia 1, kunniajäseniä 3, kutsujäseniä 1 ja lahjoittajajäseniä 3 sekä yhteisöjäseniä 1. Vuoden 2006 aikana seuraan liittyi 148 uutta jäsentä. Seurasta erosi vuonna 2006 kuusi jäsentä, maksamattomien jäsenmaksujen takia eronneiksi katsottiin 29 jäsentä vuoden 2007 alusta lähtien. Hallituksen tietojen mukaan seu-

raavat jäsenet siirtyivät ajasta läisyyteen: hallitusneuvos Antti Hartikka, kanslianeuvos Lauri Jäntti, varatuomari Simo Kärävä, eversti Ilkka Sepälä, herra Jorma Sjöholm ja rehtori Pertti Tamminen.

Seuran toiminta vuonna 2006

Vuosikokoukseen 8.3.2006 osallistui 63 jäsentä. Kokouksen jälkeen professori Martti Turtola piti esitelmän aiheesta ”Kenraalimajuri Einar Vihma”. Paikalla oli 64 kuulijaa.

Kevätkokous pidettiin keskiviikkona 10.5. Tieteiden talolla. Tilaisuudessa Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen johtaja everstituutnantti Jarmo Nieminen esitelmöi aiheesta ”Santahamina ja sen sotahistoria”. Paikalla oli 36 kuulijaa.

Ensimmäinen syyskokous pidettiin keskiviikkona 20.9. Tieteiden talolla. Tilaisuudessa professori Antti Saarialho esitelmöi aiheesta ”Yhdysvaltain materiaalin apu Neuvostoliitolle toisessa maailmansodassa”. Paikalla oli 65 kuulijaa.

Toinen syyskokous pidettiin keskiviikkona 25.10. Tieteiden talolla. Tilaisuudessa dosentti Pasi Tuunainen esitelmöi aiheesta ”Pohjois-Suomen joukkojen (Pohjois-Suomen Ryhmä, Lapin Ryhmä, Ryhmä Susi ja 9. Divisioona) esikuntapäälliköiden roolit johtamisessa talvisodassa”. Tilaisuudessa oli 81 kuulijaa.

Seuran kevätretken kohteena 22.4. oli Porkkalan entinen vuokra-alue. Komentaja Ove Enqvistin vetämälle retkelle osallistui 57 jäsentä.

Seura järjesti 19.–21.5. kaikille sotahistoriasta kiinnostuneille avoimen maksullisen Kaukopartio-seminaarin Hyvärilässä, Nurmeksessa. Esitelmöijinä olivat FL Matti Kosonen, evl, FL Martti Peltonen, dosentti Lassi Saressalo, professori Janne Vilkuna, rehtori Raimo Sillanpää sekä Venäjältä tutkija Einar Laidinen. Alueen talvisodan aikaisiin taistelupaikkoihin tutustuttiin kapteeni evp Tauno Oksasen johdolla. Seminaariin osallistui 50 henkilöä.

7.–11.9. Seura teki DI Carl-Fredrik Geustin ja ev Ahti Lapin johdolla matkan Moskovaan. Matkan pääkohteina olivat Venäjän asevoimien panssarimuseo Kubinkan varuskunnassa ja Venäjän ilmailumuseo Monimon varuskunnassa. Ahti Lappi piti retkellä esitelmän ”Moskovan ilmapuolustus Suuren isänmaallisen sodan ja kylmän sodan aikana”. Retkelle osallistui 40 jäsentä.

Seura teki 19.–23.10. toimituspäällikkö Pekka Salorannan ja sihteeri Pirjo Pesosen johdolla retken Puolaan Varsovaan ja Krakovaan. Matkan

teemana oli ”Puola toisessa maailmansodassa”. Matkakohteisiin kuuluivat Varsovan vuoden 1944 kansannousun museo, Auschwitz-Birkenau ja Krakovan vanha kaupunki. Retkelle osallistui 45 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui 13 kertaa.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallinen aikakauskirja n:o 25 ilmestyi aiemmasta poiketen jo lokakuussa. Toimituskuntaan ovat kuuluneet eversti Ahti Lappi (pj), professori Ohto Manninen, toimituspäällikkö Pekka Saloranta, komentaja Ove Enqvist, humanististen tieteiden kandidaatti Anssi Saari sekä toimittussihteerinä filosofian maisteri Riitta Blomgren.

Muu toiminta

Suomen Sotahistoriallisen Seuran toista kertaa jaetun pro gradu -tutkielmapalkinnon ensimmäinen palkinto ja 1 000 euron stipendi myönnettiin Helsingin yliopiston Valtiotieteellisen tiedekunnan yhteiskuntahistorian laitoksen Meri Tuulia Turuselle pro gradusta ”Mikäs ryssä sinä olet, joka suomea puhut? – suomensukuiset sotavangit Suomen sotilasviranomaisten suunnitelmassa ja kotirintaman arjessa vuosina 1941–1944”. Toinen palkinto ja 600 euron stipendi myönnettiin Tampereen yliopiston Historian laitoksen Anne-Riitta Isohellalle pro gradusta ”Joukkoliikkeestä jalkaväkirykmentiksi – kuinka Suomi päätti kouluttaa virolaisen joukko-osaston JR 200”. Kolmas palkinto ja 400 euron stipendi myönnettiin Joensuun yliopiston Humanistisen tiedekunnan Jukka Lehdolle pro gradusta ”Kenraalien ja everstien sota – kenraalimajuri Siilasvuon komentosuhteet eversti Fagemäsin ja everstiluutnantti Turtolan joukkoihin jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941”.

Seura osallistui Helsingin Messukeskuksessa järjestetyille Kirjamesuille 26.–29.10. tehden tunnetuksi seuran toimintaa ja edistäen sotahistorian tunnettavuutta muun muassa myymällä seuran julkaisuja ja mahdollistamalla kiinnostuneille liittymisen seuran jäseneksi.

Seura oli mukana järjestämässä IV valtakunnallisia sotatieteiden päiviä, jotka pidettiin 30.–31.5.2006 Helsingissä Santahaminassa. Sotatieitten päivien teemana oli johtajuus.

Seura aloitti yhteistoiminnan Etelä-Karjalan museon kanssa. Seuran puheenjohtaja Ari Raunio toimi Lappeenrannassa pidetyn ”Etelä-Karjalan linnoitukset vuosina 1741–1917” -seminaarin puheenjohtajana.

Puheenjohtaja Ari Raunio ja Seuran hallituksen jäsen Pekka Saloranta kävivät 30.8.2006 onnittelemassa ja luovuttamassa SSHS:n mitalin numero 2 seuran kunniajäsenelle everstiluutnantti Antti Juutilaiselle hänen 70-vuotispäivänään.

Seuran hallitus päätti luovuttaa jäsenelleen Pekka Salorannalle Seuran standardin toisessa syyskokouksessa hänen täytettyään 70 vuotta.

Seuran tunnukseksi varustettu solmioneula ja kalvosinnapit valmistuivat.

Seuran kotisivujen osoite muuttui 25.10. Suomen Sotahistoriallisen Seuran kotisivujen uudeksi osoitteeksi tuli sshs.fi ja vastuu kotisivuista siirtyi Seuran puheenjohtajalta hallituksen jäsenelle hinnoittelupäällikkö Sami Korhoselle. Samalla otettiin käyttöön seuran uudet sähköpostiosoitteet sshs@sshs.fi, sihteeri@sshs.fi, matkat@sshs.fi, progradu@sshs.fi sekä webmaster@sshs.fi.

SUOMEN SOTAHISTORIAALLISEN SEURAN VUOSIKOKOUKSESSA 12.3.2007 PALKITUT

Seuran kunniajäsen

Dosentti Martti Turtola

Dosentti Martti Turtola on pitkäaikainen Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsen, joka on toiminut vuosina 1986–92 seuran hallituksessa ja vuosina 1992–97 sen puheenjohtajana. Turtola on julkaissut lukuisia sotahistorian alan teoksia, mm. elämäkertoja ja artikkeleita. Hänet tunnetaan mukaansatempaavana luennoitsijana ja esitelmöitsijänä.

Hopeinen ansiomerkki

Eversti Ahti Lappi

Suomen Sotahistoriallisen seuran jäsen yleisesikuntaeversti Ahti Lappi on ollut hallituksen jäsen vuosina 2003–2005, kuuluu Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimituskuntaan vuodesta 2003 ja on ollut sen puheenjohtaja vuodesta 2004. Ahti Lappi tunnetaan ilmasotahistorian asiantuntijana, joka on julkaissut kaksi tämän alan perusteosta.

Toimituspäällikkö Pekka Saloranta

Suomen Sotahistoriallisen Seuran jäsen toimituspäällikkö Pekka Saloranta on ollut Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimituskunnan jäsen vuodesta 1997, toimituskunnan puheenjohtaja hän oli vuonna 2002. Hän on kuulunut Seuran hallitukseen vuodesta 2002. Saloranta on useiden viime vuosikymmeninä ilmestyneiden sotahistorian merkkiteosten kustannustoimittaja.

SUOMEN SOTAHISTORIALLINEN SEURA ry.
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET I FINLAND rf.

Seura perustettiin vuonna 1944 Sotamuseon kannatusyhdistykseksi. Seuraan kuuluu henkilöitä ja yhteisöjä, joita kiinnostaa sotahistoria, ase- ja varustehistoria sekä Suomen sotahistorian tallentaminen ja vaaliminen. Seuran tarkoituksena on edistää sotahistoriallista asianharrastusta, tutkimustyötä ja julkaisutoimintaa. Seura järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja ja matkoja sekä julkaisee sotahistoriallisia teoksia. Sotahistoriallinen aikakauskirja ilmestyy kerran vuodessa.

Seuran puheenjohtaja on professori, ye-evl Pasi Kesseli (puh. 09-181 46460) ja varapuheenjohtaja prikaatikenraali Pentti Airio. Seuran sihteerinä toimii filosofian maisteri Juho Kotakallio (puh. 040-535 9897) ja rahastonhoitajana ekonomi, KHT Timo Mäki (puh. 040-510 4799). Sotahistoriallisen aikakauskirjan toimitussihteeri on filosofian maisteri Riitta Blomgren (puh. 09-181 26227).

Suomen Sotahistoriallisen Seuran postiosoite on PL 266, 00171 Helsinki.

Seuran sähköpostiosoite on sshs@sshs.fi.

Seuran internet-kotisivu on www.sshs.fi.

Seuran liittymis/jäsenmaksu on 28 euroa, ainaisjäsenmaksu 420 euroa, yhteisöjäsenmaksu 28 euroa ja kannattavan yhteisöjäsenen maksu 280 euroa. Jäsenmaksuun sisältyy Sotahistoriallinen aikakauskirja.

Distributor:

TIEDEKIRJA
Kirkkokatu 14
00170 Helsinki
Finland
Tel + 358-9-635 177
Fax +358-9-635 017
e-mail tiedekirja@tsv.fi
www.tiedekirja.fi

ISSN 0357-816X